ZABAVNA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE

SVEZAK XXIX.—XXXIII.

ZGODE TELEMAKA.

OD

FRANJE SALIGNACA DE LA MOTTE-FÉNELONA.

Ciena 1 for.

ZAGREB.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE“
1879.

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK XXIX.—XXXIII.

FÉNELON.

ZGODE TELEMAKA.

ZAGREB.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1879.

ZGODE

TELEMAKA

ULISOVA SINA.

PO FRANCEZKOJ PRIČI

FRANJE SALIGNACA DE LA MOTTE-FÉNELONA

POHRVATIO

IVAN FIAMIN.

Nagradjeno iz zaklade grofa Draškovića za g. 1878.

ZAGREB.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.

1879.

O FÉNELONU I NJEGOVOJ KNJIZI.

Za kraljevanja Ljudevita XIV. bijaše najsjajnije doba po francezku knjigu. Obilovalo učenjaci, pjesnici, velikimi govornici, od kojih bi svaki pojedini na diku mu bio kraljevstvu, koje se je moglo s Augustovim viekom uzporediti bilo sa pobjeda stečenih, ili veličja kraljeva dvora pak i ljudî, koji mu davali obilježje.

U to se vrieme rodi Fran Salignac de La Motte Fénelon 6. kolovoza 1651. u gradu Fénelonu od Markiza Pons de Salignac Fénelon i Luize de La Cropte; ali mu svietli rod nedoda vriednosti, već bi čovjek, kakav je on bio, sam samcat osvjetlao lice čitavomu rodu i porieklu. Nu da se u drugo doba rodio, možda se njegov glas onako neproču niti krieposti razaviše uz manje sjajan dvor a drugi grubi i neuki sviet. Promisao ga postavi u doba dično sa vladara a svjetlo s nauke. Kad izuči škole, gdje se vidje, što će jednoč s njega biti, bude svećenikom i pokaza se na dvoru Ljudevita XIV. Francezka se bijaše domogla največega sjaja. Priestol obasjan pobjedami, kralj obkoljen veleumi, koje njegova darežljivost potakla i hrabrila, a Fénelon vanredna umna dara, ćudi milokrvne, krieposti prijaznjive, kad dodje u dvor najugladjeniji, što ga tada bilo, valjalo je da svakomu omili, u koga je bilo išto vriednosti da njegovu prepozna, te i sam kralj svrne nanj oko, komu ništa neizmaklo, što bijaše valjano. Jur za devetnaeste godine pokušao pripovjedati rieč božju, pak se i odlikova iza

onih velikana, kô što bijahu Bossuet i Bourdaloue. Po volji stričevoj povuče se u zabit učiti još čega trebalo u Saint-Sulpicu, zavodu svećeničkom; ali doskora priznali mu s posluha da je vrstan drugimi upravljati, pak ga imenovali glavarom zavoda „novih katolikinjâ“, gdje je učila ženskinja, koja se bila obratila od kalvinske vjere. Tuj se pokaza pravim apoštolom i tom prigodom napisa: „razpravu ob odgajanju djevojačkom“ i „službu pastirsku“, prvi mu pokus pera. Dočuo zato kralj, koj nešto milom a nešto silom htio obraćati kalvinove sljedbenike, odabra ga da podje u Saintouge i Aunis uz pratnju vojnika; ali miloj duši Fénelonovoj to neprijalo te izmoli da ga rieše oružana družtva u evangjeoskom poslovanju i prištedi dviem pokrajinam nemilo postupanje; te dočim su drugi možda žaleć vršili naredbu, a neke i duša bolila, u njega bijaše srdca i krieposti da od sebe odkloni, što mu se nečinilo dostojno po vjeru.

Najglasovitiji i najmoćniji u dvoru ljudi bijahu mu prijatelji, te bi njihovom podporom mogao bio uzpeti se do najvećih častî, ali mu dostajala njihova prijazan te se za ničim nejagmio. Ipak mu se otvori put do slave ali i trudna posla. Za odgajanje unuka Ljudevita XIV. takmilo se sve, što se iole odlikovalo u dvoru. Beauvilliers ravnatelj mladoga kraljevića nije mogao da si nepoželi drugom Fénelona; kralj pristade na njegovu i pošto ga je javno mnienje preporučivalo, to mu bude povjereno pripraviti ga za kraljevanje.

Uz najbolje nade željno se prihvati posla. Bijaše mu namjera sav se prikazati za svoje gojenče; a nebijaše lahak posao već sam po sebi, kamo li uz ćud mladoga kraljevića, koj uz najljepša svojstva bio ponosite naravi, naprasit i nestašan, sklon prezirati ljude te se s ovimi težkoćami imao boriti odgojitelj. Ali Fénelon niti je bio tvrda srdca niti slaba duha, te je umio osbiljnost sdružiti s milinom i tako je stvari udesio, da

je mladoga kraljevića vazda vodio do spoznanja njegove krivice te bi i sam poželio izmiriti se s drugimi i sobom, i u milost se vratiti učiteljevu. A za nauk znao bi probuditi u njega nestalna s mladenačke zanešenosti želju da što dozna, pak što bi trebalo da zna, bijaše kô milost, koju mu udielili a kazan što mu se uzkratilo znati. Tim putem nauči prionuti uz trud i cieniti znanje. Doda li se k tomu blagost Fénelonova, njegova strpljivost i domišljatost neusahljiva, gdje trebalo da mu bude na korist, nije čudo što se taj kraljević tako promieni te postade ljubimac i kraljeva dvora i naroda. A najveć je na diku Fénelonu ona mila prijazan, koja ga spajala s učenikom te neprestade sve do kraja njihova života. Tomu su najbolji dokaz pisma, koja su si pisali.

Da bude živio, po pravilih o vladanju, koja nauči od Fénelona mladi knez bi izvrstnim kraljem postao bio, bar po knjigah sudeć, koje je njemu namjenio, kô što su: „govori pokojnika“ pak „pravilo za kraljevu sviest“ a najveć po Telemaku, najljepšoj knjizi onoga vieka, koju Francezka preradostno dočeka a u sve se jezike prevadja; i premda reć bi spisana za mladež, a osobito za kraljevića, svakoj dobi dolikuje i svud se rado čita; tuj se pozna sva duša Fénelonova, duboko čuvstvo, govor da te osviedoči, ugodan način, prekrasna lahkoća, zamamljivost pričanja, divan red stvarî, izbor dogadjajâ, istinitost značaja i ćudi, prizori dramatički i ganutljivi, opisivanje obilato i slikovno, to sve zanosi dušu.

Tuj riše čovjeka, kakav jest u istinu uz slabosti i vrline, jer je štetno jedno li se motri bez drugoga; izkustvo slabosti opameti ga da se popravi. U mladu nam čovjeku Fénelon to pokazuje, te je u njem iztaknuo što je hrabrosti bilo u Ahila, mudrosti u Ulisa a blagosti u Eneje. A što je glavnoga pravila, sve vodi k onomu početku, od koga svako dobro dolazi; božja istina valja da bude svjetlost čovjeku, koja ga vodi usried mraka

zemaljskoga živovanja, pamet mu dižuć u vis; tim ga nastoji riešiti sebičnosti i oholosti, koja sve sebi pripisuje i uzrok je čovječjemu propadanju; a razlozi su mu najplemenitiji gdje kaže, da što je liepo i pošteno daleko nadkriljuje ugodnost i užitak. Za svaku prigodu ljudskoga života ima tuj liepa nauka, za poljodelstvo, trgovinu, red u državi, umjeće i odgajanje djece. Dočim je ovom knjigom htio odgojiti kraljeva sina, uči svakoga o njegovih dužnostih.

Pak gle, nekom samo srećom sviet dodje do te knjige, jer se njom Fénelon zamjerio kralju, koj je mislio, da je nanj napereno, što se tuj slabosti pripovieda o kraljevih i dvorskih ljudih; a zavidnici poduprli krivu misao kraljevu, da se osvete Fénelonu; knjigu proganjali a pisca joj makli od dvora te bude odpravljen u svoju nadbiskupiju u Cambrai, za koju bijaše jur prije imenovan.

Fénelon iza toga živio je lih za svoje stado; sam bi pazio na svoje sjemenište i mladi mu naraštaj, koji imali biti podporom crkvi a pastiri vjernikom; nijedan posao svećenički nečinio mu se nedostojan biskupske časti; jedva je imao vremena da odahne od posla. Pripovjedao bi u seoskoj crkvi, kô što njegda u dvorskoj u Versalju. Glas bi njegov slušali čobani i zanatnici, glas, koj bijaše omilio dvoru, a čiji duh Europi svjetlio. Govorio bi prosto, kako trebovaše priprostim ljudem; govorio bi bez priprave kô otac svojoj djeci; njegovo bi ga srdce nadahnjivalo. Bez žarke ljubavi boga i bližnjega njemu nebijaše života. Svuda širio svoje blagodati; kad je u Francezkoj nevolja nastala iza prvašnje sreće, svoj imetak sav je posvetio ubožnikom i stradajućim; do u svoju palaču primao bi bolestnike i ranjenike, siromahe sve bez razlike; nije se bojao ni kužnih bolestî ni nevolje ljudske pred njim razgaljene; nevidjao u njoj do čovječtvo nebogo trpeće.

Pak i svud ime se njegovo i osoba štovala, do u samih neprijateljâ; knez Eugen i Marlborough vojvode neprijateljski mu se klanjali; odredili čete da bdiju nad njegovim imetkom i često bi one pratile mu žito u njegov stan. Više puta se vidjelo, gdje ga prate i čuvaju austrijski husari. Doista je divno čuti a milo dobaviti se takve vlasti nad ljudmi.

Miloćudan prama svakomu i tudjemu i domaćemu, i sa samimi seljaci rado se razgovarao te bi višeputi meda nje sio na travu, pak bi spominjali i dalnjemu rodu, gdje je koja kuća primila Fénelona.

Pošto je vidio, gdje mu umrieše svi, koje je najveć ljubio, pak i sam kraljević njegov učenik, za dobe od šestdeset i četiri godine (g. 1715) smrt ga pokosi. Umre mirne duše, kako je i živio, naziruć u smrti čas, gdje se kriepostna duša vraća Stvorcu, čije je ona djelo.

ZGODE TELEMAKA.

TELEMAK.

KNJIGA I.

SADRŽAJ.

Telemak, praćen Minervom pod prilikom Mentora, prispje pošto mu se brod razbi na ostrv Kalipsin, koja je jošte žalila za odlazkom Ulisovim. Božica primi ga milostivo, zaljubi se u njega, ponudi mu neumrlost i zaprosi, da joj pripovieda svoje zgode. On joj izkaže svoj put u Pilos i Lacedemon, brodolom na obali sicilskoj, pogibelj u kojoj se nadje, da ga prikažu žrtvom sjeni Anhizovoj; pomoć, koju su on i Mentor pružili Acestu za navale barbarâ, i brigu, kojom je nastojao kralj zahvaliti im za tu uslugu, dajuć im fenički brod, da se povrate u zavičaj.

Kalipso nije se mogla smiriti, što joj ode Ulis. U svojoj tuzi mislila je, da je nesretna, što joj nije sudjeno umrieti. Pećina joj nije već odzvanjala njezinim pjevanjem: vile, koje ju služile, nisu se ufale progovoriti joj. Često se prohadjala sama samcata po cvatućih livadah, kojimi je vjekovito pramaljeće kružilo joj ostrv: ali divno ovo mjesto ne samo nije joj tuge ublaživalo, već joj pače dozivalo pameti žalnu uspomenu Ulisa, koga je često puti vidjela tuj uza se. Ne jednom bi stala kô okamenjena na morskom žalu, koji bi kvasila svojimi suzami, i svagda bi se navraćala na onu stranu, odakle joj nestade izpred očiju ladje Ulisove, koja se je probijala kroz valove morske.

Kad na jednoč opazi ostanke broda, koji se je tuj razbio, vozne klupe prebite, vesla raztresena amo tamo po piesku, kormilo, jarbol, konope ploveće uz obalu: a iza toga opazi s daleka dva čovjeka, od kojih jedan činio se postariji; drugi, akoprem mlad, prilikovaše Ulisu. Kô u njega milinje i ponos uz njegov struk i hod veličanstven. Božica se domisli, da je to Telemak, sin onomu junaku. Nu akoprem bogovi daleko pretiču sve ljude u znanju, nije se mogla dosjetiti, tko je onaj dostojni čovjek, koji prati Telemaka: a to zato, jer veći bogovi kriju pred manjimi, što im se hoće; te i Minerva, koja je pratila Telemaka pod prilikom Mentorovom, nehtjede da ju spozna Kalipso.

I tako se je Kalipso veselila brodolomu, koji natjera na njezin ostrv Ulisova sina, toli slična otcu svomu. Podje predanj, i hineć kô da ga nepozna tko je: „Odakle vam, reče, smjelost, primaknuti se mojemu ostrvu? Znaj mladi inostranče, da bez kazni nitko nedoprè u moju državu“. Nastojala je ovom prietnjom prikriti srdačno veselje, koje joj se je i preko njezine volje na licu vidjelo.

Telemak joj odvrati: „Bila ti tko mu drago, božica ili umrli stvor (premda gledajuć te nemože da te čovjek nepomisli božanstvom), kako da nebi srdca imala za nevolju djeteta, koje, gonjeno vjetrovi i morem otca si ištuć, vidjè gdje mu se brod razbi o tvoje klisure?“ „A tko ti je otac, što ga tražiš?“ prihvati božica. „Zove se Ulis, reče Telemak; to je jedan od onih kraljeva, koji su iza desetgodišnje obsade porušili čuvenu Troju. Njegovo bijaše ime na glasu u Grčkoj i u Aziji sa junačtva u boju, a još više sa mudrosti u sboru i dogovoru. A sada lutajuć po svoj pučini morskoj vere se kroz najgroznije grebeni. Domovina reć bi izpred njega bježi. Penelopu ženu mu i mene, koji sam mu sin, minù nada, da ćemo ga igda vidjeti. Ja se potucam uz iste pogibelji kako i on, nebi li doznao gdje je. Ali što velju!

možda ga jur pokriva ponor dubine morske. Smiluj se našim nevoljam i ako li znaš, božice, što li je usud učinio, da spasi ili upropasti Ulisa, budi ti povoljno izkazati sinu mu Telemaku".

Kalipso u čudu i tronuta, videć u živoj još mladosti toliku mudrost i riečitost, nije mogla donasladiti očiju gledajuć ga i šutila je mramorkome. Napokon mu reče: „Telemače, ja ću ti izpripoviedati što ti se s otcem dogodilo. Ali je duga pripoviest; treba da se odmoriš od svojega truda. Dodji u moj stan, gdje ću te primiti kô sina; dodji: ti ćeš mi biti utjehom u ovoj samoći, a ja ću ti biti srećom, budeš li ju samo znao uživati".

Telemak podje sa božicom okruženom množinom mladih vilâ, a od svake njih bijaše ona viša čitavom glavom, kô što u šumi velik dub nadmašuje svojimi gustimi granami sva stabla, koja su oko njega. On se je divio sjaju njezine ljepote, bogatomu grimizu njezine široke i lepršeće halje, kosi na lahko ali dražestno odtraga spućenoj; vatri, koja joj sjevala iz očiju, i milinju, koje joj blažilo živahnu ćud. Mentor oborenih očiju uz pristojnu šutnju sliedio je tragom Telemaka.

Dodju pred vrata pećine Kalipsine, gdje je Telemaka zateklo vidjeti uz prividnu seosku prostinju sve što može zamamiti oči. Doduše nije bilo tuj ni zlata, ni srebra, ni mramora, ni stupova, ni slika, ni kipova; već je pećina izdubena bila u hridi sa svodovi punimi školjaka i bisernih ljuštura; zastirala ju mlada loza, koja je odasvud jednako protezala vitko svoje čokoće. Ugodni su lahori propuhivali ovo mjesto, te bi uza svu sunčanu žestinu vladao razkošni hlad; potočići vijugajuć se milim romonom po livadah zaraštenih tratorom i ljubicom pretvarali se na mjestih u studence čiste i bistre kô staklo; do tisuće cvieća kitilo je zelen sag, koji je svu pećinu zaokružio. Tuj se vidio gaj bujnih onih stabala, koja radjaju zlatne jabuke, a cviet im, koj se u

svako doba godine ponavlja, širi oko sebe najmiliji miris; ovaj gaj, kô da bi vienac oko krasnih livadica, prostirao bi mrak, kroz koji nemogu dopirati sunčani traci; tuj se nije čulo van pjevanje ptičje ili romon potočića, koji padajuć s visine klisure kipeć i pjeneć brzao je preko livade.

Božičina pećina bijaše na obronku brežuljka; odavle se vidjelo more kadkad bistro i gladko kô zrcalo a kadkad kô da je pobjesnilo proti hridim, o koje se je razbijalo jekom i dizalo svoje valove kô gore; s druge strane vidjela se rieka, gdje se redali otočići nakićeni cvatućimi lipami i visokimi jablani, koji ponositimi vrhovi dosizahu do oblakâ. Razni jarci, koji su nastali izmed otočića, kao da se igraju po polju; jedni su valjali brzinom bistre svoje vode, a u drugih voda mirna i kô zastala; drugi opet iza duga kolanja vraćali se natrag, kô da se navrnu k izvoru, te se je činilo, da im se neda ostaviti čarobne te obale. S daleka bi čovjek opazio bregove i gore, koje se gubile med oblaci, a čudnovata im prilika davala pogled stvoren nemalo, da osladi oči. Bližnje gore pokrivalo je zeleno puplje, od koga se razpružilo kitje; groždje sjajnije od grimiza jedva se krivalo pod lišćem i loza se pregibala izpod svoga ploda. Smokva, maslina, šipak i svako drugo stablo zastiralo je polje i s njega nastajala golema bašća.

Kalipso, pokazav Telemaku sve te prirodne krasote, reče mu: „Odpočini, odjeća ti je promokla, doba je da se preobučeš: vidjeti ćemo se opet, te ću ti izkazati pripoviest, koja će ti srdce ganuti“. Do pećine božičine bijaše druga, u čije najzabitnije i najodaljenije mjesto uvede ga ujedno s Mentorom. Vile se bijahu pobrinule naložiti tuj veliku vatru iz cedrova drva, koga se dobar duh razprostirao posvuda, i ovdje su one ostavile haljine za pridošle goste.

Telemak, videć gdje mu namienili dolnju haljinu od tanahne vunice, koje bi bjelina potamnila snieg, a odjeću grimiznu zlatom izvezenu, oćuti radost prirodjenu mladu čovjeku, gdje vidi toliku sjajnost.

Mentor mu ozbiljno reče: „To li su, Telemače, misli, koje da zanimlju srdce Ulisova sina? Nastoj pače da održiš otčev glas i nadvladaš kob, koja te proganja. Mlad čovjek, komu se mili resiti se izprazno poput žene, nije dostojan ni mudrosti ni slave. Slava ide samo srdce, koje zna pretrpiti muku i prezrieti razkoš“.

Telemak odgovori uzdišuć: „Prije neka mi bogovi smrt pošalju, nego li da razputnost i naslada obladaju mi srdcem! Ne, ne, Ulisova sina nikad nezačara život trom i razbludan. Ali koja li blagost s neba učini da nadjemo iza našega brodoloma ovu božicu, što li je, stvor umrli, te nas dobrom obasù“?

„Pazi se, odvrati Mentor, da te zlom nenaprti; zaziri od varavih milinâ više nego li od hridi, o koje nam se brod razbi; brodolom i smrt manja su nesreća od razbluda, koje su protivnice krieposti. Pazi se, da nepovjeruješ, što ti bude pripoviedala. Mladost je drzovita, svemu se od sebe nada; premda slaba i krhka, misli da sve može, te da se neima ničesa bojati; sliepo vjeruje, niti od česa preza. Čuvaj se sladkih i zamamljivih riečî Kalipsinih, koje će ti se u dušu ušuljati kô zmija izpod cvieća: boj im se tajna otrova; neuzdaj se u samoga sebe i vazda izgledaj prije moj savjet“.

Zatim se povratiše Kalipsi, koja ih je očekivala. Vile liepo spletene i u bielo odjevene poslužiše on čas obrok prost, ali ukusan i pristao. Tuj se nevidjelo drugoga mesa do pticâ, koje su u mreže ulovile ili životinju, koju su postrieljale na lovu; vino sladje od nektara, božjega pića, točilo se iz velikih srebrnih posudâ u zlatne čaše nakićene cviećem. Donesoše u košaricah voća, koje proljeće obećuje a jesen obilno da-

riva zemlji. U isti par četiri mladjahne vile stale pjevati. Ponajprije pjevahu boj bogova s gorostasi, zatim ljubav Jupitra i Semele, porod Bahov i njegovo odgojenje, kojim je upravljao starac Selen; natrkivanje Hipomena i Atalante, koju je prevladao pomoću zlatnih jabuka iz vrta Hesperida; napokon pjevahu rat trojanski, bojeve Ulisove i njegovu mudrost kovale u zviezde. Prva izmed vila, kojoj je ime Leukotoe, pratila je lirom mili glas drugaricâ.

Kad Telemak začu ime otčevo, suze, koje su mu ronile niz lice, povisile su još sjaj njegovoj ljepoti. Ali Kalipso opaziv da mu se nije dalo jesti, te da ga je žalost obuhvatila, namignu vilam, te odmah zapjevaše boj Centaura s Lapiti i kako se je Orfej spustio u pakao, da odvede milu si Euridicu.

Kad se gostba dovrši, božica uzè Telemaka te mu reče ovako: „Vidiš, sine velikoga Ulisa, kojom li te milošću primih. Ja sam neumrla, nitko živ nemože stupiti na ovaj ostrv, a da skupo neplati svoje drzovitosti; pak i brodolom vas neobrani od moje srčbe, da mi inače nisi mio. Tvomu je otcu jednaka sreća poslužila, koja i tebi, ali žalibože nije se umio okoristiti. Za dugo sam ga držala na ovom ostrvu: do njega je stajalo živiti samnom u stanju neumrlom; ali sliepa želja, da se povrati u kukavnu si domovinu, razlogom bi, te je prezro svu tu sreću. Ti vidiš, što li on izgubi radi Itake, koje nikad nevidjè. Htjelo mu se ostaviti me, odè a mene osveti oluja; njegov brod, pošto bijaše za dugo igračkom vjetara, progutaše valovi. Ovaj te žalostni primjer neka opameti! Iza njegova brodoloma ničemu ti se nije već nadati, niti da ćeš ga vidjeti, niti vladati ikada Itakom iza njega; budi ti utjehom, što si ga izgubio, da si našao božanstvo, pripravno te usrećiti i kraljestvo, koje ti nudi“.

Božica doda tim riečim poduljih još razloga, da dokaže, kako li je sretan bio uza nju Ulis; izpripovieda njegove zgode u špilji ciklopa Polifema i kod Antifata, kralja Lestrigonskoga: nepropusti ni koje mu se dogodi na otoku Circe, Sunčane kćeri, i pogibelji što ga snašle med Scilom i Karibdom. Prikazà mu posliednji vihar, koji nanj digao Neptun, kad odè od nje. Htjede ga osviedočiti, da je tom prilikom postradao s brodom, te zataji njegov dolazak na feački otok.

Telemak, koj se na prvi mah prenaglo uzradovà, što ga je Kalipso tako liepo pazila, spozna napokon njezinu varku i kako li je mudar nauk, koji mu davao Mentor.

On joj s malo rieči odgovori: „O božice! oprosti mojoj tuzi; ja nemogu za sad van žalovati; možda ću vremenom bolje moći ocieniti sreću, koju mi nudiš: ali u ovaj čas dopusti, da plačem svoga otca; ti znaš i bolje od mene, koliko vriedi da ga oplakujem“.

Kalipso nije se namah ufala više nanj navaljivati: hinila je pače kao da sažaljuje i da joj se smili Ulis. Ali da bolje dozna, kojim bi načinom ganula srdce mladomu čovjeku, upita ga, kako mu brod postrada i koje li ga zgode dovedoše na ovu stranu. „Pripoviest mojih nezgoda, reče joj, preduga bi bila“. „Ne, ne, odvrati ona, nestrpljiva sam doznati ih; ded se požuri pripoviedati mi“. Dugo nanj navaljivala. Napokon nemože joj odoljeti, te ovako progovori:

„Ja sam bio otišao od Itake, da upitam ostale vladare, koji se povratiše sa trojske obsade, što se je s mojim otcem sbilo. Ljubovnike moje matere preseneti moj odlazak; bio sam se pobrinuo zatajiti ga pred njimi, znajuć im za nevjeru. Ni Nestor, koga vidjeh u Pilosu, niti Menelaj, koj me prijazno primi u Lacedemonu, nisu mi znali kazati, živi li još moj otac. Dogrustiv mi živiti u dvojbi i neizvjestnosti, odlučih poći u Siciliju, gdje

sam bio čuo da su vjetrovi bacili mi otca. Ali mudri Mentor, koji je ovdje, uzprotivi se toj nepromišljenoj nakani: predoči mi s jedne strane Ciklope, nakazne gorostase, koji su žderali ljude a s druge opet brodovlje Eneje i Trojana, koji se desili na tih krajevih. Ovi Trojani, veljaše, kivni su na sve Grke a najradje bi prolili krv Ulisova roda Vrati se, nastavi on, u Itaku, možda ti tamo stigne otac, ljubimac bogova ujedno s tobom. Ako li su pako bogovi dosudili njegovu pogubu, neima li on već vidjeti domovine, treba ti bar poći osvetiti ga, osloboditi svoju majku, pokazati svoju mudrost svim narodom, te da vidi čitava Grčka u tebi kralja toli dostojna kraljevati, kao što je ikada bio Ulis.

Ove rieči bijahu spasonosne: al ja nisam bio toliko pametan da ih poslušam; slušao sam li svoje strasti. Mudri me je Mentor toliko ljubio, da me poprati na drzovitu putu, na koji se dadoh proti njegovu savjetu; a bogovi dopustiše pogrešku, koja me je imala izliečiti od moje drzovitosti".

Dokle Telemak govoraše, Kalipso je nazirala Mentora. Nadje se u čudu; činilo joj se, da vidi u njem nešto božanstvena; nu nemogaše se razabrati u smetnji svojih misli; pak bi ju spopadao strah i nepouzdanje u oči toga neznanca. Pobojav se, da joj smetnju neopaze: „nastavi, reče Telemaku, i umiri moju znatiželju". Telemak prihvati ovako:

„Za dugo imali smo prijazna vjetra na putu u Siciliju, ali iza toga tamna nam oluja otè svjetlo pred očima i pognjuri nas u duboku noć. Za blistanja gromova opazismo brodove, koji su u istoj pogibelji, i naskoro spoznasmo, da su Enejeve ladje po nas strahovite ne manje od grebeni morskih. Domislih se ali prekasno, čega mi nije dala prije naglost mladosti neumne da zdravo promotrim. Mentor za te pogibelji pokaza se ne samo stanovit i neustrašen, već i bolje volje od navade;

on me je bodrio i ja oćutih, da mi je nadahnjivao moć neku nepredobitnu. On je s mira sve naredjivao, dočim bijaše sam krmilar smeten. Ja bih mu rekao: Mili moj Mentore, zašto sam se ja otimao poći tragom tvojih savjeta? nisam li nesretan, što mi se htjelo u sebe se uzdati u dobi, gdje niti nagadjamo budućnosti, niti izkusimo prošlosti, a niti smo umjereni da sadašnjošću vladamo. Ah! da nam je samo uteći ovoj oluji, jur sebi nepovjerovah, kô ni najvećemu neprijatelju; u tebi će, Mentore, biti sve moje uzdanje.

Mentor smiešeć se odgovori mi: Nisam voljan podbadat ti pogriešku, koju učini, dosta da ju i sam osjećaš te ti posluži, nebi li drugda svoje želje uzprego. Ali čim mine pogibelj, možda se povrati drzovitost. Sada pako valja se hrabro držati. Prije nego li dodje pogibelj, treba ju unapred opaziti i od nje zazirati; ako li te snadje, druga nepreostà van ju prezirati. S toga budi dostojan sin Ulisu, pokaži da ti je srdce jače od pogibelji, koje ti groze.

Divio sam se dobroti i hrabrosti Mentorovoj, ali se nadjoh još u većem čudu, kadno vidjeh, kako li nas domišljato izbavi od Trojanâ. U čas kad se nebo stalo vedriti i gdje Trojani s bliza nas gledajuć lasno bi nas bili spoznali, opazi gdje oluja baci podaleko jednu ladju, koja po prilici bijaše nalik našoj. Krma joj bijaše nakićena nekim cviećem; on se požuri naresiti našu krmu vienci jednaka cvieća, sam ih priputi vrpcami iste masti kako i Trojanske; veslačem naredi da se prignu što bolje mogu uzduž svojih klupâ, da ih neprepozna neprijatelj. Ovako prodjosmo posried njihova brodovlja; kad nas vidješe, klikoše od radosti kô da vide drugove, koje držahu poginulimi. Sila vjetra nagna nas dapače poći za dugo s njimi; napokon zaostasmo iza njih i dočim ih nagao vjetar tjeraše pram Africi, napesmo štogod

nam moći dale, nebi li se silom vesala primakli sicilskoj obali.

I doista dospjesmo onamo. Ali što nas tuj snadjè, nije manje grozno bilo od brodova, kojim nam je bilo umaći. Na toj obali Sicilije nadjemo druge Trojane neprijatelje Grkom. Tuj je vladao starac Aceste, koji uteče od Troje. Jedva stupismo na kraj, stanovnici pomisliše, da smo od naroda onoga ostrva, koji će oružjem da ih zateče ili tudjinci nadošli, da im otmu zemlju. Na prvi mah biesni upale nam brod; zakolju družinu, poštede Mentora lih i mene, da nas dovedu pred Acesta, nebi li od nas doznali namjeru i odakle dolazimo. Udjosmo u grad svezanih naostrag rukû i neotegli našom smrti, van da budemo žalostnim prizorom okrutnu narodu, kad bude doznao da smo Grci.

Povedu nas odmah pred Acesta, koj zlatnim žezlom u ruci sudio je narodu i spremao se na veliku žrtvu. Oštrim glasom nas upita, odakle smo i što nas je ovamo dovelo. Mentor pohiti odgovoriti i reče mu: Mi dolazimo od krajeva Velike Hesperije, a naša domovina nije daleko odanle. Tako se klonù reći, da smo Grci. Ali Aceste nije nas više slušao, već držeć nas tudjinci, koji su sakrivali svoju namjeru, naredi, da nas odprate u bližnju šumu, gdje bi imali služiti kô robovi pod onimi, koji su mu pazili na stada.

Ovo stanje činilo mi se gore od smrti. Pa poviknem: kralju! bòlje da nas smakneš, nego li da postupaš s nami tako nedostojno; znaj da sam ja Telemak, sin mudroga Ulisa, kralja Itačkoga; ja tražim otca po svem sinjem moru; ako li ga nemogu naći, niti se vratiti u domovinu, nemogu li robstvu uteći, uzmi mi život, koji i onako nepodnesoh.

Čim izustih ove rieči, sav puk razjaren povikne, da valja pogubiti sina krutoga Ulisa, čijom vuhlosti propade grad trojanski. Sine Ulisov, reče mi Aceste, ja

nemogu uzkratiti tvoje krvi dušam tolikih Trojanâ, koje tvoj otac strovali u predjele mračnoga Kocita; ti i tvoj pratilac imate poginuti. Isti čas starac izmed svjetine stavi kralju pred oči, da nas prikaže žrtvom na grobu Anhizovu. Krv njihova ugoditi će sjeni toga junaka: i samoga Eneje, čim dozna za tu žrtvu, milo će se dojmiti, kad uvidi kako miluješ, što mu je najdraže na svietu bilo.

Sav puk povladi tu namisao, te se za drugo nebrinuli, van da nas žrtvuju. Jur nas doveli k grobu Anhizovu. Sagradili bili dva žrtvenika, gdje su zapalili svetu vatru; mač, koji nas imao posjeći, bijaše nam pred očima; ovjenčali nas cviećem, niti ikoje smilovanje obrani nam života. Po nas bijaše gotovo, kad Mentor posve s mira zaprosi progovoriti kralju. On reče:

O Aceste! ako li zla sudbina mladoga Telemaka, koj nikad oružja nedigô proti Trojanom, nemože te ganuti, bar te vlastita tvoja korist gani. Znanje, koje si stekoh u proricanju i glede volje bogova uči me, da prije nego li minu tri dana, na vas će navaliti narod divlji, koj će se kô bujica spustiti od gorâ, da vam grad poplavi i zemlju opustoši. Pobrini se, da ih pretečeš; naoružaj svoj narod, te ni časa negubi, da navratiš med zidine obilata stada, koja su ti na polju. Bude li lažno moje proricanje, slobodno ti za tri dana nas žrtvovati; ako li se naprotiv obistini, pamti da nije pravo onim život oteti, koji su ti ga spasili.

Aceste se začudi na rieči Mentorove, koje reče pouzdano kako nikad ikoj čovjek. Ja vidim, odgovori on, inostranče, da su bogovi slabo ti udielili darova sreće, dadoše ti ipak mudrost, što je veće ciene od svakoga blaga. Ujedno odgodi žrtvu i brižljivo naredi što bijaše potrebito, da se odbije navala, koja mu je prietila po Mentorovih riečih. Tad se vidjele od svijuh strana poplašene žene, starci prignuti godinami, malena djeca

plačnim licem, koji se svi navraćali u grad. Volovi ričuć a ovce blečuć dolaziše krdimice, ostaviv obilate pašnjake, te se nenašlo dosta staja, gdje bi ih smjestili. Od svakoga kraja buka i metež ljudi, koji se rivali med sobom, nemogli se razumjeti, u smetnji držali neznanca prijateljem, trčali i neznajuć kud ih noge nose. Ali prvaci u gradu misleć da su mudriji od drugih, držali su Mentora varalicom, koj krivo proriče, da si život spasi.

Prije nego mine treći dan, dočim jim glave pune bijahu tih misli, pokaza se na obronku bližnjih bregova oblak prašine; zatim opaze množtvo nebrojeno oružanih barbarâ: bijahu Himerani, puk okrutan uz narode, koji bivaju na gorah nebrodskih i povrh Akragasa, gdje vlada zima, koju nikad neublažuju zapadni vjetrići. Oni koji nisu marili za proricanje Mentorovo, izgubiše svoje roblje i stada. Kralj reče Mentoru: Ja se već nespominjem da ste Grci, neprijatelji naši postadoše nam vjerni prijatelji. Vas su bogovi poslali da nas spasite: u tvoje se junačtvo uzdam koliko i u mudre tvoje savjete; pohiti nam u pomoć.

U Mentorovim očima ukaza se smjelost, kojoj su se divili i najhrabriji bojnici. On uzè štit, kacigu, mač i koplje; poreda vojsku Acestovu, stavi joj se na čelo i podje dobrim redom na neprijatelja. Aceste, premda hrabren, radi starosti nemože van s daleka ga sliediti. Ja sam bliže do njega, al se nemogu takmiti s njegovim junačtvom. Njegov oklop prilikovaše Egidi, vjekovitomu štitu Minervinu. Smrt posvuda je kosila redove neprijateljeve izpod njegovih udaraca. Nalik numidijskomu lavu, kojega kruti glad tišti, baca se posred stada ovaca, razdire, kolje, pliva u krvi; a pastiri mjesto da priteku, bježe uplašeni, da mu se uklone bjesnilu.

Divljake, koji mišljahu zaskočiti grad, zastiže same i smete ih do kraja. Narod Acestov, ohrabren primjerom i naredbami Mentorovimi, pokazà junačtvo, kakovu

se ni sám nedržao doraslim. Ja oborim svojim kopljem sina kralja neprijateljskoga naroda; on bijaše moje dobe, ali mnogo veći od mene: jer je taj narod potekao od plemena gorostaskoga, komu bijaše jedno porieklo sa Ciklopi: on je prezirao neprijatelja toli slaba, kako mu se ja vidio; ali nebojeć se čudesne njegove sile niti pogleda mu divljega i surovoga, bacim mu koplje u prsa, a on izdišuć, na potoke izriga crnu krvurinu. Zamalo me nesmrvi srušiv se, zveket oružja mu odjeknù do gorâ. Zaplienim mu oružje i povratim se k Acestu. Mentor pošto smetè posvema neprijatelja, sasječe ga i potjera u bjeg do u same šume.

Uslied uspjeha tako nenadana, smatrali su Mentora kô čovjeka ljubimca bogova i njimi nadahnuta. Aceste ganut, zahvalnošću spomenù nam, da se on svačesa boji za nas, kad bi se brodovi Enejevi navrnuli u Siciliju: dade nam brod da se bez krzmanja vratimo u zavičaj, nadari nas obilato i potaknù da odlazimo, nebi li utekli nezgodam, koje naslućivaše; ali nehtjede nam dati ni vodioca ni veslača svoga naroda, bojeć se, da bi odveć bili u pogibelji po grčkih obalah. Dadè nam feničke trgovce, koji trguju čitavim svietom, te im se nebijaše ičesa plašiti, a imali su natrag dovesti brod, kad bi nas bili spustili na Itaci. Ali bogovi, kojim su igra sve nakane ljudske, namieniše nam druge pogibelji.

KNJIGA II.

SADRŽAJ.

Telemak pripovjeda, kako ga je brodovlje Sesostrisovo uhvatilo na tirskom brodu i odvelo zarobljena u Egipat. Opisuje ljepotu toga kraja i mudrost kraljeve uprave, primjećuje kako su odpremili Mentora zasužnjena u Etiopiju, a on sam bude prisiljen čuvati stado u pustinji Oaskoj; da ga je Termosiris, svećenik Apolov, tješio učeć kako da podje tragom Apolovim, koj je drugda bivao pastirom u kralja Admeta; da je napokon Sesostris dočuo, koja li čudesa pravi med pastiri, te ga je opozvao osvjedočen o njegovoj nedužnosti i obećao odpraviti ga u Itaku; ali da ga smrt toga kralja strmoglavi u nove nevolje, te ga bacili u tamnicu u kuli pri morskom žalu, odakle vidje novoga kralja Bokorisa, koj pogibe u boju proti pobunjenim svojim podanikom, kojim su priskočili u pomoć Feničani.

Tirjani bijahu svojom ohološću podražili proti sebi mogućega kralja Sesostrisa, koj je vladao Egiptom a bijaše osvojio više kraljevinâ. Bogatstvom, koje stekoše svojim trgovanjem i moću nepredobitnoga grada Tira, koji je pri moru, izobjesti se ovaj narod; uzkratiše plaćati danak Sesostrisu, koji im bijaše nametnuo, vrativ se od svojih pobjedâ; a i dali su bili vojske bratu mu, koj ga je htio smaknuti na njegovu povratku usried veselja velike gostbe.

Sesostris je bio odlučio, da im skrši oholost, smetati im trgovinu posvuda po moru. Njegovi bi brodovi križali na sve strane tražeć Feničane. Srete nas brodovlje egipatsko, čim nam počè nestajati s vida gorâ sicilskih: pristanište i zemlja kô da bježe iza nas, te da se gube u oblacih. Isti čas opazismo gdje nam se primiču bro-

dovi egipatski nalik gradu plovećemu. Feničani ih spoznadoše i htjedoše se odaljiti, ali već nebijaše na vrieme; njihova jedra bijahu bolja od naših; vjetar im je prijao, njihovi veslači u većem broju: primaknu nam se, uhvate i odvedu nas zasužnjene u Egipat.

Zaludu im predočih, da mi nismo Feničani: jedva su nas htjeli slušati. Smatrali nas kô robove, kojimi trže Feničani, te nemislili van na korist, koja im bude s pliena. Jur spazismo vodu morsku kako se bieli pomiešav se s Nilom, i obala egipatska prikaza nam se nizka nemalo kô more. Odatle navezosmo se uz Nil do Memfisa.

Da nam žalost robovanja neotè čustva za svaki užitak, oči bi nam se bile zanesle videć plodovitu egipatsku zemlju nalik razkošnu vrtu, koji natapaju nebrojeni vodeni jarci. Kudgod mi svrnuli okom na obadvie obale, vidjeli bi bogate gradove, seoske kuće dražestno ponamještene, zemlje zastrte svake godine bez prestanka zlatnom svojom žetvom, livade puncate stadâ, težake pritisnute bremenom plodova, koje zemlja davala iz svoga krila, pastire, kojih mili glasovi frula i gusala odjekivali naokolo.

Blago li ti je narodu, reče Mentor, kojim upravlja mudar kralj! U njega je obilja, živi sretan i ljubi onoga, komu ima zahvaliti svoje blagostanje. Tako treba vladati, Telemače, dodao bi, da budeš radost svoga naroda, ako ti ikad bogovi dosude kraljestvo otca tvoga. Ljubi svoj puk kô djecu svoju; budi ti veselje, što te ljube i nastoj, da im nikada nebude moguće ni mira ni radosti oćutiti a da se nespomenu, kako im od dobra kralja dolazi ta dragociena blagodat. Kraljevi, koji gledaju samo, da ih se boje, te gnjetu svoje podanike, nebi li im bili pokorniji, bič su roda ljudskoga. Boje ih se doduše, kô što i sami žele; ali su im zato i mrzki i odurni, te se imaju više oni bojati svojih podanika, nego li podanici njih.

Ja odgovorim Mentoru: Jao! neima tuj već govora o pravilih, po kojih treba vladati: za nas jur neima Itake; niti ikad vidjesmo domovine svoje ni Penelope; pak sve da se i vrati Ulis pun slave u svoju kraljevinu, nikad ga neobradovà moj pogled, niti se ja obradovah slušajuć ga, čim bi naučio zapoviedati. Daj da umremo, dragi Mentore, na drugo što nije nam jur misliti, kad u bogova neima za nas smilovanja.

Dok ja ovako govorio, duboki uzdasi prekidali bi mi rieč. Ali Mentor, koj se zla bojaše prije nego li bi došlo, nije znao za strah, čim je ono stiglo. Nedostojni sine mudroga Ulisa! zavapi, što li je to! Ti li daješ da nezgoda tobom oblada! Znaj da ćeš opet jednoč vidjeti Itaku i Penelopu; vidjeti ćeš pače u prvašnjoj mu slavi onoga, koga nikad nepoznà, nepredobitnoga Ulisa, koga nevolja neobori i koji te u svojih biedah i većih od tvojih uči, da ti nije nikad duhom klonuti. Oh! da mu je čuti u daleku kraju, kamo ga oluja bacila, da mu se sin neugleda ni u mukotrpnost ni u hrabrost njegovu, takva viest stidom ga pritisnù i tèža bi mu bila od svijuh nevolja, koje duže vremena podnosi.

Zatim mi Mentor svrati pomnju na zadovoljnost i obilje prosuto širom svega ravnoga Egipta, gdje je brojilo do dvadeset i dvie tisuće gradova. On se je divio dobroj upravi gradova; pravici, koja se je odmjerivala siromahu proti bogatu; dobru odgajanju djece, koju priučavahu posluhu, radnji, umjerenosti i milovanju umjetnòsti i naukâ, podpunu vršenju svakoga obreda vjere, nesebičnosti, želji za poštenjem, vjernosti pram ljudem a bojazni od bogova, koju bi svaki otac ulievao u dušu svojoj djeci. Nije se mogao dosta načuditi tomu liepomu redu. Blago li ti je narodu, ponavljao bi neprestance, kojim ovako vlada mudar kralj! ali još sretniji kralj, koji je prava blagodat tolikomu svietu a svoju opet sreću nahodi u kriepostì! Uz njega su ljudi

privezani jačom sponom, nego li je bojazan a to ti je ljubav. Ne samo što ga slušaju, već i milo im je slušati ga. On vlada svačijim srdcem; svi do jednoga ne samo što se ga nebi rado lišili, boje se pače, da ga neizgube i život bi svoj za njega dali.

Ja sam pazljivo slušao, što mi govoraše Mentor i oćutih, kako mi se u dnu duše budi hrabrost uzput, što bi on govorio.

Čim dodjosmo u Memfis, grad bogat i prekrasan, upravitelj naredi da idemo do Tebe, te se stavimo pred kralja Sesostrisa, koj je htio svaku sam izvidjeti a bio je vrlo ljut na Tirjane. Navezosmo se uz Nil do glasovitoga grada Tebe sa stotinom vratâ, gdje no stanovaše taj veliki kralj. Grad nam se vidio prostora neizmjerna a u njem više bilo svieta nego u gradovih grčkih, koji su u najboljem cvietu. Tuj se je na tanko pazilo na čištoću ulicâ, na protok vode, udobne kupelji, umjetnosti da se uzgoje i da bude javno stanje pouzdano. Trgovi su nakićeni studenci i obeliski; hramovi od mramora, gradnja im je jednolika ali veličanstvena. Sama palača kraljeva jest kô veliki grad; tuj se nevide nego stupovi od mramora, piramide i obeliski, ogromni kipovi, pokućtvo sve od suha zlata i srebra.

Koji nas bijahu uhvatili rekoše kralju, da su nas našli na brodu feničkom. On bi svaki dan u stanovito doba slušao svoje podanike, koji bi se imali o čem potužiti ili mu štogod doglasiti. Nikoga nebi prezro ni odbio, a mislio je da mu je samo za to kraljevati, nebi li usrećio svoje podanike, koje je ljubio kako svoju djecu. A što je bilo stranaca, primao bi ih dobrostivo i htio sâm se s njimi suočiti, jer je držao, da vazda štogod koristna doznaje, učeć običaje i navade odaljenih naroda.

Ova znatiželja kraljeva bijaše uzrokom, što nas predanj dovedoše. Sjedio je na priestolu od slonove kosti, držeć u ruci zlatnu šibiku. Bio jur ostario ali pri-

jaznjiv, pun miline i veličanstva; svaki dan sudio bi narodu tako strpljivo i mudro, da su mu se divili nehinjeno. Pošto bi čitav dan probavio ravnajuć poslove i potanko vršeć pravdu, na večer bi se odmarao slušajuć učene ljude ili razgovarajuć s čestitom čeljadi, koju bi umio valjano odabrati prije nego li bi joj poklonio svoje prijateljstvo. Za cieloga života nije mu se moglo drugo prigovoriti, van što se je preveć uznosio nad svladanimi kraljevi i što se je povjerio nekomu podaniku, koga ću naskoro opisati. Kad me vidjè, ganu ga moja mladost; upita me o domovini i mojem imenu. Mi se začudismo mudrosti, koja je proticala s njegovih ustiju.

Ja mu odgovorim: Silni kralju, poznata ti je valjda obsada trojanska, koja potraja deset godina i njezina propast, koja je stajala toliko krvi čitavu grčku zemlju. Ulis, moj otac, bijaše izmed poglavitih kraljeva, koji su srušili taj grad; on luta po svem sinjem moru a nemože naići na Itaku svoju kraljevinu. Ja ga tražim i sudbina prilična njegovoj spravi me u robstvo. Povrati me otcu mojemu i domovini. Tako te bogovi ohranili tvojoj djeci i ona oćutila radost, što živu pod otcem tako blagim!

Sesostris me je neprestano gledao sa smilovanjem; ali pošto je htio doznati, istina li je, što govorim, odpravi nas nekomu od svojih dvoranika, komu bi naloženo, da se obaviesti u onih, koji su nas uhvatili, jesmo li u istinu Grci ili Feničani. Ako li su Feničani, reče kralj, valja ih dvostruko kazniti, što su nam neprijatelji i što su nas htjeli prevariti gnjusno lažuć; ako li su pak Grci, hoću da se s njimi radi prijazno i da se na jednom od mojih brodova odprate u zavičaj; ja bo ljubim Grčku; mnogi su Egipćani ondje dali zakone. Poznato mi je junačtvo Herkulovo, slava Ahilova doprla je do nas i ja se divim, što su mi pripoviedali o mudrosti nesretnoga Ulisa. Meni je drago pripomoći stradajućoj krieposti.

Dvoranik, komu kralj naloži, da razvidi naš posao, bijaše pokvarene i vuhlene duše, ko što bijaše Sesostris iskren i plemenit. Taj se je dvoranik zvao Metofis, on nas izpita namjerom, da nas ulovi u rieči, i kako vidje da je Mentor mudrije odgovarao od mene, mrzko ga je motrio i s nepouzdanjem, jer opaki ljudi zaziru od dobrih. On nas razstavi i od toga časa neznadoh, što se je pripetilo s Mentorom.

Ta razstava dodje mi ko grom iz vedra neba. Metofis se je uviek nadao, izpita li nas napose, da će moći čuti od nas stvari protuslovne; osobito je mislio, da će mene zasliepiti himbenim obećanjem, te ću mu odati, što bi krio Mentor. U kratko, on nije tražio iskreno istine, već je htio naći izliku, kako bi reko kralju, da smo mi Feničani, te nas svojim robljem učinio. I doista unatoč našoj nedužnosti i kraljevoj mudrosti podje mu to za rukom.

Ajme! što li sve kraljeve nesnadje! i najmudriji budu često prevareni. Uza nje ima ljudi laskavih i sebičnih. Dobri drže se odtraga, jer se neznaju narivavati, ni laskati; dobri čekaju, da ih potraže, a vladari neznaju, gdje da ih nadju; opaki su naprotiv smioni, himbeni; sile se priljubiti i ugoditi: vješti pretvaranju, pripravni su na sve proti duši i poštenju, da zadovolje pustoj volji onoga, u koga je vlast. Oh nesretna li kralja, na koga vreba himbenost izkvarenih ljudi! On je propao, neodbije li laskavce i ako rado neima, da mu reku smjelo istinu. Ovo bijahu razmatranja, u koja bih se udubio za svoje nevolje, te bi si dozivao pameti, što sam čuo od Mentora.

U to me Metofis odpravi u planinu pustare oaske sa svojimi robovi, da služim s njimi, čuvajuć mu velika stada."

Na to će Kalipso pretrgnuti Telemaka veleć: „Nuder, što učini ti tada, koji bi bio volio u Siciliji smrt nego li sužanjstvo?"

*

Telemak odgovori: „Moja je nevolja svakim danom rasla; jurve nisam imao ni te kukavne utjehe, da izberem med smrću i sužanjstvom: trebalo je robovati i okusiti, tako rekuć, svu gorkost zle sudbine; nepreosta mi već nikakva nada, niti sam smagao rieči, da nastojim o svojoj slobodi. Mentor mi kašnje reče, da su ga prodali Etiopom, te on podje s njimi onamo.

Dodjoh u groznu pustaru: diljem po ravnici gorući je piesak a povrh gora snieg, koji se nikad netopi, te biva s njega vjekovita zima; jedva se nahodi stadu za krmu gdjekoj pašnjak posred klisura negdje pri polovici obronka strmih onih bregova. Doline tako su duboke, da jedva dopire koji trak sunčani.

U tom kraju nenadjoh drugih ljudi do čobana divljih, ko što je i sama krajina. Tuj bi provodio noći, plačuć svoju nesreću, a dane pasuć stado, eda bi izbjego goropadnomu biesu prvoga roba, koj u nadi da si steče slobodu, tužio bi neprestano druge, da pokaže gospodaru svoju dobru volju i kako mu je na srdcu njegova korist. U tih okolnostih morao sam zaglaviti: u stisci svoje žalosti jednom zaboravim na stado i legnem na travu do neke špilje, gdje sam smrt očekivao, jer mi muke moje dodijale.

Na jednom opazim, gdje se čitava planina potrese; hrastovi i borovi ko da silaze s vrha; svako povjetarce oniemi. Mukao glas izadje iz špilje te mi zamumlja ove rieči: Sine mudroga Ulisa, treba ti se ko i njemu dovinuti veličine strpljivošću: knezovi, koji su vazda sretni, nisu toga dostojni: naslade ih kvare a oholost ih opaja. Blago tebi, ako nadvladaš nesgode i nikad ih nezaboraviš! Vidjeti ćeš opet Itaku i tvoja slava će do neba dosegnuti. Kad budeš drugim ljudem zapoviedao, pomisli, kako si bio slab, siromah i mučen poput njih; budi ti veselje olakšat im nevolje, ljubi svoj narod, zamrzi

na laskanje i znaj, da se nećeš uzveličiti van ako požude ukrotiš i uzbude li ti srdca, da obuzdaš strasti!

Ove božanstvene rieči doproše mi do dna duše, po njih oživi mi veselje i hrabrost. Nimalo neoćutih one groze, s koje se koža ježi a krv trne u žilah, kad bogovi progovore ljudem; ustadoh miran: poklonih se ničice i dignutih pram nebu ruku Minervi, kojoj sam mislio, da mi je zahvaliti na tom očitovanju. Ujedno se nadjoh drugi čovjek; mudrost obasjavaše mi pamet, oćutih ugodnu neku moć, da ukrotim svaku strast, a uzpregnem naglost svoje mladosti. Stekoh si ljubav svih pastira u pustari: moja krotkost, strpljivost i u svem spravnost umiriše napokon krutoga Butisa, koji je imao vlast nad ostalimi robovi i koji me je htio s početka kiniti.

Da si ublažim dosadu robovanja i samotovanja, potražih knjige; jer me oborila turobnost s nestatka nauke, koja bi mogla hraniti i kriepiti mi dušu. Sretni li su, govorio bih, kojim dogruste naprasne radosti i koji se umiju zadovoljiti milinom nedužna života! Sretni oni, koji se odmaraju naukom, i kojim godi pamet si uzgojit znanjem! Kamogod ih bacila nemila sudbina, u sebi nahode čim se zabavljati, te neznaju za dosadu, koja trapi druge ljude usred samih razkoši, koji umiju baviti se budi kakvim čitanjem. Blago onim, koji rado čitaju i koji nisu lišeni poput mene knjiga!

Dočim mi te misli vrvile po glavi, zadjem u tmastu šumu, gdje na jednom opazih starca, koji drži knjigu u ruci. Široko mu čelo ćelavo i malko namršteno; biela brada spustila se do pojasa; stas mu visok i veličanstven; mast još svježa i rumena, oči mu živahne i bistre, mio glas, a rieč prosta i ljubezna. Nikad nevidjeh toli dostojna starca. Zvao se je Termosiris; bio je svećenik Apolov, komu je služio u hramu od mramora, koji kraljevi egipatski posvetili bili tomu

božanstvu u onoj šumi. Knjiga, koju držao u ruci, bijaše sbirka pjesama na čast bogova.

Prijazno mi se približi, porazgovorimo se. Kazivaše mi prošle stvari, tako da bi čovjek pomislio očima ih vidjeti, ali u kratko, i njegovo me pripoviedanje nikad neutrudi. Vidio bi unapried, što će biti, dubokom svojom mudrošću, po kojoj je poznavao ljude i namjere, koje možda snuju. Uz toliki razbor bijaše veseo i ljubezan; pak i najživlja mladost neima tolike miline, što je bijaše u toga čovjeka prem postara, a ljubio je mladu čeljad, kad bi ona rado učila i godila joj kriepost.

Naskoro me srdačno uzljubi te mi dade knjiga, da me utješi; zvao me je svojim sinom. Ja bih mu često rekao: Otče moj, bogovi, koji su mi oteli Mentora, na me se smilovali te mi dali u tebi drugu podporu. Toga su čovjeka bez dvojbe bogovi nadahnjivali poput Orfeja i Lina; kazivao bi mi pjesme, koje je sám bio izpjevao, a dao mi je i od najboljih pjesnika, kojim su vile prijale. Kad bi odjeven svojom dugom haljinom bielom ko snieg uzeo u ruke liru od slonove kosti, tigri, medjedi i lavi došli bi se umiljavati i lizati mu noge; Satiri izašli bi iz šuma i plesali oko njega; i sama stabla, ko da bi tronuta bila, a reko bi, da i stanac kamen ganut spuštao se od gora začaran sladkim glasom. Pjevao bi jedino o veličanstvu bogova, krieposti junačkoj, i mudrosti ljudi, koji su volili slavu nego li razkoši.

Često bi mi rekao, da mi se valja osokoliti te da bogovi neće zapustiti ni Ulisa ni njegova sina. Napokon me uvjeravao, da mi treba po primjeru Apolovu učiti pastire, da goje umjetnosti vilam mile. Apolo, reče, ljut što bi Jupiter za najljepših dana mračio mu nebo munjevitom magluštinom, hotio se osvetiti na Ciklopih, koji su kovali gromove, te ih pobì svojimi strielami. Gora Etna odmah prestade sukljati vatru; već se nečuli udarci ogromnih maljeva, koji bijuć o nakovalo za-

tutnjile bi propadine zemaljske i ponori morski. Mjedi i željeza, jer negladjena Ciklopi, počela se hvatati rdja. Vulkan biesan srne iz svoje kovačnice i premda hrom, brzo se popne na Olimp. Dodje sav znojan i zaprašen u sbor bogova i tuj se gorko potuži. Jupiter se razljuti na Apola, izagna ga s neba i baci na zemlju. Prazna mu kola nastave sama navadni put dieleć ljudem dane i noći uz redovitu promjenu godišnjih doba.

Apolo lišen sve svoje svjetlosti, bude prisiljen postati pastirom i čuvati stada kralju Admetu. On bi svirao u frulu, a svi ostali pastiri sabrali bi se oko njega pod osojem briestova, kraj bistra kladenca, slušati njegovo pjevanje. Do tada im život bijaše divlji i surov, drugo i neznali van pasti svoje ovce, strići ih i muzti, te praviti sire: sva okolo poljana bijaše kô strašna pustoš.

Apolo doskora uputi ove pastire u umjetnostih, koje su prikladne osladiti život. Opjevao bi cvieće, koje resi proljeće; miris, koji prostire; zelen, koja izpod njega niče. Opjevao bi još i divne noći ljetnje, kadno vjetrići razgaljuju ljude a rosa nakvasuje zemlju. Upleo bi u pjesmu zlatne plodove, kojimi jesen naplaćuje trud težaku; i počitak zimski, za koga mladež puna prokšije pleše uz grijuću vatru. Napokon bi opisivao tmaste šume, koje goru pokrivaju, duboke doline, gdjeno teku potoci uz tisuću zavoja kô da se igraju posried krasnih livadâ. Tako nauči pastire, koliko ima milote u seoskom životu, kad čovjek umije uživati, što prosta priroda ima ubava.

Pastiri nadju se za kratko vrieme sa svojimi frulami sretniji od kraljeva, i njihove kolibe dovabile k sebi hrpimice čiste radosti, koje bježe od zlatnih palača. Igre, šale i dražesti svuda su pratile nedužne pastirice. Svaki dan bijaše veseli blagdan; jur se drugo neslušalo do čevrljanje ptica, milo pirenje lahorâ, koji igrahu grančicami stabala, romon bistre vode, koja proticala od kakve klisure; ili pjesme, koje vile nadahnjivale pastirom,

koji su pratili Apola. A ovaj ih bog nauči još natrkivati se o nagradu i strielom pogadjati jelene i lanje. Sami su bogovi zavidjali pastirom; ovakav život činio im se je blaženiji od sve njihove slave, te opozvaše Apola natrag u Olimp.

Moj sinko, ova ti pripoviest ima biti naukom, jer u jednaku si stanju, u kakovu bijaše Apolo; razkrči ovu pustu zemlju; daj da po tebi kô i po njem procvate divljač; nauči sve ove pastire, koliko je miline u skladnu glasu; upitomi im surovo srdce; pokaži kako li je kriepost ljubka; daj da oćute, koliko ugadja uživati u samoći nedužno veselje, koje nitko nemože oteti pastirom. Jednoč, moj sinko, jednoč će doći vrieme, gdje će muke i gorke brige, koje se kraljem nameću, uzrokovati, da na priestolu požališ za pastirskim životom.

Ovako prozboriv Termosiris dade mi frulu toli milozvučnu, da kad bi po onih gorah odjeknula te ju čuli sa svake strane, svi bi se obližnji pastiri skupili oko mene. U mojem glasu bijaše neki nebeski sklad: mene je samoga zanielo te sam bio oduševljen pjevati miline, kojimi je priroda nakitila polje. Čitave dane a dielom i noći boravljasmo pjevajuć zajedno. Svi pastiri zaboraviv na kolibe i stada svoja stajali su do mene zapanjeni i zasopnuti, kad bi im što razlagao; reko bi da je i sama pustoš izgubila svoju divljač, sve bijaše tuj milo i prijatno: uljudnost naselnika, kô da je i samu zemlju upitomila.

Često bi se sastajali prikazati žrtve u hramu Apolovu, gdje bijaše Termosiris svećenikom. Pastiri bi došli okrunjeni lovorom bogu na čast; a došle bi i pastirice poskakujuć s vienci cvieća, noseć na glavi u košaricah svete darove. Za žrtvom bi sliedila seljačka gostba; najsladje nam jelo bijaše mlieko naših koza i ovaca, koje bi sami pomuzli, uz voće malo pred tim ubrano našom rukom, kô što datule, smokve i grożdje: posjedali

bi na travu; a granata stabla pružila bi nam hlad ugodniji od pozlaćenih zaklona kraljevskih palačâ.

Ali evo čim dodjoh do najvećega glasa u tih pastira: jednom gladan lav nasrnù na moje stado, i jur započe strašan pokolj. Ja neimao u ruci van pastirski štap te navalih nanj smiono. Lav nakostrieši grivu, izkesi zube a spruži pandje, razvali ralje usahle i zažgane; oči mu sama krv i vatra; šiba o boke dugim svojim repom. Ja ga obatalim; haljinac, koji sam imao na sebi spleten od žice poput egipatskih pastira, branio mu je, da me nerazdere. Tri puta ga oborim, do triput se diže: rikao je da se orila sva šuma. Napokon ga svojom rukom zadavim, a pastiri svjedoci moje pobjede htjedoše da se zaogrnem kožom strašne životinje.

Glas toga djela i o krasnoj promjeni sbiloj se u svih pastira razprostrè se po čitavom Egiptu; dodje i do ušiju samoga Sesostrisa. On dozna, da je jedan od zarobljenika, koje držali Feničani, povratio zlatno doba u pustinji nemalo neprikladnoj prebivanju. Htjede vidjeti me, jer je on rado imao krasne umjetnosti i štogod je moglo umudriti ljude, hvatalo bi mu se srdca. Vidje me, rado me saslušà i doznà, da ga je Metofis prevario s lakomstva. On ga odsudi na vjekovito tamnovanje i uzè mu sve bogatstvo, koje nepravedno uživao. Kako li je nesretan, veljaše mi, tko stoji povisoko nad ostalimi ljudi! prečesto nemože vidjeti istine svojima očima; ima naokolo čeljadi, koja brani drugim doći do onoga, u koga je vlast; svaki traži u tom svoju korist, da ga prevari; svaki pod izlikom velika mara zanj krije svoju hlepnju. Pretvaraju se, da ljube kralja a ono ljube jedino blago, koje on dieli; tako slabo ga ljube, da mu samo laskaju i navode ga na zlo, nebi li njegovu milost stekli.

Iza toga je Sesostris baš srdačno samnom postupao, te odluči odpraviti me u Itaku s brodovi i vojskom, da

oslobodim Penelopu od njezinih ljubovnika. Brodovlje bijaše pripravno i jedina nam briga, da se ukrcamo. Čudio sam se tomu preobratu sreće, koja diže na jedan mah one, koje je najveć oborila. Ovo izkustvo probudi u meni nadu, da će možda i Ulis napokon doći u svoju kraljevinu iza poduljega stradanja. A pomislih i to, da bih mogo opet vidjeti Mentora, premda su ga odveli u najzabitniji kraj Etiopije.

Dočim ja malko oklievah s mojim odlazkom, nebi li dočuo koju viest od njega, Sesostris, koj bijaše starovječan, umriè iznenada i njegova me smrt strovali u nove nevolje.

Čitav Egipat razžalosti do dna duše taj gubitak; svaka je obitelj držala, da je izgubila svoga najboljega prijatelja, svoju obranu, svoga otca. Starci dižuć ruke pram nebu vapili bi: Nikad nije Egipat imao tako dobra kralja! niti mu ikad bude premca! O bogovi, trebovaše vam ili nekazati ga ljudem, ili jim ga već neotimati! Ah čemu da preživimo velikoga Sesostrisa! A mladji bi naraštaj govorio: Nestalo je egipatske nade; naši su otci sretni bili, koji su život svoj preboravili pod tako dobrim kraljem: što je nas, mi ga nevidjesmo van da jače oćutimo gubitak. Sluge su mu plakali dan i noć. Kad bude pogrebna svetčanost kralju, za punih četrdeset dana narodi najodaljeniji navrviše u množtvu; svaki htjede vidjeti još jednom Sesostrisovo tielo, svaki si htjede priliku njegovu utisnuti u pamet, a mnogi su htjeli s njim da ih pogrebu.

Tim žalostniji bude još gubitak, što mu sin Bohoris nebijaše ni s tudjinci uljudan, ni željan nauka, niti je štovao čestite ljude, niti mu je stajalo do slavna glasa. Veličina otca njegova doprinese, što postade nedostojan vladanja. Bio je odrastao u razkošju i surovoj bahatosti; ništa nije držao do ljudi, misleći, da su zanj samo stvoreni, a on da je neke druge naravi nego li

oni; nebi se skrbio van kako će zadovoljiti pohotam, izmučiti narod, kožu svući siromahom; a pak bi se povadjao sablaznivim svjetovanjem neumnih mladića, koji bijahu uzanj, dočim je prezirno uklanjao mudre starce, otčeve pouzdanike. To bijaše nakaza, a ne kralj. Sav je Egipat stenjao i premda su radi Sesostrisove uspomene toli mile Egipćanom podnosili rdjavu i krutu upravu njegova sina, on je ipak srtao u propast, te vladar ovako nedostojan priestola, nije nikako mogao za dugo kraljevati.

Već mi se uzkrati i nada povratka u Itaku. Zadržaše me u kuli pokraj mora blizu Peluzija, gdje bi se imali bili ukrcati, da nebude umro Sesostris. Metofis umio je osloboditi se tamnovanja iući u milost novomu kralju: on me dade zatvoriti u tu kulu, da se osveti za nemilost, koju mu uzrokovah. Ja bih dane i noći boravio u skrajnjoj turobnosti; sve što mi bio Termosiris proricao i što sam čuo u špilji, činilo mi se ko san: pritisnu me ljuta bol. Vidjevao sam valove, koji pljuskahu o dno kule, gdje sam tamnovao; često bi se zagledao u brodove gonjene olujom i u pogibelji da se razbiju ó klisure, na kojih bijaše sagradjena kula. Ne samo nežalih ljudi, kojim je prietilo razbiti se, zavidio bih im pače sudbinu. Naskoro, govorio bih sam sobom, minuti će ih nevolje života ili će dospjeti u zavičaj. A meni, jao! nije se nadati ni jednomu ni drugomu.

Dočim se ja ovako grizao uzaludnom tužbom, opazih ko da bi šumu brodovljih jarbola. More bijaše pokrito jedri vjetrom nadutimi; talasi se pjenili sa pljuskanja nebrojenih vesala. Čujem od svih strana nejasnu viku, opazim na obali jedan dio Egipćana gdje uplašen trči po oružje, a drugi činilo se, da idu na susret brodovlju, koje su vidjeli dolaziti. Spoznam odmah da tudji brodovi bijahu, jedni iz Fenicije a drugi iz otoka Cipra; jer moje me nezgode prilično uputile bile u po-

morskih stvarih. Činilo mi se, da su se Egipćani razpali na dvoje; nebi mi težko pomisliti, da je ludi Boboris svojim nasiljem dao povod pobuni svojih podanika i potaknuo domaći rat. S visine ove kule mogoh vidjeti krvavi boj.

Egipćani, koji bijahu dozvali na pomoć tudjince, pošto im budu na ruku pri izkrcivanju, udariše na svoje zemljake, kojim bijaše kralj na čelu. Vidio sam kralja, kako si je ljude bodrio svojim izgledom; prilikovao je ratnomu bogu Martu; potokom je tekla krv oko njega; točkovi na kolih bili su mu omašteni krvlju crnom, gustom i pjenastom; jedva su mogla prevaliti preko gomile mrtvih satrvenih tjelesa. Kralju, čovjeku mladu, jaku, liepa struka, visoka i ponosita stasa, sjevala je iz očiju razjarenost i očajanje; priličan liepu konju, koji se neda uzdi; hrabrost ga je gonila pokušati sliepu sreću a mudrost neravnala mu junačtva. Niti bi on znao popraviti pogrešaka, niti odmjeriti pravo zapoviedi, niti unapred zla spoznati, koje mu prietilo, niti štediti ljudi, kojih najveć trebovaše. Doduše nije bio bez uma. Vještina mu bijaše ravna hrabrosti; ali ga zla sreća nikad neumudri; njegovi učitelji bili su laskanjem pokvarili naravne mu liepe darove. Moć i dobra su ga sreća opojile; on je držao, da se sve ima ugibati naprasitim njegovim željam; najmanji odpor razplamtio bi mu srdčbu. Tada nebi znao već za razlog; bio bi ko izvan sebe: biesna oholost pretvorila ga u divlju zvier; naravna mu dobrota i zdrav razum on čas bi ga ostavili; najvierniji mu sluge bili su u nuždi bježati pred njim; one je jedino rado imao, koji su mu strasti zagovarali. I tako bi se vazda hvatao skrajnjih odluka proti vlastitoj pravoj koristi a sve dobre ljude silio, da zamrze ludo njegovo vladanje.

Dugo se održa njegova hrabrost proti sili neprijateljskoj, ali napokon ga obori. Vidjeh ga gdje pogibe;

striela nekoga Feničanina probi mu prsa; uzde odklizoše mu s ruku; pade s kola konjem pod noge. Vojnik iz otoka Cipra odsječe mu glavu, te držeć ju za kosu pokaza ju ko u slavi svoj vojsci pobjediteljici.

Dok budem živ ostat će mi u pameti, gdje vidjeh tu glavu okrvavljenu; oči joj utrnule i zaklopljene; obraz blied i nagrdjen; usta na polak otvorena, ko da hoće dovršiti još započete rieči; sva mu prilika ponosita i prieteća, koje i sama smrt nemogla ugasiti. Cieloga života bit će mi pred očima i ako mi ikada bogovi dadu kraljevati, nikad nezaboravih iza tako grozna primjera, da kralj nije dostojan zapoviedati, niti je sretan u svojoj moći, van ako ju pokori razumu. Ah! kako li je žalostno po čovjeka, komu je sudjeno starati se o dobro svih i svakoga, ako nevlada tolikimi ljudi van da ih upropasti!“

KNJIGA III.

SADRŽAJ.

Telemak pripovieda, da je nasljednik Bohorisov vratio sve sužnje tirske, te i on sam, Telemak, bude odveden s njimi u Tir na ladji Narbala, koji je zapoviedao tirskomu brodovlju; kako mu je Narbal opisao Pigmaliona, njihova kralja, čije se nemile lakomosti trebovaše bojati; da ga je zatim Narbal uputio o pravilih trgovine tirske i da se je imao ukrcati na ciparski brod, polazeć preko otoka Cipra u Itaku, kad je Pigmalion dočuo, da je inostranac te ga htio zatvoriti: da bi skoro bio poginuo, ali ga Astarbe, milostnica nasilnikova, spasi te dade mjesto njega pogubit mlada čovjeka, čiji ju je nemar razljutio. Napokon se ukrca Telemak na ciparski brod, da se vrati preko otoka Cipra u Itaku.

Kalipso slušala je zapanjena rieči toli mudre. A najveć ju je zanosilo, što je Telemak iskreno pripoviedao svoje grieške, koje učini u naglosti neobaziruć se na nauke mudroga Mentora: njoj se je vidjalo nešto uzvišena i plemenita u mladoga čovjeka, koji sam sebe biedi i koji reć bi okoristio se svojom nesmotrenošću, da bude mudar, oprezan i umjeren. „Nastavi, reče mu, dragi Telemače, željna sam znati, kako izadje iz Egipta i gdje nadje mudroga Mentora, za koga si imao i zašto nemilo osjećati, što ti ga nestade.“

Telemak preuzme rieč ovako: „Pobolji Egipćani i najvierniji kralju odveć su bili slabi, te videć da je kralj poginuo, budu usiljeni popustiti ostalim; namjeste drugoga kralja, Termutisa imenom. Feničani odu s vojskom otoka Cipra, pošto bijahu sklopili savez s novim kraljem. Ovaj povrati sužnje feničke; k njim su i mene pribrojili. Izvedu me iz kule, ukrcam se s drugimi i nada stade svitati mi u duši. Prijatan vjetar nadme

nam jedra; veslači presjecahu vesli pjeneće se talase; široko se more pokri brodovi; mornari klikću od radosti, obala čezne iza nas; brežuljci i gore pomalo se izravnjuju. Mi jur nevidjali do nebo i more, dočim pomoliv se sunce reko bi da kreše svoju vatru iz dubine morske: njegovi traci zlatili su vrhove bregova, koje smo malko još nazirali po vidiku; a tamno modro nebo davalo nam slutiti sretnu plovitbu.

Premda me odpraviše ko Feničanina, nijedan me ipak od Feničana, s kojimi sam se desio, nije poznavao. Narbal, koji je zapoviedao brodom, u koji me spraviše, upita me za ime i domovinu. Od koga si grada Fenicije? reče mi. Ja nisam iz Fenicije, rekoh mu, već su me Egipćani uhvatili na feničkom brodu i robovah u Egiptu kao Feničanin; pod tim imenom vratiše mi slobodu. Da odakle si? prihvati opet Narbal. Odgovorim mu ovako: Ja sam Telemak, sin Ulisa kralja Itačkoga u Grčkoj. Moj se je otac proslavio med svimi kraljevi, koji su obsjedali grad trojanski: ali mu bogovi nedozvoliše vidjeti opet domovinu. Tražio sam ga na sve strane: sudbina me proganja ko i njega i evo me nesretnika, koj nečeznem van za srećom, da se med svoje povratim i nadjem si otca.

Narbal gledao me je začudjen te mu se činilo, da je u mene nešto, što sluti na dobru sreću a božji je dar, i čega neima u svakoga čovjeka. On je od naravi bio iskren i plemenite duše; moja ga nevolja ganù, te mi je govorio s pouzdanjem, kako su ga bogovi nadahnuli, da me spasi od velike pogibelji.

Telemače, ja nedvojim, uze mi govoriti, ob onom što mi reče, a nebi ni mogao dvojiti; blagost i kriepost, što ti se vide na licu, nedaju mi posumnjati; ja pače osjećam da te ljube bogovi, kojim sam vazda služio, te oni hoće, da te i ja ljubim ko da si mi sin. Ja ću te dobro svjetovati a za uzdarje drugo nepitam van da dr-

žiš skrovito. Neboj se, odvratim mu, da me muke stoji mučati o stvarih, koje mi uzhtiješ povjeriti; akoprem sam mlad, prešlo mi je u običaj nikad neočitovati svoje tajne, a još manje odati ma pod kojom izlikom budi čiju. Kako si mogao, upita me, priučit se tajni ovako još mlad? Veselilo bi me doznati kojim putem steče ovo svojstvo, koje je temelj premudru vladanju i bez koga svi su darovi duševni zaman.

Ja mu odgovorim: kad Ulis podje obsjedati Troju, uze me na koljena i zagrli; ovako su mi kazivali. Pošto me srdačno poljubi, reče ove rieči, premda ih ja nemogao razumjeti: O moj sinko, nedali mi bogovi ikada te vidjeti, pače sudjenice pretrgle ti niti jedva nastalomu životu, kakono žetelac svojom kosom nježan cviet, koj netom niče; moji te neprijatelji smrvili na oči matere i roda, ako li se izopačiš i s puta krieposti kreneš! O moji prijatelji! nastavi dalje, ostavljam vam ovog sina, koji mi je toli mio; bdijte mu na djetinstvo; ako me ljubite, odvratite od njega pogubno laskanje; učite ga, da sâm sebe svlada; bio on ko mlado mekahno stabalce, koje pregibaju, da bude ravno; a nada sve ničesa nezapustite, da bude jednom pravedan, dobrotvor, iskren i vjeran u držanju tajne. Tko god je vrstan lagati, nedostojan je, da ga med ljude broje, a tko nemože mučati, nedostojan je vladati.

Kazujem ti ove rieči, jer su se pobrinuli često mi ih ponavljati i jer mi se duboko u srdcu usadile; često ih i sam u pamet dozivljem.

Prijatelji moga otca starali se zarana priučit me tajni; još sam bio nejako diete i oni mi jur zaufavali, kako ih vrlo peče, što vide gdje se mojoj majci nameću bezsramnici u veliku broju, da ju ožene. Toliko su me držali jur tada razboritim i pouzdanim; razgovarali se često samnom potajno o najvećih poslovih; kazivali mi što su odlučili, da uklone nametnike. Vrlo me je ve-

selilo, što su imali u mene toliku vjeru; po tom sam ja držao, da sam jur gotov čovjek. Nikad nisam zlo rabio povjerenja; nikad mi neizbjegnu rieč, koja bi mogla odati i najmanju tajnu. Višeputi bi nastojali nametnici štogod iz mene izpipati u misli, da što je diete vidjelo ili čulo znatna, nebi umjelo premučati; ali sam im ja znao odgovoriti a da nelažem niti očitujem, čega nebi smio.

Na to mi reče Narbal: Vidiš li, Telemače, feničku moć: radi njihovih brodova bez broja boje ih se sva obližnja plemena: njihova trgovina skroz do herkulovih stupova nagrnjuje im bogatstvo, koje pretiče blago najsnažnijih naroda. Veliki kralj Sesostris, koji ih nikad nije mogao svladati po moru, mùkom ih predobi na kraju vojskom, koja bijaše sav iztok osvojila; nametnu nam harač, koji nismo dugo plaćali. Feničani bijahu odveć bogati i moćni, da strpljivo podnose robski jaram: posegosmo za slobodom. Smrt nedade vremena Sesostrisu dovršiti rat proti nam. Istina je, imali smo česa bojati se od bistrine uma još više nego li od moći njegove; ali kad mu moć prešla u ruke sina posve nerazložita, pomislismo da nam se nije ničesa bojati. I doista Egipćani ne samo neupadoše nam u zemlju oružanom silom, da nas još jednom podjarme, budu pače prinuždeni dozvati nas na pomoć, da se rieše bezdušnoga i silovitoga kralja. Mi im postadosmo izbavitelji. Koja li dika priraste slobodi i bogatstvu feničkomu!

Ali dočim mi druge izbavljamo, sami smo robovi. Boj se Telemače dopasti rukû Pigmaliona, našega kralja: on omasti okrutne si ruke krvlju Siheja, muža Dide, svoje sestre. Dido željna osvete, uteče iz Tira s mnogimi brodovi. Veći dio onih, kojim je kriepost i sloboda mila, pošli su za njom: na obali afričkoj zasnova ponosit grad, komu je ime Kartago. Pigmalion mučen neugasivom žedjom bogatstva svakim danom biva to jadniji i odurniji

svojim podanikom. U Tiru ti je velika krivina, imaš li mnogo blaga; on proganja bogate a boji se siromahâ.

Još je veća krivina u Tiru, ako je tko kriepostan, jer Pigmalion sluti, da mu dobri ljudi netrpe nepravde i sramote; kriepost ga odsudjuje; on se na nju ljuti i srdi. Sve mu smeta, uznemiruje ga i grize; on se boji svoje sjene; nespava ni danju ni noću: bogovi, da ga smetu, zasiplju ga blagom, koga se neufa uživati. Što traži da ga usreći, upravo ga u tom prieči. Žali za onim, što je udielio; vazda se boji gubitka; muči ga skrb, da nakupi blaga.

Nikad ga nije vidjeti: osamljen, turoban i pokunjen čuči u zabiti svoje palače: i sami prijatelji njegovi neufaju mu se približiti od straha, da neupadnu u sumnju. Strašna straža s golimi mačevi i napetimi koplji uviek mu je oko kuće. Zatvara se u trideset soba, koje su jedna uz drugu a na svakoj željezna vrata sa šestero jakih zaklopa; nikad se nezna, u kojoj li sobi spava; a tvrde, da nikad nespava dvie noći zajedno u jednoj od straha, da ga neudave; on nezna za nikakvu ugodnost ni za sladko prijateljstvo; reknu li mu da potraži veselje, on osjeća da ovo daleko od njega bježi i u dušu mu se neda: propale mu oči gore odurnom i divljom vatrom, neprestance blude na sve strane; blied je i poražen a crne misli vide mu se na licu vazda namrgodjenu. Šuti, stenje, iz prsiju mu prodiru duboki uzdasi; nemože da sakrije boli duševne, koja mu grudi razdire. Najizabranija hrana mu dogrusti. Djeca njegova, nekmo li da mu budu nada, postadoše mu strašilom; on drži da su mu najljući neprijatelji. Za svoga života nije imao pouzdana časa: to ga još drži u životu, što prolieva krv svih, kojih se boji. Ludjak, koji nevidi, da će mu biti propast vlastita okrutnost, u koju se uzdaje. Budi tko od sluga poput njega sumnjiv, požurit će se osloboditi sviet od te nakaze.

Što je mene, ja se bojim bogova: stojalo me što mu drago, ja ostadoh vjeran kralju, koga nam dali: volio bih da me i pogubi, nego li da mu život uzmem ili da prepustim braniti ga. Ali ti, Telemače, čuvaj se reći mu, da si sin Ulisov; u nadi da mu Ulis vrativ se u Itaku plati velike novce za tvoj odkup, bacio bi te u tamnicu.

Kad dodjosmo u Tir, vladao sam se po savjetu Narbalovu te spoznadoh, da je sve istina, što mi on reče. Nisam si mogao uglaviti, kako li može čovjek toliko ojadnjeti, kako mi se vidio Pigmalion.

U čudu prizora tako strašna a posve mi nova, govorio bih sam sobom: eto čovjeka, koji nije tražio van da bude blažen i mislio se je toga domoći bogatstvom i neograničenom moću; ima sve, što mu duša želi, a ipak je kukavan po samom bogatstvu i nestegnutoj svojoj moći. Da bude pastir, ko što ja onomad, bio bi sretan kako sam i ja bio; uživao bi nedužne radosti seoskoga života, a uživao bi ih mirne duše; nebi se bojao ni mača ni otrova; ljubio bi ljude a oni njega; doduše nebi imao velika bogatstva, koje mu nehasni, kô ni piesak, čim se ga boji dotaknuti; slobodno bi uživao, što zemlja daje, niti bi oćutio pravoga nestatka. Taj čovjek, reć bi, čini što hoće, ali nije tomu tako; on radi što zažele divljačke mu strasti; vazda ga trzaju njegova lakomost, strah i sumnja. Reko bi da zapovieda svim ljudem a neima vlasti ni nad samim sobom, jer toliko mu je gospodara i krvnikâ, koliko mu ima naprasitih želja.

Ovako sam si mislio Pigmaliona, akoprem ga nevidjeh; pak i nije ga bilo vidjeti; samo bi strahom gledali ljudi na visoku kulu danju i noću opasanu stražom, gdje se zatvorio kô u tamnicu sa svojim blagom. Prispodabljao sam toga nevidljivoga kralja sa Sesostrisom, koji je bio toli blag, toli pristupan, toli prijaznjiv, toli željan vidjeti strance, toli pomnjiv saslušati svakoga i

ljudem iz srdca izmamiti istinu, koju kriju kralju. Sesostris, bih si ja sam sebi govorio, nije se ničesa bojao a i nije ni imao česa se bojati: kazao se je svim svojim podanikom kô vlastitoj si djeci; ovaj se boji svačesa a ima se i zašto bojati. Tomu poganomu kralju vazda prieti grozna smrt i u samoj nepristupnoj mu palači usred njegove straže; usuprot dobri kralj Sesostris bio je bezbjedan usred najveće naloge puka, kô što dobar otac u svojoj kući posred svoje obitelji.

Pigmalion naredi, da se odpravi kući vojska otoka Cipra, koja bijaše došla njegovoj u pomoć radi saveza, koji je bio izmed obadva naroda. Narbalu bude to prilika slobodu mi vratit: naredi pri pregledanju vojske, da se stavim uz vojnike ciparske, jer kralj bijaše sumnjičav i u najmanjih stvarih.

Mana je vladara nemarnih i lahkoumnih, što se sliepim povjerenjem oslanjaju na ljubimce lukave i pokvarene. A mana ovoga bijaše naprotiv, što se nije uzdao ni u poštenu čeljad; on nije razabirao ljude iskrene i prostodušne, koji rade bez pretvaranja; pak i nije nikad vidio poštenih ljudî, jer takovi neidu tražiti kralja tako pokvarena. A za drugo vidio je, odkad bijaše na priestolu, u ljudî, koji su mu služili, toliko pretvaranja, nevjeru i grozne poroke pod prilikom krieposti, da je držao da svi ljudi bez iznimke imaju krinku na obrazu. On bi mislio, da neima na svietu prave krieposti i tako je držao, da su svi ljudi po prilici jednaki. Kad bi naišao na čovjeka neistinita i opaka, nije si trô glave drugoga potražiti, u misli da nije ni drugi bolji. Dobri činili su mu se još gori od najočitijih zlotvora, jer je sudio, da su jednako zlobni a k tomu još i veće varalice.

Da se vratim na svoju stvar, mene su pomiešali s Ciprani i tako umakoh oštroj kraljevoj sumnji. Narbal treptio je od straha, da me neodkriju: stalo bi bilo

života i njega i mene. Nebi mogla vjerovati, kako je nestrpljivo čekao da odlazimo; ali protivni vjetrovi zadržaše nas za dugo u Tiru.

Upotrebim vrieme svoga boravljenja da razvidim običaje Feničanâ, koji su na glasu u svih poznatih narodâ. Čudio sam se, kako je zgodno smješten ovaj veliki grad usred mora na otoku. Bližnja obala divna je sa svoga roda, sa izvrstnih plodova, koje donosi, sa broja gradova i sela, koji se nižu jedno do drugoga; napokon s ugodna podnebja, jer gore zakriljuju tu stranu od žarke jugovine; a hladi ju sjeverni vjetar, koji puše s mora. Ovaj je kraj po dnu Libana, čiji vrh probija oblake i dopire do zviezda; vjekoviti led krije mu glavu; sniežne vode šumeć hrle s vrletî, koje su mu oko vrha. Ozdo ima golema šuma davnih cedarâ, koji reć bi stari su kô i zemlja, na kojoj su nikli a viju do oblaka guste svoje grane. Niz tu šumu ima žirne paše na obronku briega. Ovdje tumaraju mučni bikovi i ovce blečuć uz mlade jaganjce, koji skakuću po travi; na tisuće se tuj bistrih potočića vâlja. A kraj svega izpod onih pašnika, sve što je pod nogu briegu, nalik je vrtlu; tuj vlada proljeće i jesen zajedno, pâreć cviet sa plodom. Nikad neuzmože ni kužni dah jugovine, koji sve suši i pali, niti oštri sjever potamniti žive žari, koja resi taj vrtao.

Uz tu krasnu obalu diže se u moru otok, na kom je sazidan grad Tir. Ovaj veliki grad reć bi da pliva povrh vode, te da je kralj svemu moru. Trgovci dolaze od svih stanâ svieta a i sami njegovi stanovnici najglasovitiji su trgovci, što ih ima na zemlji. Kad čovjek dodje u grad, na prvi bi mah pomislio, da to nije mjesto jednoga samo naroda napose, već grad svih naroda i središte im trgovine. Ima mu dva velika nasipa nalik dvama laktima, koji se pružaju u more te obsižu ogromnu luku, kamo vjetrovi nedopiru. U toj luci vidjeti je kô

šumu brodovljih jarbolâ, a toliki je broj brodova, da se jedva vidi more, koje ih nosi. Svi gradjani nastoje o trgovini i njihovo im bogatstvo nedogrusti truda, koji treba, da ga umnože. Vidi se na sve strane tanka egipatska prtenina i tirski grimiz dvaput omašćen, koji divno leskeće; ovo je mastilo tako živo, da ni vremenom neobliedi; njim se služe na tankoj vunici, koju još oljepšaju vezivom zlatnim i srebrnim. Feničani trguju sa svimi narodi sve do ušća Gades, a doprli su i u veliko more, koje obtiče zemlju. Podaleko su brodili i na crvenom moru, te tim putem idu tražit na nepoznatih otocih zlato, mirodije i razlike životinje drugdje nevidjene.

Nisam mogao zasititi očiju gledajuć uznositi prizor ovoga velikoga grada, gdje se sve gibalo. Tuj nevidjeh, kô što u grčkih gradovih, ljudî bezposlenih i radoznalih, koji idu tražeć po javnih mjestih novosti, ili priziru strancem, koji dolaze u luku. Mužkarci su u poslu izkrcavajuć svoje brodove, prenašajuć svoj trg ili ga prodavajuć, uredjujuć svoja skladišta, ili na tanko računajuć što im duguju tudji trgovci. Žene nemiruju ni časa, već ili predu lan, ili spremaju nacrt za vezivo, ili savijaju dragocieni latak.

Odakle biva, rekoh Narbalu, da su Feničani zavladali trgovinom svega svieta i da se tako obogaćuju o trošku svih naroda? Vidiš li, odgovori mi: Tir je smješten da zgodnije nemože za trgovinu. Našu domovinu ide slava, što obrete plovitbu na moru; Tirjani su bili prvi, može li se vjerovati pripoviesti najdrevnije starine, koji ukrotiše burno more, davno prije dobe Tifisove i Argonautâ toli slavljenih u Grčkoj; bili su prvi, velim ti, koji u krhkoj se ladji zaufali spustiti na valove i oluje; koji su iztražili dubinu morsku, koji su tragom babilonskoga i egipatskoga nauka pazili na zviezde daleko od kraja; oni su napokon bili, koji spo-

jiše narode, koje je more razstavilo. Tirjani su domišljati, strpljivi, radeni, čisti, umjereni i štedljivi; imaju izvrstnu upravu; med sobom su skrozimice složni; nikad nebi naroda tako postojana, iskrena, vjerna, pouzdana i prijazna prema svakomu strancu.

Eto ti i netražeć dalje uzroka, odakle im vlast na moru i po čem procvate u njihovoj luci toli usporna trgovina. Da se uvrieži med njimi nesloga i zavist. da stanu omekušati u razkošju i bezposlici; da prvaci u narodu prezru trud i štednju; da nestane štovanja umjetnostim u gradu; da nebude dobre vjere pram inostranim; da se iole iznevjere pravilom slobodne trgovine; da zapuste svoje rukotvorine i da prestanu napredovati, kako treba, da im bude trg sve to bolji, svaki u svojoj vrsti, brzo bi vidio kako im slabi moć, kojoj se diviš.

Nuder mi tumači, rekoh mu, pravi način, kojim bih ja jednoč na Itaci zasnovao sličnu trgovinu. Učini, odvrati mi, kako ovdje rade; primaj dobro i ljubezno sve inostrance; daj da nadju u tvojih lukah pouzdano stanje, lagodu i podpunu slobodu; nedaj da te ikad zavede ni skupost ni ponos. Pravi je način da dobiješ mnogo, nije li ti stalo do prevelika dobitka i ako znaš zgodom odreći se koristi. Nastoj da te ljubi svaki inostranac; potrpi takodjer štogod od njih; čuvaj se probuditi u njih zavist svojom oholijom; budi postojan u pravilih trgovine; bila ona prosta i razumljiva; priuči svoj narod, da ih nikad neprekrši; oštro pedepsaj prevaru, pače i nemar i gizdost trgovaca, što trgovinu upropašćuje a tura u pogubu i ljude, koji se njom okrivili.

Osobito nemoj nikad dirati u trgovinu, da ju okreneš kako ti se svidi. Bolje je vladaru u nju se nimalo nepačati, da joj nesmeta, te da ostavi sav probitak svojim podanikom, koji se o njoj trude; inače ih poplaši:

biti će mu dosta koristi i velika bogatstva, koja će mu unići u državu. Trgovina je kako neki izvori; hoćeš li ih drugamo navrnuti, oni usahnu. Neima van probitak i lagoda, što ti navlače inostrance; ako li im otežčaš trgovinu ili joj umanjiš korist, pomalo se odalje i više se nevrate, jer drugi narodi koristeći se tvojim nerazborom k sebi ih navlače i priuče, da se lako tebe prodju. Treba mi ti pače priznati, da je od nekoga vremena slava Tiru prilično potamnila. Oh da ti ga je bilo vidjeti, dragi Telemače, do pred vladom Pigmalionovom, drugačije bi se divio! sada jur nevidiš van žalostne ostanke veličine, kojoj prieti propast. O jadni jadni Tire, kojih li ruku dopade! drugda ti je more donašalo danak svih naroda svieta.

Pigmalion od svašta se boji, i od stranaca i od podanikâ. Mjesto da otvori po starom našem običaju svoje luke svim i najodaljenijim narodom posvema slobodno, on hoće da znade broj brodova, koji dolaze, njihov zavičaj, imena ljudi, koji su u njih, čim trguju, kakav im je trg i koja li mu ciena, pak i vrieme koje kane tuj boraviti. On radi i gore, jer se služi hitrinom, da zaskoči trgovce, te im zaplieni trg. Napastuje trgovce, za koje misli, da su najimućniji; nameće pod svakojakom izlikom nove danke. Hoće da bude i sam učestnikom pri trženju, a svi se boje posla s njim. Tako strada trgovina; stranci neće se skoro spominjati puta u Tir, komu bijahu prije toli svikli, i ako se Pigmalion nepredomisli, naša slava i moć zamalo predje k drugomu komu narodu, koji se bolje od nas upravlja.

Zatim upitah Narbala, kako li su mogli Tirjani tako osiliti na moru: jer sam želio doznati sve, što služi državnoj upravi. On mi odgovori: mi imamo Libanske šume, koje nam daju drva za brodove, pak ga i pomnjivo čuvamo za tu porabu; nikad ga nesiečemo

van. za državne potrebe. A u tom smo ti napredni, što imamo valjanih radnika za gradnju brodova.

A što uradiste, rekoh mu, da se dobavite takvih radnika?

Narbal mi odgovori: Oni su pomalo doma to izučili. Kad biva prilične nagrade onim, koji se odlikuju u kojoj umjeći, stalno je, da se nadje namah ljudi, koji ju dovode do najveće vrstnoće; jer najumniji i najdarovitiji ljudi daju se rado na umjeće, gdje ima prilike velika dobitka. Ovdje mnogo drže do onih, kojim idu od ruke umjeće i nauci koristni brodarstvu. U cieni je i dobar mjernik; vrlo štuju vrstna zviezdara; obilno nadaruju brodarskoga provodnika, koji druge nadkriljuje u svom poslu; nije zanemaren ni dobar drvodjelja, dobro ga pače plaćaju i valjano s njim postupaju. A i sami veslači stalni su glede zaslužbe i primjerene joj plaće; dobro ih hrane a kad obole, o njih se skrbe; kad se odalje od doma, brinu se za ženu im i djecu; postradaju li brodom, nadoknade njihovoj obitelji; a one odprave kući, koji su služili neko vrieme. Tim putem ima ih vazda, koliko se hoće: otac rado upućuje sina u tako koristnu zanatu te od rane mladosti trsi se učiti ga, kako da veslom kreće, nateže konope te se neplaši oluje. Tako valja navadjati ljude nagradom i dobrim redom. Ugled i zapovied sama ništa dobra neopraviše; nije dovoljna pokornost nižih; valja ih odobrovoljiti i stvari udesiti, da ljudi nadju svoju korist pri poslu njihovu, kojim se drugi služe.

Iza toga razgovora Narbal me odvede pregledati skladišta, brodarnice i druge zanate, kojih treba za gradnju brodova. Obavjestio sam se potanko o najmanjih stvarih, te sam napisao sve, što dočuh, da nezaboravim budi koju koristnu okolnost.

Medjuto Narbal, koj je poznavao Pigmaliona i rado me imao, težko izgledaše moj odlazak, bojeć se da me

neodkriju kraljeve uhode, koji su danom i noću prohadjali gradom; ali vjetrovi nedopuštali nam još ukrcati se. Dočim smo se mi bavili pomnjivo pregledajuć luku te upitkivajuć svakakve trgovce, eto ti gdje dolazi dvornik Pigmalionov, koji reče Narbalu: kralj je dočuo od nekoga kapetana onih brodova, koji se s tobom vratiše iz Egipta, da si doveo inostranca, kojega drže Cipraninom, kralj hoće da ga metnu pod zatvor i da razvide, s koje li je upravo strane; ti imaš zanj jamčiti glavom. Onaj čas ja se bijah malko odmaknuo, da vidim s bliza, koji li je razmjer brodu, kojega Tirjani s nova nemalo sagradiše i za koga su govorili da je po zgodnoj mjeri svojih dielovâ najbolji jedrilac, kojega su ikad vidjeli u luci; pak sam ja razpitivao majstora, koji je ravnao njegovo priredjivanje.

Narbal zatečen i u strahu, odgovori: Idem tražiti toga stranca, koji je iz otoka Cipra. Ali kad mu nestade s očiju dvornika, poteče k meni da me obavjesti, u kojoj li sam pogibelji: žalibože, vidio sam ja to unapred, reče mi, dragi Telemače, propadosmo! Kralj, koga sumnjivost trapi dan i noć, dvoji da si ti iz otoka Cipra; on zapovieda da te zatvore; hoće da me pogubi, ako te nepredam u njegove ruke. Što da činimo? O bogovi! razsvietlite nam pamet, da se izkopamo iz te pogibelji. Trebat će, Telemače, da te povedem u kraljevu palaču. Ti ćeš tvrditi, da si Cipranin od grada Amatonta, sin Venerina kipara Ja ću reći, da sam ti drugda poznavao otca, te će možda i netražeć dalje kralj te pustit proći.

Ja odvratih Narbalu: Ostavi me nesretnika da poginem, kad me udes tako zadesio! Umijem ja umrieti, Narbale, i odveć sam ti zahvalan, da te nezavučem sa sobom u nesreću. Nisam ja Cipranin, niti bi mogo reći, da jesam. Bogovi vide moju istinitost i njih ide očuvati mi život svojom moći, ako im se hoće; nu neću da ga spasim lažju.

Narbal mi odgovori: U ovoj laži, Telemače, neima nikakve zloće; ni sami ju bogovi nebi mogli osuditi; ona nečini zla ni živoj duši; spasuje život dvojici nedužnikâ; vara kralja, da mu zaprieči ogriešiti se velikim zločinom; ti odveć napinješ ljubav kriepostí i bojazan da vjeru ozlediš.

Laž je laž, odgovorih mu, i preko toga se nemože a da nebude nedostojno čovjeka, koji na oči je bogovom te je sve dužan pregoreti za istinu. Tko istinu ozliedi, vriedja bogove i oštećuje sebe, jer govori proti svojoj sviesti; okani se Narbale nagovarati me na ovo, što je tebe i mene nedostojno. Ako li nam se bogovi smiluju, znati će nas oni izbaviti; ako li hoće da poginemo, umriet ćemo žrtve istine te ostaviti ljudem izgled, kako valja òbrati kriepost bez trohe, nego li dugi život; moj je i onako predugo trajao, čim je tako nesretan. Samo radi tebe Narbale, srdce se moje žali. Ah! da ti je prijateljstvo pram nevoljnu tudjincu imalo biti tako zlosretnim!

Dugo smo se ovako prepirali; napokon vidimo, gdje dolazi k nam čovjek sav zapuhan; bijaše drugi dvornik kraljev, kojega je poslala Astarbe.

Ova žena bijaše liepa kô božica; u nje se složile dražesti tjelesne i umne; bijaše vesela, zamamljiva i umiljata. Uz tolike vuhlene miline bijaše u nje tvrdo srdce i puno himbenosti, ali je znala sakrivati vrlo umjetno pokvarena si čustva. Umjela je predobiti srdce Pigmalionovo svojom ljepotom, svojom duhovitošću, sladkim glasom i skladnom svojom lirom. Pigmalion, sliepo u nju zaljubljen, zapustio je bio kraljicu Tofu, svoju ženu. Sva mu je briga bila, da zadovolji želje gospodljive Astarbe; a ljubav te žene bijaše ne manja po njega nesreća, nego li gnjusna njegova skupost. Ali akoprem ju je toli strastveno ljubio, bijaše joj ipak mrzak i oduran;

ona je sakrivala svoje čustvo te se pretvarala kô da samo zanj hoće joj se živiti, dočim ga nemogaše trpiti.

Bijaše u Tiru mlad Lidjanin, imenom Malahon, vanredne ljepote, ali mekušac, razbludan i ogrezô u razkošju. Nije se brinuo van kako će nježnu održati svoju kožu, očešljati si plavu kosu, koja mu je padala niz rame, kako da miloduhom odiše, da mu što ubavije pristane ruho, i kako će opjevati na liri svoju ljubezan. Astarbe ga vidje, zaljubi se i pomahnita za njim. On ju prezrè, jer mu je srdce gorilo drugom ljubavlju. A pak se je i bojao naliepiti na kraljevo ljubomučno bjesnilo. Astarbe videć, da ju prezire, planu osvetom. U svojoj sdvojnosti pomisli, da bi mogla podmetnuti Malahona mjesto stranca, kojega je dao kralj tražiti i za koga se govorilo, da je došao s Narbalom. I doista uglavi Pigmaliona i podmiti sve, koji bi ga bili mogli osviestiti. Pošto on nije imao rado kriepostnih ljudi, bijahu uz njega sami sebičnjaci, lukavci, pripravni ovršiti nepravedne i krvoločne mu naredbe. Takova se čeljad bojaše velike moći Astarbine, te bi joj pomagali varati kralja od straha, da se nezamjere oholoj toj ženi, kojoj bijaše u kralja sve vjerovano. Te tako Malahona, prem poznatoga u cielom gradu kô Lidjanina, uzmu za mlada inostranca, kojega dovede iz Egipta Narbal i bace ga u tamnicu,

Astarbe u bojazni da Narbal nepodje ka kralju te mu odkrije prevaru, hitro poslà onoga dvornika k Narbalu, koj mu reče ovako: Astarbe zabranjuje ti odkriti kralju, tko je tvoj inostranac; netraži od tebe van da šutiš te će ona znati opraviti u kralja, da bude s tobom zadovoljan; medjutim se žuri ukrcati s Ciprani mladoga stranca, koga dovede iz Egipta, da ga jur nevide u gradu. Narbal veseo, što može tako spasiti svoj i moj život, obeća šutiti, a dvornik zadovoljan, jer mu podje za rukom, što je tražio, povrati se obaviestit Astarbu

ob izpunjenoj poruci. Ja i Narbal divismo se dobroti bogova, koji su tako nagradili nam iskrenost, te koji se ovako milostivo brinu za one, koji sve pregore za volju krieposti.

Grozom razmišljasmo o kralju, kojim vlada skupost i blud. Koji se toli žestoko boji, da ga neprevare, govorili bi medju sobom, zaslužuje i navadno bude grubo prevaren. Neufa se u dobre ljude, a daje se u ruke zlikovcem; on je jedini, koj nezna, što se radi. Gle Pigmaliona; igračka je u rukama bezsramne žene. Medjuto bogovi se služe himbenošću opakih, da spase dobre ljude, koji vole životom postradati nego li lagati.

Isti čas opazismo, da se je vjetar okrenuo te da prija ciparskim brodovom. Bogovi se javljaju, povikne Narbal; oni hoće, dragi Telemače, da te spase; bježi iz ove nemile i klete zemlje. Blažen, koji bi mogao s tobom poći ma do neznanih krajeva! Blažen, koji bi mogao s tobom živiti i umrieti! Ali težka me sudbina pripinje uz ovaj nesretni zavičaj; valja trpiti s njim; možda će trebati ukopati se pod njegove ruševine; ništa zato, samo da ja govorim vazda istinu, i da mi srdce drugo neljubi do pravice. A za te se, Telemače, molim, da te bogovi i unapred prate, da ti udiele najdragocieniji dar, a to je kriepost čistu i bez trohe, sve do smrti. Živio mi, vratio se u Itaku, obveselio Penelopu i izbavio ju od nametnika! Eda tvoje oči vidile a ruke ti zagrlile mudroga Ulisa i on našao u tebi sina mu ravna u mudrosti! Al za dobre ti sreće spomeni se nesretnoga Narbala, i ljubavi mi tvoje nikad neuzkrati.

Kad dovrši, oblijem ga suzami a nemogoh do rieči; duboki uzdasi branili su mi govoriti: mûčeć se zagrlismo. On me dovede do broda; ostade na kraju, i kad se brod odpusti, neprestadosmo se gledati, dokle god nam oči dale.“

KNJIGA IV.

SADRŽAJ.

Kalipso pretrgne rieč Telemaku, da se odmori. Mentor ga kori iztiha, što je uzeo pripoviedati svoje zgode; svjetuje ga da dovrši, kad jur započe. Telemak pripovieda, da mu se je za plovitbe od Tira do otoka Cipra prisnilo, da vidi Veneru i Kupida, proti kojim ga je branila Minerva; zatim mu se činilo, da vidi Mentora, koji ga svjetovaše, da bježi iz otoka Cipra; kad se probudi, oluja bi brod potopila bila, da sám neprihvati kormila, jer Ciprani opojeni vinom nebijahu vrstni spasiti ga; kad prispje na otok, da se je sgrozio videć najkužnije izglede; ali Sirjanin Hazael, komu je bio robom postao Mentor te se tuj desio, da mu je vratio toga mudroga vodju i na svoj ga brod ukrcao, da ih doprati u Kretu; na tom prelazu da su vidjeli divan prizor Amfitrite na kolih, koju su vukli morski konji.

Kalipso, koja je dovle pomnjivo i zanešeno slušala zgode Telemakove, upadne mu u rieč, da malko odpočine. „Doba je, reče mu, da se sladka sna naužiješ iza tolikoga truda. Podaj se veselju; užij počitak i sve druge darove, koje će bogovi na te prosuti. Sjutra kad zora ružičastom svojom rukom otvori vrata iztoku, te provale iz slanoga mora sunčani konji, šireć dnevni plam i goneć pred sobom s neba zviezde, nastavit ćeš, dragi Telemače, pripoviest tvojih nezgoda. Nikad ti otac nije bio ravan u mudrosti i hrabrosti; ni Ahil, koji nadvlada Hektora, ni Tezej čitovat se vrativ s pakla, ni sam veliki Alcid, koji je zemlju očistio od nakaza, nisu pokazali tolike sile ni krieposti, što ti. Želim ti, da ti dubok san ovu noć pokrati. Ali ah! za mene li bude duga! težko li dočekah, da te opet vidim i čujem, da mi s nova pripoviedaš, što

jur znadem i da te upitam, što još neznam. Idi dragi Telemače s mudrim Mentorom, koga su ti bogovi vratili, idi u onu zabitnu pećinu, gdje je sve pripravno ti za počitak. Prosuo ti Morfej najmilije čari na trudne oči, okriepa nebeska proticala kroz sve umorne ti ude; poslao ti lahke sanje, koje oblitajuć oko tebe nasladile ti ćuti milovidnimi prikazami, i sve od tebe odvratio, što bi te moglo prebrzo probuditi."

Božica uvede sama Telemaka u tu pećinu odieljenu od njezine. U njoj bila je ne manja seoska milota. nego li u prvoj. Kladenac klokoćuć iz kuta dozivao je san sladkim svojim romonom. Vile bijahu spremile dvie postelje od mekahna zelenja, na koje su prostrle dvie velike kože, lavju za Telemaka a medvedju za Mentora. Prije nego im san zaklopi oči, Mentor ovako prosbori Telemaku: „želja pripoviedanja, što ti se dogodilo, zavede te; začarao si božicu nabrajajuć pogibelji, od kojih te izbavi tvoja hrabrost i razbor; a tim si još već uzpalio joj srdce i tako sebi spremio još pogubnije robstvo. Ufaš li se, da će te sada tako lahko pustiti iz svoga ostrva, pošto ju začara pripoviedanjem svojih zgoda? Želja tašte slave navede te govoriti bez razbora. Bijaše obrekla koješta pripoviedati i izkazati, koji li bi udes Ulisu; umjela je mnogo sborit a nereći ništa, pak tebe namami, da joj kažeš potanko, što god joj se htjelo znati; to ti je hitrina blaznivih i zaljubljenih žena. Kada li ćeš, Telemače, omudriti, da nikad negovoriš taštine, te znati zamučati, što ti je u prilog ali ti nije koristno reći. Drugi se dive tvojoj mudrosti za dobe, gdje se može oprostiti, ako li je neima: ali ja ti nemogu ništa oprostiti; ja sam jedini, koji te dobro poznam i iskreno ljubim, ter mi te je opomenuti na tvoje grieške. Moj sinko, kako si još daleko od mudrosti svoga otca!"

„Pak što! odgovori Telemak, mogoh li odbiti Kalipsi, da joj nepripoviedam svojih nezgoda?“ „Ne, odvrati Mentor, trebovaše joj ih kazati; ali valjalo je tako joj govoriti, da spomeneš samo, što bi ju moglo ganuti na smilovanje. Mogao si reći, kako si čas okolo lutao, čas robovao u Siciliji, pak u Egiptu. To bi bilo dovoljno a sve drugo doprinese razpaliti otrov, koji joj jur u srdcu gori. Eda bogovi dali, da se tvoje očuva!“

„A što da učinim?“ nastavi Telemak umiljatim i krotkim glasom. „Jur nije doba, reče Mentor, tajiti joj ostale zgode; jur zna dosta a da ju nemožeš prevariti u onom, čega još nezna; tvoje sustezanje jače bi ju razljutilo. Sjutra pripoviedaj joj do kraja, što su bogovi u prilog ti učinili, a za drugi put privikni umjerenije govoriti o svem, što ti može pribaviti pohvalu.“

Telemak rado posluša taj dobri savjet, — pak legoše spavati.

Čim Febo razli prve svoje zràke na zemlju, Mentor čujuć glas božičin, gdje dozivlje u šumu svoje vile, probudi Telemaka: „Doba je, reče, razstati se snom. Vratimo se Kalipsi; ali nemoj vjerovati sladkim nje besjedam; nemoj joj nikad srdca svoga odkriti; boj se zamamljiva otrova njezine pohvale. Jučer te uznese nad mudroga ti otca, nad Ahila nepobjedivoga, nad glasovitoga Tezeja, nad Herkula slave neumrle. Jesi li oćutio, kako je ta pohvala preko svake mjere? Povjerovà li, što ona reče? Znaj da ni ona sama toga nevjeruje; ona te za drugo nehvali, van što te drži slabim i dosta taštim, te se daješ zavesti pohvalami, koje nisu prema tvojim djelom.“

Iza toga podju k mjestu, gdje ih je božica očekivala. Ona im se nasmješi i sakri pod prividnim veseljem strah i nemir, koji joj smućivahu srdce; jer je slutila, da će joj Telemak vodjen Mentorom uteći kako i Ulis. „Požuri se, — reče — dragi Telemače, umiriti

mi znatiželju; činilo mi se čitave noći, da te vidim gdje odlaziš iz Fenicije, da pokušaš novu sreću na ciparskom otoku; kaži nam, kako si putovao, te negubimo ni časa". Tada posjedoše na travu zasijanu ljubicami u hladu gusta gaja.

Kalipso nemogaše se sustegnuti a da nebaca sve zajedno nježna i zatravljena pogleda na Telemaka; ali ju je mrzilo, što Mentor pazi ma i na najmanje magnuće njena oka. Medjuto sve vile šuteć nagibale se, da prisluškuju, te da bolje vide i čuju kao u polukrugu se poredale; oči ciele skupštine su bile uprte i priliepile se na mladića. Telemak oboriv oči i pocrveniv, umiljato preuzme ovako svoju pripoviest:

„Jedva nam tiho pirenje prijazna vjetra nadme jedra, feničke zemlje nestade nam izpred očiju. Kako se nadjoh s Ciprani, kojim nisam znao za običaje, odlučih mučati, paziti na sve i razborito se u svem vladati, nebi li stekao njihovo štovanje. Ali dočim sam ja mirovao, spopadne me sladki a jaki san, i svako moje ćućenje stane i zapne; uživao sam počitak i duboko zadovoljstvo, kojim mi je srdce opojeno bilo. Na jednom činilo mi se da vidim Veneru, gdje se spušta niz oblake u letećih kolih, koja vuku dva golubą. Bijaše u nje sjajna ljepota, cviet mladosti, dražestne miline, koje se na njoj ukazaše, kad se pomoli iz pjene morske te začara i samoga Jupitra. Brzim letom sadje do blizu mene, smiešeći se položi mi ruku na rame te zovući me po imenu, probesjedi ove rieči: Mladi Grče, na domaku si mojoj kraljevini; skoro ćeš doći na sretan ostrv, gdje razkoši, vesele šale i igre niču izpod mojih nogu. Ondje ćeš žrtve prikazati na mojem oltaru; ondje ću te zaroniti u rieku nasladâ. Raztvori srdce sladkim nadam i čuvaj se, da se neuzprotiviš najmogućnijoj božici, koja hoće da te usreći.

Isto doba opazim djetića Kupida, koj lepršeć malenimi krili, oblitao je oko matere. Akoprem mu se vidjela na licu nježnost, milje i djetinje veselje, imao je nešto u bridkim očima, što me je plašilo. Smiešio se gledajuć me; ali mu bijaše posmjeh pakostan, porugljiv i nemio. Izvadi iz zlatnoga si tula najoštriju strielu, nategne luk i htjede da me ustrieli, kad iznenada pokaza se Minerva, da me zakrili svojim štitom. Na licu ove božice nebijaše one mekušne ljepote i zatravljena čeznuća, koje sam opazio na obrazu i držanju Venerinu. Usuprot bijaše joj ljepota prosta, neumjetna i skromna; sve je u nje bilo ozbiljno, kriepko, dostojno, puno sile i veličanstva. Striela Kupidova nemogav probiti štita, pade na zemlju. Kupido ljut gorko uzdahnù; stid ga bijaše videć gdje je svladan. Odtale, zaviknu Minerva, odtale drzovito diete! Ti nikad nesvladà van kukavne duše, koje vole sramotne tvoje razkoši, nego li mudrost, kriepost i slavu.

Na te rieči ljubavni bogo odleti gnjevan, a dok se Venera vraćala u Olimp, zadugo sam joj vidio kola uz dva goluba u oblaku zlatnu i modru; zatim izčeznu. Svraćajuć oči na zemlju, nevidjeh već Minerve.

Činilo mi se, da sam prenešen u prekrasan vrtao, kakono opisuju elizijsko polje. U tom mjestu spoznadoh Mentora, koji mi reče: Bježi iz nemile ove zemlje, iz okužena ostrva, gdje odišu golom razbludom. Najhrabrenija kriepost valja tuj da trepti i nemože se spasiti van biegom. Čim ga opazih, htjedoh mu se baciti u naručaj; ali oćutih, da mi noge nedadu se maknuti, da su mi klecala koljena a ruke, sileć se uhvatiti Mentora, tražile su praznu sjenu, koja je svedjer uzmicala. U tom se nastojanju probudim; upoznah, da je ovaj tajinstveni san božja opomena. Nadjoh se ohrabren proti razkošju i pun nĕpouzdanja na samoga sebe, preziruć mekoputan život Cipranâ. Ali mi srdce rani, što sam mislio, da

Mentor već neživi i da prešav Stiksovu vodu, prebiva u blaženom stanu pravednih dušâ.

Ova misao izmami mi iz očiju potok suzâ. Pitali su me, zašto plačem. Žalibože, rekoh, pristoje se suze jadnomu tudjincu, koj luta naokolo bez nade, da će ikad opet vidjeti domovinu. Medjuto se Ciprani, koji su bili na brodu, podali ludomu veselju. Veslači, kojim trud nije prijao, zaspaše na veslih; provodnik okrunjen cviećem pustio je krmilo i držao u ruci pehar vina, koga je bio malne izpraznio; on i svi ostali smeteni Bahovim biesom pjevahu na čast Venere i Kupida pjesmu, od koje bi se grstilo svakomu, tko ljubi kriepost.

Dočim oni ovako puštahu s uma pogibelji morske, iznebuha vihar smuti nebo i more. Nasrnuše vjetrovi te biesno zaujaše u jedra; crni su valovi lupali brodu o bok, koji je praskao pod udarci. Čas bi nas dizalo u vis na nadmenih valovih, čas opet, rekao bi, nestaje mora izpod broda te nas strovaljuje u ponor. Opazimo blizu do nas grebeni, o koje se razbijali ljuti talasi strahovitom bukom. Tada mi dokazà izkustvo, što sam bio čuo od Mentora, da ljudi mekušni i podani razkošju neimaju srdca u pogibelji. Svi Ciprani preplašeni plakahu kao žene; nije se čulo van jauk, žalovanje za nasladami života, tašto obećivanje bogovom, da će im žrtve prikazati, samo da dospiju u luku. Nitko neočuva svjestna duha, ni da naredi, ni da uradi što treba. Činilo mi se, da mi valja spasujuć svoj život i svim ga drugim spasiti. Pograbim kormilo, pošto provodnik smeten vinom kao Bahov mahnitac, nije bio vrstan spoznati brodovu pogibelj; ohrabrim prestrašene mornare, dadem spustiti jedra, oni živo zaveslaše; prodjosmo kroz grebeni i vidjesmo s bliza sve strahote smrtne.

Ova zgoda pričini se kao san svim, koji su imali zahvaliti mi za život; oni me gledahu diveć mi se.

Dodjosmo na otok Cipar o proljetnom mjesecu, koji je svet Veneri. Ovo doba, vele Ciprani, dolikuje otoj božici; jer ona, reć bi, oživljuje svu prirodu, te dozivlje k životu i radosti i cvieće.

Stupajuć na otok oćutim blagi zrak, od koga tielo omlohavi i otromi, ali se duh razigra i razprokši. Vidim da zemlja od naravi plodna i liepa, nemalo je pusta, toli jako se ljudi ugiblju trudu. Vidim na sve strane žene i djevojke izprazno narešene, koje hodjahu pjevajuć na slavu Venerinu, da joj se u hramu zavjetuju. Ljepota, milina, veselje i razkoš doduše sievahu im s lica, ali milina bijaše odveć usiljena. Nije tuj bilo vidjeti plemenite prostinje i ljubezna stida, po čem najveć odraža ljepota. Ono mekušno držanje, ono prečinjanje lica, ona izprazna nošnja, onaj hod mlohav i nestalan, onaj pogled, što bi reć namiguje mužkarcem, ono natjecanje medju njimi, da uzpale goleme strasti, jednom rieči sve, što sam vidio u tih ženâ, činilo mi se je pogrdno i mrzko: čim jače nastojahu umiliti se, tim su mi se više ogrstile.

Dovedu me u hram božičin; ima ih ona više na tom otoku; osobito ju časte u Citeri, u Idaliji i Pafu. Mene dovedu u Citeru. Čitav je hram od mramora; sav je obkoljen stupovi; stupovi su krupni i visoki, koji vrlo uzveličuju tu zgradu; povrh glavne grede i oplate ima na svakoj strani poveće pročelje, gdje proviruju izrezane najljepše zgode božičine. Na ulazku hramovu vrvi neprestano sila svieta, koji dolazi prikazati svoje darove.

Nikad nekolju žrtve u obsegu svetoga mjesta; tuj nepale kao drugdje tûka junica i bikova, niti prolievaju krvi; jedino stave pred oltar životinju, koju prikazuju, a nesmije se prikazati, van ako je mlada, biela i nepjegava; nakite ju vrpcami grimiza zlatom izvezena; rogove joj pozlate i narese vienci mirisna cvieća.

Pošto su ju stavili pred oltar, odvedu ju na mjesto odaljeno, gdje ju zakolju za gostbu božičinih svećenika.

Prikazuju još i svake vrsti mirišavih voda i vina sladjega od nektara. Svećenici su odjeveni dugim bielim ruhom sa zlatnimi kitami na škutovih i opasani zlatnim pojasom. Dan i noć pale na oltarih najodabranijė kâde iz iztoka, te se dim diže kô oblak k nebu. Svi su stupovi hrama nakićeni visećimi vienci; sve posude, koje služe za žrtvu, od zlata su; a sveta mirtova šumica obkoljuje zgradu. Samo mladi djetići i djevojčice vanredne ljepote smiju dovesti žrtvu pred svećenike i užeći oganj nâ oltarih; ali bezobraz i razuzdanost osramotiše taj prekrasni hrâm.

S prvoga maha groza me je hvatala na sve što sam vidio; ali pomalo sam tomu privikivao. Od poroka nisam se više plašio; svako bi družtvo potaklo u meni neku sklonost k neredu; rugahu se mojoj nevinosti; moje sustezanje i stid bijaše sprdnjom bezstidnim ljudem. Ničesa nepropustiše da uzpale u meni strasti, da mi podmetnu zamke i probude volju za razkoš. Ćutio sam se svakim danom slabiji; dobar uzgoj, koji stekoh, već mi nije pomagao; sve moje dobre odluke odoše u vjetar. Već nisam bio uzmog odoljeti zlu, koje me od svih stranâ stiskalo; stade me pače rdjav neki stid od krieposti. Bio sam kô čovjek, koji pliva u rieci dubokoj i brzoj; s početka probija se kroz talase i nosi se uz vodu, ali ako je obala strma i nemože na kraju odahnuti, polagano sustane, sile ga ostave, umorna uda trnu, i deruća rieka sobom ga povlači.

Ovako smrkavahu mi se oči a duša onesvjestivaše; zaludo sam dozivao svoj razum i uspomene otčevih kriеposti. Ona sanja u kojoj mi se činilo, da vidim Mentora sašla na elizijsko polje, posve me oklopi, tajna neka i ljubka mlitavost mnome zavladà. Već sam zavolio bio omamni otrov, koji mi gmizaše po žilah i prodiraše do

mozga u kostih. Ipak sam duboko još uzdisao; gorke suze ronio, rikao kô lav u svojoj sdvojnosti. Nesretna mladosti! govorio bih; o bogovi, koji sbijate nemilu šalu s ljudi, zašto narediste da imaju proći kroz tu dobu, grozničavu i mahnitu. Jao! što nisam sied, poguren i blizu groba, kako djed mi Laerte! smrt milija bi mi bila nego sramotna slabost, u kojoj čamim. Čim bih ja to izrekao, minula bi tuga i moje srdce opojeno ludom strašću otreslo bi se nemalo svega stida; zatim opet vrglo bi me u ponor duševne stiske. Za takva nemira trčao bih bezsmisleno amo tamo po svetom gaju, nalik košuti, koju lovac rani; ona trči kroz gustu dubravu, nebi li joj odlahnulo; ali striela, koja ju u bok pogodi, prati ju svuda; svuda nosi sobom ubojiti šiljak. Tako i ja potrkivao bih zaludo, nebi li samoga sebe zaboravio, a ništa nije ublaživalo srdačne mi rane.

U taj par opazim podaleko od mene u hladu guste šume priliku mudroga Mentora; ali njegovo mi se lice vidjelo tako bliedo, turobno i mrko, da me nimalo neobradovà. Jesi li to ti, mili moj prijatelju, jedina moja nado? kliknem, jesi li ti? Zar si ti isti i istovetni? nije li gola utvora, koja hoće da mi oči zasliepi? jesi li ti Mentore? nije li možda tvoja sjena, koju ganuše moje nevolje? nisi li u broju blaženih duša, koje se naužívaju svoje krieposti i kojim bogovi diele čiste naslade u vjekovitu pokoju elizijskoga polja? Govori, Mentore, živiš li još? Jesam li tako sretan, da te još imam? ili je to valjda samo sjena mojega prijatelja? Ovako govoreć potrčim k njemu sav izvàn sebe, da mi nestade i oduška: on me čekaše mirno i nepristupi k meni ni za korak. O bogovi, vi znate koje li je bilo moje veselje, kad se ga moje ruke dotakle! Ne, nije to prazna sjena! držim ga, obujimljem dragoga moga Mentora! Ovako sam klikovao. Obilatimi suzami ga oblijem; dugo sam mu visio o vratu

a nemogoh izustiti rieči. On me je tužno gledao očima punim ljubezna smilovanja.

Napokon mu rekoh: Ah odakle mi dolaziš? u kojih li me pogibeljih ostavi za tvoga odbivanja! pak i sada što da učinim bez tebe? Ali on neodgovarajuć na moje uprose: Bježi! reče mi strašnim glasom; bježi i požuri se! Ovdje zemlja neradja drugoga ploda do otrova; zrak koji odišu, okužen je; ljudi njim okuženi neprosbore rieči van da se smrtno truju uzajmice. Bezočna i pogrdna razbluda, najgore od zala izašlih iz Pandorine kutije, razslabljuje srdca i goni odavle svaku kriepost. Bježi! što oklievaš? bježi neobaziraj se za sobom, izbriši do najmanji spomen ovoga otoka.

Ovo reče, a ja odmah osjetih, kako mi se pred očima razilazi gusta magla i daje mi vidjeti čistu svjetlost; radost tiha i puna odriešite hrabrosti oživi mi u srdcu. Druga li je to radost bila, nego li ona mekušna i mahnita, koja mi otrovà od prvoga maha čuvstva; jedna je radost nesvjestice i nemira, koju često prekidaju strasti silovite i gorko kajanje; a druga je razumna, u koje ima nešto blažena i nebesna: ona je čista, postojana i neiztrošiva, čim više tko u nju zaroni i sladja mu je; uzhićuje dušu a nesmućuje. Ronih suze radostnice i nadjoh, da ništa nije sladje od ovakvih suza. Sretnih li ljudi, rekoh, kojim se kriepost kaže u cieloj svojoj krasoti! može li ju čovjek vidjeti a da je neljubi! može li ju ljubiti a da nebude sretan!

Mentor mi reče: Valja mi te ostaviti, ovaj čas odlazim; nije mi slobodno zadržati se. Kuda li ideš? odgovorim mu, u koju pustu zemlju da ja nepodjem za tobom? Nemisli da mi možeš uteći, stalo me i života. Ovako govoreć ja ga k sebi pritisnem svom silom. Uzalud se nadaš, reče mi, da ćeš me zadržati. Okrutni Metofis prodade me Etiopljanom iliti Arapom. A oni polazeć u Damask u Siriju po svojoj trgovini htjedoše se riešiti

mene u nadi, da će za me dobiti velike novce od stanovitoga Hazaela, koji je tražio roba Grka, nebi li se upoznao grčkimi običaji i naučio naše znanosti. I doista Hazael kupi me za skupe novce. Što ga ja uputih u naše običaje, potaknu u njega želju putovanja na ostrv Kretu, da nauči mudre zakone Minosove. Sa morskoga nam puta vjetri nas prisiliše pristupiti k otoku Cipru. Čekajuć na prijatan vjetar pošao je u hram prikazati darove: eto ga gdje izlazi; vjetri nas dozivlju, već se jedra naša nadimlju. S bogom, dragi Telemače, rob, koj se boji bogova, valja da vierno prati svoga gospodara. Bogovi mi nedaju, da budem svoj gospodar; kad bih svoj bio, znaju oni, da bih jedino za tebe živio. S bogom; spomeni se Ulisovih težkoća i Penelopinih suza; spomeni se pravednih bogova. O bogovi branioci nedužnosti, u kojem li kraju sila mi je ostaviti Telemaka!

Ne, ne, rekoh, moj dragi Mentore, do tebe nestoji ostaviti me ovdje; prije ću umrieti nego da te vidim gdje odlaziš bez mene. Zar taj Sirjanin neima milostiva srdca? Je li ga tigra dojila za djetinstva? hoće li te iztrgnuti iz moga naručaja? Valja da me ubije ili dopusti, da s tobom podjem. Ti me sam nagovaraš da bježim tvojim tragom! Ja hoću da govorim s Hazaelom, on će se smilovati na moju mladost i moje suze; čim on ljubi mudrost te ju ide daleko tražit, nemože da bude u njega srdce nemilo i nećutljivo: bacit ću se predanj, grlit ću mu skute i koljena, neću ga pustiti dok mi nedozvoli poći s tobom. Moj dragi Mentore, s tobom ću robovati; ponuditi ću mu se za sužnja; ako li me odbije, propao sam, života ću se lišiti.

U taj čas Hazael zovnu Mentora, ja padem ničice predanj. Nadje se u čudu videć neznana čovjeka u tom stanju. Što ćeš? reče mi. Život, odgovorim mu, jer ja nemogu živiti, ako mi nedopustiš poći s Mentorom, koji ti je rob. Ja sam sin velikoga Ulisa, najmudrijega izmed

kraljeva grčkih, koji su porušili ponositi grad trojanski; na glasu u cieloj Aziji. Nespominjem ti svoga poriekla od hvaste, već jedino da te potaknem na budi koje smilovanje mojim nevoljam. Tražio sam si otca širom sinjega mora, imajuć uza se ovoga čovjeka, koji mi je bio drugim otcem. Zla sudbina, da mi otežča nevolje, otè mi ga; ona ga učini tvojim robom, dopusti da to budem i ja. Ako li je istina, da ti ljubiš pravicu te ideš u Kretu učiti zakone dobroga kralja Minosa, nebudi ti srdce tvrdo na moje suze i uzdisaje. Evo ti kraljeva sina, koj dotle dospje da prosi sužanjstvo kao jedino svoje uzdanje. Drugda želio sam umrieti u Siciliji, da izbjegnem robstvu; ali prve mi nevolje nebijahu van slab početak progona sreće; a sada se još bojim, da me neuzmeš kô svoga roba. O bogovi, vi vidite moje nevolje; Hazaele spomeni se Minosa, čijoj se mudrosti diviš i koj će nam jednom obojici suditi u kraljestvu Plutonovu.

Hazael gledajuć me ljubezno i milostivo podà mi ruku i dignù me. Znam ja, reče mi, mudrost i kriepost Ulisovu; Mentor mi često spomenù, koju li slavu steče u Grkâ; a pak brzo se glas o njegovom imenu prosuo u svih naroda na iztoku. Dodji samnom sine Ulisov, ja ću ti biti otcem dokle god nadješ onoga, koj ti dade život. Da me i neganu slava tvoga otca, te njegove i tvoje nezgode, prijateljstvo, koje me veže s Mentorom, sklonulo bi me, da se za te brinem. Istina je, kupio sam ga kô roba, ali ja ga držim kô vierna prijatelja; novac, koji me je on stojao, dobavi mi najmilijega i najdražega prijatelja, što ga imam na svietu. U njega nadjoh mudrost; njemu imam zahvaliti što je god u mene milovanja krieposti. Od ovoga časa on je slobodan a i ti si; ja netražim od vas obojice van da me ljubite.

Za tili čas pregorka mi se žalost prometnu največim veseljem, koje ikad srdce ljudsko oćuti. Eto me spa-

šena od strašne pogibelji; približao sam se domovini; našao pomoć da se tamo vratim; sladila me utjeha, što sam uz čovjeka, koji me jedino od ljubavi pram kriepostí ljubi; a pak našao sam sve, kad nadjoh Mentora, da se jur nerazstavim od njega.

Hazael podje k žalu morskomu, mi za njim; udjemo u brod; veslači prebacuju bibajuće talase; lagahan vjetrić poigruje jedri, pokrenu brodom i tiho ga pognà. Brzo nam nestade otoka Cipra. Hazael bijaše vrlo željan znati koje li sam misli te me upita, što mi se vidi ob običajih ovoga ostrva. Rekoh mu iskreno, kakve su pogibelji prietile mojoj mladosti i ljuti boj, koji sam imao sam sobom. Moja ga mrzost na opačinu ganu te ovako reče: O Venero, ja priznajem tvoju moć i moć tvoga sina; palio sam tamjan na tvom oltaru; ali neupiši mi u grieh, što ja mrzim pogrdnu mekoputnost stanovnika tvoga otoka i živinsku bezsramnost, kojom ti slave svetkovine.

Zatim se je razgovarao s Mentorom o prvoj onoj sili, koja stvori nebo i zemlju; ob onom svjetlu bez kraja i konca, koje svim dieli a svoga negubi, ob onoj istini glavnoj i obćenoj, koja razbistruje svaki duh, kô što sunce razsvjetljuje sva tjelesa. Tko nije opazio čiste ove svjetlosti, primjeti on, sliep je kô sliepac od poroda; on boravi svoj život u gustoj tmini, kao narodi, koje sunce neogrijava više mjeseci u godini; misli da je mudar a ono je lud; misli da sve vidi a nevidi ništa; umire nepoznajuć ni cigle stvari; najveć ako vidi mračnu i lažnu svjetlavinu, tašte sjene i utvore, u kojih neima ni trohe istine. Ovako su svi ljudi zavedeni čuvstvenim uživanjem i mamom utvaranja i tlapnje. Neima na svietu pravih ljudi do onih, koji traže savjeta u vjekovitoga razuma, koji ga ljube i za njim se povode; on je, koji nam prišapćuje, ako što dobra mislimo; on je, koji nas

kori, kad mislimo naopako. Od njega nam je razum kô i život. On je nalik velikomu moru svjetlosti: naši su umovi, kô mali potočići, koji iz njega izviru i k njemu se vraćaju te se u njem gube.

Akoprem nisam podpuno razumievao velike mudrosti ovoga razgovora, ipak sam okusio čistu i uzvišenu neku slast; moje srdce se razgrija; te mi se je vidjelo da istina sja u svih tih riečih. Oni nastaviše govoriti o porieklu bogova, junakâ, pjesnikâ, o zlatnoj dobi, obćenitom potopu, prvih dogadjajih roda ljudskoga, o potoku zaboravi, gdje zarone duše pokojnikâ, o vječnih mukah pripravnih bezbožnikom u mračnom ponoru paklenom i o blaženom pokoju, što ga uživaju pravednici na polju elizijskom bez bojazni, da će ga ikad izgubiti.

Dok bijahu u razgovoru Hazael i Mentor, opazismo ribe pliskavice, kojim su ljuskavi trupovi blistali zlatom i modrinom. Igrajuć se dizale bi pjenave valove. Iza njih dolazili su tritoni, koji su trubili vitimi rogovi od školjka. Zaokružiše kola Amfitrite, kojuno vuku konji bjeliji od sniega, te presiecajuć slano more ostavljaju iza sebe široku brazdu. Oči im plamenite, a dime im se usta. Kola su božičina školjka čudnovate prilike; bjelinom sjaju jače nego li slonova kost, a točkovi im od zlata. Ova kola reć bi letila su po tihoj morskoj plohi, zbor vila ovjenčanih cviećem plivao je za koli; krasne im kose padale su niz ramena i pršile uz vjetar. Božica imala je u jednoj ruci zlatno žezlo, kojim je valove krotila, a drugom je upirala na koljenih malenoga boga Palemona, svoga sina, o prsa joj prikučena. Lice joj vedro, a umiljato veličanstvo odganjalo je vjetrove nemirne i sve vihore tmaste. Tritoni su vodili kola i držali zlatne uzde. Veliko grimizno jedro prhalo nad koli; na pola ga nadula svojim ćuhom sila tihih vjetrića, koji se upinjahu odtisnuti kola. Posred zraka

bilo je vidjěti Eola zabrinuta, nemirna i uzpaljena. Lice mu namršteno i ljutito, glas prieteći, obrve guste i ponikle, vatren pogled mrk i oštar obuzdavaše ljute bure i odganjaše sve oblake. Neizmjerni kitovi i sve nakaze morske nozdrami praveć osjeku i plimu slanih valova, žurno provališe iz dubokih stiena, da vide božicu.

KNJIGA V.

SADRŽAJ.

Telemak pripovieda, kako je dolazeć u Kretu dočuo, da je Idomenej kralj toga ostrva bio prikazao žrtvom sina jedinca, da ovrši nesmotren zavjet; kako su Krećani da osvete krv sinovu prolivenu prisilili otca, da ostavi otok; kako iza duga dvoumljenja upravo se tada skupili, da izaberu drugoga kralja. Telemak spominje nadalje, kako ga pripustiše u skupštinu, kako steče u mnogih igrah nagradu, te protumači više uprosa o ćudorednosti i politici, koji su bili postavljeni natjecateljem od staraca, sudija ovoga otoka; kako je prvi starac, opaziv njegov razbor, predložio ga narodu, da ga kraljem proglase i kako bi ovaj predlog od naroda živim odobravanjem primljen. Telemak pripovieda, kako je odbio kretsko kraljestvo, da se vrati u Itaku; kako im je svjetovao, da izaberu Mentora, koj nehtjede primiti krune; kako napokon skupština navaliv na Mentora, da izabere u ime čitavoga naroda, on jim izjavi, što je doznao o kriepostih Aristodemovih, koga on čas proglase kraljem; kako se iza toga Mentor i on ukrcaše da se vrate u Itaku, ali Neptun, da umiri razsrdjenu Veneru učini, da im brod postrada i baci ih na otok Kalipsin.

Pošto se nadivismo tomu prizoru, poodkrivahu nam se bregovi kretski, koje smo jedva još mogli razabrati od oblaka nebeskih i valova morskih. Ali doskora opazismo vršak gore Ide povrh drugih brdina otoka, kô što stari jelen u šumi diže granate svoje rogove povrh lanadi, koja ga prati. Pomalo ukaže nam se razgovjetno obala ovoga otoka, koja se pričini našim očima kô amfiteatar. Kô što nam se zemlja ciparska vidjela zanemarena i pusta, tako se kretska ukaza rodna i kićena svakojakim plodom po nastojanju njezinih stanovnikâ.

Na sve strane ugledasmo liepo uredjene vasi, sela nalik gradovom i ponosite gradove. Nenaidosmo na polje, gdje nebi bilo traga ruci marljiva težaka; svagdje je plug izrovao duboku brazdu: šikarja, dračja i druge rasteži, od koje neima koristi, nije ni slieda u tom kraju. Radostno smo motrili duboke doline, gdje su mukala volovska stada na žirnih rudinah uzduž potočića, ovce su pasle na obronku huma, široka polja, pokrivena žutim klasjem, bogatim darom plodne Cerere; napokon brežuljci nakićeni lozom i grozdjem jur rudećim obećivahu sladku blagodat Bahovu, kojom ublažuje brige ljudem.

Mentor nam reče, da je drugda bio na Kreti te nam razodjenu, što je o njoj znao. Ovaj otok, reče, komu se dive svi inostranci, te je na glasu sa svoje stotine gradova, lasno hrani svoje stanovnike, sve da im se nezna za broj. Jerbo zemlja neprestaje nikad sipati svoje blagodati onim, koji ju obdjeljuju. Plodna njezina utroba nikad se neiztroši; čim ima više ljudi u kojem kraju, samo da su radeni, tim veće obilje uživaju; netreba im nikada da zavide jedan drugomu. Zemlja, milostna majka, množi svoje blagodati prema broju djece svoje, koja zavriedjuju njezine plodove svojim trudom. Oholija i lakomost ljudi jedini su izvori njihove nevolje: ljudi hoće da sve imadu, te se unesrećuju željom zalihe; da im se hoće živiti prosto i zadovoljiti se onim, čega je prava potreba, svagdje bi nastalo obilje, veselje, mir i sloga.

Razumio je to Minos, najmudriji i najbolji izmed svih kraljeva. Štogod divna vidite na tom otoku, plod je njegovih zakona. Uzgoj, koji propisa za djecu, daje tielu zdravlje i jakost; priuče ju za mlada na život prost, umjeren i raden; drže da svakom razbludom omlitavi tielo i duša; nepredočuju im druge radosti van onu, da živo prionu uz kriepost i steku što veću slavu. Tuj nedrže hrabrošću samo da se tko neplaši

smrti za ratnih pogibelji, već i da prezre preveliko bogatstvo i sramotnu razkoš. Tuj kazne tri poroka, kojim neima kazne u drugih naroda, a to su nezahvalnost, himba i lakomost.

Nije potrebe uzprezati gizdu i razbludu, jer za njih i neznaju u Kreti. Svi ljudi tuj rade i nitko nemisli, da se obogati; svaki sudi da mu je dovolje plaćen trud, može li živiti pokojno i redovito, uživajuć mir uz obilje svega, što je s prave potrebito životu. Netrpe dragocjena pokućtva, niti sjajne nošnje, ni sladokusnih gostbâ, ni pozlaćenih palača. Ruho je od vune tanahne liepo omašćene, ali složno i bez veziva. Obroci su umjereni; piju malo vina; poglavita je čest dobar kruh uz voće, koje sama daju stabla i mlieko njihovih stadâ: najveć ako jedu malo prosta mesa bez velika začina; pak i brižno čuvaju, što je pobolje od velikih stada volovljih, da bolje uspije poljsko težanje. Kuće su čiste, prostrane, svjetle ali bez nakita. Znadu i gospodski graditi; ali to samo pridržuju za hramove bogova; pak se ljudi neufaju imati kuće nalik kućam nesmrtnih bogova. Krećanom najveće dobro jest zdravlje, jakost, hrabrost, mir i sloga u obiteljih, sloboda svih gradjana, obilje stvarî potrebitih, priezir zalihe, navika na trud a mrzost na dangubu, natjecanje u krieposti, posluh zakonom i bojazan od pravednih bogova.

Ja ga upitam, u čem stoji ugled i vlast kraljeva; on mi odgovori: on može sve u narodu, ali zakoni premažu nad njim. Ima podpunu vlast da učini dobro, ali ruke su mu vezane, čim hoće zlo da uradi. Zakoni su mu povjerili narod kô najdragocjeniji poklad ali uz uvjet, da bude otac svojim podanikom. Oni hoće, da jedan jedini čovjek posluži sreći svega naroda svojom mudrošću i umjerenošću; a ne da vas narod služi svojom nevoljom i mrzkom robijom, gojeć oholiju i mekoputnost jednoga jedincatoga čovjeka. Netreba kralju imati išta nad ostale

ljude, van što je potrebito; da mu olakša težak posao ili što može ojačati u narodu štovanje pram onomu, koji ima zakoni upravljati. A za drugo valja kralju biti umjerenijim, većim neprijateljem razblude, prostijim od gizde i oholije, nego ikomu drugomu. Nevalja da ima veće bogatstvo i naslade, već više mudrosti, krieposti i poštena glasa nego li ostali ljudi. On treba da bude izvana branitelj domovine na čelu vojske; a iznutra sudac naroda, da postane dobar, razborit i sretan. Nisu ga bogovi učinili kraljem, da bude to za sebe, već da bude za narod; narodu ima on posvetiti svoje vrieme, svoje skrbi, svu svoju ljubav i nije dostojan kraljevstva, van ako sama sebe zaboravi i sav se prikaže za dobro obćenito. Minos nije htio, da mu djeca vladaju iza njega van pod uvjet, da se drže njegovih pravilâ. On je volio svoj narod, nego li svoju obitelj. Takvom mudrošću učini Kretu moćnu i sretnu; takvom umjerenošću potamni slavu svih osvajača, koji hoće da im narodi budu orudjem njihove veličine, to jest, njihove taštine; napokon svojom pravicom zasluži te bude najvećim sudcem preminulih na drugom svietu.

Dočim je Mentor ovako sborio, prispijemo na otok. Vidimo glasoviti Labirint, djelo umnoga Dedala, udjelano po načinu velikoga Labirinta, koji smo jur vidjeli u Egiptu. U to što smo mi razgledali tu čudnu zgradu, opazimo silu svieta, koja je prikrila obalu, te se sgrnula ruljami na mjesto ne daleko od morskoga žala. Upitasmo za razlog žurbe, i eto što nam izkaza Krećanin, imenom Nausikrat.

Idomenej, sin Deukalionov a unuk Minosov, pošao je bio uz druge kraljeve grčke na obsadu Troje. Iza porušenoga grada odjedri nazad u Kretu, ali nasta tako silovita oluja, da kormilar i svi ostali, koji su bili izkušani na moru, držahu da im druge nije van potonuti. Svakomu bijaše smrt pred očima; svaki vidjaše otvoren

ponor da ga proguta, svaki žalovaše svoju nesreću, nenadajuć se ni žalostnomu pokoju preminulih, koji prelaze preko Stiksa iza pogreba. Idomenej dižuć ruke i oči pram nebu zamoli Neptuna: Silni bože, koji vladaš valovi morskimi, dostoj se uslišati nesretnika! Ako mi udieliš, da opet vidim Kretu unatoč biesnim vjetrom, prvu glavu, koja mi dodje pred oči, prikazat ću ti žrtvom.

Medjuto mu se sin od žive želje da si vidi otca požuri na susret, da ga zagrli: nesretnik, koj nije znao, da tim hrli u propast! Otac utekav oluji dolazi u željno pristanište: hvali Neptunu, što mu je molbu uslišao; ali naskoro opazi, kojim li mu jadom urodi. Slutnja nesreće zadavaše mu gorku muku radi nesmotrenoga zavjeta; bojaše se doći med svoje i strava ga bijaše vidjeti, što mu je najmilije na svietu. Ali kruta Nemezis, božica bez milosrdja, koja bdije da kazni ljude, a najvećma kralje ohole, gonila je nevidljivom udesnom rukom Idomeneja. Dodje: jedva se ufa oči podignuti. Vidi svoga sina: uzmače; srhi ga prodjoše. Zaludu mu oči traže drugu koju glavu, toliko neomiljelu, koja bi mu služila žrtvom.

Medjuto sin širi ruke, da ga zagrli, pak se nadje u čudu, gdje mu otac neodvraća milovanja; vidi ga razplakana. O moj ćaćko! reče, odakle ta žalost? Iza tako duga odbivanja, zar ti je žao, što si u svojoj kraljevini te usrećuješ svoje diete? Što sam skrivio? Odvraćaš oči od straha da me nevidiš! Otac, koga je tuga oborila, ništa neodgovori. Napokon iza duboka uzdisanja, reče: Ah Neptune, što li sam ti obećao! uz koju li cienu izbavi me od brodoloma! vrati me valovom i grebenim, koji su imali dokončati jadni moj život smrskajuć mi brod; dopusti da živi sin moj. Bože nemili! evo ti moje krvi, štedi njegovu. Ovako govoreć trže mač da se probode; ali koji bijahu oko njega, zadržaše mu ruku. Starac Sofronim, tumač volje bogova zajamči mu, da može smiriti Neptuna a da neusmrti sina. Tvoje obećanje, reče

mu, bijaše nerazborito, bogovi neće da ih častimo okrutnošću; čuvaj se da nedodaješ grehoti tvoga obećanja još i onu, da ga izpuniš proti zakonom naravi: prikaži Neptunu stotinu bikova bjelijih od sniega; prolij im krv oko njegova žrtvenika okićena cviećem; pali ugodni tamjan na čast tomu bogu.

Idomenej slušao je ove rieče klonutom glavom šuteć: bjesnoća sievala mu je iz očiju; bliedo i poružnjelo lice mienjalo bi svaki čas masti, sva uda mu se tresla. Medjuto mu sin reče: Evo mene, otče; tvoj je sin pripravan umrieti, da smiri boga; nemoj da se na tebe razgnjevi. Rado umirem, čim moja smrt ima spasit tebi život. Udri, otče; neboj se da ćeš u meni naći sina tebe nedostojna, koji se plaši smrti.

U taj čas Idomenej izvan sebe i kô da ga drpaju hudobe paklene iznenadi sve, koji su ga s bliza pazili; mač svoj turne u srdce svoga sina; izvadi ga svega krvava i pušećega, da njim sebe probode; još ga jednom zadržaše, koji bijahu oko njega.

Dječak greznu u krvi; smrtna tama pokri mu oči; požmiri još na svjetlost, ali jedva ju zagledao, nemože je jur podnositi. Kao liep ljiljan sred polja pretrgnut u korenu plugom sahne, niti se više održa; nije mu još nestalo žive bjeline i sjajnosti, koja ugadja očima, ali ga zemlja više nehrani, ugasnù mu život: tako je i Idomenejeva sina, kô mladjahan i mekan cviet nemilo požnjelo za prve mu dobe života.

Otac posve otupi s prokomjerne boli; on nezna ni gdje je, ni što radi, ni što da počme; ide teturajuć prama gradu i pita za svoga sina.

Medjuto narod žaleć diete a sgražajuć se na okrutno djelo otčevo povikne, da su ga pravedni bogovi predali biesom. Goropad pruža im oružje; pograbe batine i kamenje; nesklad ulije u sva srdca ubojiti otrov. Krećani, mudri Krećani jur se nespominju razbora, koji im drugda

toli omilio; jur nepoznaju unuka Minosova. Prijatelji Idomenejevi nenahode zanj spasa van dopratiti ga do brodova i ukrcati se s njim; bježe povjeriv se valovom morskim. Idomenej kad dodje k sebi, zahvaljuje im, što ga odvedoše od zemlje, koju je nakvasio krvlju sinovljom i gdje nebi jur mogao prebivati. Vjetri ih odnesu u Hesperiju, gdje kane osnovati novo kraljestvo u zemlji salentinskoj.

A sada Krećani neimajuć kralja da njimi vlada, odlučiše izabrati jednoga, koji bi čuvao nepokvarene zakone postojeće. Evo što su odredili da se ovrši taj izbor. Ovdje su se skupili svi poglaviti gradjani od sto gradova. Jur se je započelo žrtvami; dozvali su i najglasovitije mudrace obližnjih krajeva, nebi li spoznali, tko je njih dostojan vladati prema svojoj mudrosti. Pripravili su javne igre, gdje će mejdan dieliti, koji žele kraljevati; jer hoće da kraljevstvo bude nagrada onomu, koga budu sudili, da je održao mejdan nad ostalimi i po umu i po junačtvu. Hoće kralja, koji je tjelesno jak i okretan, a komu dušu resi mudrost i kriepost. Zato dozivlju amo i sve strance.

Kad nam izkaza čudnu ovu pripoviest, reče Nausikrat: Požurte se, inostranci, da dodjete u našu skupštinu: dielit ćete mejdan s drugimi i ako bogovi dosude pobjedu jednomu vas, kraljevati će u ovoj zemlji. Mi podjosmo za njim, ne s ikoje želje pobjede, nego jedino željni vidjeti stvar toli izvanrednu.

Dodjemo na vrlo prostrano okruglo mjesto, a naokolo mu gusta šuma: po sriedi toga okruga pripravno je pjeskovito bojište za borioce: obkoljeno bijaše velikim amfiteatrom od svježe trave, gdje zasio i posjedao je narod bez broja. Kad dodjosmo, primiše nas častno, jer neima naroda na svietu, koji bi plemenitije i srdačnije gostoljubiv bio, nego li su Krećani. Posjedaju nas

i pozovu na borbu. Mentor se izgovori svojom starošću a Hazael slabim zdravljem.

Moja mladost i snaga nedavale mi izgovora; bacim oko na Mentora, da vidim, što misli i opazim, kako želi da se borim. Primim s toga ponudu, svlačim haljine; poliju mi sva uda ugodnim i bistrim uljem i stavim se med borioce. Proču se na sve strane, da je sin Ulisov došao, nebi li stekao nagradu; i mnogi Krećani, koji su bili na Itaci za moga djetinstva, prepoznaše me.

Započe prva borba s hrvanjem. Rodjanin od trideset i pet godina po prilici nadvlada sve ostale, koji se poufali izaći mu na mejdan. U njega bijaše još sva snaga mladosti, mišice mu čile i gojne; pri svakom gibanju vidjele mu se sve žile; bijaše ujedno i okretan i jak. Nisam mu se vidio vriedan, da me nadhrva, te obazriev se smilovanjem na mladjahnu moju dobu htjede odstupiti, ali ja se stavih predanj. Tada se uhvatismo u koštac, da nam je nestajalo oduhe. Bijasmo rame o rame, a nogu o nogu, sve žile nabrekle a mišice svite jedna o drugu, kô zmije; svaki nas se silio sa zemlje dići protivnika. Sad bi gledao me zaskočiti turajuć s desna, sad opet silio se pregnuti me s lieva. Dok me je ovako izkušavao, rinem ga tolikom silom, da mu klonuše bedra: sruši se na tle i potegne me na se. Zaludo se je trudio poda se me spraviti, ja sam ga držao čvrsto poda mnom. Sav narod povikne: Slava Ulisovu sinu! a ja pomogoh pridignuti Rodjanina zastidjena.

Borba s remenom bijaše teža. Sin bogata gradjanina iz Samosa bijaše stekao veliki glas u toj vrsti borbe. Svi mu se ugiboše; ja sam jedini još bio, koji sam se nadao pobjedi. S prvoga maha udari me u glavu, pak u prsa, te mi krv provali na usta i gusta magla prostrie mi se na oči. Zašemećem; on se na mene

natisne, jur nemogoh dihati: ali glas Mentorov me ohrabri, koji mi povikne: Sine Ulisov, zar da tebe predobije? Gnjev dade mi novu silu; umakoh mnogim udarcem, koji bi me bili oborili. Čim bi Samjanin krivo zamahnuo te uzalud protegnuo mišicu, zatekô bih ga ovako prignuta; već je uzmicao, kad ja digoh remen da nanj napadnem čim većom silom; htjede se ugibnuti, pak prekrenuv se dade mi prigodu da ga srušim na tle. Jedva padè na zemlju, pružim mu ruku, da ga pridignem. Diže se sam, zaprašen i krvav: do zla boga se stidio, ali se nije ufao ponoviti borbu.

Odmah stade trka kolâ, koja su ždriebom razdielili. Mene zapadnu slabija i s okretnosti točkova i sa snage konja. Mi se pomaknemo: magla se prašine diže i pokri nebo. S početka pustih da me drugi preteknu. Mlad Lacedemonac, imenom Krantor, preteče sve ostale. Krećanin imenom Poliklet, sliedovaše iza njega. Hipomak, rodjak Idomeneju i koji je želio biti mu nasliednikom, puštajuć uzde konjem zapušenim od znoja, nadvio se nad pršeću im grivu; a kola mu tako brzo trčala, da se je činilo da se nemiču, kô krila u orla, koji zrakom plovi; moji se konji ohrabriše i pomalo stadoše na snagu; naskoro ostavih iza sebe sve, koji se bijahu prem vatreno spustili. Hipomak, rodjak Idomenejev, tjerajuć odveć svoje konje, najjači mu pokliznu i padši otè mu nadu kraljevanja.

Poliklet odveć naklonjen na konje nije se mogao održati, kad se kola potresla; padè, uzda odklizne mu s ruku i velika bijaše sreća, što uteče smrti. Krantor videć ljutitim očima, da sam blizu do njega, podvostruči napor: sad bi bogove dozivao i obećavao im bogate darove; sad bi opet govorio konjem, da ih razigra; bojaše se da neprodjem med njim i ogradom; jerbo moji konji neumoreni kako njegovi, premogoše preteći ga; nepreostà mu druga van put mi zakrčiti.

Da mu to podje za rukom, bijaše u pogibelji lupiti ob ogradu; i doista razlupa mu se točak. Ja se pobrinem brzo zaokrenuti, da me nezavrze u svoju nepogodu; te me vidje za koj čas na koncu trkališta. Narod još jednom povikne: Ulisov sin otè pobjedu; njemu su dosudili bogovi, da nami vlada.

Sad će nas odvesti najslavniji i najmudriji izmed Krećana u dubravu starinsku i svetu, odaljenu od očiju svjetovnih, gdje se skupili starci, koje je Minos postavio sudci narodu i čuvari zakonâ. Bijasmo oni isti, koji smo se borili u igrah: nikoga drugoga nepripustiše. Mudraci otvoriše knjige, gdje su sabrani svi zakoni Minosovi. Mene stade veliko štovanje i stid, kad se približih starcem, kojim je doba pribavila dostojnost a neotela snage duševne. Oni posjedali redom i nemakli se s mjesta: kosa im bijaše biela, a mnogi je već i neimali. S ozbiljna im lica sjala mudrost umiljata i mirna; nenatiskahu se govoriti i rekli bi samo, što su jur promozgali. Kad bijahu različita mnenja, tako bi krotko tvrdili, što mišljahu s jedne i druge, da bi čovjek bio sudio da su jedne misli. Dugo izkustvo u prošlih poslovih i navika na trud bijaše uzrokom, što su daleko vidjeli u svakoj stvari; ali po čem najveć postade im izvrstan razum, to bijaše mir duše njihove proste od ludih strastî i hirâ mladenačkih. Sama je mudrost u njih ravnala a plod bio dugotrajne krieposti, da su svladali svoje požude i da su uživali bez muke sladko i plemenito veselje pokornosti razumu. Diveć im se poželih, da mi je kako premašiti život, te na jednom dospjeti do starosti toli poštovane. Mladost mi se činjaše nesretna, što je tako nagla i razdaleko od krieposti prosvećene i mirne.

Prvi izmed staraca otvori knjigu zakona Minosovih. Bijaše to velika knjiga, koju navadno držali u zlatnu kovčežiću uz mirodije. Svi starci poljubiše ju s pošto-

vanjem, jer vele da iza bogova, od kojih dolaze dobri zakoni, ništa neima biti ljudem svetije od zakonâ namienjenih da ih udobre, omudre i usreće. Kojim su povjereni zakoni, da vladaju narodom, valja svagda da se vladaju po zakonih. Zakon a ne čovjek ima vladati. Tako bi govorili ti mudraci. Zatim onaj, koji bijaše čelovodja, stavi tri uprosa, koji se imali riešiti po pravilih Minosovih.

Prvi upros bijaše, tko je najslobodniji izmed ljudi? Neki odgovoriše, da je kralj, koji ima svu vlast nad svojim narodom i koji je predobio sve svoje neprijatelje. Drugi uztvrdiše, da je to čovjek tako bogat, da može udovoljiti svakoj svojoj želji. Bilo ih je koji rekoše, da je čovjek koji se nikad neženi i cieloga života putuje po različitih krajevih a nikad nije podložan zakonom ikojega naroda; neki se domisliše, da je to divljak, koj živeć od svoga lova posred šume, nit ga veže kakva uprava niti ima potreba. Drugi dosudiše, da je to čovjek tekar lišen robstva, jer čim se je otresao oštrine robovanja, više uživa nego itko slasti slobode. Drugim opet se svidje, da je to čovjek na umoru, jer ga smrt izbavlja od svega, te svi ljudi zajedno neimaju nanj nikoje vlasti.

Kad dodje na mene red, nebi mi težko odgovoriti, jer nebijah zaboravio, što mi često reče Mentor. Najslobodniji od svih ljudî, odvratim, jest onaj, koj može biti slobodan i u samom sužanjstvu. Gdjegod čovjek bio i u kom mu drago stanju, slobodan je posvema, ako se boji bogova i njih se samo boji. Jednom rieči, čovjek u istinu slobodan jest, koji je prost od svake bojazni i požude, pokorava se samo bogovom i razumu. Starci nasmjehnuv se pogledaše jedan drugoga i nadjoše se u čudu videć, da je moj odgovor upravo kô i Minosov.

Zatim stave drugi upros ovako: Tko je medju svimi ljudi najnesretniji? Svaki reče, što mu padè na um. Jedan reče: To je čovjek, koji neima ni imetka, ni zdravlja, ni poštenja. Drugi će reći: To je čovjek, koj neima ni

jednoga prijatelja. Drugi su tvrdili, da je to čovjek, koji ima djecu nezahvalnu i nevriednu. Ustade neki mudrac iz otoka Lesba, koj reče: najnesretniji od svih ljudi jest onaj, koji misli da je nesretan; jer nesreća nedolazi od stvari, koje tko trpi, već od nestrpljivosti, koja mu povećuje nevolju.

Na te rieči poklikne sva skupština: pohvališe mu odgovor i svaki mišljaše, da će Lesbijanin odnieti nagradu glede toga pitanja. Ali upitaše i mene o mnienje, a ja odgovorih prema pravilom Mentorovim: najnesretniji od svih ljudî jest kralj, koj misli da je sretan, čim unesrećuje druge ljude: dvostruko je nesretan radi svoje sliepote: neznajuć za svoje zlo nemože ni ozdraviti; boji se pače poznati ga. Istina nemože se proturati kroz množtvo laskavaca, da prodre do njega. On je rob svojih strasti; nezna za svoje dužnosti; nikad nije okusio radosti dobra djela ni oćutio slasti čiste krieposti. Nesretan je i pravo mu biva; njegova nesreća bude svakim danom veća; on hrli u propast i bogovi su spremni kazniti ga vječnom pedepsom.

Sva skupština priznade, da sam nadmudrio mudroga Lesbijanina i starci izrekoše da sam pogodio pravi smisao Minosov.

A za treće upitaše: Koje od dviju više vriedi: s jedne ruke kralj osvajač i nepredobitan u ratu; s druge kralj bez ratnoga izkustva ali prikladan upravljati mudro narodom za mira. Većim dielom odgovoriše, da više vriedi kralj nepredobitan u ratu. Koja korist, veljahu, imati kralja, koji umije dobro upravljati za mira, ako nezna braniti domovinu kad rat nastane? Neprijatelji će ga nadvladati i narod mu spraviti u robstvo. Drugi su naprotiv tvrdili, da kralj miroljubiv jest bolji, jer se boji rata i skrb ga je ukloniti mu se. Opet drugi rekoše, da kralj bojnik radi o slavi i svoga naroda i svojoj, i da svoje državljane čini gospodari drugih naroda; a

mjesto toga pod mirnim kraljem sramotno omlitave. Htjeli su znati i moju misao. Ja im ovako odgovorim: kralj, koji nezna vladati van za mira ili pak za rata i koj nije vrstan ravnati svoj narod u obojem stanju, na polak je samo kralj. Ali ako uzporedite kralja, koji nezna van za rat, kralju mudromu, koj nevješt vojevanju, do potrebe zna ratovati po svojih vojvodah, meni se ovaj potonji čini vredniji od onoga prvoga. Kralju, koji jedino o ratu misli, hoće se uviek vojevati da razmakne svoju vlast i slavu; a taj upropašćuje svoj narod. Koja li korist narodu da mu kralj podjarmi druge narode, ako li je nesretan pod njegovom upravom? A za drugo, dugi ratovi vode vazda za sobom mnoge nerede; i same pobjeditelje poremeti to mutno doba. Vidite što je stalá Grčku pobjeda nad Trojom: punih deset godina lišilo ju njezinih kraljeva. Kad sve ratom uzplamti, zakoni, poljsko težanje i umjeće ginu; najbolji vladari usiljeni su, dok im je ratovati, počiniti najveće zlo, naime trpiti razuzdanost i služiti se opakimi ljudî. Koliko ima zlotvorâ, koje bi kaznili za mira a treba im nadariti smjelost za ratnih nereda! Nikad nije narod imao kralja osvajačá a da mu nebude mnogo pretrpiti s puste mu pohlepe za čašću. Osvajač opojen slavom zatire jednako i svoje ljude dobitnike i narode predobivene. Vladar, koji neima svojstva potrebitih za mir, nemože dati svojim podanikom dá okuse plodove sretno dovršena rata; on je kô čovjek koji brani svoju zemlju proti susjedu i prisvaja si susjedovu, ali je nezna ni težati ni sijati, da pobere ikoju žetvu. Takav čovjek, rekô bih, rodio se da poruši, razori i prekopiti sviet, a ne da usreći narod mudrom upravom.

Sád da vidimo o mirnu kralju: on doduše nije prikladan za veliko osvajanje; to jest nije se rodio, da smeta mir svoga naroda smjerajuć predobiti druge narode, koje mu pravica nije pokorila; ali ako je u istinu

prikladan vladati zá mira, ima sva svojstva da obezbiedi svoj narod proti neprijateljem. Eto kako: on je pravedan, umjeren, snosljiv prama svojim susjedom; nesnuje nikad ništa proti njim, što bi moglo mir pomutiti; vieran je svákoj dogovornoj. Njegovi saveznici imaju ga rado, neboje se ga, i posve se u njega uzdaju. Ako jest koji susjed nemiran, ohol i gospodljiv, svi ostali obližnji kraljevi, koji se boje nemirnoga susjeda a u ničem nezaziru od mirnoga kralja, s dobrićem se sdruže da nebude potlačen. Njegovo poštenje, dobra vjera i umjerenost čine ga sudcem obranikom svih država, koje su oko njega. Dočim na podhvaćava kralja svi ostali zamrze i vazda mu se je bojati, da se proti njemu neudruže; ovoga drugoga zapada dika da je kô otac i zakrilje svim drugim kraljem.

Ovo su koristi, koje mu dolaze izvana. A koje uživa iznutra, još su znatnije. Čim je on prikladan vladati za mira, mogu misliti da vlada po najmudrijih zakonih. On umanjuje gizdu, razkošje i sve umjeće, koje blazne pohotim; nastoji da procvate svaka druga umjeća koristna pravim potrebam života; osobito da mu podanici prionu uz poljodelstvo. Tako jim on pribavlja obilje stvarî koristnih. Ovakav narod raden, prost u svojih običajih, svikao na malene potreboće, prehranjujuć se težanjem zemlje, razplodi se bez kraja. Ovako ima u toj državi naroda bez broja, ali naroda zdrava, čila i kriepka, kojega nerazmažu razblude, izkušana u krieposti, nenaklonjena nasladam života troma i razputna, naroda, koji prezire smrt i volio bi umrieti, nego da izgubi slobodu, koju uživa pod kraljem mudrim, koji sámo zato kraljuje, da pribavi vlast razboru u svojoj državi. Neka koji susjed osvajač navali na taj narod, nadje ga možda slabo vješta u smještanju tabora, u spremanju bitke ili stavljanju ratnih sprava za obsjedanje grada; ali ga záto nadje nepobjediva brojem, hrabrošću, podnašanjem tež-

koća, navikom pretrpit nestašicu, junačtvom u boju i kriepošću duha, koga ni nezgode nemogu oboriti. A za drugo ako li ovaj kralj nije dosta izkušan da se stavi sam na čelo vojske, predati će zapovied ljudem, koji su vrstni i njimi će se služiti, a da mu ugled nepostrada. Okoristiti će se i pomoćju svojih saveznika; a njegovi podanici volili bi umrieti, nego da dodju pod vlast drugoga kralja silovita i nepravedna: sami će se bogovi zanj boriti. Eto koje li će pripomoći imati i usried najvećih pogibelji!

Odatle se vidi, da kralj miroljubiv, koji je nevješt vojevanju, nije baš prevrstan, jer neumije obavljati sám jednoga izmed najznatnijih svojih posala, naime nadvladati svoje neprijatelje: ali ja tvrdim, da ipak daleko nadkriljuje kralja osvajača, u koga neima svojstva potrebitih za mira i koji nije prikladan van za rat.

Opazih u skupštini mnogo ljudî, kojim ovo mnienje nije htjelo u glavu; jer većina ljudî zaslieppljena vanjskom sjajnošću, kô što su pobjede i osvajanje, vole ono nego li što je po sebi samotvorno, nebučno i uztrajno, kô što je mir i dobra uprava naroda. Ali svi starci priznadoše, da sam govorio kako i Minos.

Prvi izmed staraca oglasi: Ja vidim da se je ovdje izpunila objava Apolova, poznata po svem otoku: Minos uprosio je boga, nebi li doznao, koliko će vremena njegovo pleme vladati po zakonih, koje je on naredio. Bog mu odgovori: Tvoji će prestati vladati, kad stranac dodje na otok te pribavi opet vlast tvojim zakonom. Mi smo se bojali da nedodje koj tudjinac osvojiti otok kretski; ali Idomenejeva nesreća i mudrost sina Ulisova, koji bolje razumije od ijednoga smrtnika zakone Minosove, kažu nam smisao te božje objave. Što krzmamo jur, da neokrunimo onoga, koga nam sudbina opredieli kraljem?

Starci odmah izadju iz okoliša svete dubrave te prvi njih uzev me za ruku, oglasi puku, koji je nestrpljivo

čekao odluku, da sam ja stekao nagradu. Jedva on dogovori, proču se nejasna krika po svoj skupštini. Sve je klikovalo od radosti. Sva obala i obližnji bregovi ozvanjahu vikom: Neka vlada nad Kretom sin Ulisov, priličan Minosu.

Počekam jedan časak i mahnem rukom u znak, da mi dadu govoriti. Medjuto mi Mentor prišapne na uho: Zar se ti odričeš domovine? Želja kraljevanja hoće li te navesti, da zaboraviš na Penelopu, koja te čeka kô poslednju nadu, i na velikoga Ulisa, kojega bogovi odlučiše ti vratiti? Ove rieči kosnu mi se srdca i obrane proti taštoj želji kraljevanja.

Medjuto velika tišina, koja je nastala u svoj uzbunjenoj skupštini, dopusti mi da ovako progovorim: Slavni Krećani! Nisam ja vriedan da vam zapoviedam. Božja objava, koju netom spomenuše, pokazuje doista, da će prestati vladati pleme Minosovo, kad tudjinac dodje na ovaj otok te uzpostavi zakone toga mudroga kralja; ali nije rečeno da će taj tudjinac kraljevati. Povjerovat ću, da sam ja taj tudjinac, koga označuje ona objava. Izpunio sam proročanstvo; dodjoh na ovaj otok, odkrih pravi smisao zakona, i želim da moje tumačenje posluži, te oni zavladaju uz čovjeka, koga si budete odabrali kraljem. A ja vam za sebe volim svoju domovinu, siromašnu malenu Itaku, nego li stotinu kretskih gradova i više nego sjajnost i bogatstvo ove liepe kraljevine. Dopustite da idem putem, koji mi je sudbina označila. Ako li sam se borio na vaših igrah, nije to bilo u nadi, da ovdje kraljujem; bilo je zato da stečem vaše štovanje i smilovanje: bilo je zato, nebi li mi vi pomogli, da se vratim u svoju postojbinu: volim ja slušati svoga otca Ulisa i tješiti si majku Penelopu, nego vladati svimi narodi svieta. Krećani! odkrio sam vam svoje srdce: treba mi vas ostaviti; ali jedino smrt uzmoći će pretrgnuti moju zahvalnost. Jest, do zadnjega trenutka Telemak će lju-

biti Krećane i mila će mu biti njihova slava kô i vlastita njegova.

Jedva sam ja to izreko, nastade u skupštini mukla buka nalik valovom morskim, koji šume za oluje. Jedni rekoše: Zar je to koje božanstvo u ljudskoj prilici? drugi uztvrdiše, da su me drugdje vidjeli te me poznaju; gdjekoji opet poviknu: valja ga prisiliti, da ovdje vlada. Preuzmem opet rieč i svi zamuknu, jer su sumnjali, neću li možda primiti, što sam na prvi mah odbio. Evo kako sam govorio:

Dozvolite Krećani, da vam reknem, što mislim. Vi ste najmudriji med svimi narodi; ali mudrost hoće, tako mi se čini, da budete oprezni, a ovaj čas niste. Vam je izabrati ne čovjeka, koji najbolje zbori o zakonih, već onoga, koji ih vrši kriepostnom stalnošću. Ja sam vam još mlad, a tim i neizkusan, dohvatan naglosti strasti i više sam vam zato, da učim slušajuć kako ću jednom zapoviedati, nego da zapoviedam sada. Te tako netražite čovjeka, koji je nadvladao druge u natjecanju uma i tiela, već koji je samoga sebe nadvladao; tražite čovjeka, koji ima u dnu srdca upisane vaše zakone i komu je sav život golo obavljanje tih zakona; njegova djela a ne rieči valja da vam izbor preporuče.

Svi starci začarani tim govorom i videć kako svedilj raste odobravanje u skupštini, rekoše mi: pošto nam bogovi nedaju se nadati, da uzvladaš nad nami, bar nam budi u pomoć iznaći kralja, koji će našim zakonom pribaviti vlast. Znaš li koga, koji će tako umjereno zapoviedati? Ja vam znam čovjeka, odgovorim odmah, komu imam zahvaliti sve, što vi u meni cienite; njegova je mudrost, a ne moja, koja je govorila na moja usta i on mi nadahnu sve odgovore, koje ste čuli.

Odmah sva skupština svrne oko na Mentora, koga sam im pokazivao držeć ga za ruku. Pripoviedao sam im brigu, koju je imao za moga djetinstva, pogibelji, od

kojih me je izbavio, nevolje koje se na me svališe, čim prestadoh ravnati se po njegovom savjetu.

S početka nisu ga ni pogledali, jer je bio odjeven prosto i bez naprave, vladao se smjerno, nemalo vazda šutio i držao se osbiljno i skromno. Ali kad ga stali gledati, opaziše mu na licu neku stalnost i veličinu; zamjetiše živo oko i kriepost, kojom je opravljao do najmanje stvari. Popitaju ga i dive mu se; odluče proglasiti ga kraljem. On se je od toga branio posve mirno, te reče da voli slasti skromna života, nego sjajnost kraljevanja; da su najbolji kralji nesretni, jer nerade skoro nikad ono dobro, koje bi htjeli, a čine prevareni od laskavaca zlo, koje nebi rado. A k tomu dometnu, da ako li je jadno robstvo, kraljevstvo je još jadnije, jer je ono robstvo oliepljeno. Tko je kralj, reče on, visi o svakom koga treba, da ga sluša. Sretna li čovjeka, komu netreba zapoviedati! Samoj domovini za volju dužni smo, kad nam povjeri vlast, pregorieti našu slobodu, da radimo o dobru obćenom.

Tada Krećani nemoguć se razabrati od čuda upitaše, koga da izaberu. On im odgovori: Izaberite čovjeka, koji vas dobro pozna, jer ima nad vami vladati, a koji se boji vladanja. Tko želi kraljevsku vlast, on je nepoznaje, a kako da ovrši dužnosti, ako ih nepozna? On ju traži za sebe; a vam valja da je stalo do toga, imati čovjeka, koji ju prima jedino vam za ljubav.

Svi se Krećani nadjoše u veliku čudu videć dva tudjinca, koji odbijahu kraljevstvo, koje su toliki tražili; zaželiše znati s kim su došli. Nausikrat, koji ih bijaše doveo od mora do mjesta, gdje se igre slavile, pokazâ im Hazaela, s kim smo došli ja i Mentor iz otoka Cipra. Ali još su se više divili kad su doznali, da je Mentor bio rob Hazaelov; da Hazael ganut mudrošću i kriepošću svoga roba odabra ga svojim savjetnikom i najboljim prijateljem; da taj rob oslobodjen jest upravo

onaj, koji odbi kraljevsko dostojanstvo i da je Hazael došao iz Damaska u Siriji, nebi li naučio zakone Minosove; toliko mu je ljubav mudrosti dušu zaniela.

Starci rekoše Hazaelu: Mi se neufamo zaprosit te, da nami vladaš, jer slutimo da jednako misliš kô i Mentor. Ti odveć ljude prezireš, da si brigu naprtiš njimi upravljati; a krom toga ti se odveć odklanjaš od bogatstva i sjajnosti kraljevske, nego da si nabaviš tu sjajnost mukami, što ih ima u upravljanju naroda. Hazael odgovori: Nemislite Krećani, da ja prezirem ljude. Ne, znam ja kako je to velika stvar nastojati, da ljudi budu dobri i sretni; ali uz to nastojanje ima muke i pogibelji. Sjajnost, koja je s tim združena, varava je i nemože zasliepiti van tašte duše. Život je kratak: veličina više draži strasti, nego da ih smiri; ja sam došao iz daleka, da naučim proći se tih krivih dobara a ne da ih se dobavim. S bogom. Ja ne želim van da se povratim na život miran i skroman, gdje mi mudrost okriepi srdce i gdje nada, koju čovjek ima od krieposti glede boljega života, po smrti tješi me za težkoće starosti. Da bih imao što poželiti, to lje nebih, da kraljem postanem, već da me nikad nerazstavi od ove dvojice, što ih vidite.

Nakon toga poviknu Krećani govoreć Mentoru: reci nam ti, najmudriji i najveći med ljudi, reci nam, koga li možemo izabrati kraljem; mi te nepuštamo, dok nam nerekneš, kako da izaberemo. On im odgovori: dok sam bio med ljudstvom, koje je gledalo, opazih čovjeka, koji se je držao posve miran; to bijaše starac prilično još kriepak. Zapitah tko je taj čovjek: rekoše mi da se zove Aristodem. — Zatim sam čuo, gdje mu se je reklo, da su mu oba sina med onimi, koji se bore; činilo se, da se on tomu neveseli; on reče, da glede jednoga niti mu neželi pogibelji, koje su uz kraljestvo, a da mu je odveć mila domovina te nebi pristao, da onaj drugi ikad bude kraljem. Iz toga sám vidio, da taj otac razumno ljubi

svoga sina, u koga ima krieposti, a da u drugoga neodobrava nerednoga života. To potaknu još više moju znatiželju te upitam, kako li je prije živio taj starac. Jedan mi vaših gradjana odgovori: On je dugo vremena vojevao i tielo mu je puno ranâ; ali kriepost mu iskrena i protivna laskanju zamjeri se Idomeneju. To bijaše uzrok, što ga kralj neupotrebi za obsade trojanske; bojao se je čovjeka, koji bi ga mudro svjetovao a on se nebi mogao odlučiti, da ga sliedi; zavidio je pače slavi, koju bi doista taj čovjek do skora stekao; zaboravi na svu mu viernu službu, ostavi ga ovdje uboga i prezrena od ljudi grube i podle ćudi, koji drže samo do bogatstva. On zadovoljan svojim siromaštvom živi veselo na udaljenoj strani otoka, gdje sâm svojom rukom teža svoju zemlju. Jedan od sinova radi uz njega, veoma se ljube i sretni su. Svojim trudom i umjerenošću stekoše obilje stvarî potrebitih prostu životu. Vrli starina dariva ubogim bolestnikom u susjedstvu sve, što mu preostaje od njegovih i sinovljevih potreba. Potiče mlade ljude na radnju, nagovara ih i uči; poravnjuje sve razmirice u svojoj blizini; on je otac svim obiteljim. Njegova je nevolja, što ima još jednoga sina, koji nehtjede slušati nikojega mu savjeta. Pošto ga je otac za dugo podnosio, nebi li gà odvratio od njegove zloće, napokon ga protjera: on se posve dade na ludu gospodljivost i svaku razkoš.

To vam je Krećani, što su mi pripovjedali, vi valjda znate, istinito li je pričanje. Ali ako li je takav čovjek, kako ga opisuju, čemu vam onda igre? čemu dozivate ovamo tolike neznane ljude? Imate posred vas čovjeka, koj vas pozna i koga vi poznajete; koji je vješt vojni, koji se je izkazao junačtvom ne samo proti strielam i kopljem, već i proti groznu siromaštvu; koji je prezro bogatstvo, koje se stiče laskanjem; koji ljubi trud; koji zna što vriedi poljodjelstvo puku; koji zazire od gizde; koji se neda zavesti sliepom ljubavi pram djeci svojoj;

koji u jednoga djeteta ljubi kriepost a osudjuje opačinu drugoga; jednom rieči, koji je jur sada otac narodu. Eto vam kralja, ako li je istina, da želite te zavladaju u vas zakoni mudroga Minosa.

Sav narod povikne: Istina je, takav je Aristodem, kako ti veliš; on je dostojan da kraljuje. Starci ga pozovu; traže ga med ljudstvom, gdje se pomiešao s najprostijimi pučani. On se pokaza miran. Jave mu, da ga izabiru kraljem. On odgovori: Nemogu pristati nego uz tri uvjeta: Prvo da ću se za dvie godine odreći kraljevstva, nepodje li mi za rukom učiniti vas boljimi nego jeste, i ako se uzprotivite zakonom. Drugo da mi bude slobodno i nadalje živiti prosto i umjereno. Treće, da se moja djeca ničim neodlikuju, a iza moje smrti da se s njimi postupa bez razlike prema njihovoj zasluzi, kô sa svakim gradjaninom.

Na te rieči zaori od tisuće grla radostno klikovanje. Najotmeniji od staraca, koji su čuvari zakona, položi krunu na glavu Aristodemu. Prikažu žrtve Jupitru i drugim većim bogovom. Aristodem nas obdari, ne sjajno po običaju kraljeva, ali dostojno i srdačno. Hazaelu dade Minosove zakone spisane rukom samoga Minosa; darova mu još i sbirku čitave poviesti kretske od Saturna do zlatne dobe; naredi da mu nanesu na brod svake vrsti plodova, što ih ima najboljih u Kreti a za koje neznaju u Siriji i ponudi mu svaku pomoć, koja bi mu trebala.

Pošto smo silili na odlazak, dade nam spremiti brod uz velik broj veslača i oružanih ljudi; naredi da nam naložе haljina i živeža. Isto doba zapuhne vjetar prijazan putovanju u Itaku: taj vjetar protivan Hazaelu prinudi ga ostati. Vidje nas gdje odlazimo i zagrli nas kao prijatelje, koje jur neimao nikad vidjeti. Bogovi su pravedni, veljaše, oni su svjedoci prijateljstvu osnovanu na krieposti; jednom će nas opet sastaviti; u blaženom kraju, gdje vele da pravednici uživaju iza smrti vjeko-

viti pokoj, sastat ćemo se, da se već nikad nerazstanemo. Ah! da mi mogu kosti počivati uz vaše! Ovako govoreć obliju ga suze i uzdasi prekinu mu rieč. Ni mi nismo manje plakali od njega, te nas doprati do broda.

Aristodem još reče: Vi ste dopomogli da ja budem kralj; spomenite se pogibelji, koje mi namakoste. Molite se bogovom, da mi nadahnu pravu mudrost, te da prednjačim drugim ljudem umjerenošću, kô što mi je i vlast pretežnija. A ja im se molim, da vas sretno dovedu u domovinu, da smetu drzovitost vaših neprijatelja te vam dadu vidjeti Ulisa, gdje kraljuje u miru uz milu si Penelopu! Telemače, ja ti dajem dobar brod pun veslača i oružanih ljudi, oni ti mogu dobro poslužiti proti nepravednikom, koji ti majku proganjaju. Mentore, tvoja mudrost, jer ničesa netreba, nedaje što da ti poželim! Idite obadva, živite sretno zajedno; spomenite se Aristodema; i ako ikad Itačani uztrebaju Krećane, oslonte se na mene do zadnjega mi trenutka života. Zagrli nas, a mi zahvaljujuć mu nemogosmo zadržati suza.

U to vjetar, koji nam naduhnuo jedra, davaše nam nade tiha putovanja. Jur nam se prividila gora Ida kô kakav brežuljak; sve obale nestade; obala peleponeska, reć bi, morem nam se primiče na susret. Kad na jednom tamna oluja zakri nam nebo i uzburka sve valove morske. Dan se pretvori noćju i smrt stade nam pred očima. O Neptune, ti uzbuni svojim ponositim trozubom svu pučinu, koja ti je pod vlašću! Venera da nam se osveti, što smo ju prezreli u samom njezinom hramu citerskom, obadje toga boga; bolnim mu srdcem progovori, liepe joj oči bile zaplakane: bar tako mi reče Mentor, vješt božanstvenim stvarim. Hoćeš li podnieti, Neptune, veljaše mu, da se ovi bezakonici nekažnjeni rugaju mojoj moći? Sami ju bogovi osjećaju, a ovi drzoviti smrtnici usudili se priekoriti, što se god radi na mojem otoku. Hvastaju se prokušanom mudrošću,

te drže ljubav ludošću. Zar li zaboravi, da sam se ja rodila u tvojoj državi? Što oklievaš te nezaroniš u dubinu morsku ova dva mrzka mi čovjeka?

Jedva to izreče, Neptun uzvitla valove do neba a Venera se smije misleć da nećemo uteći potonuću. Naš kormilar smeten povikne, da nemože već odoljeti vjetrom, koji nas silom gonili na grebeni; udarac vjetra razbi nam jarbol i za čas čujemo gdje se brod nasukao na šiljaste grebeni, koji su mu dno probušili. Voda provali na sve strane; brod tone; svi veslači zajauču pram nebu. Ja zagrlim Mentora te mu rečem: Pogibosmo, valja nam hrabro susresti smrt. Bogovi nas za drugo neizbaviše od tolikih pogibeljî van da nas u ponor strovale danas. A pak umrimo, Mentore. Za mene je utjeha umrieti s tobom; zaludo bi bilo s olujom se preganjati o naš život.

Mentor mi odgovori: Prava hrabrost zna si uviek pomoći. Nije dosta da čovjek bude pripravan mirno dočekati smrt; valja nebojeć se je sve sile napeti, da joj se odrvemo. Uzmimo obadva jednu od ovih velikih veslačkih klupa. Dočim sva ova sila plašivih i smetenih ljudî žali za životom, negledajuć kako da ga održi, negubimo ni časa da svoj spasimo. Odmah uhvati sjekiru te dosječe jarbol, koji jur bijaše prebit te viseć nad morem prevalio na stranu brod; baci izvan broda jarbol i skoči nanj usred bjesnih valova; zovne me po imenu i ohrabri, da ga sliedim. Kô što veliko stablo, na koje se svi vjetrovi zavjerili navaliti a ono čvrsto stoji na dubokom svom korenju, te mu oluja njiše samo lišćem; tako i Mentor nesamo postojano i hrabreno već i tiho i mirno, rekô bi, zapovieda vjetrom i moru. Ja ga sliedim; ej tko da ga nesliedi, kad ga on hrabri!

Mi smo se sami ravnali na plovećem jarbolu. Bijaše to za nas velika pomoć, jer mogasmo na njem sjediti; a da bude trebalo bez prestanka plivati, naše sile

brzo omálaksaše. Ali često bi olujá prevalila to veliko drvo, pak bi zaronili u more; tad bi se napili gorke vode, koja nam oticala s ustiju, nosa i ušiju, pak nam bijaše nužda otimati se valovom, da se uhvatimo opet jarbola. Kadgod bi val visok poput gore svalio se na nas, a mi se čvrsto držali od straha, da pri takvu silovitu udarcu neuteče nam jarbol, jedino naše uzdanje.

Za tako groznoga stanja Mentor miran ovako, kô što je sada sjedeć na travi, reko bi mi: Misliš li, Telemače, da je tvoj život prepušten vjetru i valovom? Misliš li da ti oni mogu glave doći bez volje bogova? Nipošto! bogovi sve odlučuju. Treba se zato bojati bogova a ne mora. Da ti budeš u dnu ponora, ruka te Jupitrova izvadi. Da ti budeš na vrhu Olimpa, gledajuć izpod sebe zviezde, mogao bi te Jupiter strovaliti u dno pučine morske ili porinuti u oganj mračnoga Tartara. Slušao sam i divio se tomu razgovoru, koji me malko tješio: ali mi pamet nebijaše dosta bistra da mu odgovorim. On me nije vidio niti ga já mogoh vidjeti. Boravismo čitavu noć trepećuć od studeni i poluzamrzli neznajuć kamo nas baca oluja. Napokon vjetrovi se smirivali, i šumeće more prilikovalo čovjeku, komu, pošto se dugo vrieme ljutio, preostà nešto smutnje i nemira, jer mu već dosadilo biesnjenje; ono još muklo mumljalo i njegovi valovi jurve nebijahu van kô brázde, što ih ima na obdjelanu polju.

Medjuto zora otvori suncu nebeska vrata i javi nam liepi dan. Iztok se sav zažario i zviezde, koje se bile za dugo sakrile, pokažu se te izčeznu, čim se Febo pomoli. S daleka opazimo zemlju i vjetar nas je k njoj tjerao; tad opet oživi mi u srdcu ufanje. Ali neopazismo ni jednoga naših drugova: prilika je da su duhom klonuli te ih oluja potopi s brodom. Kad se približismo kraju, more nas je gonilo na oštre grebeni, gdje bi nas smrvilo bilo; ali smo mi gledali okrenuti im

kraj našega jarbola, i Mentor je njim vladao, kako bi razuman kormilar najboljim kormilom. Tako se ugibosmo strašnim grebenim i nadjosmo napokon obalu naručnu i ravnu, gdje plivajuć bez muke stupismo na pjeskovito žalo. Tuj nas ti vidjè, o velika božice, koja bivaš na ovom otoku i tuj se udostojà nas primiti".

KNJIGA VI.

SADRŽAJ.

Kalipso se divi Telemaku sa njegovih zgoda i ništa nepropušta, nebi li ga zadržala na svom ostrvu uplićuć ga u svoju ljubezan. Mentor brani Telemaka svojimi opomenami proti blažnjenju božičinu i proti Kupidu, koga si Venera dovede na pomoć. Ipak se Telemak i vila Euharis doskora zaljube jedan u drugoga, što s prvoga maha potaknu ljubavnu zavist u Kalipse a zatim i srdčbu proti obiem ljubovnikom. Ona se zaklinje Stiksom, da joj Telemak ima ostaviti ostrv, Kupido ju tješi i nagovori vile, da upale brod gradjen Mentorom u onaj čas, kad ovaj poruči Telemaku da se ukrcaju. Telemak se je tajno u srdcu radovao, videć gdje gori brod. Mentor kad to opazi, porinu ga u more, pak se baci i sam, nebi li dostigli drugi brod, koji je vidio nedaleko od obale.

Kad Telemak dovrši govor, sve vile, koje se nisu bile ni makle upriev nanj oči, pogledahu se jedna drugu. U čudu su si govorile: „Koja li su ova dva čovjeka toli milovana bogovi? Je li se ikad čulo tako divnih zgodâ? Sin Ulisov pretiče jur otca u rječitosti, mudrosti i hrabrosti. Koja li prilika, koja ljepota! koja milina! koja umjerenost! ali uza to kakva plemenitost i veličina! Kad nebi znale da je sin smrtnika, mi bi držale da je Baho, Merkur ili pače veliki Apolo. Ali tko je taj Mentor, koji se čini čovjek priprost, taman i neslavan porieklom? Kad ga gledaš, nalaziš u njem nešto uzvišenijega od čovjeka.“

Kalipso slušala je pripoviest s nekim nemirom, koji nemogaše sakriti; njezine oči vrzlale su neprestano od Mentora na Telemaka, od Telemaka na Mentora. Kadgod

bi htjela da Telemak nanovo odpočme dugu pripoviest svojih zgoda; pak na jednom bi ga pretrgla. Napokon naglo se digne i povede Telemaka samoga u mirtovu šumu, gdje je svakako nastojala, nebi li od njega doznala, je li Mentor možda kakvo božanstvo sakriveno pod prilikom ljudskom. Telemak joj nije mogao ništa reći, čim Minerva prateć ga pod prilikom Mentora nije se njemu odkrila, jer bijaše još vrlo mlad. Ona se nije još dosta uzdala u njegovu mučaljivost, da mu povjeri svoju namjeru. A za drugo htjela ga je izkušati u najvećih pogibeljih; a da on zna kako je uz njega Minerva, previše bi se bio oslonio o tu pomoć; tad mu nebi muke prezrieti prigode najstrahovitije. Zato je on držao Minervu Mentorom i sva vuhlost Kalipsina bijaše zaludo, da dozna što je željela.

Medjuto se sve vile sabraše oko Mentora pak ih je veselilo pitati ga o koječem. Jedna ga pitala o potankosti njegova etiopskoga putovanja; druga je htjela znati, što je vidio u Damasku; neka opet pitala ga, ako li je jur prije obsade trojanske poznavao Ulisa. On bi svim odgovarao umiljato, i njegove rieči prem proste bijahu pune miline.

Kalipso neostavi ih za dugo u tom razgovoru; ona se povrati; i dočim vile stale birati cvieće pjevajuć da razgale Telemaka, ona uzme Mentora na stranu, da ga propitkuje. Milo omamljujući san nespušta se sladje na trudne oči i sva umorna uda iznemogla čovjeka, nego što se laskave rieči božičine prišumale, da zatrave srdce Mentoru; ali vazda nešto oćuti, da joj kvari svako nastojanje i razčinja njezine čarolije. Priličan strmoj klisuri, koja krije svoj vrh u oblacih te prkosi biesnim vjetrom, Mentor stanovit u mudrih svojih odlukah, nije hajao što Kalipso nanj navaljuje. Gdjekad pače uštio joj je nadu, da će ga zamesti svojimi uprosi te će mu izmamiti istinu iz dna duše. Ali u čas, što ona mišljaše udovoljit si ra-

doznanju, izčeznu joj nada; sve što je sudila da drži u pesti izmače na jednom; kratak odgovor Mentorov potisnu ju u neizviest.

Tako su joj prolazili dnevi; sad bi blaznila Telemaka, sad opet tražila, kako da ga odvrati od Mentora, za koga se jur nije ufala, da će joj što kazati. Upotrebi najliepše svoje vile, nebi li uzpalila u srdcu mladoga Telemaka vatru ljubavi; pak i božanstvo jače od nje dodje joj u pomoć, da joj to podje za rukom.

Venera, još uviek ljuta radi prezira, koji su pokàzali Mentor i Telemak poklonu, kojim ju častili na otoku Cipru, nije se mogla umiriti videć, gdje drzovita ova dva smrtnika utekošę vjetrovom i moru za oluje, koju bijaše digo Neptun. Ona se o tom gorko potuži Jupitru; ali otac bogova osmjehnuv se i neočitujuć, da je Minerva pod prilikom Mentora spasila Ulisova sina, dopusti Veneri, da potraži kako će se osvetiti ovoj dvojici.

Ona ostavi Olimp; nemari za ugodne mirise, koje su joj kadili na oltarih u Pafu, Citeri i Idaliji; leti na kolima zapregnutimi golubi; dozivlje sina i s bolju, koja joj nevidjenu još milinu navlačila na lice, ovako mu progovori:

„Vidiš li sinko ova dva čovjeka, koji preziru tvoju moć i moju? Tko da nam se jur klanja? Idi, izrani tvojimi strielami ona dva nećutljiva srdca: sadji sa mnom na taj otok; ja hoću da govorim s Kalipsom“. Reče i preleti zrakom na zlatnu oblaku, dodje pred Kalipsu, koja onaj čas bijaše sama kraj studenca podaleko od pećine.

„Nesretna božice, reče joj, nezahvalni Ulis te prezre; sin mu nemiliji od njega, sprema ti to isto; ali Ljubav dolazi da te osveti. Ja ti ju ostavljam; boravit će med vilami, kako drugda Baho za djetinstva, koji bi odhranjen vilami Naksosa. Telemak vidjet će ga kô navadno diete, neće od njega zazirati, pak doskora će oćutit nje-

govu moć.“ Reče i uzpev se na zlatni oblak, odakle izašla, ostavi za sobom nebeski miris, kojim zadahnu sva šuma božičina.

Bog ljubavi osta na krilu Kalipsinu. Akoprem božica, oćuti ipak plam, koji joj se uverao u njedra. Da joj odlahne preda ga vili, koja bijaše uza nju, imenom Euharisi. Ali jao! Koliko se poslije toga kajala! S prvoga maha činilo se, da neima ništa nedužnijega, krotjega, ljubeznijega, iskrenijega i umiljatijega od toga djeteta. Videć ga onako živahna, laskava, s ustima na smjeh, bio bi pomislio da nemože van radost zadati, ali čim se tko zaufao njegovu draganju, jur oćuti neznam što otrovna. Zlobno i himbeno diete umiljavalo se, da zavede, a nesmijalo se nego krutu zlu, koje nanielo ili kanilo nanesti.

Nije se ufalo približiti Mentoru, jer se je plašilo njegove osbiljnosti; pak i ćutilo da nemože do srdca tomu neznancu te ga nebi ranila ni jedna njegova striela. Vile su brzo oćutile plamen, koji je vuhleno diete užeglo; ali su pomno sakrivale duboku ranu, koja je stala kidati im srdce.

Medjuto Telemak, videć ovo diete, koje se igraše s vilami, čudio se je njegovoj milini i ljepoti. Zagrli ga, sad bi ga dizao na koljena, sad u naručje; oćuti u sebi neki nemir a nije mu znao razloga. Što se je više igrao nedužno, tim se više smućivao i omlitavao. „Vidiš li ove vile? reko bi Mentoru, kako su drugojačije od ženâ otoka Cipra, kojih ljepota vriedja radi njihova nestida! U ovih krasoticâ bezsmrtnih ima nedužnosti, stida i prostinje, koja začara.“ Ovako govoreć pocrvenio bi i neznajuć zašto. Nije mogao odoljeti a da negovori; ali jedva bi počeo nemogaše dalje; prekidao bi svoje rieči, a bijahu i tamne a često i bez ikojega smisla.

Mentor mu reče: „Telemače, pogibelji otoka Cipra sitnice su prema onomu, od kojih ti sada i nezazireš. Čovjeku se grsti grubi porok, razkalašena bezobražtina

ga razgnjevi; ali smjerna ljepota mnogo je opasnija; tko ju ljubi, misli da ljubi golu kriepost pak i neopazke podaje se vabljenju strasti, koje nevidi van kad nije već na dobu ugušiti ju. Bježi dragi Telemače, bježi od tih vilâ, koje nisu skromne za drugo, nego da te bolje prevare; bježi od pogibelji mladosti; ali nada sve bježi od toga djeteta, koje ti nepoznaješ. To ti je Ljubav, koju je majka Venera dovela na ovaj otok, da se osveti za prezir, koji ti pokaza poklonu, kojim ju štuju na Citeri; on je ranio srdce božice Kalipse; ona za tobom pogiba; uzpalio je i sve vile, koje su uza nju; i ti sam goriš nesretni mladiću a da i neznaš."

Telemak često bi presjekao rieč Mentoru, veleć mu: „Zašto nebi mi ostali na ovom ostrvu? Ulis već neživi; valjda ga jur davno progutalo more: Penelopa videć da se nevraćamo ni on ni ja, nije mogla odoljeti tolikim nametnikom; otac joj Ikar možda ju prisilio da si odabere drugoga vojna. Pak da se ja vratim u Itaku gledati, kako se je s drugim zaplela gazeć vjeru, koju je otcu momu dala? Itačani su zaboravili na Ulisa. Mi se nemožemo vratiti van da idemo stalnoj smrti na susret, jer Penelopini ljubovnici zapremili su svaki ulaz u luku, da nas jamačno pogube na našem povratku."

Mentor mu je odgovarao: „Eto ti ploda sliepe strasti! Ona mudruje o svem, što bi joj u prilog bilo; a ugiba se svemu od straha da nevidi, što bi ju osudilo. Čovjek nebude domišljat van da samoga sebe vara i da utaži prekor duševni. Zar si zaboravio, što učiniše za te bogovi, da te povrate u domovinu. Kako si pošao iz Sicilije? Nezgode, koje pretrpi u Egiptu, nisu li se mahom pretvorile u sreću? Koja te je nepoznata ruka otela svim pogibeljim, koje su ti prietile životu u gradu tirskom? Iza tolikih čudesa da budeš još nevješt, što ti je pripravio udes? Ah što velju? Ti si svega toga nedostojan. Mene jur nije briga, ja odlazim, naći ću si put

iz ovoga otoka. Jadni sine mudroga i veledušnoga otca! Boravi tuj život mekoputan i nečastan posred ženâ! radi bogovom u prkos, što je tvoj otac držao da je zanj nedostojno."

Ove prezirne rieči duboko se dojmiše srdca Telemakova. Govor ga Mentorov ganu; boli se pridruži stid; poboja se gnjeva i odlazka mudroga čovjeka, komu je imao sve zahvaliti: ali netom nikla strast i koje nije ni sam poznavao, pretvori ga drugim čovjekom. „Kako to? govorio je Mentoru suznim očima, je li tebi ništa nesmrtnost, koju mi ponudi božica?" „Meni je sve ništa, odgovori Mentor, što je protivno krieposti i volji bogova. Kriepost te zove u domovinu, da nadješ Ulisa i Penelopu: kriepost ti brani podati se ludoj strasti. Bogovi, koji te izbavili od tolikih pogibelji, da ti priprave slavu ravnu otčevoj, zapovjedaju ti, da se okaniš ovoga otoka. Jedino ljubavni bogo, sramotan siledžija, može te tuj zadržati. Pak što da ti bude život nesmrtan bez slobode, bez krieposti, bez slave? Taj bi život bio još kukavniji, jer nebi imao nikad prestati."

Na te rieči Telemak nije odgovarao nego uzdisaji. Čas bi bio želio, da ga Mentor silom odtrgne od otoka; čas opet težko mu je bilo, što jur neodè Mentor, da mu nebude pred očima oštroga prijatelja, koji mu slabost njegovu prekoravao. Ove protivne misli izmjenice gibale su mu srdcem, a ni jedna za dugo: njegovo srdce bijaše kao more, kojim pokreću protivni vjetrovi. Često bi se na morskom žalu pružao i neganuo za dugo; često u gudurah tmaste šume roneć gorke suze i vičuć poput ričućega lava. Bio je omršavio; oči mu udubljene sievahu zatornom vatrom; gledajuć ga blieda, oborena i promienjena na licu, nebi bio reko, da je to Telemak. Njegova ljepota, vesela ćud i plemeniti ga ponos odbjegli. Ginuo je kô cviet, koj razpučiv se s jutra prostire mio duh po polju a s večera pomalo čezne; nestaje mu

živih mastî, vehne i sahne, liepa mu glavica ponikla i nemože se jur držati. Tako i Ulisov sin primako se vratima smrtnim.

Mentor videć da Telemak nemože odoljeti strasti, mudro se domisli kako da ga oslobodi od te napasti. Bio je opazio, da je Kalipso pogibala za Telemakom, a nemanje i Telemak za mladom vilom Euharisom; jer nemili bog ljubavi, da muči smrtnike, nedaje da milo drago ljubi. Mentor odluči potaknuti zavist Kalipsinu. Euharis imala je odvesti Telemaka na lov. Mentor reče Kalipsi: „Ja sam opazio u Telemaka neku sklonost na lov, koje nisam dosad u njega vidio; ova zabava omrazuje mu sve druge; on već neljubi do šume i divljačku planinu. Nisi li tî valjda božice nadahnula tu živu želju?"

Kalipso vele se razljuti slušajuć te rieči i nije mogla toga sakriti. „Ovaj Telemak, odgovori mu, koji je prezro razkoši otoka Cipra, nemože odoljeti slabašnoj ljepoti jedne mojih vila. Kako se ufa hvastati, da je učinio tolika čudna djela, čije srdce tako jadno se omekša razbludom, te bi reći da se nije rodio van da neslavno živi med ženami?" Mentor opaziv s veseljem, kako je zavist uznemirila Kalipsino srdce, dalje neprogovori od straha, da neprobudi njezine sumnje proti sebi, te joj se je kazao sjetan i neveseo. Božica mu odkri svoje muke glede svega, što je vidjela: i sve zajedno ponavljala mu svoje tužbe. Lov, o kom je spomenuo Mentor, razjedi ju do kraja. Ona je doznala, da Telemak nije tražio van kako bi se uklonio drugim vilam, da govori s Euharisom. Razpravljalo se je jur o drugom lovu, te je unapried vidjela, da mu je ista namjera kao i prvomu. Da stane na put nakanam Telemakovim, očitova, da će i ona biti učestnicom. Al na jednom nemogav uzpreći zlovolje ovako mu progovori:

„Zato li, drzoviti mladiću, dodje na moj otok, da utečeš zasluženu brodolomu, koji ti je spremao Neptun

i osveta bogova? Zato li stupi na ovaj otok, koji nije pristupan ni jednomu smrtniku, da prezreš moju moć i ljubav, koju ti izkazah? Božanstvene vlasti Olimpa i Stiksa, uslišajte ovu nesretnu božicu! Pohitite nakaziti ovu nevjeru, nezahvalnika i bezbožnika. Pošto si tvrdji i nepravedniji od otca tvoga, eda te stigle i dugotrajnije i nemilije nevolje, nego li su njegove! Ne, ne, nikad ti nevidio svoje domovine, te jadne i siromašne Itake, za koju te nebi stid voljeti ju nego li bezsmrtnost! pače poginuo gledajuć ju s daleka posred mora; tvojim tielom prebacivali se valovi, pak ga vrgli a da mu nebude ni nade pogreba na žalo ove obale! Moje ga oči vidile kljuvana vranami. I tvoja će ga ljuba vidjeti; vidjet će ga zaista; pucati će joj srdce a njezino sdvajanje biti će moje radovanje!“

Kad je Kalipso to govorila, oči joj bijahu crvene i zažarene, pogled nemirno okolo vrzlao, a bio mrk i divlji. Tresuća joj se lica izvrgla pjegami crnimi i modrimi; svaki čas mienjala je boju. Često bi joj smrtno bliedilo sleglo se na obraz: njezine suze neronile kô drugda obilato; razjarenost i sdvojnost reć bi osušile im vrelo; i jedva gdje koja spustila se niz lice. Glas joj promukao, tresao se je i prekidao.

Mentor pazio je na svako njezino kretanje, nije već govorio s Telemakom; smatrao ga je kô bolestnika, komu neima nade te ga zapustili; ali često bi nanj pogledao smilovanjem.

Telemak osjećao je da je krivac i nedostojan prijateljstva Mentorova; nije se ufao ni očiju dignuti od straha da nesusretne prijateljeve, čije jur mučanje ga osudjivalo. Kadgod bi mu želja došla baciti mu se o vrat i priznati mu, kako ga peče njegova krivica; ali bi ga zadržao čas krivi stid a čas bojazan, da nepodje dalje, nego li bi htio te bi mu se valjalo odvratiti od pogibelji; a pogibelj vidjela mu se mila te se nije mogao odlučiti, da svlada ludu strast.

Bogovi i božice Olimpa sabraše se, te u dubokoj tišini svraćahu oči na otok Kalipsin, da vide tko će nadvladati, da li Minerva ili bog ljubavi. Ljubavni bog igrajuć se s vilami sva je srdcâ raspalio na otoku. Minerva pod prilikom Mentora upotrebi ljubomoran bies, koji vazda prati ljubav, proti samomu bogu ljubavi. Jupiter bijaše odlučio samo gledati na taj boj a neumiešati se nimalo.

Medjuto Euharis, koja se je bojala da joj neumakne Telemak, upotrebi tisuće hitrina nebi li ga zadržala u svojih zamkah. Jur se je spremala na drugi lov odjevena poput Diane. Venera i Kupido prosuli su na nju nove dragosti; tako da taj dan njezina ljepota prestiže samu ubavu božicu Kalipsu. Kalipso gledajuć ju s duga, ujedno pogleda i sebe u najbistrijem kladencu; stid ju bijaše same sebe. Tad se sakri u dnu pećine te ovako na samo sobom govoraše:

„I tako mi ništa nepomaže, što sam htjela smesti ova dva ljubovnika očitujuć da ja hoću biti pri tom lovu! Zar da budem? idem li joj pomoći do pobjede, pak da moja ljepota posluži povećati njezinu? Zar valja da Telemaka, kad me vidi, još više zatravi Euharis? Oj nesretnice! što učinih! Ne, neidem, pak i oni neće poći, znati ću im prepriečiti. Idem potražit Mentora; molit ću ga, da odvede Telemaka: odpratit će ga na Itaku. Ali što velju? što da bude s mene, kad otide Telemak? Gdje sam? Što da počmem? O nemila Venero! Venero, ti me prevari! Kletoga li dara, koji od tebe primih! Zlokobno diete! kugo od ljubavi! nisam ti srdce odgalila van u nadi, da ću sretno živiti s Telemakom, a ti unese u to srdce gol nemir i sdvojnost! Moje vile ustadoše proti meni. Moje božanstvo za drugo mi nije nego da ovjekovječi moju nesreću. Ah da sam vlastna zadati si smrt i tako dokončati moje boli! Telemače, treba da ti umreš, kad ja nemogu! Osvetit ću se za tvoju nezahvalnost; vidjeti će tvoja vila; probost ću te njoj na oči. Ali ja

ludujem. O nesretna Kalipso! što ćeš? pogubit nedužnika, koga sama baci u taj ponor nevolja! Ja užegoh zlosretni plamen u čistih grudih Telemaka. Koja li nedužnost! koja kriepost! koja mrzost na opačine! koja hrabrost proti sramotnim razkošim! Trebovaše li otrovati to srdce? Bio bi me ostavio! Pak dobro! Netreba li ili da me ostavi ili da vidim, gdje me duboko prezire neživeć van za moju takmicu? Ne, ne, ja netrpim van što sam zaslužila. Odlazi, Telemače, idi tamo preko mora; ostavi Kalipsu bez utjehe, koja nemože ni života podnositi niti naći smrti: ostavi ju sumornu, osramoćenu, sdvojnu uz tvoju ponositu Euharisu."

Ovako je sama sobom govorila u pećini; kad na jednom izadje naprasito: „Gdje si Mentore? reče. Tako li ti braniš Telemaka proti poroku, komu neodolje! Ti spavaš a medjuto Ljubav bdije ti na štetu. Jur nemogu dulje podnositi sramotna nemara, koji pokazuješ. Hoćeš li sveudilj mirno gledati kako sin Ulisov otca sramoti i nebrine se za svoj veliki udes! Zar su meni ili tebi roditelji mu povjerili njegovo ravnanje? Ja tražim način, kojim srdce mu izliečit! a ti da ništa neučiniš? Na najdalnjem mjestu ove šume ima visokih jablana prikladnih gradjenju broda; tuj Ulis načini onaj brod, s kojim je otišao iz otoka. Ondje ćeš naći i duboku špilju, gdje ima svakoga petrebitoga orudja za iztesanje i slaganje brodovih dielova."

Čim ovo doreče već i požali. Mentor neizgubi ni časa; podje u tu špilju, nadje orudje, posieče jablane i složi za jedan dan brod, kojim će se prevoziti. Jer moć i umjeća Minervina netreba duga vremena, da učini najveće djelo.

Kalipso bijaše na strašnih mukah: s jedne strane htjelo joj se vidjeti, napreduje li djelo Mentorovo; a s druge nije se mogla odlučiti da se odreče lova, gdje bi Euharis bila u podpunoj slobodi s Telemakom. Ljubavna

sumnja nije joj dala, da ni časa pusti s oka dva ljubovnika; ali je nastojala, da navrati lov na stranu, gdje je znala da Mentor gradi brod. Čula je udarce sjekire i kladiva, nasluškivala, a svaki udarac dušom joj potresao. Ali ujedno se je bojala čim bijaše ovako zamišljena, da joj neizbjegne koje znamenje ili mig Telemakov pram mladoj vili.

U to će Euharis porugljivo reći Telemaku: „Nebojiš li se, da te Mentor neukori, što bez njega ode na lov? Ah kako si vriedan, da te žale, što ti je život pod tako oštrim učiteljem! Ništa mu nemože ublažiti oštrine, on se pričinja, da mrzi svaku razkoš; netrpi da je ni ti užiješ; piše ti u grieh najnedužnije stvari. Mogao si mu biti pokoran, dokle nebijaše vrstan vladati samim sobom; ali čim si pokazao toliku mudrost, nedaj da s tobom postupa kô s djetetom“.

Ove šarovite rieči kosnuše se srdca Telemakova i potakoše u njega zlovolju proti Mentoru, čiji je jaram želio otresti. Bojao se vidjeti ga i ništa neodgovori Euharisi, tako bijaše smeten. Napokon pram večeru, čim prodje lov uz sveudiljno sustezanje s jedne i s druge strane, povrate se kroz pristranak šume dosta blizu mjesta, gdje je Mentor radio čitav dan. Kalipso opazi s daleka brod dogradjen: mahom zamagle joj se oči toli jako kô da se je mrak smrtni na nje spustio. Tresuća joj koljena klonuše; studen znoj obli joj sva uda; bi joj nužda oslonit se o vile, koje ju obkolile; Euharis pružajuć joj ruku, da ju održi, ona ju odbi, strašno ju pogledav.

Telemak, koj je vidio brod, ali nije vidio Mentora, jer je bio otišao dovršiv svoj posao, upita božicu, čiji je taj brod i čemu je namienjen. Na prvi mah nije mogla odgovoriti, ali napokon reče: „Dadoh ga sagraditi da odpravim Mentora; jur ti neće smetati ovaj oštri prija-

telj, koji se protivi tvojoj sreći i koji bi ti zavidio da postaneš bezsmrtan."

„Mentor me ostavlja! propadoh! povikne Telemak. Euharis, ako li me zapusti Mentor, već neimam nikoga do tebe." Ove mu rieči izbjegnu u zanosu strasti. On opazi da je zlo učinio, što ih reče, ali nije bio sviestan da pomisli na smisao tih rieči. Čitavo družtvo zamukne od čuda. Euharis pocrveniv i oboriv oči, držala se odtraga sva zapanjena te se neufala pokazati. Ali dočim joj stid bijaše na licu, u dnu duše oćuti veselje. Telemak jur nije sam sebe razumio, te nije mogao vjerovati, da je tako nerazborito govorio. Što je učinio, vidjelo mu se kô san, ali san, koji ga je smeo i uznemirio.

Kalipso goropadnija od lavice, kojoj su oteli mlade, trčaše kroz šumu, neidući po nikakvu putu i neznajući kud ide. Napokon se nadje pred pećinom, gdje ju je čekao Mentor. „Odlazite, reče, od moga otoka stranci, koji ste došli mutiti moj mir; nosi mi se s očiju taj bezumni mladić! A ti nerazboriti starče spoznati ćeš, što može gnjev božičin, ako ga namah odavle neodpraviš. Neću već da ga vidim; neću trpiti da ni jedna mojih vila niti govori s njim, niti ga pogleda. Zaklinjem se Stiksovom vodom, zakletvom, koja potresuje samimi bogovi. Ali znaj Telemače, da tvoje nevolje nisu dokončale; nezahvalniče! nećeš otići od moga otoka, van da izkusiš nove nezgode. Mene će osvetiti; žaliti ćeš za Kalipsom ali zaludo. Neptun ljut još na tvoga otca, koji ga je uvriedio u Siciliji i ponukan Venerom, koju ti prezrè na otoku Cipru, druge ti oluje pripravlja. Vidjeti ćeš svoga otca, koji neumre, ali ćeš ga vidjeti a nepoznati. Nećete se sastati u Itaci van iza progona najkruće nesreće. Idi; zaklinjem nebeske vlasti, da me osvete. Eda bi viseć na šiljastih grebenih posred mora, udaren gromom zaludo dozivao Kalipsu, koju će tvoje muke veselo uznieti!"

Jedva to izreče, uzbunjena joj pamet bijaše sklona na protivne odluke. Ljubav dozove joj srdcu želju da zadrži Telemaka. „Neka živi, rekla bi u sebi, neka ostane ovdje; možda će napokon pripoznati, što sam sve zanj učinila. Euharis mu nemože kô ja udieliti nesmrtnost. Oh odveć sliepa Kalipso! sama si se izdala tvojom zakletvom; sad si se zaplela; i Stiksova voda, na koju si prisegla, nedaje ti jur nikakva ufanja.“ Nitko nije čuo ovih rieči; ali vidjeli su joj se na licu prilikovani bjesovi, i sav kužni otrov mračnoga Kocita reć bi iz srdca joj je odisao.

Telemak se sgrozi. Ona to opazi; jer česa nepogadja sumnjiva ljubav? a groza Telemakova podvostruči zanešenost božičinu. Prilična Bahovoj mahnitici, koje ruljenjem ozvanja zrak, te se odbija od visokih gorâ tračkih, trči kroz šume kopljem u ruci dozivljuć sve vile i grozeć se da će sve probosti, koje nepodju za njom. One trče ruljami, prestrašene prietnjom. I sama Euharis približi se suznim očima, gledajuć s daleka Telemaka, s kim se neufa jur govoriti. Božica strese se videć ju uza se; pak ne samo da je neumiri poniznost te vile, nanovo pobjesni opaziv, kako tuga povećuje joj ljepotu. Medjuto Telemak ostade sam s Mentorom. On mu obimlje koljena, jer se nije drugač ufao ga zagrliti niti ga pogledati; roni grozne suze; hoće da progovori, glas mu zapinje, a još manje smaže rieči; nezna ni što ima činiti, niti što čini, ni što hoće. Napokon povikne: „O pravi moj otče! o Mentore, otmi me tolikim nevoljam! Ja te nemogu ni ostaviti, ni sliediti. Izbavi me od tolikih bieda, izbavi me od mene samoga, ubij me.“

Mentor ga zagrli, tješi ga, hrabri, uči da podnosi samoga sebe a da neblazni svoje strasti, te mu reče: „Sine mudroga Ulisa, koga su bogovi toliko ljubili a ljube ga i sada i zato što još i tebe ljube, trpiš zla tako grozna. Tko nije oćutio svoje slabosti i silovitosti strasti,

nije jošte mudar; jer nepozna još samoga sebe i nezna u sebe se nepouzdati. Bogovi su te vodili kao da bi rukom do ruba ponora, da ti pokažu svu dubinu a nedajući, da se u nju srušiš. Razumij sada, čega nebi bio razumio, da nisi izkusio. Zaludo bi ti bili govorili o izdajničkoj mâmi ljubavnoj, koja blazni da upropasti i koja pod prilikom slasti krije najstrahovitije gorkosti. Dodje ovo dražestno diete uz igre, šale i miline. Vidio si ga; otelo ti je srdce i veselilo te je dati si ga oteti. Tražio si izliku, da sam sebi pritajiš ranu srdca svoga, gledao si mene varati i samoga sebe blazniti; ničesa se nisi bojao. Sad vidiš plod svoje smjelosti; tražiš sada smrt i to ti se čini jedino uzdanje, koje ti ostaje. Božica smetena prilikuje hudobi paklenoj; Euharis gori plamenom okrutnijim od svih smrtnih mukâ; sve ove vile ljubomorne spremne su jedna drugu razkidati; i eto ti što uradi izdajnik bog ljubavi, koji se činjaše toli mio! Dozovi svu svoju hrabrost. Koliko li te bogovi ljube, kad ti tako liep put otvaraju da utečeš ljubavi i vidiš opet milu svoju domovinu. Sama Kalipso usiljena je odagnat te. Brod je spremljen; što oklievamo ostavit ovaj otok, gdje nemože prebivati kriepost?“

Ovo govoreć Mentor uze za ruku Telemaka i povuče ga sobom k žalu. Telemak mùkom ga je sliedio, uviek obaziruć se natrag. Motrio je Euharisu, koja se je od njega odaljivala. Jer joj nije mogao vidjeti lica, gledao je liepu njezinu kosu spletenu, lepršeće haljine i uznositi hod. Rado bi bio da može poljubiti tragove njezinih koraka. I jur kad mu odè s vida, nasluškivao je misleć, da čuje njezin glas. Premda se odmakla, on ju je vidio; njezina prilika živa mu je bila pred očima; mislio je pače da s njom govori, neznajuć za se gdje je i neslušajuć Mentora.

Napokon došav k sebi kô od duboka sna, reče Mentoru: „Odlučio sam poći s tobom; ali još se nisam opro-

stio s Euharisom. Volio bih umrieti, nego da ju ostavim tako nezahvalno. Počekaj dok ju vidim još za poslednji put, te ju pozdravim za uviek. Dopusti bar da joj rečem: o vilo, bogovi nemili, bogovi zavidni mojoj sreći sile me otići; ali oni će mi prije uzkratiti da živim, nego li da se vazda tebe nespominjem. O moj otče, dopusti mi ovu poslednju utjehu toli pravednu, ili mi uzmi ovaj čas život. Ne, neću ni ostati na ovom otoku niti se podati ljubavi. Nije ljubav, što je u môm srdcu; ja nećutim do prijateljstvo i zahvalnost pram Euharisi. Dosta mi je još ju jednom pozdraviti, pak odlazim s tobom bez oklievanja."

„Ala te ja žalim! odgovori Mentor; tvoja strast tako je biesna, da je i nećutiš. Ti misliš da si miran a tražiš smrt! ti se usudjuješ govoriti, da te nije ljubav svladala a nemožeš se odtrgnuti od vile, koju ljubiš! ti nevidiš i nečuješ nego nju; sliep si i gluh za sve ostalo. Čovjek, koj pobjesni od vrućice veli: ja nisam bolestan. O sliepi Telemače! bio si spreman odreći se Penelope, koja te čeka; Ulisa, koga ćeš vidjeti; Itake, gdje imaš kraljevati; slave i dosudjene ti veličine, koju ti bogovi obećali tolikimi čudesi, koje ti učiniše u prilog; ti se odričeš svega toga da živiš nečastno uz Euharisu. Zar ćeš reći, da te ljubav nesapinje uza nju? Što te dakle uznemiruje? Zašto želiš umrieti? Zašto si govorio pred božicom onako zanešeno? Ja te nebiedim s nepoštenja: ali žalim tvoju sljepotu. Bježi, Telemače, bježi! čovjek nemože ljubavi svladati van bježeć. Proti takvu neprijatelju prava je hrabrost u tom, bojati ga se i bježati, ali bježati nepremišljajuć i nedajuć si vremena, da ikad natrag pogledaš. Valjda nisi zaboravio brige, koje si me stajao od tvoga djetinstva, i pogibelji, kojim uteče po mojem svjetovanju; ili mi vjeruj ili valja da te ostavim. Da ti znaš koja mi je muka, kad te vidim hrliti u pogubu! Da ti znaš, što sam sve pretrpio, dočim se nisam ufao s tobom govoriti! Mati, koja te je dala na sviet,

manje je trpila za boli poroda. Mučao sam, gutao svoju muku; ugušio svoje uzdahe, da vidim hoćeš li se k meni vratiti. O moj sinko! mili moj sinko! olakšaj mi srdce; vrati mi što mi je milije od života; vrati mi Telemaka, koga izgubih; k sebi se povrati. Ako mudrost u tebe premogne ljubav, živiti ću i sretno ću živiti; ako li te ljubav zavede u prkos mudrosti, Mentor nemože već živiti."

Dok je Mentor ovako govorio, nastavio je svoj put k moru; a Telemak, koji nije bio još dosta jak od svoje ga volje sliediti, smogao je ipak, da se dade voditi neprotiveć se. Minerva sveudilj skrivena pod prilikom Mentora, zakriljujuć ga nevidljivo svojom egidom i božanstvenom ga zràkom obasjavajuć, dade mu oćutiti hrabrost, koje nije osjetio odkad bijaše na tom otoku. Napokon dodjoše na kraj otoka, gdje obala bijaše strma; bijaše klisura, o koju se vazda razbijali pjeneći valovi. Od te visine gledali su, da li je brod, pripravljen Mentorom još na istom mjestu; ali opaze žalostan prizor.

Boga ljubavi živo je peklo vidjeti gdje taj neznan starac ne samo neoćuti njegovih striela, već mu još i Telemaka preotimlje; plakao je od jeda i potraži Kalipsu, koja je tumarala po tmastih šumah. Čim ga ona vidi, uzdahne i oćuti, kako joj se sve rane u srdcu raztvaraju. Bog ljubavi joj reče: „Božica si, pak dopuštaš da te nadvlada slabi smrtnik, koji je sužanj na tvom otoku! Što mu nekratiš odlaziti?" „O nesretna ljubavi, odgovori ona, neću da čujem pogubnih tvojih savjeta; ti bijaše, koja mi ote sladki i duboki mir, da me svališ u ponor nevolja. Gotovo je, ja sam se zaklela vodom Stiksovom, da ću pustit odlaziti Telemaka. Sam Jupiter, otac bogova, uza svu svoju vlast nebi se usudio prekršiti tu strahovitu prisegu. Telemak neka otidje iz moga otoka; odlazi i ti zlosretno diete, ti mi više zla učini nego li on!"

Bog ljubavi otiruć si suze, nasmjehnu se porugljivo i zlobno. „U istinu, reče, velike li neprilike! ostavi meni brigu; drži se svoje prisege, nemoj se protiviti odlazku Telemakovu. Ni tvoje vile, ni ja nismo se zakleli vodom Stiksovom, da ćemo mu dati otići. Nadahnuti ću im misao, da zapale brod, koji Mentor tako naglo sagradi. Njegova pomnja, koja te je zatekla, biti će uzalud. I on će se sam u čudu naći, te mu neće preostati načina, kako da ti otme Telemaka."

Blaznive ove rieči ulile su nadu i veselje u grudi Kalipsine. Kao što vjetrić svojim hladom razgaljuje pokraj potočića umorno stado, koje ljetna žega skončava; tako i ovaj govor smiri sdvojnost božičinu. Lice joj se razvedri, pogled joj se razbistri, crne misli, koje joj srdce mučile, za čas ju odadjoše: stade, nasmjehnu se i podraga vragoljasto diete; a dragajuć ga pripravi si nove jade.

Bog ljubavi veseo, što ju je nagovorio, podje nagovarati vile, koje su se razišle i razštrkale kojekud po gorah kao stado ovaca, koje bjesnoća gladnih vukova raztjera daleko od pastira. Bôgo ih skupi i reče im: „Telemak još je u vašim rukama, žurte se upaliti brod, koji načini drzoviti Mentor, da pobjegnu." Odmah zapale zublje, trče na obalu; trepeću, stade ih ruljenje, stresu kose piešeće kô Bahove mahnitice. Diže se plamen; uništi brod, koji je od suha drveta zamazan paklinom; dim i plamen sukljaju u zrak.

Telemak i Mentor opaze vatru s vrha klisure i čuju kriku vila. Telemaka spopadne volja tomu se veseliti, jer mu srdce još nije ozdravilo; a Mentor zamjeti, da je njegova strast kô vatra slabo ugašena, koja prodire od časa do časa i vrca žive iskre. „Eto me opet, reče Telemak, zapletena u mrežu! Već nam nepreostaje nikakve nade, da ostavimo ovaj otok."

Mentor uvidi, da će Telemak spasti na sve prve slabosti, te da zato nije gubiti ni časa. Opazi s daleka

posred morà brod, koji se nije ufao primaknuti otoku, jer svi provodnici znadjahu, da otok Kalipsin nije pristupan nijednomu smrtniku. Odmah mudri Mentor porinuv Telemaka, koj je sjedio na rubu klisure, strovali ga u more i baci se za njim. Telemak preseneċen silovitim padom napi se mora i bude zanašan valovi. Ali došav k sebi te videć Mentora, koji mu pruža ruku, da mu pomogne plivati, već na drugo nepomisli van odaljiti se od zlosretnoga otoka.

Vile, koje mišljahu da će ih zadržati u svojoj vlasti, stadoše biesno vikati, jer nemogahu preprieċiti im biega. Kalipso nemirna svrati se u svoju peċinu, koju napuni svojim plaċem. Bog ljubavi videć da mu se pobjeda premetnu sramotnim porazom, diže se u zrak zatreptiv krilima i odleti u gaj idalski, gdje je nanj ċekala okrutna mu majka. Diete još okrutnije tješilo se smijuć na sve zlo, koje uċini.

Što se više odaljivaše od otoka Telemak, opažaše s veseljem, kako mu opet oživljuje hrabrost i ljubav prama kriepostі. „Osjeċam, povikne govoreć Mentoru, što mi ti govoraše a nemogah vjerovati neimajuć izkustva: nesvlada se porok van bježeć od njega. O moj otċe! ama su me bogovi ljubili, kad su mi tebe u pomoć dali! Zaslužio sam, da mi je nebude i da me ostave samomu sebi. Sad se nebojim ni mora, ni vjetara, ni oluje; bojim se samo svojih strasti. Ljubav je strahovitija nego ijedan brodolom.“

KNJIGA VII.

SADRŽAJ.

Mentor i Telemak približe se feničkomu brodu, koji se je bio zaustavio pokraj Kalipsina ostrva; Adoam brat Narbalov, koji je upravljao brodom, dočeka ih prijazno. Adoam, prepoznav Telemaka, pripovieda mu grozovitu smrt Pigmaliona i Astarbe; zatim uzdignuće na kraljevsku stolicu Baleazara, koga je okrutni otac odagnao po nagovoru ove žene. Telemak zatim pripovieda svoje zgode, odkad je otišao iz Tira. Za gostbe, koju spravi Adoam na čast Telemaku i Mentoru, Ahitoas milinom svoje popjevke dovabi oko broda Tritone, Nereide i druga morska božanstva. Mentor uzme liru i prebire na njoj bolje od Ahitoasa. Adoam pripovieda iza toga znamenitosti Betike; opisuje ugodan zrak i druge ljepote te pokrajine, čiji narod živi mirno uz veliku prostinju običajâ.

Brod, koji stade i komu su se približali, bijaše fenički brod, koji je polazio u Epir. Ovi su Feničani vidjeli Telemaka na putu egipatskom, ali nisu ga mogli nikako spoznati posred mora. Kad Mentor bude dosta blizu broda, da mu čuju glas, povikne jakim glasom dižuć glavu povrh mora: „Feničani, pomoćnici svakomu narodu, spaste život dvojici ljudi, koji to očekuju od vaše čovječnosti. Ako li se bojite bogova, primite nas u svoj brod, poći ćemo svuda, kamo vi idete.“ Onaj, koji je zapoviedao, odgovori: „Mi vas rado primamo, znamo mi, što imamo činiti nepoznatim ljudem, koji reć bi nesretni su.“ I odmah ih uzme na brod.

Jedva unišli, nestade im oduška te se onesvieste; jer su dugo i svom silom plivali, da odole valovom. Polagano dodju k sebi; dadoše im druge haljine, jer im

bijahu njihove otežčale, pošto su vodom promokle, koja im je curila na sve strane. Kad su mogli progovoriti, svi ti Feničani natisnuli su se oko njih želeći čuti njihove zgode. Zapovjednik reče im: „Kako ste mogli stupiti na taj otok, odakle dolazite? vele da tuj prebiva okrutna božica, koja neda, da se tko približi. Pak je i obkoljen strahovitimi hridi, o koje more grozno bije te se nemože pristupiti, da se brod nerazbije."

Mentor odgovori: „Nas je onamo more bacilo; mi smo Grci; naša je domovina itački ostrv, blizu Epira, kamo vi polazite. Kad i nebi htjeli svratiti se na Itaku, koja vam je na putu, dosta da nas dopratite u Epir; ondje ćemo naći prijatelje, koji će se pobrinuti o kratku prevozu, koji nam preostaje, a mi ćemo vam biti uviek zahvalni za radost da vidimo, što nam je najmilije na svietu."

Ovako je govorio Mentor; Telemak šuteć pustio je njega govoriti; jer uslied pogrešaka, koje učini na otoku Kalipsinu postade mnogo razboritiji. Nije se uzdao u samoga sebe; spoznao je potrebu, da se vazda vlada po mudrih savjetih Mentorovih; a kad mu nebi mogao progovoriti, da ga uprosi o njegovo mnienje, posvjetovao bi se njegovim pogledom i nastojao u svem pogoditi mu misao.

Zapovjednik fenički zagledav se u Telemaka mislio je, da se spominje, kako ga je negdje vidio; ali uspomena bijaše mutna te se nije mogao razabrati. „Dopusti, reče mu, da te upitam, spominješ li se, da me drugda vidje, kô što mi se čini, da se ja spominjem da sam te vidio; tvoje lice nije mi nepoznato; odmah mi pade u oči, ali neznam gdje sam te vidio; možda će tvoja pamet mojoj pomoći."

Telemak mu odgovori veselo se diveć: „Meni biva kô i tebi gledajuć te; ja sam te vidio, prepoznajem te; ali se nesjećam, da li u Egiptu ili u Tiru." Onda Fe-

ničanin, kô čovjek, koji se s jutra probudi oda sna, te si dozivlje pomalo pameti hitri san, koji izčeznu kad se probudi, povikne na jedan mah: „Ti si Telemak, s ko jim se bješe sprijateljio Narbal, kad se povratismo iz- Egipta. Ja sam mu brat, o kôm ti je bez dvojbe pripoviedao. Ja sam te ostavio u njegovim rukama iza egipatskoga rata; trebalo mi je poći tamo preko mora u glasovitu Betiku blizu do stupova Herkulovih. Tako sam te mimogred samo vidio; te nije čudo, da mi je težko bilo s prvoga te maha prepoznati.“

„Sad znam dobro, odgovori Telemak, da si ti Adoam. Onda sam te i ja uzgred samo vidio; ali sam te zatim poznavao iz razgovora s Narbalom. Ah koja li radost, što mogu od tebe dočuti viesti o čovjeku, koji će mi vazda mio biti! Je li još vazda u Tiru? nije li što nemila pretrpio od sumnjivoga i nečovječnoga Pigmaliona?“ Adoam pretrgnuv mu rieč odgovori: „Znaj, Telemače, da te prijazna sreća povjeruje čovjeku, koji će se u svem za tebe skrbiti. Ja ću te dopratiti na otok itački prije nego podjem u Epir; te neće brat Narbalov manji ti prijatelj biti, nego li bijaše Narbal sam.“

Pošto ovo reče, opazi da je stao duhati vjetar, na koji je čekao; naredi da dignu sidra, nategnu jedra i zavoze živo vesli. Odmah zatim uzme na stranu Telemaka i Mentora, da se s njimi razgovara.

„Hoću, reče gledajuć Telemaka, da zadovoljim tvojoj znatiželji. Pigmaliona neima više; pravedni su bogovi izbavili od njega zemlju. Kako on nije povjeravao živu čovjeku, tako se nije nitko u njega uzdao. Dobri su se ljudi zadovoljavali s tiha žaliti i umicati njegovoj okrutnosti, a nisu mogli odlučiti se, da mu kakvo zlo nanesu; opaki su mislili, da si nemogu svoga života zajamčiti, ako njega nesmaknu; nije bilo Tirjanina, koj nebi svaki dan bio u pogibelji da se nanj nesvali njegova sumnjivost. I sama njegova straža bijaše u još većoj opasno-

sti, nego li drugi; pošto mu život bijaše u njezinim rukama, više se je nje bojao, nego svih ostalih ljudi; i za najmanju sumnju žrtvovao bi ju svojoj bezbiednosti. I tako čim je više tražio, da bude bezbiedan, manje je bio. Koji su bili čuvari njegova života, bijahu u trajnoj pogibelji radi njegova nepouzdanja, te nemogahu umaći tako groznu stanju, van da okrutnikovom smrću odvrate od sebe nečovječne mu sumnje.

Bezbožna Astarbe, o kojoj si često čuo govoriti, bijaše prva, koja odluči kralja pogubiti. Ona je pomamno ljubila mlada Tirjanina vrlo bogata, imenom Joazara; ufala se uznieti ga na priestol. Da joj to podje za rukom, uglavi kralja, da se je proti njemu urotio stariji od dvojice njegovih sinova, imenom Fadael, nestrpljivo čekajuć da naslieduje; ona nadje krive svjedoke, da dokažu urotu. Nesretni kralj dade pogubiti nedužnoga sina. Drugi, imenom Baleazar, bude odpravljen u Samos pod izlikom, da nauči običaje i znanosti grčke, ali u istinu zato, jer Astarbe bijaše uputila kralja, da ga treba odaljiti od straha, nebi li se pridružio nezadovoljnikom. Čim on otide, oni koji zu vodili brod podmićeni tom nemilom ženom, tako su stvari udesili, da se je razbio brod u noći; oni se spasiše plivajući do inostranih ladja, koje ih čekahu i baciše u more mladoga kraljevića.

Osim Pigmaliona svatko je znao za ljubav Astarbinu; a on mišljaše da neljubi van njega samoga. Ovaj vladar toli sumnjiv skroz sliepo se je pouzdavao u tu opaku ženu; ljubav ga je zasliepila do kraja. A ujedno s lakomosti tražio je izliku da pogubi Joazara, za kim se pomamila Astarbe; nije mislio van kako će pograbiti bogatstvo toga mladoga čovjeka.

Ali dočim je Pigmaliona mučila sumnja, ljubav i lakomost, Astarbe se požuri oteti mu život. Mislila je, da je možda što dočuo o njezinoj sramotnoj ljubavi prama mladomu čovjeku. A za drugo je znala, da sama lako-

most dostaje navesti kralja na koje kruto djelo proti Joazaru: ona se domisli, da joj nije gubiti ni časa, nebi li ga pretekla. Znala je, da su poglaviti službenici palače spremni omastiti ruke kraljevom krvlju; svaki dan je čula govoriti o kojoj novoj uroti; ali se bojala povjeriti budi komu, da je neoda. Napokon učini joj se najpouzdanija otrovati Pigmaliona.

Navadno bi s njom samom blagovao, i spremao bi sam sve, što bi jeo, jer se nemogaše uzdati van u svoje ruke. Zatvorio bi se u najzabitnije mjesto svoje palače, da bolje sakrije svoju sumnjivost te da ga ni jedan nevidi, kad pripravlja hranu; on se nije ufao tražiti sladokusne hrane. Nije se mogao odlučiti, da jede ikoju stvar, koje nebi znao sam pripraviti. I tako valjalo mu se je odreći ne samo svake vrsti mesa, koje spremaju kuhari kojekakvim začinom, već i vina, kruha, soli, ulja, mlieka i druge navadne hrane: on nebi jeo van voće, koje bi sam pobrao u svom vrtu ili sočivo, koje je sam posijao te ga svario. A nebi pio nikad druge vode, van koju je crpio sam iz studenca, koj bijaše u zatvorenu mjestu njegove palače, a ključ vazda je sobom nosio. Premda se je činilo, da se posve uzdaje u Astarbu, ipak nepropusti proti njoj biti na oprezu, htio je da uviek ona prije jede i pije od svega, što mu je imalo služiti obroku, da ga neotruju bez nje i da joj nebude nade da će ga preživiti. Ali ona uzme protuotrov, koji joj pribavi stara žena još gora od nje i koja bijaše pouzdanica njezine ljubavi, i tako se ona više nepoboja otrovati kralja. Evo kako to izvrši.

U čas, kad su imali početi svoj obrok, ona baka, o kojoj sam ti rekao, na jednom zaštropota na neka vrata. Kralj, koji je vazda mislio, da ga dolaze ubiti, uznemiri se i potrča k onim vratima, da vidi jesu li dobro zatvorena. Baka uzmakne. Kralj osta zabunjen i neznajuć, što da pomisli ob onom, što je čuo, ipak se nije ufao

otvoriti vrata da se osvjedoči. Astarbe ga umiruje, gladi ga i nuka da jede; jur je bila bacila otrov u zlatnu čašu, dok bijaše on pošao k vratima. Pigmalion po svom običaju htio je da ona prije pije; ona popije bez straha uzdajuć se u protuotrov. I Pigmalion popije a malo zatim pade u nesviest.

Astarbe, koja je znala, da je on vrstan ju ubiti na najmanju sumnju, stade kidati si haljine, čupati kosu i jadikovati; zagrli umirućega kralja; i držaše ga u svom naručju, oblivaše ga svojimi suzami, jer suze nisu truda stajale ovu vuhlenu ženu. Napokon kad vidi, da su sile ostavile kralja i da je na umoru, u bojazni da se nerazabere te neučini da umre i ona s njim, od milovanja i najnježnijega draganja predje na najgrozniju bjesnoću; baci se nanj i zaguši ga. Onda mu strgne s prsta kraljevski prsten, uzme mu krunu, naredi da dodje Joazar, komu preda oboje. Ona mišljaše da će svi, koji su uz nju prianjali, privoljeti njezinoj požudi te će njezinoga ljubovnika proglasiti kraljem. Ali svi koji se najveć natiskivali ugoditi joj, bijahu podle i podkupljive duše, nedorasle iskrenu prijateljstvu; a za drugo nisu imali ni srdca te se bojali neprijateljâ, koje si je bila dobavila Astarbe; a pak još više se bojali oholije, pretvornosti i okrutnosti bezbožne žene: svaki za volju svoje bezbjednosti želio je da pogine.

Medjuto stade strašna buka po svoj palači; posvud čuje se vika: Umro je kralj! Jedni se preplaše a drugi trče po oružje. Svi su se bojali, što će iz toga biti, ali ujedno su se veselili toj viesti. Glas se raznosi od ustiju do ustiju po svem velikom gradu tirskom, pak se nenadje čovjek da požali kralja; njegova je smrt spas i utjeha svemu narodu.

Narbal tronut tako groznim udarcem, požali kô pošten čovjek nesreću Pigmalionovu, koji je sam sebe izdao, čim se je povjerio bezbožnoj Astarbi i koji je volio

biti nakazni krvolok nego da bude, kako je dužnost kralju, otac svoga naroda. Narbal se pobrinù za dobro države i požuri se skupiti sve poštene ljude da ustanu proti Astarbi, čije kraljevanje bilo bi još okrutnije, nego li ono, koje je sad prestajalo.

On je znao, da se Baleazar nije utopio, kad ga baciše u more. Koji su doglasili Astarbi, da je umro, tako su govorili misleć da jest; ali pomoćju noći spasi se plivajuć; te su trgovci kretski ganuti smilovanjem uzeli ga u svoju ladju. On se nije ufao vratiti u otčevu kraljevinu, jer je sumnjao, da su ga htjeli pogubiti i bojao se okrutnoga nepovjerenja Pigmalionova te himbe Astarbine. Dugo vremena skitao se je preodjeven po primorju tirskom, gdje su ga ostavili trgovci kretski; bio je pače usilovan pasti stado, da preživi. Napokon nadje priliku doglasit Narbalu stanje, u kom se nahodi; držao je da može zaufati svoju tajnu i svoj život čovjeku prokušane krieposti. Narbal zlostavljen otcem ipak je ljubio sina i brinuo se o njegovu korist; ali skrbio se samo zato, da mu zaprieči te nikad neučini štogod proti dužnosti prama otcu svomu, i prinuka ga da strpljivo podnosi zlu sreću.

Baleazar bio je poručio Narbalu: Ako misliš, da te mogu posietiti, pošalji mi zlatan prsten i znati ću da je vrieme doći k tebi. Narbal je držao, da nije zgodno za živa Pigmaliona poslati po Baleazara; stavio bi bio na pogibelj kraljevićev i svoj život; tako je težko bilo očuvati se od oštra uhodjivanja Pigmalionova. Ali čim ovaj nesretni kralj zaglavi, kako je zaslužio svojimi opačinami, Narbal se požuri poslati zlatan prsten. Baleazar odmah se odputi i dodje pred tirska vrata upravo kad je čitav grad bio u zabuni neznajuć tko da naslieduje Pigmaliona. Lasno ga spoznaše poglaviti Tirjani i sav narod. Ljubili su ga ne za volju preminuloga mu otca, koga su svi mrzili, nego radi njegove krotkosti i umjerenosti.

Dugotrajne njegove nezgode dodale su neki sjaj svim dobrim svojstvom i njemu u prilog razblažile sve Tirjane.

Narbal skupi poglavice puka, starce, od kojih je sastojao savjet i svećenike velike božice feničke. Oni pozdraviše Baleazara kao kralja i dadoše ga proglasiti glasonošami. Narod odgovori radostnim klicanjem od tisuće grla. Astarbe doču glas u zabiti palače, gdje se zatvorila s jadnim i sramotnim Joazarom. Sav izmet, koji joj je služio za života Pigmalionova, bijaše ju ostavio na cjedilu, jer zlobnici boje se svoje slike i prilike, neuzdaju se u nju i nežele da dodje do ugleda. Hrdje znaju, da bi se ljudi njihove bagre zlo služili vlašću i da bi siloviti bili. Zločesti radje pristaju uz poštene ljude, jer se barem od njih nadaju umjerenosti i pomilovanju. Jur neosta oko Astarbe van nekoliko sukrivaca najgroznijih njezinih opačina, i koji se nemogahu nadati van da ih smaknu.

Kraljevi ljudi prodru silom u palaču; oni zlotvori neufali se dugo odapirati, i nastojali su uteći. Astarbe preodjevena kô robinja, htjela se je spasiti u tiski; ali vojnik ju prepozna; uhvate ju i stajalo je mùke zapriečiti, da ju biesni puk nerazkida. Jur su ju bili počeli vući po blatu; ali ju Narbal otè iz rukû svjetini. Onda ona zaprosi, da joj dadu govoriti Baleazaru u nadi, da će ga premamiti svojom dražesti i očekivanjem, što će mu odkriti znatne tajne. Baleazar nije mogao uzkratiti, da je nesasluša. Na prvi mah pokazà uz svoju ljepotu toliku milinu i smjernost, da bi mogla bila ganuti najrazjarenije srdce. Ona se prilaska Baleazaru najnježnijimi i najudvornijimi pohvalami; izkaza koliko ju je Pigmalion ljubio; zaklinje ga otčevimi ostanci, da joj se smiluje; priziva bogove, kako da ih je iskreno štovala; roni obilate suze; pada na koljena pred mladim kraljem; ali zatim ništa nepropusti, da probudi u njega sumnju i mržnju proti najvjernijim mu službenikom. Obiedi Nar-

bala, da se je urotio proti Pigmalionu te pokušao zavesti narod, nebi li ga kraljem proglasili proti Baleazaru; doda i to, da je htio otrovati mladoga vladara. Izmisli slične klevete proti svim drugim Tirjanom, koji su ljubili kriepost; ona se je nadala, da će naći u srdcu Baleazarovu isto nepovjerenje i sumnjivost, koju je vidjela u kralja, njegova otca. Ali Baleazar nije mogao dulje podnieti crne pakosti te žene, pretrgnu joj rieč i dozva stražu. Bace ju u tamnicu; najmudriji starci budu odabrani, da izpitaju sva njezina djela.

Grozom pronadjoše, da je otrovala i zagušila Pigmaliona; cieli tečaj njezina života pokaza se kô neprestana povorka nakaznih opačinâ. Spremahu se odsuditi ju na muke, koje su odredjene za kazan najvećih zločina u Feniciji; to jest da bude spaljena pri tihoj vatri, ali kad ona dozna, da joj jur nije nade spasu, postane nalik paklenoj hudobi; proguta otrov, koji je vazda sobom nosila, da se ubije prigodom, kad bi ju htjeli metati na duge muke. Koji su ju čuvali opaziše da trpi velike boli, htjedoše joj priskočiti; ali im ona nehtjede odgovoriti i dade im znamenje da neće nikakve pomoći. Govorili su joj o pravednih bogovih, koje je uvriedila; mjesto da ju to smete i skruši, kako bi trebalo, radi njezinih opačinâ, ona pogleda u nebo s prezirom i drzovito, kô da će joj se prkositi bogovom.

Bjesnoća i bezakonje bijahu joj prilikovane na umirućem licu; jur se nevidjelo ni traga one ljepote, koja bijaše nesreća po mnoge ljude. Sve njezino milje izčezlo; ugasnute oči vrzle joj se u glavi i bacale divlji pogled; grčevitim gibanjem tresle joj se usne; usta raztvorila se grozno; obraz sav smršten grdno se krivio; modrikasto bljedilo i smrtna studen obuzme joj cielo tielo. Koji čas činilo se da se oporavlja ali to samo da zaruli. Napokon izdahnu te napuni grozom i strahotom sve, koji su ju vidjeli. Bezbožna joj duša sidje bez dvojbe u

žalostno mjesto, gdje nemile Danaide crpe uviek vodu prošupljenimi sudovi; gdje Iksion vrti bez prestanka svoje kolo; gdje Tantal mučen žedjom nemože doseći vode, koja mu bježi izpred usnâ; gdje Sisif uzalud valja uzbrdo stienu, koja se vazda ruši nazad; i gdje će Titij na vieke osjećati, da mu jastreb kljuje utrobu vazda s nova niklu.

Baleazar kad se je izbavio te nakaze, zahvali bogovom nebrojenimi žrtvami. Započe svoje kraljevanje vladanjem posve protivnim Pigmalionovu. Pobrinu se da procvate trgovina, koja je svakim danom padala; u poglavitih se stvarih svjetovao s Narbalom, ali ipak se nije dao samo njim vladati, slušao bi različita mnienja, koja bi mu kazali a zatim bi ono odlučio, što mu se činjaše najbolje. Njega ljubi narod. Čim ima u svojoj vlasti srdca, ima veće blago, nego li što ga skupi otac mu okrutnom lakomošću: jer neima obitelji, koja mu nebi dala štogod ima dobra, kad bi bio u nuždi: te tako ono, što im ostavlja, više je njegovo nego da im ga otme. Netreba mu biti na oprezu da si obezbiedi život, jer ima vazda oko sebe najpouzdaniju stražu, naime ljubav naroda. Neima mu podanika, koji se neboji, da ga neizgubi i koji nebi svoj život dao, da ga očuva tako dobru kralju. Sretan je a i sav je narod s njim; on se boji, da neotegoti odveć breme narodu; narod mu se boji, nije li premalo što mu daje od svojih dobara; on im pušta obilje, a s toga obilja nisu ni nepokorni ni objestni; jer su radeni, pomnjivi su na trgovinu i postojani da održe nepokvarene starinske zakone. Fenicija se je uzpela na vrhunac svoje veličine i slave, a mladomu kralju ima zahvaliti ovoliko blagostanje.

Narbal pod njim upravlja. O Telemače, da te on sada vidi, kako bi te veselo obasuo darovi! Koja li bi mu to radost bila gospodski te odpraviti u tvoju domovinu! Nisam li ja sretan, da mogu činiti, što bi on sam

rado, da idem u Itaku postavit na priestol Ulisova sina, nebi li on tuj tako mudro vladao, kao što Baleazar u Tiru?«

Pošto Adoam ovo izgovori, Telemak srdačno ga zagrli, silno obradovan pripoviedanjem Feničanina, a još više znakovi prijazni, koje je ovako primao za svoje nevolje. Zatim ga upita Adoam, kojim slučajem udje na ostrv Kalipsin. Telemak stane mu uslied toga pripoviedati o svom odlazku iz Tira; o prelazu na otok Cipar; o načinu, kako nadje Mentora; o svom putovanju na Kretu; o javnih igrah za izbor kralja iza biega Idomenejeva; o srdčbi Venerinoj; o njihovu brodolomu; o veselju s kojim ih primi Kalipso, o ljubavnoj zavisti ove božice proti jednoj od njezinih vila; te kako ga je Mentor bacio u more čim opazi brod fenički.

Iza toga razgovora Adoam dade prirediti gospodsku gostbu i da još većma pokaže svoju radost, spremi svašta, što bi moglo razveseliti srdce. Za obroka, pri kom su služili mladi Feničani u bielo odjeveni i ovjenčani cviećem, palili su najodabranije kade iz iztoka. Veslačke klupe napunile se svirači. Ahitoas bi ih kad i kad pretrgnuo milim skladom svoga glasa i lire, što je vriedilo, da se sluša pri stolu bogova i da uzhiti uši samoga Apolona. Tritoni, Nereide i sva božanstva, koja su pod posluh Neptunu, pak i same nakaze morske izadjoše iz morskih i dubokih svojih jama te se skupiše oko broda začarane milinom glasa. Četa mladih Feničana vanredne ljepote, odjeveni prteninom bjelijom od sniega, zaigra podulje poskakujuć po njihovu domaću, zatim po egipatsku a napokon i po grčku. Kad i kad trublje ozvanjale morem do najdaljih obalâ. Noćni mir, morska tišina, trepteće svjetlo mjesečine razliv se po morskoj plohi, tamna modrina nebeska zasijana blištajućimi zviezdami poljepšavali su taj prizor.

Telemak ćudi živahne i ćutljive uživao je sve ove slasti; ali se nije ufao posve im se podati. Pošto je izkusio na svoju sramotu na otoku Kalipsinu, kako je mladost nagla se razpalit, svako uživanje i najnedužnije ga je plašilo; sve mu bijaše sumnjivo. Pogledao je Mentora, tražio mu je na licu i u očima, što ima suditi o tih nasladah.

Mentoru bijaše drago vidjeti ga u toj neprilici, i činjaše se kao da toga neopazuje. Napokon ganut umjerenošću Telemakovom, reče mu smijući se: „Razumijem čega se plašiš: tvoja bojazan je hvale vriedna; ali netreba je prenapinjati. Nitko nikad nepoželi više od mene da užiješ veselje, ali veselje, koje neuznemiruje niti omekšuje. Treba ti radosti, s kojih da se odmoriš i da uživajuć ostaneš samovlastan, a ne radosti, koje zavode. Ja ti želim radosti tihe i umjerene, koje ti nezamagle razuma, ter te neupriliče biesnoj zvjeri. Sad je na vrieme, da se odmoriš od svih trudova. Uživaj za ljubav Adoamu radosti, koje ti nudi; veseli se, moj Telemače. U mudrosti ništa nije preoštro i prenapeto; ona daje prave slasti; ona ih umije začiniti da budu čiste i dugotrajne; ona zna spojiti igre i šale s poslovi osbiljnimi i dostojnimi; ona pripravlja užitak kroz radnju a radnju ublažuje užitkom. Mudrost nestidi se pokazati se veselom, kad treba.“

Tako govoreć Mentor uze liru i na njoj prebiraše tolikom umjećom, da Ahitoas zavideć mu svoju spusti s ruku od zlovolje, oči mu se zažare a lice mu se namrgodi i probliedi: svi bi bili spazili njegovu muku i stid, da Mentorova lira nezanese dušu svim okolo stojećim. Jedva se ufahu dihati od bojazni, da nemute tišine, te se što neizgubi od božanstvenoga pjevanja; bojahu se da neprestane prebrzo. U Mentorovu glasu nije bilo mekušaste miline, već je on bio gibak, krepak i oživljavao je do najmanju stvar.

Najprije izpjeva hvalu Jupitru otcu i kralju bogova i ljudi, koj samim pokretom svoje glave potresa svemirom. Zatim opjeva Minervu, koja mu izidje iz glave, to jest mudrost, koju ovaj bog iz sebe radja, te ona polazi od njega da nauči ljude joj priklone. Mentor izpjeva ove istine glasom tako ganutljivim i tolikim uzhitom, da sva skupština pomisli, da ju je uznio do na vrh Olimpa pred lice Jupitra, čiji pogled jače prodire od njegova blieska. Zatim opjeva žalostni udes mladoga Narcisa, koji ludo se zaljubio u svoju vlastitu ljepotu, koju je neprestano gledao pokraj studenca, žalošću se skonča i kako se je pretvorio cvietom, koji mu ime nosi. Napokon opjeva takodjer nemilu smrt liepoga Adonisa, koga razdre vepar, a Venera, koja ga je vruće ljubila, nije ga mogla oživiti, gorko jadikujuć pram nebu.

Svi koji ga slušahu, nisu mogli zadržati suza i svaki je osjećao neku razkoš plačuć. Kad dospje pjevati, Feničani začudjeni gledali su jedan drugoga. Neki će reći: „To je Orfej; ovako je on upitomio divlje zvieri i za sobom povukao stabla i stiene; tako je začarao Cerbera i obustavio muke Iksionu i Danaidam, pak ganuo nesmiljenoga Plutona, da mu pusti iz pakla liepu Euridicu." Drugi povikne: „Ne, to je Lino sin Apolonov." A opet će neki primietiti: „Ti se varaš, to je sam Apolon." Telemak nadje se ne manje u čudu od drugih, jer nije znao da Mentor umije tako izvrstno pjevati i prebirati na liri.

Ahitoas, koji je medjuto mogao sakriti svoju zavist, stade hvaliti Mentora: ali hvaleć ga porumenio je, te nije mogao dovršiti govora. Mentor, koji mu vidje smetnju, preuze rieč kô da ga prekida i nastojao ga je tješiti, hvaleć ga koliko je god zaslužio. Ahitoas se nesmiri, jer je opazio, da Mentor ga pretiče još više u smjernosti nego li milinom glasa.

U to će reći Telemak Adoamu: „Spominjem se da si mi govorio o putu, koji učini u Betiku, odkad smo

otišli iz Egipta. Betika jest kraj, o kom pripoviedaju tolika čudesa, da ih čovjek jedva može vjerovati. Nebi li mi ti kazao, je li sve istina, što se veli.“ „Rad sam ti opisati, reče Adoam, ovaj glasoviti kraj, koji je vriedan da se njim upoznaš i koji sve nadkriljuje, što se je o njem razglasilo.“ Odmah zatim počme ovako:

„Rieka Betis teče kroz plodnu zemlju pod tihim nebom, koje je vazda vedro. Zemlja dobila je ime od ove rieke, koja otiče u veliko more dosta blizu stupova Herkulovih i onoga kraja, gdje biesno more provaliv nasap odieli nekada zemlju Tarsis od velike Afrike. Ovaj kraj reć bi očuvao je ugodnost zlatne dobe. Zima je tiha a oštre bure nikada nepušu. Ljetna žega umjerena je hladnimi vjetrići, koji ublažuju zrak o podnevu. Ovako je cielo godište sretna smjesa proljeća i jeseni, koji kô da su si podali ruku. Zemlja u dolinah i na ravnom polju daje svake godine dvogubu žetvu. Na cestah zaredila stabla lovora, šipakâ, čemina, i druge vrsti rašća vazda zelena i cvatuća. Briegovi puni su krdâ, koja davaju tanahnu vunu velike ciene u svih poznatih narodâ. Ima mnogo rudâ zlatnih i srebrnih u tom liepom kraju; ali stanovnici priprosti i sretni u svojoj prostoti nedrže toliko do zlata i srebra, da ga pribroje bogatstvu; u njih je u cieni samo što služi u istinu potrebam ljudskim.

Kad smo počeli trgovati s ovim narodom, nadjosmo da tim ljudem rabi zlato i srebro kô i željezo; na priliku za raonik. Jerbo nisu trgovali izvan zemlje, nisu ni trebali novca. Oni su većinom pastiri i težaci. U tom kraju malo ima umjetnika; jer netrpe van umjeće, koje služe pravim potrebam ljudskim; a premda ljudi tuj obradjuju zemlju ili pasu blago, ipak nezapuštaju zanata potrebitih prostu i umjerenu životu.

Žene predu onu liepu vunu i prave tanahan latak čudnovate bjeline; peku kruh, spremaju hranu; a to im je lahak posao, jer u tom kraju živu o voću ili mlieku,

a riedko o mesu. Iz kože svojih ovaca prave si lahku obuću za se, svoje muževe i djecu; grade čadore, od kojih neki su od kože navoštene a drugi od korâ stabala; one načine i peru svu odjeću obitelji; drže kuću u divnu redu i čistoći. Lahko priprave si haljine; jer pod tim tihim nebom nenose van komad latka tanahna i lahka, koji nije krojen, te si ga svaki ovije oko tiela podugo nabrana za volju stida a daje mu lik, kako mu se hoće.

Osim težanja zemlje i pastve muževi nebave se drugim zanatom van da prirede drvo i željezo; pak se i neslužе željezom osim za orudje potrebito poljskomu djelu. Svi zanati, koji su za gradnju kuća, nisu ni od koje koristi, jer oni nikad negrade kućâ. Oni vele, da to znači odveć zemlji se priliepiti, kad se tuj napravi prebivalište, koje mnogo dulje traje od nas; dosta je braniti se od nepogodâ zraka. A sve druge umjeće, koje su u tolikoj cieni u Grka, Egipćana i drugih ugladjenih narodâ, oni preziru kô obrete taštine i mekušna života.

Kad im govore o narodih, koji si umiju praviti ponosite zgrade, pokućtvo zlatno i srebrno, latke kićene vezivom i dragim kamenjem, odabrane mirise, sladokusne hrane, glasbene sprave, koje uši zatravljuju, oni ovako odgovaraju: Ovi su narodi doista nesretni, koji trebaju toliko truda i nastojanja, da sami sebe kvare! Ta zaliha omekšuje, opaja, muči one, koji ju imaju, a one, koji je neimaju, napastuje da si ju pribave nepravdom i silom. Može li se zvati dobra zaliha, koja nesluži za drugo van da izopači ljude? Jesu li ljudi toga kraja zdraviji i jači od nas? živu li dulje? jesu li med sobom složniji? borave li život slobodnije, mirnije i veselije? Usuprot oni valjda zaziru jedan od drugoga, valjda ih grize gadna i crna zavist, uznemiruje gospodljivost, strah, lakomost, nisu vrstni uživati radosti čiste i priproste,

jer su robovi tolikih lažnih potreba, o kojih puštaju da im visi sreća.

Ovako, nastavi Adoam, govore ovi pametni ljudi, koji spoznaše mudrost učeć od samotvorne naravi. Njim je odurna naša ugladjenost; i valja priznati, da je njihova velika uz onu ljubeznu prostotu. Živu ujedno nedieleć zemalja; svakom obitelji upravlja glavar, koji je pravi pravcati kralj. Otac obitelji ima vlast kazniti svako od svoje djece i unuka, ako učini zločesto djelo; ali prije nego kazni posavjetuje se s ostalimi od obitelji. Ove kazni riedko se dogadjaju; jer nedužnost običajâ, dobra vjera, posluh i mržnja na porok stalno prebivaju u tom sretnom kraju. Reć bi da Astrea, za koju vele da se je vratila u nebo, još ovdje dolje tajno boravi med ovimi ljudi. Netreba im sudaca, jer vlastita im sviest sudi. Sva su dobra zajednice; voća od stabala, povrtelja na zemlji, mlieka od stada ima toliko obilje, da ovomu narodu trieznu i umjerenu nije potreba ih dielit. Svaka obitelj često se seli na tom liepom kraju, te prenaša čadore od mjesta do mjesta, kad je potrošila plodove i pašu one strane, gdje se bijaše naselila. I tako neimaju posebnih koristi da ih brane jedan proti drugomu, a svi se ljube bratskom ljubavi, koje ništa nemuti. Jerbo nemare za tašto bogatstvo i varave razkoši, zato živu u miru, slozi i slobodi.

Svi su slobodni, svi jednaki. Nevidi se u njih razlike, van koja dolazi od izkustva mudrih staraca ili vanrednoga razbora onih mladih ljudi, koji su se izjednačili sa starci, prokušanimi u krieposti. Prevara, nasilje, krivorota, pravdanje, ratovi neprostiru nesmiljenoga i kužnoga svoga glasa u tom kraju od bogova milovanom. Nikad ljudska krv neocrveni te zemlje; jedva što se prolieva jagnjeća. Kad taj narod čuje o krvavih ratovih, o naglu osvajanju, o prevratih državnih, koji se drugdje vide, nemože se dosta načuditi. Što? vele oni, neumiru

li ljudi dosta rano, a da netreba jedan drugomu, da zadaju naglu smrt? Ta život je i onako kratak! pak bi reći, da im se još čini predug! jesu li zato na svietu, da se kolju, da se uzajmice unesrećuju?

U ostalom ljudi u Betiki nemogu pojmiti, da se toliko neki dive osvajačem, koji podjarmljuju velike države. Nije li ludo, vele oni, stavljati svoje blaženstvo u gospodovanje nad drugimi ljudi, kojih upravljanje tolike muke zadaje, ako se hoće vršiti taj posao razumno i po pravici. Ali čemu se veseliti, ako se njimi vlada još i preko njihove volje? sve što razborit čovjek može činiti jest, ako se na to daje, da upravlja voljnim narodom, koji mu bogovi naručili, ili narodom, koji ga prosi, da mu bude otcem i pastirom. Ali vladati narodom preko njegove volje jest samoga sebe grozno obnevoljiti, da mu bude lažne slave, što robom zapovieda. Osvajač jest čovjek, koga su bogovi srditi na rod ljudski zemlji dali u svom gnjevu, da pohara kraljevine, da širi svuda strahote, biedu i sdvojnost i pretvori u robove, što je god slobodnih ljudi. Čovjek, koji ide za slavom, zar je nenahodi do volje onim mudro upravljajuć, što mu bogovi dali? misli li da nemože zaslužiti pohvale van da bude silovit, nepravedan, ohol, otimač i okrutnik napram svim svojim susjedom? Nikad nevalja na rat misliti van ako treba slobodu braniti. Onaj je sretan, koj sam ničiji rob nehlepi za ludom slavom, da mu drugi robuje. Ti veliki osvajači, koje nam tako sjajno opisuju, nalik su poplavnim riekam, koje se čine veličanstvene, ali haraju plodna polja, koja bi imale samo nakvasiti."

Kad Adoam doče opisivati Betiku, Telemak, komu to naslada bijaše, upita ga znatiželjno koješta. „Ovi ljudi, reče mu, piju li vino?" „Nemare ga piti, odvrati Adoam, jer ga nisu nikad htjeli praviti. Ne kô da nebi imali groždja; u nijednom kraju nerodi tako sladko;

ali oni su zadovoljni jesti ga kako drugo voće, a boje se vina kô zatora ljudskoga. To je vrst otrova, vele oni, s koga pomahnitaju; neubija ljude, ali ih pretvara u zvieri. Ljudi mogu očuvati zdravlje i moć bez vina; uz vino im prieti propast zdravlju i gubitak dobrih običajâ". Telemak reče zatim: „Rado bih znati, kakvi su zakoni ženitbi u toga naroda". „Svaki čovjek, odgovori Adoam, nemože imati van jednu ženu i valja da ju drži, dokle ona živi. U tom kraju poštenje muževa visi onako o njihovoj vjernosti pram ženam, ko što žensko poštenje u drugih naroda visi o njihovoj vjernosti prama mužem. Nikad nebi naroda tako poštena i pomnjiva na čistoću. Žene su tuj liepe i mile, ali proste, skromne i radljive. Brakovi su mirni, plodni i bez prigovora. Muž i žena kô da su jedna duša u dvima različitim tjelesima: muž i žena diele zajedno sve brige domaće; muž upravlja svimi poslovi izvan kuće; a kuća je jedini posao žene: ona olakšuje skrbi mužu; reć bi da nije za drugo na svietu nego da mu ugodi; dobavlja si njegovo pouzdanje i razblažuje ga više svojom kriepošću, nego li ljepotom. Prava ova milina njihove zadruge traje koliko i život. Trieznost, umjerenost i neporočni običaji toga naroda produljuju mu život i brane ga od svake bolesti. Tuj se vidi staraca od stotine i sto dvadeset godina, koji su još čili i veseli".

„Želio bih još znati, reče Telemak, što rade da uklone ratovanje s drugimi susjednimi narodi".

„Narav, odvrati Adoam, odielila ih je od drugih naroda s jedne strane morem, a s druge visokimi gorami pram sjeveru. A pak bližnji ih narodi štuju radi njihove kriepostі. Često druga plemena, kad se nemogla pogoditi med sobom dozvaše ih za sudce u svojih razmiricah i povjeriše im zemlje i gradove, o kojih se prepirahu. Pošto ovaj mudri narod nikad neučini nasilja,

nitko od njega nezazire. Oni se smiju, kad im govore o kraljevih, koji nemogu poravnati se med sobom glede medjâ svojih državâ. Zar se boje, vele oni, da nestane zemlje ljudem? Imati će je vazda više, nego li je mogu obdjelati. Dokle bude zemlje proste i puste, mi nebi htjeli ni svoje braniti proti susjedom, da nam ju hoće ugrabiti. U stanovnika Betike neima ni obiesti, ni oholije, ni nepoštenja, ni pohlepe, da razmaknu svoju vlast. I tako se njihovi susjedi neimaju česa bojati od ovakva naroda, niti se mogu nadati, da se on njih boji; zato ga puštaju u miru. Ovi bi ljudi ostavili svoju zemlju, volili smrt nego li da se daju pod robstvo; te ih je tako težko podjarmiti, kô što nisu ni oni vrstni, da sprave druge pod jaram. To je uzrok što živu u podpunu miru sa svojimi susjedi".

Adoam dovrši govor pripoviedajuć, kako su Feničani trgovali u Betiki. „Ovaj narod, veljaše on, nadje se u čudu kad vidje, gdje dolaze od preko mora strani ljudi tako s daleka; oni nam dadoše, da zasnujemo grad na otoku Gades, primiše nas k sebi dobrostivo i udieliše svega, što su imali, a nehtjedoše plaće. Dapače nam ponudiše, da će nam dati dragovoljno sve, što bi im preostalo od njihove vune, kad bi obskrbili svoje potreboće. I u istinu poslaše nam obilno toga na dar. Njih veseli udieliti zalihu inostrancem.

A za rude nije im muke bilo prepustiti nam ih; one im nisu ni od koje koristi. Njim se je činilo da ljudi nisu ni malo mudri, jer idu tražiti tolikim trudom, što ih nemože usrećiti, niti zadovoljiti nikoje prave potrebe. Nemojte vrtati, veljahu nam, tako duboko u zemlju: budi vam dovoljno težati ju; ona će vam dati pravih dobara, koja će vas hraniti; vaditi ćete iz nje plodove, koji više vriede, nego li srebro i zlato, kad ljudi i onako žele, da si kupe hranu, kojom će život održati.

Često smo ih htjeli učiti brodarenju i povesti njihove mlade ljude u Feniciju; ali oni nisu nikad pristali da im djeca uče živiti po našu. Naučili bi, veljahu nam, trebovati sve stvari, bez kojih vi nemožete biti; htjeli bi ih imati; okanili bi se krieposti, da si ih pribave hrdjavimi načini. Postali bi kô čovjek, komu su zdrave noge, pak odvikne hoditi, napokon se priuči toj potrebi, da ga uviek nose kô bolestnika. Brodarstvu oni se dive kô domišljatoj umjeći, ali drže, da je ta umjeća pogubna. Ako li ovi ljudi, vele, imaju dosta u svom kraju, čega treba životu, što idu tražiti drugamo? što je dovoljno naravnim potrebam, nije li im dosta? zaslužili bi da postradaju na moru, kad traže sami smrt posred oluja, da smire lakomost trgovaca i blazne strastim ostalih ljudih".

Telemaka je zanielo ovo pripoviedanje Adoamovo, te se je radovao, što ima još na svietu ljudî, koji povodeć se za zdravom naravi tako su mudri, a ujedno i sretni. „Oh! što li su ovi običaji, veljaše on, razdaleko od taštoga i pohlepnoga živovanja narodâ, koje drže najmudrijimi. Tako smo po zlu pošli, da nam je muka vjerovati, da može ovako naravna prostinja obstojati. Nam se čine običaji toga naroda liepa basna, a naši su valjda njim nakazna sanja".

Knjiga VIII.

SADRŽAJ.

Venera sveudilj još ljuta na Telemaka traži u Jupitra njegovu propast; ali sudbina nije dala da on pogine, te božica podje, da se s Neptunom dogovori, kako bi ga odaljila od Itake, kamo ga je vodio Adoam. Oni upotrebe lažljivo božanstvo, da prevare provodnika Atamasa, koji misleć da ulazi u Itaku, udje na puna jedra u luku salentinsku. Samošnji kralj Idomenej primi Telemaka u svoj novi grad, gdje je baš on čas spremao žrtvu Jupitru za ratni uspjeh proti Mandurjanom. Svećenik razgledajuć utrobu žrtvi daje dobre nade Idomeneju i javlja mu, da će imati za svoju sreću zahvaliti dvojici novih gostova.

Dok su Telemak i Adoam ovako se razgovarali zaboravljajuć na spavanje i nepazeć da je noć već polovicu svoga puta premašila, božanstvo neprijazno i lažljivo odaljivaše ih od Itake, koju je provodnik Atamas zaludo tražio. Neptun, premda je rado imao Feničane, nije mogao dulje podnositi, što Telemak uteče oluji, koja ga je bacila na otok Kalipsin. Venera se je još više ljutila videć, da je taj mladi čovjek pobiedio, nadvladav ljubav i sve njezine máme. Bolna srdca ostavi Citeru, Pafos, Idaliju i sve časti, kojimi su ju štovali na otoku Cipru; nije mogla dulje boraviti na mjestih, gdje Telemak prezre njezinu vlast. Diže se pram sjajnom Olimpu, gdje se bijahu bogovi sabrali oko priestola Jupitrova, Odatle oni gledaju zviezde, koje im se vrte izpod nogu; vide kruglju zemaljsku kô malen kup blata; neizmjerno more čini im se kô kapljica vode, kojom je nakvašena ona grudva zemlje; najveće kraljevine pred očima su im kô mrva pieska, koji pokriva površinu toga blata;

narodi nebrojeni i najsilnije vojske jesu kô mravci, koji se otimaju medju sobom o tračak trave na onoj grudvi. Nesmrtnici smiju se na najozbiljnije poslove, koji pokreću slabimi ljudi te im se čine kô dječinske igre. Što ljudi zovu veličinom, slavom, moćju, dubokom mudrošću državnom nečine se ovim vrhovnim božanstvom do kukavština i slabost.

Na tom mjestu previsokom iznad zemlje Jupiter je stalno učvrstio svoj priestol; njegove oči prodiru do ponora i vide do sliednjega skrovišta srdaca; njegov pogled tih i vedar prostire mir i radost po čitavom svemiru. Usuprot kad potrese svoju kosu, koleba se nebo i zemlja; sami bogovi zabliešteni zrakami slave, koja ga kruži, približuju mu se trepećuć.

Sva se tada božanstva nebeska skupiše oko njega. Venera pristupi sa svom milotom, koja joj niče iz grudi; odjeća, koja joj se vija, sjajnija je od svih masti, kojimi se resi dûga posred tmastih oblakâ, kad dolazi obećati preplašenim smrtnikom konac oluje i naviestiti im, da se vraća liepo vrieme. Haljina joj bijaše pripućena glasovitim pojasom, na kom su prilikovane milice vile. Kosa božičina bijaše otrag speta bezumjetno zlatnom vrpcom. Svi su se bogovi divili njezinoj ljepoti, kao da je nisu nikad vidjeli i zabliešti im očima, kako biva smrtnikom, kad Febo iza duge noći zasja svojimi zrakami. U čudu gledahu jedan drugoga, pak im se oči uviek navraćahu na Veneru. Ali opaziše da su oči božičine suzne, a na licu joj utisnuta gorka žalost.

Medjuto se je ona primicala Jupitrovu priestolu tihim i lagahnim korakom, kao ptica koja brzim poletom probija se prostorom neizmjernim zraka. On ju milo pogleda, tiho joj se nasmjehnu, pak ustav zagrli ju. „Draga kćerko, reče joj, koja ti je nevolja? Ja te nemogu vidjeti zaplakanu, da me to negane: neboj se od-

kriti mi srdca, ti znaš koliko te ljubim i rad sam po volji ti učiniti.“

Venera mu odgovori glasom umiljatim ali pretrgnutim dubokim uzdisanjem: „Otče bogova i ljudi, koji sve vidiš, možeš li biti nevješt što me muči? Minervi nije dosta što je do temelja porušila ponositu Troju, koju sam ja branila i što se je osvetila Parisu, koji je više cienio moju ljepotu nego li njezinu; ona vodi svuda po zemlji i moru sina Ulisova, sina krutoga zatornika Troje. Telemaka prati Minerva i zato je neima ovdje na svom mjestu medju bogovi. Ona povede toga drzovitoga mladića na otok Cipar, da me vriedja. On prezre moju moć; on se nije dostojao ni samo tamjana paliti na mojih oltarih; pokaza pače da su mu mrzke svetkovine, koje slave meni na čast; on je srdce odvratio od svih mojih naslada. Zaludo je Neptun, da ga kazni, na moju molbu pobunio vjetrove i more proti njemu: Telemak, koga je strašan brodolom bacio na otok Kalipsin, nadvlada samoga boga ljubavi, kojega sam odpravila na taj otok da omekša srdce mladomu Grku. Ni mladost, ni milina Kalipsina i njezinih vila, niti žarke striele ljubavi nenadmogoše lukave Minerve. Ona ga odtrgnu od toga otoka, ja sam osramoćena, diete me prevlada.“

Jupiter da utješi Veneru, reče joj: „Istina je, kćerko, da Minerva brani srdce mladoga toga Grka proti svim strielam tvoga sina i da mu ona pripravlja slavu, kakve još nikad nezasluži mlad čovjek. Žao mi je, što on prezre tvoje žrtvenike, ali ja nemogu ga dati pod tvoju vlast. Pristajem tebi za ljubav, da se on još skita po moru i po kraju; da živi odaljen od domovine, da ga stišću svake vrsti zla i pogibelji, ali sudbina nedopušta da on pogine niti da mu kriepost postrada od razkoši, s kojom ti ljude blazniš. Smiri se kćerko i budi ti dovoljno, što su pod tvojom vlasti toliki junaci i nesmrtnici.“

Ovo reče i nasmjehnu se Veneri pun milosti i veličanstva. Sjajna svjetlost nalik najoštrijemu bliesku zasja mu iz očiju. Poljubi ljubezno Veneru i prosu miris ambrozije, da je sav Olimp zadahnuo. Božica nije mogla ino da ju ugodno negane ovo milovanje najvećega od bogova: unatoč suzam i žalosti ukaza joj se na licu veselje; ona spusti koprenu, da sakrije rumenilo i smetnju, u kojoj se nadje. Sva skupština pohvali Jupitrove rieči; a Venera ni malo nečaseć podje potražit Neptuna, da se s njim dogovori, kako bi se osvetila Telemaku.

Ona izpripovieda Neptunu, što joj je rekao Jupiter. „Znao sam ja, odvrati Neptun, nepromienivi zakon sudbine: ali ako nemožemo unoriti Telemaka u dubinu morsku, bar ničesa neprepustimo, da ga izmučimo i odgodimo mu povratak u Itaku. Ja nemogu dopustit, da pogine brod fenički, u koga se je ukrcao. Ja ljubim Feničane, oni su moj narod; ni jedan drugi neproslavi, kako oni, moje države. Po njih posta more sponom drugovanja med svimi narodi zemlje. Oni me časte čestimi žrtvami na mojih žrtvenicih; oni su pravedni, razboriti i radljivi u trgovini; oni šire svuda lagodu i obilje. Ne, božice, ja nemogu dozvoliti, da koji god od njihovih brodova postrada; ali ću učiniti, da provodnik pogrieši put te da se odalji od Itake kamo smjera."

Venera zadovoljna tim obećanjem, zlobno se nasmija i povrati se letećimi svojimi koli na cvatuće livade Idalije, gdje Milosti, Igre i Šale naradovaše se njezinu povratku poskakujući oko nje po cvieću, čijim mirisom odiše divno ovo mjesto.

Neptun posla odmah lažno božanstvo nalik sanjam, osim što sanje varaju samo za spavanja, ovo pako božanstvo zatravljuje osjećanje budnih ljudi. Taj zloćudni bog uz družbu nebrojenu krilastih laži, koje obliću oko njega, poli sitnimi bajnimi kapljicami oči provodniku Atamasu, koji je pazljivo pregledao sjajnu mjesečinu, tečaj zviezda

i itačko igalo, koje je jur razabirao dosta blizu s njegovimi strmimi klisurami.

Na jednom provodnikove oči neopaziše nikoje stvari po istini. Utvoreno nebo i zemlja pokažu mu se. Zviezde činilo se da su promienile svoj tečaj i natrag se pomakle. Čitavo nebo, rekô bi, da se kreće po drugih zakonih; i sama se zemlja promieni. Lažna Itaka sveudilj se prikazivaše provodniku, da ga zabavlja, dočim se je od prave odaljivao. Što se je više približao toj varavoj prilici itačke obale, prilika se više odmicala; sveudilj je bježala pred njim, te nije znao što da misli o tom bježanju. Često bi si umišljao, da čuje buku, koja biva u luci. Jur se spremao prema naredbi, da će tajno pristupiti k malenu otočiću, koji je uz veliki, da sakrije povratak mladoga kneza pred Penelopinimi ljubovnici, koji se bijahu urotili proti Telemaku. Kadgod bi se bojao grebeni, koje strše na toj obali, te mu se je činilo da čuje grozno mumljanje valova, koji se razbijaju o te hridi, pak na jednom bi opazio, da je zemlja još daleko. Bregovi na toj daljini činili mu se kô maleni oblaci koji pri zapadu sunčanom zamračuju kad i kad vidik. Atamas se je tomu čudio; a lažno božanstvo, koje mu oči začaralo, dalo mu je osjećati neku tajnu grozu do tad mu nepoznatu. Bijaše nemalo u napasti pomisliti, da nije budan i da ga sanja obsjenjuje.

Sad će Neptun narediti vjetru iz iztoka da zapuhne, nebi li brod bacio na primorje Hesperije. Vjetar posluša tolikom silom, da brod brzo dospje na obalu Neptunom označenu. Jur je zora navieštala dan; jurve zviezde, koje se boje sunčanih zraka te mu zavide, potekoše sakriti u more potmurne svoje svjetiljke, kad provodnik povikne: „Napokon, neima dvojbe, mi smo posve blizu Itaci! Telemače, veseli se; za sat moći ćeš opet vidjeti Penelopu, a valjda naći i Ulisa zasjeloga na priestol.“

Na taj glas Telemak, koga bijaše san čvrsto obuhvatio, prenu se, ustade, pristupi kormilu, zagrli provodnika i jedva otvorenim očima zagleda se na bližnju obalu. Uzdahnu nepoznavajuć domaćega primorja. „Jao! gdje smo? reče, to nije moja Itaka! Ti si se prevario, Atamaše; ti slabo poznaš tu obalu toli odaljenu od tvoje domovine.“ „Ne, ne, odvrati Atamas, ja se nevaram, kad motrim obalu toga otoka. Koliko li puti udjoh u tvoju luku! poznam do najmanje stiene; bolje se nespominjem ni tirske obale. Spoznaj ovaj brieg, koji strmi; gle onu klisuru, koja se diže poput tornja; nečuješ li valove, kako udaraju o hridi, koje reć bi priete moru da će se nanj srušiti. A nevidiš li hram Minervin, koji se diže u vis do oblaka? Eto ti tvrdjave i kuće Ulisa, otca tvoga!“

„Ti se varaš, Atamaše! odgovori Telemak; ja vidim usuprot povisoku ali ravnu obalu; vidim grad, koji nije Itaka. O bogovi! zar vi tako šalu sbijate s ljudi!“

Dok je on tako govorio, za tili čas preokrenu se vid Atamasu. Prestadoše čari, vidje obalu, kakova bijaše u istinu i spozna svoju bludnju. „Priznajem ti Telemače, povikne on: Neprijazno nekoje božanstvo začara mi oči; mislio sam da vidim Itaku i pokaza mi se sva njezina prilika; ali sad je eto nestade kô sna. Vidim drugi grad; to je bez dvojbe Salent, koga Idomenej bježeć od Krete dodje zasnovat u Hesperiju; opažam zidove, gdje se dižu a nisu još gotovi; vidim luku, koja još nije posve utvrdjena.“

Dok je Atamas motrio različite nove zgrade nastajućega grada a Telemak tužio se na svoju nezgodu, vjetar, koji je po volji Neptunovoj zaduhnuo, potjera ih punimi jedri u pristanište, gdje nadju zakrilje posve blizu luke.

Mentor, koji je znao za osvetu Neptunovu i nemilu varku Venerinu, samo se je smijao na bludnju Atamasovu. Kad budu u onom pristaništu, Mentor reče Tele-

maku: „Jupiter te kuša; ali on neće tvoje propasti: dapače kuša te samo, da ti otvori put k slavi. Spomeni se trudova Herkulovih; imaj vazda pred očima i stradanje otca svoga. Tko nezna trpiti, u njega nije jaka srdca. Treba ti strpljivošću i hrabrošću izmoriti nemilu sudbinu, koja hoće da te progoni. Manje me je strah za tebe najgroznijih nemilosti Neptunovih, nego li sam se bojao blazniva milovanja božice, koja te je zadržavala na svom otoku. Što krzmamo? udjimo u luku; eto nam naroda prijatelja: Grci su, ka kojim dolazimo; Idomenej progonjen zlom srećom smilovat će se nevoljnikom". Udjoše odmah u luku salentinsku, gdje su rado dočekali fenički brod, jer Feničani živu u miru i trguju sa svimi narodi svieta.

Telemak motrio je diveć se s nova niklomu gradu, naliku mladu sadu, koj zaljevan tihom noćnom rosom osjeća s jutra zràke sunčane, koje ga poljepšuju; on raste, razpupi se, razastire zeleno lišće, proklija mirisnim cviećem sa tisuće novih mastî; svaki trenutak kaže novi sjaj. Ovako cvatijaše grad Idomenejev na obali morskoj; svaki dan, svaki čas rastijaše mu krasota, i s daleka pokazivaše na moru nove kićene zgrade, koje su se dizale u vis. Cielo primorje odjekivaše vikom težaka i udaranjem kladivâ: stiene visijahu u zraku potegnute konopi na koloturih. Svi su glavari bodrili narod na djelo, čim bi zora pucala; a kralj Idomenej sve sâm licem naredjujuć pomicao bi radnju nečuvenom pomnjom.

Jedva fenički brod dospje u luku, Krećani ukazaše se u svem Telemaku i Mentoru iskreni prijatelji. Požure se javit Idomeneju, da je došao sin Ulisov. „Sin Ulisov, povikne on, Ulisa miloga mi prijatelja, mudroga junaka, po kom smo napokon porušili Troju! Dovedite ga amo, da mu dokažem, kako sam mu otca ljubio!"

Odmah mu dovedu Telemaka, koji kazujuć svoje ime preporuči mu se gostoljublju.

Milostivo i smiešeć se odgovori mu Idomenej: „Da mi i nerečè, tko si, mislim, da bih te bio spoznao. Ama to je sam Ulis; ta ove oči pune vatre, a bistar im pogled; ta cielo držanje s početka hladno i uztegnuto, ali pod kojim se krije tolika živahnost i milina; spoznajem pače ono ljubko smiešenje, ono kretanje neumjetno, onu rieč tihu, priprostu i umiljatu, koja bi predobila čovjeka, prije nego li mu je vremena obranit joj se. Jest, ti si sin Ulisov; ali bit ćeš i moj. O moj sinko, moje milo diete! Koji te slučaj vodi na ovu obalu? Zar si došao otca tražit? Ah, ja ti nemogu dati o njem glasa; sudbina je progonila i mene i njega; on je nesretan, što nemože naći svoje domovine, a ja što sam ju našao prepunu gnjeva bogova proti meni".

Kad Idomenej ovo govoraše, uprè oči na Mentora, te mu se učini, da vidi čovjeka, čije je lice poznavao, ali nije mu se domišljao imenu.

U to Telemak odgovori suznim očima: „Oprosti kralju mojoj tuzi, koje nemogu zatajiti baš sada, gdje bi valjalo, da se pokažem veseo i zahvalan tvojoj dobroti. Čim ti ovako žališ gubitak Ulisov, navodiš me, da oćutim nesreću, što nemogu naći otca svoga. Ima podulje vrieme, što ga tražim svud po moru. Bogovi srditi nedaju mi ga opet vidjeti, niti doznati, da li gdje postrada na moru, niti vratiti mi se u Itaku, gdje Penelopa gine od želje, da se rieši svojih ljubovnika. Mislio sam te naći na Kreti; tuj doznadoh nemili tvoj udes; a nisam se nadao ikad dospjeti u Hesperiju, gdje ti zasnova novu kraljevinu. Ali zla sreća, koja se igra s ljudi, te me prinudi lutati po svih krajevih daleko od Itake, baci me napokon na ovu obalu. Izmed svih zala, koja mi nanese, ovo još najradje podnosim. Ako li me

odalji od domovine, dade mi bar priliku, da spoznam najveledušnijega od svih kraljeva".

Na te rieči Idomenej zagrli srdačno Telemaka i vodeć ga u svoju palaču, reče mu: „A tko je taj razboriti starac, koji te prati? čini mi se, da sam ga često drugda vidio". „To je Mentor, odgovori Telemak, Mentor, prijatelj Ulisov, komu me on povjeri za djetinstva. Tko da izreče, što mu sve dugujem!"

Idomenej odmah pristupi, te dade ruku Mentoru: „Mi smo se, reče, drugda vidjeli. Spominješ li se puta što ga učini u Kretu i dobrih savjetâ, koje mi dade? ali onda me je zanašala naglost mladosti i sklonost na tašte razkoši. Trebalo je, da me nesreća osvjesti, te spoznam čega nisam htio vjerovati. Da su bogovi dali, te budem ti vjerovao, mudri starče! Ali čudom opažam, da se nisi skoro u ničem promienio iza tolikih godina; ono isto ti gladko lice, ravan stas, jednaka čilost: samo što ti je kosa malko posjedila".

„Da ja budem laskavac, slavni kralju, odgovori Mentor, reko bih ti, da si i ti očuvao cvietnu mladost, koja ti je na licu sjala pred obsadom Troje: ali volim, da ti neugodim, nego li istinu da vriedjam. A za drugo vidim s tvoga mudra govora, da ti neljubiš laskanja, te da nije drzko s tobom iskreno govoriti. Ti si se vele promienio; i mučno bih te prepoznao. Jasan mi je uzrok; ti mnogo postradà za svoje nevolje, ali se i mnogo okoristi trpeć, pošto si se mudrosti dobavio. Valja da čovjek lahko pregori mrzke, koje mu se na lice navlače, dočim se srdce prokuša i osili u krieposti. U ostalom znaj da se kralji vazda više iztroše nego li drugi ljudi. Za nesreće ostare s duševnih mukâ i tjelesnih naporâ. Za dobre sreće izkose ih mnogo više naslade mekušnoga života nego li ratni trudi. Ništa neumara koliko razkoš, gdje neima umjerenosti. Odatle biva, da u kraljeva i za mira i za rata ima mûka i razkoši, koje dovuku starost

prije dobe, gdje joj je doći po naravnom redu. Život triezan, umjeren, prost, bez nemirâ i strasti, redovit i radin ohrani uda mudru čovjeku u mladenačkoj krieposti, koja, ako se na sve to nepazi, brzo odleti na krilih vremena".

Idomenej razblažen govorom Mentorovim, bio bi ga podulje slušao, da mu nedodju javiti o žrtvi, koja se je imala prikazati Jupitru. Telemak i Mentor podjoše za njim okruženi ruljom ljudî, koji su se natiskali željni gledati ova dva inostranca. Salentinci govorili su medju sobom: „Ova dva čovjeka vele ti se razlikuju! Mladji je okretan i ljubezan; sve miline mladosti i ljepote razvile mu se na licu i po tjelu; ali u te ljepote ništa nije mekušno i mazno; uza sav cviet mladosti vidi se čil, kriepak i privikao trudu. A drugomu premda starijemu nije još silâ nestalo; pogled mu se čini s prvoga maha manje uznosit, a lice manje prijatno; ali kad ga s bliza gledaš, ima mu u prostinji znakova mudrosti i krieposti uz divnu plemenitost. Kad su se bogovi spustili na zemlju, da se ljudem jave, bez dvojbe uzeli su priliku ovakvih stranaca i putnika".

Medjuto dodju u hram Jupitrov, koji je Idomenej, koj je potekao od toga božanstva, nakitio čim sjajnije. Naokolo mu bijaše dvostruk red stupova jaspisova mramora. Oglavja im od srebra: stiene hrama bijahu od mramornih pločâ s izklesanimi slikami, na kojih se vidio Jupiter pretvoren bikom, otmica Evrope, kako ju prevozi na Kretu preko morskih valova; činilo se, da se oni klanjaju Jupitru, akoprem bijaše u tudjoj mu prilici. Vidio se tuj i porod i mladost Minosova i kako mudar ovaj kralj daje za poznije svoje dobe zakone čitavomu otoku, da bude vazda u cvietu. Telemak opazi i glavne zgode trojanske obsade, gdje Idomenej steče slavu velika vojvode. U tih slikah bojnih potraži svoga otca; prepozna ga kako odvede konje Rezusa, koga

pogubi Diomed; kako se prepire s Ajaksom ob oružje Ahilovo pred svimi glavari sabrane vojske grčke; i kako izlazi iz kobnoga konja da prolije krv tolikih Trojanâ.

Telemak na prvi ga mah prepozna po glasovitih djelih, o kojih je često čuo govoriti i sam mu Mentor pripoviedao. Suze ga obliju, promieni se i smuti na licu. Idomenej to opazi, premda se Telemak okrenu da sakrije svoju pečal. „Nebudi te stid, reče mu Idomenej, što nam odaješ, kako te ganuše slava i nezgode otčeve".

U to se skupio narod u veliku množtvu pod prostranimi triemovi, koji su nastali sa dvoguboga reda stupova naokolo hrama. Tuj bijahu dva sbora mladjahnih dječaka i djevojčica, koji pjevahu na čast bogu, koj drži u svojim rukama gromove. Ova djeca izabrana po najljepšem struku imala su duge kose, koje im padale niz ramena. Glave im ovjenčane ružom udarahu milodubom; svi bijahu u bjelo odjeveni. Idomenej prikaza Jupitru žrtve od stotine bikova, eda mu bude milostiv za rata, koji je zametnuo proti svojim susjedom. Krv žrtava pušila se na sve strane: točila se u duboke srebrne i zlatne čaše.

Starac Teofan prijatelj bogova i svećenik hrama za svetbe pokrio si glavu skutom svoje grimizne odjeće: zatim je pregledao utrobe žrtava, koje su još drhtale; pak zasjedne posvećeni tronog i: „Bogovi! povikne, koja li su to dva stranca, koje nebo šalje ovamo? bez njih započeti rat zle bi sreće bio, i Salent bi se srušio prije nego stane na svôm temelju. Vidim mlada junaka, kojega mudrost rukom vodi . . . . Više toga reći nije dano smrtnim ustima".

Kad to reče, pogled mu bijaše čudnovat, a oči mu se kresile: bilo bi reći da vidi druge stvari nego li što mu bijahu pred očima: lice mu se zažarilo; bijaše smeten i kô izvan sebe; kosa mu se naježila; usta mu se pjenila, a ruke podignute nemakle se. Tronut mu glas bi-

jaše jači od ikojega ljudskoga: nije ni dihao niti mogao zadržati u sebi božanstvena duha, koji ga zanio.

„O sretni Idomeneju! povikne još jednom, što ja vidim! kojim li nevoljam neumaknu! Sladkoga li mira iz nutra! a iz vana kakvi bojevi! koje li pobjede! O Telemače, tvoja djela pretiču djela otca tvoga; oholi neprijatelj stenje u prahu pred tvojim mačem; željezna vrata i nepristupne obrane padaju pred tvoje noge. O velika božice; kako će mu otac .... Mladiću, ti ćeš napokon ugledati ....“ Tuj mu zamre rieč u ustima, stade, preko svoje volje šuteć mramorkome, zapanjen.

Sav narod trne od straha. Idomenej trepti i neufa se uprosit ga, da dovrši. Sam Telemak prepanuo jedva pojimlje, što je slušao i težko mu je vjerovati, da je čuo tako visoko proročanstvo. Jedinoga Mentora nije presenetio božanstven glas. „Čuješ li, reče Idomeneju, naum bogova. Bilo proti komu god narodu bude ti vojevati, pobjeda je tvoja, te ćeš imati zahvaliti sinu svoga prijatelja sreću svoga oružja. Nemoj mu zato zavidjeti, samo se ti okoristi onim, što ti bogovi daju“.

Idomenej, koj se još nerazabrà od groze, uzalud je kušao govoriti; jezik mu otrnuo. Telemak mnogo odrešitiji reče Mentoru: „Sva me slava obećana neganù, ali što da znače ove zadnje rieči: Ti ćeš ugledati? Da li otca ili samo Itaku? Ah! što nije dovršio! ostavi me u većoj dvojbi nego li što prije bijah. O Ulise! o moj otče! Imam li ja tebe vidjeti? da to bude istina? Ali ja sam sebi blaznim. Nemilo gatanje! Milo ti je rugati se s nevoljnikom; još samo rieč, pak bih bio na vršku svoje sreće“.

Mentor mu reče: „Poštuj, što se bogom rači očitovati, a netraži da doznaš, što im se hoće kriti. Drzovita znatiželja zavriedi, da ju kazne. Premudrost je puna ljubavi, što bogovi kriju pred slabimi ljudi njihov usud nepronikIim mrakom. Koristno je znati unapred što je

u našoj vlasti, da dobro tvorimo; ali nije ni manje uharno, da budemo onomu nevješti, što nepripada našoj pomnji i što su bogovi o nas namislili". Telemak ganut timi rieči, pretrpi se, ali velikom mukom.

Idomenej razabrav se od golema čuda stade hvaliti velikomu Jupitru, što mu posla mladoga Telemaka i mudroga Mentora, da mu pribave pobjedu nad neprijatelja. Iza velike gostbe, koja je sliedila za žrtvom, ovako progovori dvojici stranaca:

„Priznajem, da nisam znao, kako valja vladati, kad se vratih u Kretu iza trojanske obsade. Vi znate, dragi prijatelji, nezgode, koje su me lišile kraljevstva toga velikoga ostrva, čim mi velite, da ste bili ondje iza moga odlazka. Još je po mene velika sreća, jesu li najkrući udarci tomu doprinesli, da me nauče te budem umjereniji. Prešao sam preko mora kô bjegunac, koga proganja osveta bogova i ljudî: sva mi moja prošla veličina neposluži za drugo van da moje padnuće bude sramotnije i nesnosnije. Dodjoh tražiti utočišće domaćim bogovom na ovoj pustoj obali, gdje nenadjoh do pustu zemlju zaraslu trnjem i dračjem, šume starodavne kô što je zemlja, klisure nepristupne, gdje se kriju divlje zvieri. Na to spadoh, da se poveselih zaposjesti ovu pustu zemlju i tu si stvoriti domovinu uz ovo malo vojnika i drugova, koji htjedoše me pratiti za moje nevolje; jer se nisam mogao nadati, da ću ikad opet vidjeti onaj sretni otok, gdje mi bogovi dadoše roditi se da kraljujem. Jao! govorio bih sam sobom, koja li je to promiena! grozan li sam primjer svim kraljem! Trebalo bi, da me kažu svim, koji kraljuju po svietu, nebi li ih moj izgled uputio! Oni misle, da se neimaju ničesa bojati, jer su uzvišeni nad ostale ljude; a upravo radi te uzvišenosti imaju se od svašta bojati. Mene su se plašili moji neprijatelji, a ljubili moji podanici; zapoviedao sam narodu mogućemu i ratobornomu; glas moga imena raznosio se

do najdalnjih stranâ; kraljevao sam na otoku plodnu i preugodnu; do sto gradova plaćalo mi godišnju daću od svoga bogatstva; moji ljudi štovali me kô potomka Jupitrova, koji se je rodio u njihovom kraju; ljubili me kô unuka mudroga Minosa, po čijih zakonih oni su i mogući i sretni. Česa mi nije dostajalo sreći, van da umijem sve to uživati umjereno? Ali oholost i laskanje, koje slušah, prevrgoše mi priestol; a tako će se srušiti svi kraljevi, koji pristanu uz svoje požude i blaznive savjete.

Za dneva silio bih se pokazati veselo lice i puno nade, da ohrabrim srdce svojim drugarom. Učinimo, reko bih im, nov grad, da nam bude utjehom za sve, što izgubismo. Ta ima okolo nas narodâ, koji nam dadoše liep izgled za to počimanje. Vidimo gdje se Tarent diže blizu do nas. Falant sa svojimi Lacedemonjani zasnovao je novo kraljevstvo. Filoktet zove Petilijom veliko mjesto, koje gradi na ovoj obali. I Metapont je naselbina ovoj nalik. Pak da mi manje opravimo nego li svi ovi stranci, koji su se doskitali kô i mi. Ta nije nam sudbina oštrija nego njim.

Dočim sam ja takovim govorom nastojao ublažiti jade svojim drugarom, skrivao sam duboko u srdcu težku svoju žalost. Za mene bijaše utjehom, kad bi mi se dnevna svjetlost odmakla, a noć svoje tmine nadamnom razastrla, da oplakujem u slobodi jadnu svoju sudbinu. Dva mi oka bijahu dva vrutka gorkih suza, a za sladki san nisam ni znao. S jutra bih opet počeo svoj posao ponovljenom željom. To ti je Mentore uzrok, što me nadje ostarjela“.

Kad Idomenej dovrši pripoviedati svoje nezgode uprosi Telemaka i Mentora o pomoć u ratu, u koji se je bio upleo. „Odpravit ću vas, reče, u Itaku, čim se rat dokonča. Medjuto poslati ću brodove na sve strane i najdalje, nebi li doznali viesti o Ulisu. Budi na koj kut

poznate zemlje bacila ga oluja ili gnjev koga božanstva, znati ću ga odanle izvesti. Eda bogovi dali, da on jošte živi! A vas odpratit ću s najboljimi brodovi, koji su se ikad gradili na otoku kretskom; napravljeni su od drveta posječenoga na pravom briegu Idi, gdje se rodi Jupiter. Sveto ovo drvo nemože potonuti u valovih: vjetrovi i grebeni boje se ga i štuju. Sam Neptun u najvećoj svojoj srdčbi neufa se pobuniti nanj mora. Uzdajte se, da ćete se sretno vratiti u Itaku i bez težkoća; i da nijedno neprijazno božanstvo neuzmogne za dugo proganjati vas po pučini morskoj; prelaz je i kratak i lahak. Odpravite fenički brod, koji vas je ovamo dopratio i nestarajte se van kako ćete slavu steći podižuć novo kraljevstvo Idomenejevo, da jednom popravi sve svoje nevolje. Ovim ćeš načinom, sine Ulisov, biti dostojan svoga otca. Pak da sve oštra sudbina bude jur odredila mu sići u tmasto kraljevstvo Plutonovo, sva bi se Grčka veselila, što njega vidi u tebi".

Na te rieči Telemak pretrgne Idomeneja: „Odpravimo, reče, brod fenički. Što jur oklievamo pograbiti oružje, da navalimo jur na tvoje neprijatelje? oni su sad i naši. Ako li smo pobjedu održali boreć se u Siciliji za Acesta Trojanina i neprijatelja Grkom, zar da se i jače neuzpalimo i da nam bogovi neprijaju, kad budemo vojevali za jednoga izmed grčkih junaka, koji porušiše nepravedni grad Priamov? Proročanstvo, koje istom čusmo, neda nam o tom dvojiti".

KNJIGA IX.

SADRŽAJ.

Idomenej kaže Mentoru uzrok rata s Mandurjani. Pripovieda mu, kako je ovaj narod s prvoga maha ustupio primorje Hesperije, gdje je zasnovao svoj grad; kako se povukoše u bližnje gore, gdje nekoje njih zlostavi četa njegovih ljudî te ovaj narod posla mu dva starešine, s kojimi uredi mir; i pošto neki od njegovih neznajuć za taj ugovor prekršili ga, a oni spremaju se na rat proti njemu. Za toga razgovora Mandurjani, koji su se požurili na oružje, nadju se na jednom pred vratima Salenta. Nestor, Filoktet i Falant, za koje Idomenej držaše, da nenaginju ni na koju stranu, pokažu mu se neprijatelji uz vojsku Mandurjanâ. Mentor izadje iz Salenta i podje sam, da se rat bez krvoprolića svrši, ponuditi neprijateljem uvjete mira. Telemak videć Mentora posred udruženih naroda hoće da zna, što se med njimi dogadja. Daje si otvoriti vrata Salenta i podje sustići Mentora, a što se on tu nadje, doprinese u saveznika da prihvate uvjete, koje im nudjaše Mentor od strane Idomenejeve. Kraljevi udju kô prijatelji u Salent, Idomenej prima sve, što se ugovorilo. Daju si uzajmice taoce i prikažu zajedno žrtve med gradom i taborom da utvrde ugovor.

Mentor milo i s tiha gledajuć Telemaka, koj bijaše uzplamtio plemenitom bojnom željom ovako mu uzè govoriti: „Vrlo mi je drago, sine Ulisov, što vidim u tebe liepu želju slave; ali se spomeni, da ti ju otac steče onako veliku u Grka pri obsadi trojanskoj, jer preteče sve mudrošću i umjerenošću Ahil, premda ga nije ništa moglo ni raniti ni predobiti, premda je pouzdano svuda nosio smrt i trepet, gdje se je god borio, nesmožè obladati grad Troju; i padè pod zidinami toga grada, koj nadvlada njega Hektorova pobjeditelja. Ali Ulis, u koga je

razbor ravnao junačtvom, prodrè mačem i vatrom do posried Trojana i od njegove ruke padoše visoke i ponosite kule, koje odoljevahu za deset godina čitavoj sdruženoj grčkoj sili. Koliko Minerva nadkriljuje Marta, toliko pretiče razborita i oprezna hrabrost žestoku i divlju srdčanost. Daj da prije upoznamo uzrok ratu, koji treba voditi. Ja se neotimljem nikakovoj pogibelji, ali sudim Idomeneju, da nam imaš ponajprije kazati, da li je tvoj rat pravedan, zatim proti komu ti je vojevati, a napokon jesi li pri moći, da bude nade sretnu uspjehu?"

Idomenej mu odgovori: „Kad stupismo na ovu obalu nadjosmo narod divlji, koji se je skitao po šumah živuć od lova i plodova, koje stabla sama od sebe daju. Ovi ljudi, koje zovu Mandurjani, preplašiše se videć naše brodove i oružje naše; povukoše se u gore. Naša vojska rada vidjeti krajinu te voljna ganjati jelene, namjeri se na te bjegajuće divljake. Tada im rekoše vodje tih divljaka: Mi smo ostavili ugodno primorje, da vam ga ustupimo; neostaše nam van nepristupne gore; pravedno je, da nas bar tuj pustite u miru i slobodi. Mi vas sada nalazimo, gdje lutate razpršeni i slabiji od nas; nebi nam težko bilo poklati vas, a da vaši drugovi ni neznaju za vašu nesreću; ali nećemo da umačemo svoje ruke u krv onih, koji su ljudi kô i mi. Idite i spomenite se, da imate zahvaliti svoj život čovječnim našim čuvstvom. Nemojte nikad zaboraviti, da narod, kojega vi zovete grubim i divljim, uči vas ovako umjerenost i velikodušnost.

Ljudi izmed naših, koje su ovako odpravili ti divljaci, dodjoše u tabor i izpripoviedaše, što im se dogodilo. Našu vojsku to razžali, stidili su se da imaju Krećani zahvaliti svoj zivot četi uskokâ, za koje im se činilo, da prilikuju više medjedom nego li ljudem: podjoše u lov većim brojem, nego li prvi, s oružjem svake vrsti. Brzo naidju na divljake i navale na nje. Zametne

se nemila borba. S jedne i s druge strane lete koplja i striele, ko tuča na polju za vihora. Divljaci budu prisiljeni uzmaknuti u strme svoje gore, gdje ih se naši neufali proganjati.

Za kratko vrieme posla ovaj narod k meni dvojicu najmudrijih staraca, koji me dodjoše prositi o mir. Donesoše mi darove: krzna divljih zvieri, koje sami ubiše i plodove onoga kraja. Kad mi predali darove progovoriše ovako:

Kralju, mi nosimo, kako vidiš u jednoj ruci mač a u drugoj kitu masline. — I doista nošahu jedno i drugo u rukama. — Eto ti mira i rata: biraj. Mi bi volili mir: za volju njega mi se nismo stidili ustupit ti ugodno primorje, gdje sunce toliko prudi zemlji, te ona radja tolike krasne plodove. Sladji je mir nego svi ti plodovi; za volju njega mi smo se povukli u visoke gore pokrivene vazda ledom i sniegom; gdje nije nikad vidjeti ni pramaljetnoga cvieta, ni bogatoga jesenskoga dara. Nam je groza ono nečovječtvo, koje pod liepim imenom želje časti i slave ludo pustoši pokrajine, prolieva krv ljudî, koji su si braća. Ako li ti srdce hlepi za tom lažnom slavom, mi nemarimo ti ju zaviditi; mi te žalimo i molimo se bogovom, da nas očuvaju od takve bjesnoće. Ako li znanosti, koje uče Grci tolikom pomnjom, ako li ugladjenost, kojom se ponose nenadahnjuju im van tu mrzku nepravdu, mi se scienimo sretni, što u tom zaostasmo. Mi ćemo se dičiti, da ostanemo vazda neuki i divljaci; ali uza to pravedni, čovječni, vjerni, nesebični, privikli malim se zadovoljiti i prezirati taštu prokšiju, koja vodi na to, da čovjek mnogo treba. Do česa mi držimo jest zdravlje, trieznost, sloboda, čilost tjela i duše; jest ljubav krieposti, bojazan od bogova, dobroćudnost pram iskrnjemu, ljubežljivost prama prijateljem, vjernost pram svakomu, umjerenost za dobre sreće, postojanost za nesreće, hrabreno srdce, koje vazda istinu govori i mrzost

na laskanje. Ovo ti je narod, koji ti se nudi kô dobar susjed i drug. Ako li su te bogovi gnjevni toliko zaslie-pili, da odbiješ mir, doznati ćeš, ali prekasno, da ljudi, koji ljube mir sa umjerenosti, najstrašniji su neprijatelji za rata.

Kad mi starci ovako govorahu, nisam se ih mogao dosta nagledati. Brada im dugačka i neuredjena, kosa kratka a sieda; guste obrve, bistre oči; pogled i držanje neustrašeno, rieč osbiljna i zaufana, način prost i nara-van. Kožusi, koji su im služili odjećom, spućeni bili na ramenih i kazali mišice žilavije i čilije nego su u naših hrvača. Odgovorih dviem poslanikom, da ja želim mir. Uredismo zajedno u dobroj vjeri više uvjeta; prizvasmo bogove svjedoke i odpustih jih sa darovi, da se vrate k svojim.

Ali bogovom, koji su me protjerali iz kraljevine mo-jih predja, nije još dotežalo proganjati me. Naši lovci, koji nisu mogli odmah doznati za mir, koji uglavismo, namjeriše se istoga dana na veliku četu tih divljaka, koji su pratili svoje poslanike na povratku od našega tabora; bjesno na nje navališe, stranom je poklaše, a što ostade progoniše do u šume. Eto ovako rat na novo uz-plamti. Ovi divljaci misle, da se već nemogu pouzdati niti u naše obećanje niti u prisege naše.

Da budu jači proti nam pozivlju u pomoć Lokrane, Apuljane, Lukanjane, Abručane, narod Krotone, Nerita, Mesapije i Brindiza. Lukanjani idu u rat s koli oru-žani oštrimi kosami. U Apuljana svaki je odjeven kožom divlje zvieri, koju je ubio; nose buzdohane s debelimi čvorovi i obite željeznimi šiljci; stasom su nemalo go-rostasi, a tjelo im otvrdnulo otežim vježbanjem, na koje se podali, tako da je strahota samo vidjeti ih. Lokrani, koji su došli iz Grčke odavaju svoje porieklo i čovječniji su od drugih; ali uz strogu stegu grčkih četâ spojili su čilost divljaka i običaje oštra života; radi česa nije ih

moći nadvladati. Nose lagahne štite opletene od vrbe a pokrivene kožom; mačevi su im dugački. Abručani lahki su na trčanju kô jeleni i srne. Reći bi da najsitnija trava neosta im pogažena nogami; jedva ostave na pjesku trag svojih korakâ. Na jedan mah nasrtaju nà neprijatelja, pak ih nestane istom brzinom. Ljudi iz Krotone vješti su strieljanju. Navadan čovjek u Grka nebi mogao nategnuti takva lûka, koji se na sploh vidi u Krotonjana; pak ako ikad pristanu uz naše igre, održaše pobjedu. Svoje striele umaču u sok nekih jedovitih trava, koje rastu pokraj Averna, čiji otrov ubija. Oni s Nerita, Mesapije i Brindiza odlikuju se jakošću tjelesnom i bezumjetnom hrabrošću. Strahovita je vika, koju dižu do neba, kad ugledaju neprijatelja. Dobro se znaju bacati pràćom, a nebo potamni od tuče kamenja, koje hitaju; ali se bore bez reda

To ti je Mentore, što htjede znati; sad poznaš povod tomu ratu i koji su nam neprijatelji."

Kad mu to razjasni, Telemak nestrpljiv od bojne želje mišljaše, da mu je latiti se oružja. Mentor ga još zadrža i ovako reče Idomeneju:

„Odakle biva da i sami Lokrani, narod koji poteče iz Grčke, združi se s divljaci proti Grkom? Po čem biva, da tolike grčke naselbine cvatu na ovom primorju, a da im nije ratovati kako tebi? Ah Idomeneju, ti reče da bogovom još nedoteža proganjat te; a ja velju, da još te nisu dosta naučili. Tolike nevolje, koje podnese, još te neuputiše, što ti treba raditi, da ukloniš rat. Što sam reče o poštenju tih divljaka, dovoljno dokazuje, da bi bio mogao s njimi živiti u miru; ali oholost i nadutost navode najpogubnije ratove. Trebováše ti dati im taoce i od njih je primiti. Lasno bijaše odpraviti s njimi nekoliko poslanika od tvojih doglavnika, da ih pouzdano poprate. A još iza ponovljena rata valjalo ti jih je umiriti dokazujuć, da su na nje navalili s neznanja ugovora,

koji ste zaprisegli. Trebalo je ponuditi im jamstvo, koje bi bili tražili i oštro se zagroziti svakomu od svojih ljudi, koji bi pogriešio proti ugovoru. Ali što se je dogodilo iza započeta rata?"

„Ja sam mislio, odgovori Idomenej, da nebi mogli a da se neponizimo umoliti te divljake, koji na brzu ruku spremiše sve svoje ljude ratu dorasle i zaprosiše pomoć u svih bližnjih naroda, u kojih dovedoše nas u sumnju i omrazu. Meni se je činilo najpouzdanije, čim brže da zaposjednemo neke klance u gorah, koje su slabo čuvali. Uzesmo ih bez muke i tako smogosmo pritisnuti ove divljake. Dadoh graditi kule, iz kojih mogu naše čete postrieljati neprijatelje, koji bi sašli s gorâ na našu zemlju. A mi možemo na njihovu navaliti i opustošiti, kad nam se god hoće, njihove stanove. Tim putem lahko nam je odoljeti nejednakom silom nebrojenu množtvu neprijatelja, koji nas okružuju. A za drugo mir med njimi i nami postao je težak. Mi im nemožemo prepustiti tih kulâ, da budemo na dohvatu njihovim navalam; a oni drže te kule tvrdjami, koje imadu nam tobože služit da ih podjarmimo."

Mentor će na to reći Idomeneju: „Ti si mudar kralj i hoćeš da ti kažu istinu nimalo je neublažujuć. Ti nisi kako oni slabi ljudi, koji se boje vidjeti ju, te koji neimajuć srdca da se poprave, služe se svojim ugledom da brane pogrieške, koje učiniše. Zato znaj da ti je taj divlji narod dao prekrasan nauk, kad te dodje uprositi mir. Zar bijaše slabost, što ga je prosio? nebijaše li u njega hrabrosti ili uporišta proti tebi? Ti znaš dobro da to nije tako, čim je toli ratoboran i poduprt mnogimi strahovitimi susjedi. Zašto da se neugledaš u njegovu umjerenost? Ali pogan stid i lažljiva slava svališe te u tu nesreću! Bojao si se, da se neprijatelj odveć neuznese a nisi se bojao da preveć neojači, čim si proti sebi udružio tolike narode ponositim i nepravednim vla-

danjem. Čemu da ti služe te kule, kojimi se hvastaš, van da natjeraš svoje susjede ili da poginu ili da tebe upropaste, nebi li se očuvali od prietećega im robovanja. Ti sagradi kule da sebe obezbiediš; a baš po njih nasta ti najveća pogibelj.

Najpouzdanija obrana državi jest pravica, umjerenost, dobra vjera, i jamstvo, koje imadu susjedi da ti nisi vrstan ugrabit im zemlju. Najčvršći zidovi mogu se porušiti mnogimi nepredvidjenimi slučaji; sreća za rata ima svoje hire i nestanovita je; ali ljubav i zaufanje u tvojih susjeda, kad su izkusili tvoju umjerenost, uzrokuju da ti nitko države nepreoblada a i jedva jedvice na nju navali; pak sve da na nju nasrne nepravedan susjed, svi ostali, koji žele da se održi, late se oružja da ju obrane. Ovom podporom tolikih naroda, kojim je u prilog što tvoju korist brane, bio bi ti mnogo jači nego timi kulami, koje su ti na štetu, kojoj neima lieka. Da si se s prvoga maha pobrinuo ugibati zavisti svojih susjeda, tvoj nastajući grad bio bi procvetao u sretnu miru, i ti bi bio sudcem obranikom svih naroda Hesperije.

Sad nam se je stegnuti, da razvidimo kako bi se dalo popraviti prošlo s budućim.

Ti mi s početka reče, da ima na ovom primorju više grčkih naselbina. Ti narodi valjda su skloni pomoći ti. Oni nisu zaboravili ni velikoga imena Minosova, Jupitrova sina, ni tvoja djela za obsade trojanske, gdje si se toliko puti odlikovao med grčkimi vladari braneć obćenitu stvar grčku. Zašto se nestaraš da predobiješ na svoju ruku ove naselbine?“

„Sve su odlučile, reče Idomenej, nepačati se u razpru. Ne što nebi nekako sklone bile pomoći mi; ali oveća sjajnost, koju je od postanka ovaj grad imao, preplaši ih. Ovi su se Grci kô što i drugi narodi pobojali, da imamo namisli protivne njihovoj slobodi. Oni su se

zabrinuli, nebi li mi kad podjarmimo ove gorštake, pognali dalje naše pohlepe. Da ti jednu rečem, svi su proti nam. Još i oni, koji proti nam neratuju, žele da budemo poniženi i zavist neostavi nam ni cigla druga."

„Čudne li nevolje! preuze Mentor: da se tobož činiš jači, nego što si, upropasti svoju moć; i dočim je izvana na tebe naperena bojazan i mržnja tvojih susjeda; iznutrá iztrošuješ se nategom, koju treba za toliki rat. O nesretni i dvaput nesretni Idomenej, što ga ni nevolja nenauči van na pô? Treba li još jednom da se srušiš, nebi li napokon naučio predvidjati zla, koja priete najvećim vladarom? Prepusti meni stvar i samo mi potanko izkaži, koji li su ti gradovi grčki, koji odbijaju s tobom dogovor."

„Pogláviti med njimi, odgovori Idomenej, jest grad Tarent. Zasnova ga Falant, ima tomu tri godine dana. On skupi u Lakoniji velik broj mladih ljudî, koji se rodiše od ženâ, koje su zaboravile na svoje muževe odbivajuće za trojanskoga rata. Kad im se muževi povratiše, te žene pobrinuše se umiriti ih i zatajiše svoje pogrieške. Mnogobrojna mladež, koja se rodila izvan braka neznajuć ni za otca ni za majku, živila je razuzdano do skrajnosti. Oštri zakoni zakrčiše put njihovim neredom, oni se složiše pod Falantom vodjom smionim, neustrašenim, gospodljivim, koji je znao srdce im premamiti svojom lukavštinom. Dodje u ovaj kraj s mladimi Lakonjani. S druge strane Filoktet, koji steče veliku slavu kod obsade trojanske ponesav sobom Herkulove striele, podignu ovdje u blizini zidove Petilije, koja doduše nije tako moćna ali se mudrije upravlja od Tarenta. Napokon tik do nas jest Metapont, koji sagradi mudri Nestor sa svojimi Pilijani."

„Što? prihvati Mentor, Nestor je u Hesperiji, pak ga nisi znao predobiti na svoju ruku. Nestor, koji te vidje toliko puti boriti se protiv Trojanom i bijaše ti

prijatelj?" „Nije više, odgovori Idomenej; lukavost naroda, koji su barbari samo po imenu, od mene ga odvrati; oni su umjeli uglaviti ga, da ja hoću silom se nametnuti gospodarom Hesperiji." „Mi ćemo mu to izbiti iz glave, odgovori Mentor. Telemak ga je vidio u Pilu prije nego dodje ovamo se naseliti i prije nego nastupismo veliki put da potražimo Ulisa; on valjda nije još zaboravio toga junaka i srdačnoga prijateljstva, koje izkaza njegovu sinu Telemaku; ali glavno je, da mu se uzme nepouzdanje; sumnjami, na koje ti natjera svoje susjede, razpalio se ovaj rat, pak se taj može ugasiti razpršiv one prazne sumnje. Još jednom, prepusti ti to meni."

Na tu besjedu Idomenej zagrli Mentora i od mila nije mogao ni do rieči. Napokon mùkom ovako progovori: „Mudri starče, bogovi su te poslali da popraviš sve moje grieške! priznajem da bi se na svakoga razljutio, koji bi mi ovako slobodno govorio kao što ti; priznajem da neima do tebe, što me može sklonuti, da uprosim mir. Bio sam odlučio poginuti ili svladati sve svoje neprijatelje; ali pravo je, da ja slušam radje tvoje mudre savjete nego li svoju strast. Sretni Telemače, koji nećeš nikad poput mene zabasati uza takva vodju! Mentore, sve budi na tvoju; sva je mudrost bogova u tebi; i sama Minerva nebi mogla dati spasonosnijih savjeta. Idi, obećaj, ugovaraj, razdaj što je god moga; Idomenej pristati će na sve, što ti se god svidi raditi."

Dokle se oni ovako razgovarali, čuje se na jednom mukli štropot kola, hržećih konja, strašna graja ljudi i trublja, od kojih razliegala se zrakom ratna buka. Viču: „eto neprijatelja, koji na dugo obidoše, da se ugibnu stražam klanaca! eto ih gdje dolaze obsjedati Salent!" Starci i žene stadoše preplašeni. „Jao! veljahu, zar je trebalo ostaviti milu domovinu, plodovitu Kretu i poći za kraljem nesretnikom preko mora, da zasnujemo grad, koji će izgorieti poput Troje!" S vrha zidova netom gradje-

nih vidjelo se na prostranu polju, gdje blie̊šte pram suncu kacige, oklopi i štiti neprijateljski, koji zadirali oči. Vidjelo se stršiti koplja, koja su pokrivala zemlju, kako ju pokriva obilata ljetina, koju sprema Ceres na poljanah Etne u Siciliji za pripeke ljetnje, da naplati trud težaku. Jur spaziše kola oružana oštrimi kosami; razabirahu sve narode, koji su došli na taj rat.

Mentor se pope na najvišu kulu, da ih bolje prepozna. Idomenej i Telemak podjoše za njim. Čim onamo dodje, opazi s jedne strane Filokteta a s druge Nestora sa Pisistratom njegovim sinom. Nestora bijaše lahko spoznati po častnoj starosti. „Što je to? povikne Mentor, ti si mislio Idomeneju, da Filoktet i Nestor samo što ti nedodjoše u pomoć: eto ih gdje se latiše oružja proti tebi! i ako se nevaram, ove druge čete koje idu tako dobrim redom i polagano, jesu Lacedemonske, koje vodi Falant. Sve usta proti tebi; neima susjeda na ovom primorju, koga nisi preko svoje volje neprijateljem si učinio.“

To reče i brzo sidje s kule; podje prama vratima gradskim sa strane, kamo se približali neprijatelji; dade je otvoriti; a Idomenej čudeć se dostojnosti, kojom je sve radio, nije se ufao upitati ga o njegovoj namjeri. Mentor mahne rukom u znak, da nitko neima poći za njim. On ide pred neprijatelje, koji se čude videć samcata čovjeka dolaziti preda nje. Kaže im s daleka kitu masline, znamenje mira i kad bude blizu, da ga mogu čuti, uprosi ih da sakupe svoje glavare. Sastanu se odmah svi glavari i on im ovako progovori:

„Plemeniti ljudi, koji ste se tuj sabrali od tolikih naroda, koji cvatu u bogatoj Hesperiji, ja znam da ste ovamo došli za volju zajedničke slobode. Ja hvalim vaše nastojanje; ali dopustite, da vam kažem lahak način, kojim bi održali slobodu i slavu svih vaših pukova, a da neprolijete krvi ljudske. O Nestore, mudri Nestore,

koga vidim u ovom sboru, ti znaš kako je rat pogubau još i onim, koji ga počimlju pravicom i pod zaštitom bogova. Rat je najveće zlo, kojim bogovi karaju ljude. Valjda nećeš nikada zaboraviti, što su Grci pretrpili za deset godina pred zlosretnom Trojom. Koji li razdori med glavari! koje li vragolije sreće! koje mrcvarenje Grkâ izpod ruke Hektorove! koje li nevolje u svih gradovih i najmogućnijih, koje rat uzrokova za dugoga odbivanja kraljeva! Na povratku neki se razbili na rtu kafarskom, druge stiže smrt nemila do u samu naručju njihovih ženâ. O bogovi, vi ste za vaše srdčbe utisnuli Grkom oružje u ruke za čuvenu tu vojnu! O puci Hesperije, ja se molim bogovom, da vam nikad nedaju tako žalostne pobjede. Istina je, Troja leži u pepelu; ali bi bolje bilo po Grke, da ona još stoji u svoj svojoj slavi i da pogani Paris uživa sramotnu ljubav Jeleninu. Filoktete tako dugo nesretni i osamljeni na otoku Lemnos, nebojiš li se da te snadju podobne nesreće u podobnu ratu? Znam, da su i puci Lakonije osjetili smetnje za duga odbivanja vladarâ, vojvoda i vojske, koji podjoše proti Trojanom. O Grci, koji predjoste u Hesperiju, vi ga nepredjoste ovamo van iza mnogih nezgoda, koje uzrokova rat trojanski".

Kad to reče Mentor pristupi k Pilijanom, a i Nestor, koji ga prepozna, približi se k njemu, da ga pozdravi. „O Mentore, reče mu, ja se radujem, što te vidim. Ima dobrahno godina odkad sam te vidio prvi put u Focidi; moglo ti je biti petnaest godina, te sam jur tada slutio, da ćeš biti tako mudar, kô što si bio iza toga. Ali koj te slučaj dovede u ove strane? Koj li je tvoj način, da se rat dovrši? Idomenej nas prisili, da nanj navalimo. Mi netražimo van mir; svakomu je nas stalo do toga, da ga želi: ali uz njega nije nam bilo pouzdana stanja. On nije održao svoje rieči prama najbližim svojim susjedom. S njim nemože biti mira, služio

bi mu samo, da razmetne naš savez, koji nam je jedino uporište. Pokaza svim narodom svoju gospodljivu namjeru, da ih spravi pod jaram i neostavi nam druge, da si obranimo slobodu van nastojeć prevrći mu novu kraljevinu. Njegovom smo nevjerom prisiljeni ili da ga upropastimo ili da se skučimo pod robski jaram. Dosjetiš li se ti čemu, te bi se mi mogli pouzdati u njega i zajamčiti stalan mir, svi narodi, koje ovdje vidiš rado će se okaniti oružja i priznati ćemo drage volje, da nas sve pretičeš u mudrosti".

Mentor mu odgovori: „Mudri Nestore, ti znaš da mi je Ulis povjerio svoga sina Telemaka. Ovaj mladić željan doznati, što mu se je s otcem dogodilo, dodje k tebi u Pilos i ti ga primi svom ljubezni, kojoj se mogaše nadati od vjerna otčeva prijatelja; ti mu dade pače i sina, da ga prati. Zatim stade putovati daleko po moru; vidio je Siciliju, Egipat, otok ciparski i kretski. Vjetri ili pače bogovi baciše ga na ovu obalu, kad je htio vratiti se u Itaku. Mi smo u dobar čas došli ovamo, da vam prištedimo groze okrutna rata. A sad ne jur Idomenej, već sin mudroga Ulisa i ja jamčimo ti za sve, što vam se bude obećalo".

Dok se je Mentor ovako razgovarao s Nestorom posried sdruženih pukova, Idomenej i Telemak sa svimi Krećani na oružju gledali su s vrha zidova salentinskih; oštro su motrili, nebi li opazili, kako se ih tamo dojimlju rieči Mentorove, a bili bi radi slušali mudar razgovor dvojice staraca. Nestora su vazda držali najizkušanijim i najriečitijim med svimi grčkimi kraljevi. On bi utišao za obsade trojanske napržiti gnjev Ahilov, oholost Agamemnonovu, prkos Ajaksov i naprasitu hrahrost Diomedovu. Milo nagovaranje razlievalo mu se s ustiju poput medenoga potoka; njegov samo glas slušali bi ovi junaci; čim bi on govorio sve bi zamuklo, te on je jedini mogao umiriti krute nesklade u taboru. Počimao je jur

osjećati nepogode ledene starosti; ali rieči mu još bile pune sile i miline: pripoviedao bi prošle stvari, da nauči mladež svojim izkustvom; ali bi pripoviedao nekom milinom premda ponešto polagano.

Ovoga starca, komu se sva Grčka divila, reć bi da je ostavljala sva riečitost i dostojanstvo, čim stajaše uz njega Mentor. Njegova starost kô da je presahla i onemogla uz Mentorovu, u koga činilo se, da su godine štedile silu i čilost ćudi. Rieč Mentorova, premda osbiljna i priprosta, bijaše živahna i ugledna, kakve u drugoga počelo nestajati. Što bi god reko, bijaše kratko, odriešito i kriepko. Nikad nebi ponavljao; nikad nebi rekô van što je trebalo za stvar, koju je valjalo odlučiti. Kad bi nužda bila govoriti češće o jednoj, da ju što bolje preporuči ili koga uglavi, vazda bi ju pokazao s druge koje strane ili razjasnio prispodobami. Bijaše pače ugodan i šaljiv, kad bi se htio prilagoditi ćudi drugih i tako ih uputiti o gdjekojoj istini. Svim sabranim pukom bijaše milina gledati ova dva dostojna starca.

Dok su se sdruženi neprijatelji Salenta natiskivali, da ih s bliza vide i da čuju mudre im razgovore, Idomenej i svi njegovi ljudi nastojali su spoznati motreć željno i nemirno, što znamenuje svaki im pokret i pogled na licu.

Medjuto Telemak nestrpljiv odmaknu se od ljudstva, koje bijaše oko njega; poteče na vrata odakle bijaše izašo Mentor i odlučno zatraži da mu ih otvore. Doskora Idomenej, koji mišljaše da je uzanj, vidi ga gdje trči posried polja i da je jur blizu Nestora. Nestor ga prepozna i požuri se ga dočekati, koracajuć premda težko i polagano. Telemak ga držaše u naručaju nesmogav ni rieči. Napokon povikne: „O moj otče! nebojim se ovako te zvati; nevolja, što nemogu naći právoga si otca i dobrota, koju mi izkaza ovlašćuje me, da se služim tim

sladkim imenom: moj otče, moj mili otče! da ja mogu tako opet vidjeti Ulisa! Da me koja stvar uzmogne utješiti, što sam njega lišen, bila bi ona doista, što u tebi nahodim drugoga otca".

Nestor na te rieči nemože zadržati suza; a oćuti tajnu neku radost, videć kako su Telemaku ronile po licu čudnovatim miljem. Ljepota, dragost i plemenito pouzdanje mladoga tudjinca, koj bez straha prodje kroz tolike neprijateljske čete začara sve te saveznike. „Nije li to, veljahu, sin ovoga starca, koji dodje govoriti s Nestorom? Nedvojbeno je jednaka mudrost u dviju doba života toli protivnih. U jednoga je jedva procvanula; a u drugoga donosi obilato najzrelije plodove".

Mentor, koji se je radovao videć kako je Nestor srdačno dočekao Telemaka, upotriebi prijatnu ovu zgodu: „Eto ti, reče, mudri Nestore sina Ulisa toli miloga čitavoj grčkoj zemlji a i tebi samomu! evo ja ti ga dajem taoca i najdraži zalog, koji može biti, da će Idomenej vjerno držati rieč. Možeš si misliti, kako ja nebih rado da sina dostigne nesretna sudbina otčeva te neboga Penelopa uzmogne obiediti Mentora, što joj sina prikaza uzveličanju novoga kralja salentinskoga. Ovim zalogom, koji dodje sam se ponuditi i koga vam pošilju bogovi prijatelji mira, ja vam evo nosim ponude, ljudi sakupljeni od tolikih narodâ, nebi li se stalan mir za uvjek uredio!"

Pri tom opominjanju mira čulo se muklo mrmljanje od reda do reda. Svi su ovi različiti narodi bučili od gnjeva, misleć da gube vrieme odgadjanjem boja; oni se domišljahu da sav taj razgovor nije za drugo, nego da uzpregne njihovu žestinu i da im plien ugrabi. Nada sve Mandurjani bijahu nezadovoljni, što se je Idomenej, tobož nadao, da će ih još jednom prevariti. Često su pokušali prebiti rieč Mentoru; jer se bojahu da bi ovako mudar govor mogao od njih odvratiti saveznike; stadoše

jur zazirati od svakoga Grka, koji bijaše u sboru. Mentor to opazi te se požuri uzpiriti to nezaufanje, nebi li se ovi narodi razvrgli med sobom.

„Rado priznajem, veljaše im, da Mandurjani imaju uzroka tražiti, da im se naknade krivice, koje su podnieli; ali opet nije pravo da Grci, koji su se naselili na ovoj obali, budu u sumnji i omraženi svim narodom ovoga kraja. Usuprot Grci imaju biti složni med sobom i da ih drugi štuju; samo treba da budu umjereni i nikad nepreuzmu otimati zemlju svojim susjedom. Znam ja, da je Idomenej imao nesreću, što vam posta sumnjiv, ali je lasno odstraniti svako vaše nepouzdanje. Telemak i ja nudimo vam se kao taoci, koji vam jamčimo za vjeru Idomenejevu. Mi ćemo ostati pod vašom vlašću dokle god se vjerno izpuni, što vam se obeća. Vas ljuti, Mandurjani, povikne on, što su kretske čete zaposjele klance vaših gora prevarom i da tako mogu ući preko vaše volje, kad im se god shoće, u zemlju, kamo se povukoste, da im ostavite ravnicu pri moru. Te tako ovi klanci, koje su Krećani učvrstili visokimi kulami uz silu oružanih ljudî, jesu li pravi uzrok ratu? Odgovorite mi; ima li još koj?“

Onda vodja Mandurjana pristupi bliže i reče ovako: „Što li nismo mi učinili, da uklonimo rat! Bogovi su nam svjedoci, da se mi neodrekosmo mira, dokle nam se god mir neizmačè bez nade radi nemirne pohlepe Krećana, koji su nas nagnali do toga, da im nemožemo vjerovati prisegam. Bezumni narod! koji nas dovede preko naše volje do grozne nužde, da se latimo zdvojnih odlukâ proti njemu, te nam se jur nije moći obezbiediti van njegovom propasti. Dokle god budu držali one klance, mi ćemo vazda misliti, da nam žele ugrabiti zemlje i spravit nas pod robstvo. Kad bi istina bila, da oni ništa neištu van živiti u miru sa svojimi susjedi, zadovoljili bi se s onim, što im bez muke pre-

pustismo, i nebi nastojali zadržati prelaze u zemlju, da negoje gospodljivih namjerâ proti njezinoj slobodi! Ali ih ti nepoznaš, mudri starče! Na našu veliku nesreću mi smo ih navikli poznavati. Nemoj čovječe od bogova milovani zaustavljati rata pravedna i potrebita, bez koga se Hesperija nemože nikad nadati stalnu miru Narode nezahvalni, himbeni i nemili, koga su srditi bogovi ovamo poslali, da nam razmetnu mir i pokaraju za naše grieške! Ali kad nas jednom kazniste, vi ćete nas bogovi i osvetiti; nećete vi manje pravedni biti proti našim neprijateljem, nego li proti nam!“

Ove, bi reć, rieči duboko se dojmiše sbora; činilo se da Marte i Belona polaze od reda do reda uzpaliti u srdcih ratni bies, kojega je Mentor nastojao utažiti. On prihvati opet rieč:

„Da ja neimam drugo do obećanja, vi bi mi mogli nepovjerovati; ali vam nudim stvari stanovite i koje su vam pred očimâ. Nije li vam dosta, da imate taoce Telemaka i mene, dati ću vam dvanaest najprvih i najhrabrijih Krećana. Ali je pravo, da i vi date s vaše strane taoce; jer Idomenej, koj iskreno želi mir, želi ga bez bojazni i poniženja. On želi mir, kako vi velite da ste ga željeli s mudrosti i umjerenosti, a ne s ljubavi mekušnoga života ili slabosti u očigled pogibelji, koje groze ljudem s rata. On je pripravan poginuti ili pobjediti, ali on voli mir nego li najsjajniju pobjedu. On bi se stidio bojati se da ga predobiju, ali se boji biti nepravedan te se nimalo nestidi, što želi popraviti svoje grieške. Oružjem u ruci on vam nudi mir; neće da vam oholo nameće o njem uvjete; njemu nije stalo do prisiljena mira. On hoće mir s kojim da bude svaka strana zadovoljna, koj da utrne sve zavisti, utaži svaku zlovolju i odstrani svako nepouzdanje. Jednom rieči, Idomenej tako vam sada osjeća, kako držim stalno, da vi to osjećanje u njega želite. Preostaje samo, da vas o

tom osvjedočim. Neće biti težko osvjedočiti vas, hoćete li me slušati mirne i proste duše.

Zato slušajte, hrabreni puci; i vi mudri i složni vojvode; slušajte što vam nudim od strane Idomenejeve. Nije pravo da on bude vlastan ulazit u zemlju svojih susjeda; niti je pravo da njegovi susjedi mogu unići u njegovu. On pristaje da klance, koje učvrsti visokimi kulami, čuvaju čete naroda, koji nenaginje ni na koju stranu. Ti Nestore i ti Filoktete, vi ste Grci porieklom, ali u ovoj prigodi očitovaste se protivnici Idomeneju te tako glede vas nemogu sumnjati da prijanjate uz njega. Vam je stalo do zajedničkoga mira i slobode Hesperije. Uzmite s toga vi pod ohranu i stražu ove klance, koji su uzrok ratu. Vam je ne manje u prilog ako zapriečite da starinski puci Hesperije nerazore Salenta, nove naselbine grčke nalik onim, koje uvedoste, kô što je opet u prilog, ako zapriečite da Idomenej neposvoji zemalja svojih susjeda. Držite med jednimi i drugimi ravnovesje. Mjesto da nosite mač i vatru med narod, koga vam je ljubiti, nastojte o slavi, da budete sudci i miritelji. Reći ćete mi, da vam se ti uvjeti čine prekrasni, samo da se možete zaufati da će ih Idomenej dobre vjere izpuniti, ali i u tom ću vas umiriti.

Taoci, o kojih sam vam govorio, služiti će uzajemnu jamstvu, dokle vam dadu u ruke na ohranu sve klance. Kad bude spas čitave Hesperije, kad bude spas samoga Salenta i Idomenejev u vašim rukama, hoćete li biti zadovoljni? Od koga onda da zazirete? zar od samih sebe? Vi se neufate povjerovati Idomeneju, a on tako vam je nevrstan prevariti vas, da se hoće vam povjeriti. Jest, on vam zaufava mir, život i slobodu čitavoga svoga naroda i samoga sebe. Ako li je istina da vi drugo neželite nego valjan mir, eto vam ga pred vami, i koj vam otimlje svaku izliku, da ga odbijete. Opet vam velim, nemislite da je Idomeneja strah nagnao ovo vam ponu-

diti; mudrost i pravica ga nukaju na to se odlučit a malo se zato brine, hoćete li mu pripisati slabosti, što on radi s krieposti. S početka je pogriešio, ali se sad diči priznati grieške ponudami, kojimi vam ide u susret. Slabost je, taština i grubo nepoznavanje svoje koristi, ako li se tko ufa, da će moći sakriti svoje grieške pričinjajuć se, kako da ih brani svojim prkosom i ohološću. Koj neprijatelju priznaje svoje grieške i nudi, da će ih popraviti, tim upravo pokazuje, da nije vrstan nanovo ih učiniti i da se ima neprijatelj svašta bojati od vladanja tako mudra i kriepka, van ako pristane uz mir. Pazite se dobro, da ne bude na vas red te vas obiede s nepravde. Odbijete li mir i pravicu, koja vam se nudi, ona će se na vami osvetiti. Idomenej, koj se je imao bojati da će naći bogove srdite nanj, proti vam će ih okrenuti sebi u prilog. Telemak i ja borit ćemo se za dobru stvar. Ja prizivljem sve bogove neba i pakla svjedoke pravednih ponuda, koje vam evo donosim."

Kad ovo dogovori Mentor podignu ruku da pokaže pukom kitu masline, znamenje mira, koje je držao. Vojvode, koji ga s bliza gledahu, divili su se i zapanjili od božanstvene vatre, koja mu sjevaše s očiju. Pokaza se u njega veličanstvo i dostojnost, koja nadilazi sve što se vidi u najvećih smrtnika. Milina njegovih rieči krotkih ujedno i kriepkih zanosila je srdca; one prilikovahu bajnim riečim, koje za duboka noćna pokoja obustavljaju jednim mahom mjesec i zviezde, umiruju uzbunjeno more, utišaju vjetrove i valove, i zadržuju tečaj naglim vodam.

Mentor stajaše posried onih pobunjenih pukova kô Bako, kad bijaše okružen tigri, koji pomećuć svoju okrutnost došli bi silovani milim mu glasom lizati noge i umiljavati mu se. Za tili čas nasta duboka tišina u svoj vojsci. Vodje gledahu se med sobom a nemogahu odaprieti se tomu čovjeku niti se domišljahu tko je. Sve čete nemičuć se upirahu nanj oči. Neufahu se govoriti,

bojeć se, nebi li imao još štogod reći, pak da nesmetaju posluha. A nitko nije znao što primjetiti na stvari, koje on izreče, pače bi bili željeli da podulje još govori. Što je god rekô, kao da se uklesa u svako srdce. Kad bi sborio, valjaše ga ljubiti, valjaše mu povjerovati. Svatko je željno i napeto pazio do na najmanju rieč, koja bi mu izašla iz ustiju.

Napokon iza dosta duga mučanja, čuje se muklo mrmljanje, koje se pomalo dalje razliegalo. Nebijaše to jur nejasna krika pukova, koji buče od gnjeva; bijaše naprotiv žubor tih i prijatan. Vidjelo se jur na svakom licu nešto vedra i radostna. Mandurjani toli ljuti osjećahu, da im oružje odkliza s ruku. Siloviti Falant sa svojimi Lacedemonjani nadju se u čudu, da im se srdce razblažuje. Drugi stadoše uželiti se sretnoga onoga mira, o kojem im se pričalo. Filoktet mekši na srdcu nego li drugi radi nemiloga svoga izkustva nije mogao uzpregnuti suzâ. Nestor nesmažuć rieči, tako ga zanio Mentorov govor, srdačno ga zagrli, i svi puci zajedno kô da bi na stanovit znak povikaše on čas: „O mudri starče ti nas razoruža! Mir! mir!“

Nestor malo za tim hoće da govori; ali sve čete nestrpljive pobojaše se, neće li možda iztaknuti koju težkoću. „Mir! mir!“ povikaše na jedan mah. Nisu mogli ušutkati ih, dok s njimi nepoviknu još i svi vojvode: „Mir! mir!“

Nestor znajuć dobro, da mu nije prosto držati složna govora, ovim se zadovolji: „Vidiš, Mentore, što može rieč poštena čovjeka. Kad govori mudrost i kriepost, sve strasti zamuknu. Pravedna naša zlovolja okrenu se u prijateljstvo i želju trajna mira. Mi ga prihvaćamo, kako nam ga ti nudjaš.“ Isti čas svi glavari pružiše ruke u znak da pristaju.

Mentor potrča k vratima Salenta, da ih dade otvoriti i poruči Idomeneju, da izadje iz grada bez obzira.

Medjuto Nestor zagrli Telemaka veleć: „Ljubezni sine najmudrijega od svih Grka, eda bio isto tako mudar a sretniji od njega! Nisi li ništa doznao o njegovu udesu? Uspomena otca tvoga, komu si slika i prilika, doprinese ugušiti našu srdčbu."

Falant, premda tvrda srdca i prkosit, premda nije nikad vidio Ulisa, nije mogô da ga neganu njegove nesreće i njegovoga sina. Jur odasvud navaljivahu na Telemaka, da im pripovieda svoje zgode, kad se Mentor vrati s Idomenejem uz pratnju sve mladeži kretske.

Ugledav Idomeneja probudi se gnjev u saveznicih; ali rieči Mentorove ugasiše vatru, koja je htjela planuti. „Što oklievamo, reče, utvrditi sveti taj ugovor, komu će biti bogovi svjedoci i branitelji? Oni ga osvetili, ako se ikad koj bezbožnik usudi ga prekršiti i sve groze rata, štedeć samo vjerne mu i nedužne, srušile se na glavu krivorotnu i kletu pohlepnika, koj bi pogazio svete pravice ovoga ugovora! bio proklet od bogova i ljudi; nikad neuživao ploda svoje nevjere; paklene hudobe pod najružnijom prilikom gonile ga bjesnoćom i sdvojnošću; poginuo bez ikoje nade pogreba; njegovo tjelo bilo plienom pasâ i gavranâ; u dolnjem svietu prebivao u duboku ponoru Tartara; vazda mučen groznije nego Tantal, Iksion i Danaide! Ali, radje da ovaj mir bude čvršći od klisura Atlasovih, koji nebo drži; da ga svi puci štuju i uživaju mu plodove od roda do roda; da se imena onih, koji ga prisegom potvrdiše spominju ljubavlju i štovanjem do najpoznijih unuka; da ovaj mir osnovan na pravici i dobroj vjeri bude primjerom svakomu miru, koji će se u buduće sklapati kod svih naroda zemaljskih i da svi puci, koji hoće da budu sretni u slozi nastoje ugledati se u puke Hesperije."

Iza tih rieči Idomenej i svi drugi kralji prisegoše mir uz uvjete naznačene: s jedne i druge strane dadoše dvanaest taoca. Telemak hoće da bude u broju taoca,

koje dade Idomenej, ali nemogu pristati da bude Mentor, jer su saveznici htjeli, da ostane uz Idomeneja, nebi li jamčio za njegovo vladanje i njegovih saveznika, dok se god sasvim neizpune obećane stvari. Prikažu žrtve med gradom i vojskom stotinu junica bielih kô snieg i toliko bikova iste masti, kojim rogovi bijahu pozlaćeni i nakićeni vienci. Čulo se odjeknuti do bližnje gore mûkanje strahovito žrtava, koje padahu pod posvećenim nožem. Na sve strane tekla je pušeća se krv. Obilato proliše bogovom na čast najboljega vina. Gataoci pregledaše još drhćuće utrobe. Svećenici izgoriše na oltarih tamjan, te se dizahu oblaci dima i razliegaše po svoj ravnini ugodan miris.

Medjuto vojnici s oboje strane prestadoše se gledati priekim okom i počeše razgovarati se o svojih zgodah. Jur su se odmarali od trudova i unapried uživali slasti mira. Više njih, koji su pošli bili s Idomenejem na obsadu trojansku prepoznaše Nestorove ljude, koji su vojevali u istom ratu. Oni su se grlili srdačno i pripoviedali si, što se njim dogodilo, odkad su porušili ponositi grad, koji bijaše ures svoj Aziji. Jurve su posjeli na travu, kitili se cviećem i pili zajedno vino, koje se donašalo od grada u velikih posudah da proslave sretni dan.

Na jednom ustade Mentor i reče kraljem i vojvodam sakupljenim: „Odsele pod različitimi imeni i vodjami biti ćete samo jedan narod. Ovako će pravedni bogovi ljubitelji ljudî, svojih stvorova, biti vjekovitim vezom podpune njihove sloge. Sav rod ljudski nije van jedna obitelj raztrkana po svem okolišu zemaljskom. Svi su narodi braća i kô takva valja da se ljube. „Jao onim bezbožnikom, koji traže nemilu slavu u krvi braće svoje, koji su njihova krv.

Rat je kadgod potrebit, to je istina; ali je sramota po rod ljudski, što se nemože ukloniti u stanovitih pri-

godah. O kraljevi, nemojte reći, da ga valja želiti nebi li se slava stekla! Neima prave slave gdje neima čovječnosti. Komu je god milija slava nego li čovječna čuvstva, ohola je nakaza, a ne čovjek; on nikad nedodje van do lažne slave; jer prave neima osim u umjerenosti i dobroti. Naći će se tko mu laska, da zadovolji ludoj mu taštini; ali u potaji vazda će reći, kad bude htio iskreno govoriti: On je tim manje zaslužio slavu, što ju je poželio nepravednom strašću: nije pravo, da ga ljudi štuju, čim je on tako malo ljude štovao, te nije štedio njihove krvi sa zvierske taštine. Sretan li je kralj, koj ljubi svoj puk, a puk njega, koj se pouzdaje u svoje susjede te uživa njihovo pouzdanje; koj nesamo, što nevojuje proti njim, odvraća ih da se med sobom nezarate i koj tako vlada, da svi tudji narodi zavide mu podanikom, što imaju takova kralja.

Zato nastojte sastajati se od vremena do vremena, koji vladate najmoćnijimi gradovi Hesperije! Naredite svake treće godine obćenitu skupštinu, gdje se nadjete svi kralji, koji ste ovdje, da ponovite ugovor novom prisegom nebi li učvrstili prijateljstvo i razpravljajte sve zajedničke poslove. Dokle budete složni, imat ćete mir, slavu i obilje u ovom liepom kraju; a izvana nitko vas nikad nesvlada. Neima do nesklada izašla iz pakla, da muči ljude, koji vam može smetati sreću, koju vam bogovi spremaju."

Nestor mu odgovori: „Po tom već vidiš, što smo se lahko sklonuli na mir, kako li je daleko od nas misao ratovanja za taštu slavu i nepravednu pohlepu, da ojačimo na štetu svojih susjedâ. Ali što da učiniš, kad si blizu silovita vladara, koj nepozna drugoga zakona do svoje koristi i koj neprepušta ni jedne prilike, da ugrabi zemlje drugih država? Nemoj misliti da govorim o Idomeneju; ne, ja jur o njem nemislim što takva; to ti je Adrast, kralj Daunjana, od koga se imamo svašta

bojati. On prezire bogove i drži da su svi ljudi, koji su na zemlji, rodili se da mu služe slavi robujuć. Njemu se neće podanikâ, kojim da bude kralj i otac; on voli koji da mu se klanjaju i robuju; hoće da ga časte kako boga. Do sad je sliepa sreća prijala nepravednim njegovim namjeram. Mi smo se požurili navaliti na Salent, da se izbavimo slabijega neprijatelja, koji je stao jačiti se na ovom primorju, nebi li zatim okrenuli oružje proti drugomu neprijatelju silnijemu. On jur posvoji više gradova naših drugara. Krotonjani izgubiše proti njemu dvie bitke. Njemu nedogrsti ni jedan način, da zadovolji svojoj pohlepi: njemu su sila i lukavština jedno te isto, samo da ugnjete svoje neprijatelje. On je skupio veliko blago; njegove su čete uvježbane i ratoborne; njegovi su vojvode izkušani; svi ga dobro služe; on sam pazi neprestano na sve, koji rade po njegovoj zapoviedi. On kazni oštro najmanje grieške, a obilato naplaćuje svaku službu, koju mu tko učini. Njegovo junačtvo podupire i potiče hrabrost svih njegovih četâ. Bio bi izvrstan kralj, da mu pravicâ i poštenje ravna cielo njegovo vladanje; ali se on neboji ni bogova ni prigovora sviesti. On nimalo nedrži do mnienja ljudî, to je njemu golo strašilo, koje neuzpreže do slabe duše. Zanj nije stalno i istinito dobro van imanje velika bogatstva, i da se ga boje, pak da potlači čitav rod ljudski. Doskora će mu vojska zapasti u naše zemlje i ako se toliki narodi neslože da mu uzmognu odoljeti, ode nam sva nada slobode. Koristno je po Idomeneja, kô i po nas, da se opremo susjedu, koji netrpi do sebe slobodnih ljudî. Ako nas prevlada i Salentu će zaprietit ista nesreća. Požurmo se svi preteći ga“.

Dok je Nestor ovako govorio, približili su se gradu; jer je Idomenej bio zaprosio kralje i poglavite vodje, da se svrate u grad, gdje bi noć preboravili.

KNJIGA X.

SADRŽAJ.

Nestor u ime saveznika traži pomoć u Idomeneja proti Daunjanom, njihovim neprijateljem. Mentor, koj hoće da uredi upravu grada Salenta i priuči narod poljodelstvu, opravi u njih, da se zadovolje Telemakom na čelu stotine plemenitih Krećana. Iza odlazka Telemakovoga Mentor porazgleda potanko grad i luku, obavjesti se o svačem, ponuka Idomeneja da postavi nova pravila trgovini i javnomu redu, da svrsti u sedmero puk, te svakoj vrsti označi red i rod različitom nošnjom, potakne ga da odstrani gizdu i nekoristne zanate, nebi li se zanatnici dali na obradjivanje zemlje, koje on dičnim učini, napokon svadja sve na plemenitu prostotu. Sretni uspjeh ovih promiena.

Sva je sdružena vojska jur razapinjala svoje čadore i polje bilo pokriveno bogatimi sjenicami svake vrsti masti, gdje umorni Hesperijani očekivahu san. Kad kralji sa svojom pratnjom unidoše u grad, čudili su se da za tako kratko vrieme mogle se pograditi tolike sjajne zgrade i da neprilike velika rata nimalo nisu smetale nastajućemu gradu, da poraste i poljepša se na jedan mah.

Divili su se mudrosti i pomnji Idomenejevoj, koji bijaše zasnovao tako liepu kraljevinu i svaki se domišljao da iza sklopljenoga s njim mira, saveznici bi znatno ojačali, da im se pridruži proti Daunjanom. Pozovu Idomeneja da pristupi uza nje; on nemože odbiti tako pravedna uprosa i obeća im vojske. Ali Mentor, koj znadijaše sve što treba da procvate država, domišljao se, da moć Idomenejeva nije mogla biti toli velika, kako se činila; uzè ga na stranu, te mu ovako progovori:

„Ti vidiš, da naše staranje nebijaše ti nekoristno. Salent očuva se od nevolje, koja mu je prietila. Sad do tebe stoji da mu slavu digneš do neba, te da se izjednačiš u mudrosti s Minosom tvojim djedom u upravljanju puka. Ja ću ti i dalje govoriti slobodno, držeć, da ti to želiš i da ti mrziš na svako laskanje. Dok su ovi kralji hvalili ti sjajnost, ja sam u sebi mislio na nesmotreno tvoje vladanje“.

Pri rieči nesmotrena vladanja Idomenej promieni se u licu, oči mu se smute i on pocrveni; jedva se uzdrža da neprekine rieč Mentoru, očitujuć mu svoju zlovolju. Mentor mu reče glasom krotkim i poštujućim, ali ujedno slobodno i smjelo: „Ova te rieč nesmotrenost uvriedi, to ja vidim; svaki drugi osim mene krivac bi, da se njom posluži; jer valja častiti kralje i štediti njihovu ćutljivost, sve da ih ukore. Istina već sama po sebi ozliedi ih, da i nebude gorkih rieči; ali ja sam mislio, da ćeš podnositi, ako ti govorim bez ublaživanja nebi li ti odkrio tvoje mahne. Moja namjera bijaše priučit te, da čuješ spominjati stvari pravim imenom i uputit, da kad te drugi budu svjetovali o tvom vladanju nikad se nepoufaše reći ti sve, što misle. Trebati će, nećeš li da te prevare, da si vazda više toga pomišljaš, nego li će oni reći o stvarih, koje ti budu na štetu. Hoće li ti se, mogu i ja ublažiti moje rieči; ali ti je na uhar da čovjek, koji neide za korišću niti što očekuje, na samo ti govori bez obzira. Nitko se drugi ikad poufa tako ti govoriti; vidjeti ćeš istinu na polak i pod liepim ovitkom“.

Na te rieči Idomenej jur se osviestiv od prve naglosti, reć bi stidio se svoje ćutljivosti. „Vidiš li, reče Mentoru, kud vodi navada, kad nam drugi blazne. Tebi imam zahvalit spas svoje nove kraljevine; neima istine, koju nebih držao srećom čuti ju s tvojih ustiju; ali pomiluj kralja, koga pokvari laskanje i koj nije mogao ni

u samoj svojoj nesreći naći ljudî toliko plemenitih, da mu reknu istinu. Ne, ja nikad nenadjoh čovjeka, koj bi me toliko ljubio, da bi mu se htjelo zamjeriti mi govoreć golu istinu“.

Pri tih riečih udare mu suze na oči i srdačno zagrli Mentora. Tada mu reče mudri starac: „Težko mi je, što sam usilovan reći ti stvari nepovoljne; ali zar da te ja izdajem istinu ti krijuć? Pomisli sebe na mojem mjestu. Ako li si bio prevaren dosele, to ti sam htjede; jer si se bojao savjetnikâ odviše iskrenih. Jesi li potražio ljude, koji neištu svoje koristi i vrstni su opriet ti se? jesi li se pobrinuo izabrati ljude, kojim nije stalo i zamjerit ti se, nesebične u svom vladanju i voljne osudit tvoje strasti i nepravedna čuvstva. Kad se namieri na laskavce, jesi li ih odstranio? jesi li od njih zazirao? Ne, ne, ti neučini, što rade koji ljube istinu i zasluže poznati ju. Da vidimo hoćeš li odsele imati srdca podnieti da te ponizi istina, koja te kara.

Zato sam ti govorio, da što ti namiče toliku pohvalu, nevriedi van prikor. Dok ti je izvana bilo toliko neprijateljâ, koji ti prietili utamaniti kraljevinu slabo osnovanu, nisi se starao van kako da novi grad uresiš sjajnimi zgradami. To je, što ti uzrokova tolike hrdjave noći, kako mi i sam priznade. Iztrošio si svoje blago; nisi se pobrinuo niti da umnožiš svoj narod, niti da obradiš plodovito primorje. Zar netrebovaše ove dvie stvari smatrati glavnim temeljem tvoje moći; naime da ti bude mnogo valjanih ljudî i zemalja dosta obdjelanih, kojimi ih hraniti? Trebovaše duga mira za toga postanka, da uspori pučanstvo. Tebi je valjalo skrbiti se lih o poljodelstvo i o mudre zakone. Taština slavohlepna dovede te do ruba propasti. Jer se silovaše pokazati se velik, nemalo propućka pravu svoju veličinu. Požuri se popraviti ove pogrieške; obustavi sve te radnje; okani se gizde, koja bi utamanila jedva nastali ti grad: daj

da ti narodu odlahne mirom; nastoj mu pribaviti obilje, nebi li se lakše ženili. Znaj, da si kralj dokle imaš naroda, kojim vladati i da ti se moć ima mjeriti ne prostorom zemlje', koju imaš, već brojem ljudí, koji na njoj stanuju i koji te voljno slušaju. Nastoj da ti bude dobre zemlje ako i omanje prostorom, namakni joj naroda mnogobrojna, radina i vična redu; gledaj da te taj narod ljubi; ti si onda mogućniji, sretniji i slavniji nego svi osvajači, koji mnogo kraljevina opustoše".

„A kako da se vladam prama ovim kraljem? odgovori Idomenej: zar da im priznajem svoju slabost? Istina je da sam zanemario poljodelstvo, pače i trgovinu, koja mi je na ruku u ovom kraju; nisam se brinuo nego sjajan grad da učinim. Pak zar će trebati, dragi moj Mentore, da se osramotim kod svih ovih skupljenih kraljeva te im odkrijem svoju nesmotrenost? Ako li treba, hoću i to, makar što me stajalo; jer ti me nauči, da pravomu kralju, koji je samo za svoj narod i dužan je sav biti zanj, valja da mu prèči bude spas njegove države, nego vlastiti mu dobar glas".

„Takvo je čuvstvo dostojno narodnjega otca, odgovori Mentor, po toj dobroti, a ne po taštoj sjajnosti tvoga grada spoznajem u tebe srdce prava kralja. Ali treba da štediš svoje poštenje već i radi koristi tvoje kraljevine. Meni prepusti; ja ću dokazati ovim kraljem, da si se obvezao uzpostaviti Ulisa, ako li još živi ili bar njegova sina u kraljevsku vlast u Itaci, te da hoćeš silom odagnati sve ljubovnike Penelopine. Oni će lasno pojmiti, da za takov rat treba mnogo vojske. I tako će pristati, da im s prvoga maha daješ samo malenu pomoć proti Daunjanom".

Na te rieči činio se Idomenej kô čovjek komu snime težko breme. „Ti spasuješ, dragi prijatelju, reče Mentoru, moje poštenje i dobar glas nastajućemu gradu, čiju nemoć kriješ pred mojimi susjedi. Ali kakova je prilika,

da ja hoću poslati svoje čete u Itaku nebi li uspostavile Ulisa ili bar Telemaka sina mu, čim se Telemak obveza poći u rat proti Daunjanom?"

„Nebudi te zato briga, odvrati Mentor; ja neću reći van istinu. Brodovi, koje ćeš poslati, da uzkrise tvoju trgovinu, poći će do primorja epirskoga: oni će jednim putem obavit dvie stvari; jednu da opozovu, na tvoj kraj tudje trgovce, koje su velike daće odbile od Salenta a drugu, da potraže viesti ob Ulisu. Ako li još živi, valjda nije daleko od mora, koje dieli Grčku od Italije, pak i tvrde, da su ga vidjeli u Feačana. Sve da i nebude nade naći ga, tvoji će brodovi veliku uslugu učiniti njegovomu sinu; oni će raznositi na Itaci i svih bližnjih krajevih strah imena mladoga Telemaka, koga drže da je umro kao i otac. Ljubovnici Penelopini prepast će se, kad doznaju, da se ima skoro vratit uz pomoć jakoga saveznika. Itačani neće se ufati skinuti jaram. Penelopa će se tješiti i odbijati sveudilj izbor drugoga vojna. Tako ćeš ti pomoći Telemaku, dočim on bude mjesto tebe uz saveznike ovoga primorja talijanskoga proti Daunjanom."

Na ove rieči usklikne Idomenej: „Sretan li je kralj poduprt mudrim savjetom! Mudar i vjeran prijatelj više vriedi kralju nego sve vojske dobitnice. Ali dvaput sretan, koj pozna tu sreću i umije se njom okoristiti dobro se služeć mudrim savjetom! jer često se dogodi da uzkrate povjerenje ljudem mudrim i poštenim, kojih se krieposti boje a poslušaju laskavce neboječ se izdajstva. Ja sam i sàm upao u tu griešku i kazat ću ti nevolje, koje me zastigle s lažna prijatelja, koji je blaznio mojim strastim u nadi, da ću opet i ja njegove podupirati."

Mentoru nebi težko uputiti kralje saveznike, da je Idomenej uzeo na se brigu za stvar Telemakovu, dočim bi ovaj bio uz njih. Oni se zadovoljiše, da bude Telemak u njihovoj vojsci sa stotinom mladih Krećana, koje mu dade Idomenej da ga prate; bijaše to cviet mladoga

plemstva, koje kralj dovede iz Krete. Mentor mu je svjetovao, da ih odpravi na taj rat: „Treba, reče mu, brinuti se za mira, da se pomnoži narod; ali da sav narod neomlitavi i nezaboravi vojne, treba poslati u vanjske rate mlade plemiće. Ovo je dovoljno, da se u cielom narodu održi takmenje slave, ljubav oružja, da se neplaše truda a ni same smrti, napokon radi izkustva u vojnoj umjeći."

Udruženi kralji odoše od Salenta zadovoljni s Idomenejom i začarani mudrošću Mentorovom; vrlo ih je veselilo, što je polazio s njimi Telemak. Ovaj nije mogao odoljeti tuzi, kad mu se je trebalo razstati s prijateljem. Đok se kralji saveznici opraštali i zaklinjali se Idomeneju da će mu uvjek biti prijatelji, Mentor pritiskaše svojim grudima Telemaka; suze ga njegove oblivahu. „Ja neosjećam radosti, veljaše Telemak, što polazim slavu si steći, ćutim jedino žalost, što mi se je s tobom razstati. Čini mi se kô da mi se vraća ono nesretno doba, gdje te iztrgoše Egipćani iż moga naručja i odieliše me od tebe nepuštajuć mi nade, da te ikad opet ugledam."

Na te rieči odgovori Mentor umiljato da ga utješi. „To ti je čisto drugojačiji razstanak; on je s dobre volje i biti će kratak; ti ideš u susret pobjedi. Treba, moj sinko, da tvoja ljubav pram meni bude manje nježna a muževnija: privikni mojemu odbivanju; nećeš me uvjek uza se imati; valja da te radje mudrost i kriepost nego li Mentor glavom uputi, što ti je raditi."

Ovako govoreć božica pod prilikom Mentorovom zakrili Telemaka svojom egidom; ulije mu u srdce duh mudrosti i opreznosti, hrabrost neustrašivu i tihu umjerenost, koje se riedko susreću u ljudi.

„Idi, reče Mentor, prosried najvećih pogibelji, kadgod uztreba da podješ. Nečastnije je po kneza, ako se uklanja pogibelji u boju, nego da nikad nepodje u rat. Nevalja da može ikad sumnja nastati o hrabrosti voj-

vode. Ako li je potrebito narodu, da mu se očuva vodja ili kralj; još je veća nužda njemu, da nebude dvojben glas njegove hrabrosti. Spomeni se, da koj zapovieda ima biti uzorom svim drugim i svojim izgledom valja da oživi čitavu vojsku. Zato se neboj nikoje pogibelji, Telemače, i radje pogini u boju, nego li da posumnjaju ti o hrabrosti. Laskavci, koji će najveć nastojati, nebi-li te odvratili, da se nemećeš u pogibelj, gdje je baš prilika, prvi će reći u potaji, da u tebe neima srdca ako li te nadju sklona uzmaknuti u takvih prigodah.

Ali s druge opet nemoj bez potrebe srnuti u pogibelj. Hrabrost nije kriepost, ako njom neravna razbor. Inače je ludo preziranje života i zvierski žar; u hrabrosti neobuzdane ništa nije pouzdano. Onaj, koji nije samoga sebe vlastan za pogibelji, drzak je više nego li hrabar; njemu treba da uzkipi mozag, nebi li svladao bojazan; jer joj inače neodolje za naravna duševna stanja. Ako li se nadje ovako, sve da i neuzmakne, ipak se smete: nestaje mu slobode duha, koga bi mu trebalo, da pametno naredjuje, da se prigodom okoristi, da razprši neprijatelja i posluži domovini. Sve da bude u njega vatre prosta vojnika, nije domišljan kô vojvoda. Pak neima u njega ni hrabrosti prosta vojnika, jer i ovomu treba, u boju da obstane, spravna duha i umjerena kako valja za posluh. Koj srta drzovito u pogibelj, smeta red i stegu četa, daje zao izgled lude smjelosti i često bude povodom velikih nezgoda čitave vojske. Koji vole taštu svoju hlepnju časti nego li dobrobit obćenitu, kazan zaslužuju a ne nagradu.

Zato se čuvaj, mili moj sinko, da odveć nečezneš za slavom. Pravi način steći si ju jest, ako joj s mira čekaš zgodnu priliku. Kriepost tim je poštovanija, čim se kaže priprostija, umjerenija i protivnija svakoj gizdi. Prema tomu kako raste potreba, da susretaš pogibelj, valja da bude sve to veća i razboritost i hrabrost. A za

drugo se spomeni, da nevalja navući si zavist ni žive duše. Ti pako nikad nezavidjaj tudjoj sreći. Hvali sve što je iole hvale vriedno; ali hvali razložito rado spominjuć dobro; zlo pokrivaj i žaleć samo nanj pomisli.

Nemoj nikad da tvoja odluči pred starijimi vodjami, u kojih ima više izkustva, nego li ga može biti u tebe; slušaj ih s poštovanjem; svjetuj se s njimi; uprosi vrstnije da te upute i nebudi te stid pripisati njihovu naputku, štogod boljega uradiš. Napokon nemoj nikad slušati govora, kojim kane u tebi probuditi nepovjerenje ili zavist proti drugim glavarom. Govori im pouzdano i prostodušno. Ako li misliš, da su pogriešili proti tebi, reci im iskreno i kaži im svoje razloge. Ako li su vrstni razumjeti plemenito tvoje vladanje, ti ćeš im omiljeti i dobit ćeš od njih štogod možeš razložito očekivati. Ako li naprotiv nisu dosta pravični, da se s tobom poravnaju, bar ćeš naučiti vlastitim izkustvom, čega se imaš od njih bojati; ti ćeš tako stvari udesiti, da nedodješ opet u takve prilike, dok se rat dovrši i ovako ti neće biti prigovora ni od samoga sebe. Ali nada sve pazi da nikad nerekneš nekim laskavcem, koji siju razdor, potežkoće koje bi mogo imati proti vodjam vojske, u kojoj se nalaziš.

Ja ću ovdje ostati, nastavi Mentor, da budem do pomoći Idomeneju za potrebe, koja mu je da radi o sreći svoga puka te da ga poduprem, nebi li popravio grieške, koje učini po zlu svjetu laskavaca kod zasnivanja nove svoje kraljevine."

Telemak nije se mogao uzdržati da neočituje Mentoru, kako mu se vidi ponekud čudno, pače i prezirno vladanje Idomenejevo. Ali ga Mentor ozbiljno ukori: „Ti se čudiš, reče mu, da i najvriedniji ljudi jesu ipak još ljudi te pokazuju gdjekoj ostatak slabosti čovječje uza nebrojene zamke i neprilike, koje se nedaju odieliti od kraljevske časti. Idomenej, istina je, uzraste posried tlapnje gizde i ponosa, pak koj bi se mudrac mogao obra-

niti blaznjenju, da bude na njegovu mjestu? Istina je, da se je dao preveć upućivati onimi, koji su uživali njegovo povjerenje; ali često prevare i najmudrije kraljeve, makar kako se oni čuvali; da ih nezavedu. Kralj nemože biti bez doglavnika, da mu olakšaju breme i da im se zaufa, pošto nemože svega sam raditi. A pak kralj poznaje mnogo manje nego skroman čovjek ljude, koji su oko njega · pred njim vazda se pretvaraju, lisiče mu na svaku ruku, da ga prevare. Ah dragi Telemače, ti ćeš to žalibože izkusiti! Neima u ljudi ni krieposti, ni uma, kako ga traže. Učio ih tko i udubio se koliko mu drago da ih spozna, vazda se prevari u računu. Ta nepodje za rukom ni od najboljih ljudî učiniti, što bi trebalo da se učini za korist države. I oni su u koječem svoje glave, nesnosljivi i zavidnici. Nije ih moći ni uglaviti ni popraviti.

Što je više naroda, kojim treba vladati, više treba i službenika, da se po njih ovrši, čega nemože tko sam; a što više treba ljudi, kojim se povjeri vlast, više je pogibelji prevariti se pri takovu izboru. Gdjekoj danas prekorava kralja, koj bi s jutra gore od njega vladao i učinio bi iste pogrieške uz druge mnogo veće, da mu povjere jednaku moć. Skroman stališ, kad bude uzanj nešto uma, da zna dobro govoriti, krije sve naravne mahne, iztiče sjajne duševne darove i pokazuje čovjeka dostojna tobož svakoga mjesta, od koga je daleko. Ali vlast, ta stavlja na gorku kušnju sve umne darove, i odkriva velike mahne. Veličina jest kô stanovita stakla, koja povećavaju svaku stvar. Svi nedostatci reći bi da rastu na visoku mjestu, gdje najmanje stvari imadu velike posljedice a sitne pogrieške vrlo se osvećuju. Cieli sviet jednako upire oči na jednoga jedincatoga čovjeka i oštro ga prosudjuje. A koji mu sude neimaju nikakva izkustva o stanju, u kom se nalazi; oni neosjećaju mu težkoća i traže od njega toliku vrstinu, kô

da jur nije čovjek. Kralj makar kako mudar i dobar bio, ipak je čovjek. Um je njegov stegnut a isto tako i kriepost. On ima svoje hire, strasti i navade, kojih nemože posve uzprezati. Zasjedaju ga ljudi sebični i lukavi; neima mu pomoći, koju traži. Svaki se dan u nečem prevari, sad radi svojih sad radi strasti svojih službenikâ. Jedva je jednu griešku popravio, upada u drugu. Takvo ti je stanje kraljeva najprosvietljenijih i najkriepostnijih.

Najdulje i najbolje vladanje odviše je kratko i odveć neizvrstno, da se na koncu popravi, što se je nehotice pokvarilo s početka. Kraljevska vlast sobom donosi sve te nevolje; nemoć čovječju pritisne breme toli težko. Valja žaliti kralje te ih izpričavati. Nezasluže li da ih žale, što imaju vladati tolikimi ljudî, kojih su potrebe nebrojene i što tolike muke zadaju onim, koji će dobro da upravljaju? Da ti rečem iskreno, žaliti je ljude, jer nevalja da njimi vlada kralj, koj nije van čovjek njim nalik; jer bi trebovali bogovi da ljude naravnaju. Ali nije manje žaliti ni kralje, jer čim nisu drugo nego ljudi, to jest slabi i neizvrstni, treba im upravljati množtvo nebrojeno ljudî pokvarenih i himbenih“.

Telemak živahno odgovori: „Idomenej izgubio je svojom krivnjom kraljevstvo svojih otaca na Kreti; a bez tvojih savjeta bio bi i drugo izgubio u Salentu“.

„Priznajem odvrati Mentor, da je velike pogrieške učinio; ali traži po Grčkoj i po svih krajevih najbolje upravljanih kralja, koji ih neučini pak još takovih, da im neima izgovora. Najveći ljudi imaju u svojoj ćudi ili u posebnosti svoga uma nedostataka, koji ih zavode; najpohvalniji su koji imaju srdca priznati ih i popraviti svoje zablude. Misliš li da Ulis, veliki Ulis tvoj otac, koji je uzor grčkih kraljeva neima svojih slabosti i nedostataka? Da mu Minerva nebude vodila svaki korak, koliko ga putî nesvladaše pogibelji i nepogode,

kojimi ga je udes proganjao? Što li ga putî Minerva uztegnù ili naravnà, da ga povede vazda k slavi putem krieposti? Pak nemoj se nadati, kad ga budeš jednom vidio slavno kraljevati u Itaci, da ćeš ga naći bez mahnâ; vidjet ćeš ih u njega bez dvojbe. Grčka, Azija i ostrvi morski divili su mu se unatoč njegovih nedostataka: radi tisuće dičnih svojstva zaboraviše na nje. Biti ćeš sretan, da im se možeš i ti diviti i od njega neprestano učiti kô od svoga uzora.

Privikni, Telemače, neizglédati od najvećih ljudî van čemu je dorasla čovječja narav. Mladež neizkušana daje se na drzovito presudjivanje, po čem joj dogrste svi uzori, koje bi trebalo da sliedi te upada u upornost, kojoj neima lieka. Ne samo da ti je ljubiti, štovati i ugledati se u svoga otca, premda nije preizvrstan, već ti je mnogo držati i do Idomeneja uza sve što sam u njega prekorio. On je od naravi iskren, pošten, pravedan, darežljiv i dobrotvor; podpuno je hrabren; on mrzi na prevaru, gdje ju spozna i kad se može slobodno povesti za pravim pognućem svoga srdca. Njegove izvanjske vrline velike su i posve prema njegovu dostojanstvu. Iskrenost, kojom priznaje svoju krivnju, krotkost i strpljivost, kojom sluša najnemilije stvari, koje mu ja rečem, srdce odriešito proti samu sebi, kojim javno izpravlja svoje grieške te nemari za nikakav sud ljudski, pokazuju dušu doista veliku. Dobra sreća ili tudji savjet mogu onižega čovjeka očuvati od stanovitih mahnâ; ali treba vanredne krieposti da nagne kralja za dugo zavedena laskanjem popravit učinjenu krivicu. Slavnije je da se tko ovako pridigne, nego da nebude nikad pao.

Idomenej pogriešio je, kako nemalo svaki kralj, ali skoro nijedan kralj neučini što on, da to popravi. Ja od svoje strane nisam mogao nadiviti mu se još i onda, kad mi je dopuštao, da mu prigovorim. I ti mu

se divi, dragi moj Telemače; ja ti to svjetujem više za tvoju korist nego li radi njegova dobra glasa".

Mentor dokaza tim razgovorom Telemaku, kako li je pogibeljno biti nepravednim upuštajuć se u oštro presudjivanje drugih ljudî a navlastito onih, koji su naprtjeni neprilikami i težkoćami vladanja. Zatim mu reče: „Doba je da odlaziš; da si mi zdravo. Ja ću te čekati, moj mili Telemače! Spomeni se, da koji se boje bogova neimaju se česa bojati od ljudî. Tebe će snaći najteže pogibelji, ali znaj da te Minerva neće nikad zapustiti".

Na te rieči Telemak je osjećao, kô da je pred njim božica i bio bi ju spoznao, jer bijaše ona koja mu govoraše, nebi li ga napunila pouzdanjem, da mu nedozove u pamet Mentora, veleć mu: „Nezaboravi sinko koliko sam se brinuo za tvoga djetinstva, da postaneš mudar i hrabren poput svoga otca. Nemoj ništa činiti, što nebi dostojno bilo tih velikih primjerâ i kriepostnoga nauka, koji sam ti nastojao nadahnuti".

Sunce se jur pomaljalo i pozlaćivalo vrhove briegova, kad kralji izadjoše iz Salenta da zastanu svoje čete. Ova vojska utaborena oko grada pregnù se na put sa svojimi vodjami. Na sve strane svjetlilo je željezo stršećih kopljâ; sjevajući oklopi zablieštali oči; magla prašine dizala se do oblakâ, Idomenej s Mentorom pratili su na polje udružene kralje, koji se odaljivahu od grada. Napokon se razstadoše iza dokazana si uzajmice iskrena prijateljstva, te saveznici nisu jurve dvojili, da mir ima biti stalan, čim spoznaše kako je dobroga srdca Idomenej, koga su im drugačije opisivali nego li bijaše; a to zato što si ga mišljahu ne po prirodjenih mu čuvstvih već po laskavih i nepravednih savjetih, na koje bijaše pristao.

Kad ode vojska, Idomenej povede Mentora na sve strane grada. „Da vidimo, reče Mentor, koliko imaš

ljudî u gradu i na selu; pobrojmo ih. Razgledajmo koliko ima težaka med timi ljudi. Vidimo koliko ti zemlje nose za srednjih godinâ žita, vina, ulja, i drugih koristnih stvarî. Tim putem ćemo znati ako li zemlja daje čim hraniti sve njezine stanovnike i ako ti rodi, čim bi se dalo koristno trgovati zalihom s inostranimi krajevi. Razgledajmo jošte, koliko ti je brodova i mornarice; jer po tom može se suditi o tvojoj moći.“ Podje pregledati luku i udje u svaki brod. Obaviesti se o krajevih, kamo svaki brod polazio radi trgovine; kakav bi trg odnašao, kakvim bi se opet vraćao; koliko li je brod trošio za putovanja, o zajmovih, koje su trgovci činili uzajmice, o zadrugah, koje bi sklapali med sobom, da vidi jesu li po pravici i da li se ugovoreno vjerno vrši; napokon o pogibeljih brodolomnih i drugih nezgodah u trgovini, nebi li se odstranilo upropašćenje trgovaca koji s pohlepe dobitka hvataju se stvarî; koje im nadilaze sile.

On je htio, da se oštro kazni svaki propalica u trgovini, jer sve da bude koj prost od nevjere, ipak nije nikad prost od drzosti. Ujedno postavi pravila, kojimi se tako udesilo, da nebude nikad lahko propasti u trgovini. Naredi poglavare, kojim imaju trgovci davati razlog o svojoj imovini, o svom dobitku, o svom potrošku i o svojih podhvatih. Nebijaše im nikada dopušteno mećati na sreću tudji imetak a nisu mogli ni više od polovice svoga. A za podhvate, koje nebi pojedini smagali, više njih bi se udružilo; zakona pako tim družtvom nebi smio nitko prestupiti radi oštre kazni, koja se je namećala onim, koji se ih nebi držali. A u ostalom bijaše podpuna sloboda trgovine: ne samo što joj nesmetahu daće; još se je obećavala nagrada svim trgovcem, koji bi namakli Salentu trgovinu s kojim novim narodom.

I tako se tuj sgrnu doskora sila svieta od svih stranâ. Trgovina toga grada prilikovala je osjeci i plimi

morskoj. Blago je tuj uticalo, kako se valovi zasebce nadtieču. Sve se je unašalo, i izhadjalo slobodno. Što bi ulazilo, bijaše koristno; a što izašlo ostavilo bi iza sebe drugo bogatstvo. Oštra pravica bdila je u luci posried tolikih naroda. Iskrenost, dobra vjera i poštenje reć bi s vrhä ponositih kula dozivahu trgovce najdalnjih krajeva; svi ovi trgovci ili oni došli sa iztočne obale gdje se sunce svaki dan radja iz krila morskih talasa ili koj pošao od velikoga mora, gdje sunce umorno od svoga puta ugasuje svoju vatru, živio bi mirno i bezbjedno u Salentu kô u svojoj domovini.

Unutri po gradu Mentor pregleda sva skladišta, sve štacune zanatničke i sva javna mjesta. Zabrani svaki trg tudjih krajeva, koj bi mogao uvesti gizdu i mekoputnost. Uredi nošnju, hranu, pokućtvo, veličinu i ures kuća za sve različite stališe. Odstrani sve nakite srebrne i zlatne te reče Idomeneju: „Ja znam samo jedan način, da ti narod bude umjeren u potrošku a taj je, da mu ti budeš izgledom. Potrebito je, da u tebe bude vanjska neka sjajnost; ali tvoj ugled dosta će se poznati po tvojoj straži i po prvih službenicih, koji su oko tebe. Zadovolji se odjelom iz tanke vunice omašćene grimizom; prvi doglavnici iza tebe neka budu odjeveni istom vunom a sva razlika budi lih u masti i u sitnu zlatnu vezivu, koje ćeš imati na skutu haljine. Različite masti služiti će, da se razpoznaju različiti stališi a da netreba ni zlata, ni srebra ni dragoga kamenja.

Stališe uredi po rodu. Na prvo mjesto postavi one, kojim je starija i sjajnija plemenština. U kojih bude zasluge i ugledne službe zadovoljiti će se da budu iza starih i svjetlih obiteljî, koje jur davno uživaju prve časti. Ljudi, u kojih neima jednake plemenštine rado će im ustupiti, samo da ih ti priučiš te se odveć neuzponesu velikom i naglom srećom, te da pohvališ umjerenost onih, koji budu skromni i za same sreće.

Najmanje je na dohvat zavisti odlikovanje, koje dolazi od podulje povorke prednjih.

Koji su kriepostni ljudi, dovoljno će biti bodriti ih te će se postarati da poslūže državi, samo ako odrediš vience i kipove na čast za plemenita djela, te da to bude početak plemenštine za djecu onih, koji je učiniše.

Čeljad prvoga reda iza tebe biti će bjelo odjevena sa zlatnom kitom na skutu haljine. Na ruci će imati zlatan prsten a o vratu zlatnu kolajnu s tvojom slikom. Oni drugoga reda biti će modro odjeveni; nositi će srebrnu kitu sa prstenom a nikakve kolajne; treći zeleno s prstenom, bez kite, ali sa kolajnom srebrnom; četvrti tamno žuto; peti bliedo-crveno ili ružičasto; šesti ljubičasto; a sedmi, koji su najniži izmed puka masti mješane žuto i bielo.

To ti je nošnja sedmorice različitih stališa, koji su slobodni ljudi. Svi robovi biti će suro odjeveni. Ovako će bez potroška svaki se razlikovati prema svomu stališu i odstranit će se od Salenta umjeće, koje neslužе za drugo van gizdu uzdržati. Svi zanatnici, koji bi se bavili oko tih štetnih umjeća, raditi će ili ob umjećah potrebitih, a malen jim je broj, ili o trgovini i poljodelstvu. Neće biti dopuštena nikoja promiena bilo glede vrsti latka ili kroja odjeća; jer je nedostojno da ljudi, kojim su namienjeni u životu ozbiljni i plemeniti poslovi, gube vrieme izmišljajuć pregnane urese ili dozvole da njihove žene, kojim bi one zabave manje na sramotu bile, upadnu ikada u takav nered."

Mentor poput vješta vrtlara, koji klaštri na voćkah nekoristno granje, nastojaše dokinuti gizdu, koja kvari običaje; navraćaše sve na plemenitu i umjerenu prostinju. Tako uredi i hranu gradjana i roblja. „Koja li je to sramota, veljaše, da poveći ljudi misle da im je gospodstvo u oslastnu jelu, po čem omlitavi im duša, a i

zdravlje tiela malo po malo pada! Valja da si pomisle svoju blaženost u umjerenosti, u vlasti što mogu dobra činiti drugim ljudem i u čestitu glasu, koji im imaju dobaviti valjana djela. Po umjerenosti osladi i najprostija hrana. Ona je, koja uzrokuje uz kriepko zdravlje najčistije i najstalnije naslade: zato valja da se pri tvojih obrocih zadovoljiš poboljom hranom, ali pripravljenom bez velika začina. Umjeća je kojom se ljudi truju, kada draže sladokus preko potrebe."

Idomenej dosegnu, da je krivo radio, što je dopustio stanovnikom novoga grada omlohaviti i pokvariti svoje običaje vriedjajuć sve zakone Minosove o trieznosti; ali mu mudri Mentor predoči sve da se i uzpostave zakoni, kako su sami po sebi bez koristi, ako im kraljev primjer nepribavi ugleda, koji nemogu imati od drugud. Idomenej uredi odmah svoj stol, gdje nije bivalo do izvrstna kruha, domaćega vina, koje je jako i ugodno, ali u maloj mjeri, uz priproste hrane, kako je blagovao s drugimi Grci pri obsadi trojanskoj. Nitko se nije ufao tužiti na tu uredbu, koje se je držao i sam kralj; i tako svaki odustade od razsipnosti i slastivosti, kojim su se prije podavali za obroka.

Mentor ukloni zatim glasbu razbludnu i od prokšije, koja kvari mladi naraštaj. Jednakom oštrinom zabrani i glasbu Bakovu, koja opaja ne manje od vina i radja razuzdanost i bezobraz. Htjede da glasba bude jedino za svetkovine u hramovih, gdje bi se pjevalo u hvalu bogova i junaka, koji bijahu izgledom riedkih krieposti. A nije dao nego sami hramovi da se grade velikim nakitom, kô što su stupovi, pročelja i triemovi; nacrta kako bi se na prilično malenu prostoru prosto a krasno dala graditi kuća miljušna i lagodna za mnogobrojnu obitelj, tako da bude na zdravu mjestu a stanovi joj med sobom razstavljeni, nebi li lahko u njoj očuvali red i čistoću, a njezino uzdržavanje da nestoji velika troška.

On je htio da u svakoj kući išto znatnijoj bude dvorana i malen triem uz pomanje sobe za svu slobodnu čeljad. Ali oštro zabrani suvišan broj i oveću sjajnost stanova. Različite kuće, koje je nacrtao prema veličini obitelji, dopriniele su poljepšati malim troškom jedan dio grada i pravilnim ga učiniti; dočim drugi dio jur odprije gotov prema hirom i gizdosti pojedinih ljudi uza svu sjajnost nebijaše tako liepo i lagodno uredjen. Novi se je grad dogradio za vrlo kratko vrieme, jer bližnje grčko primorje davalo je valjanih graditelja, pak su dozvali i velik broj zidara iz Epira i mnogih drugih krajeva uz pogodbu, da kad dovrše svoje djelo imaju se nastaniti oko Salenta, razkrčivati zemlje i naseliti sela.

Slikarstvo i kiparstvo činjahu se Mentoru umjetnosti, koje netreba zapustiti; ali je htio da se u Salentu malo ljudi daje na te umjetnosti. Naredi školu, kojom su upravljali ljudi izvrstni poznavatelji umjetnosti, koji bi izpitali mlade učenike: netreba, veljaše on, da bude što oniže i slabo u umjetnostih, koje nisu skroz potrebite. Zato nevalja pripustiti van mlade ljude osobita dara, koji mnogo obećuju i naginju na vrstinu. Drugi su sposobni za umjeće manje plemenite te mogu koristno nastojati o navadnih potrebah družtvenih. Netreba, veljaše, upotrebiti kipare i slikare van da se ohrani uspomena velikih ljudi i velikih djela. Što se izvršilo vanrednim nastojanjem u prilog domovine valja sačuvati prilikovanjem na javnih zgradah ili u grobnicah.

U ostalom umjerenost i štednja Mentorova nije mu smetala, da nezagovara sve velike gradnje namienjene trki konja i kola, hrvanju i borbi sa remenom i svakomu drugomu vježbanju, po kojem tjelo bude okretno i jako.

Odstrani silu trgovaca, koji prodavahu umjetno tkane latke tudjih krajeva, veziva preko mjere skupa, posude zlatne i srebrne sa slikami bogova, ljudi i životinja, na-

pokon žestoka pića i mirisne káde. Htjede da i samo pokućtvo svake kuće bude priprosto i tako napravljeno, da dulje vremena potraje. Ovim putem Salentijani, koji su se mnogo tužili na svoje siromaštvo, počimahu osjećati, što li imadu zalihe blaga, ali to bijaše varavo bogatstvo, po čem su do istine osiromašili, a obogaćivahu, čim su srdca imali njega se odreći. Čovjek obogati, veljahu i sami, kad prezre takvo blago, koje iztroši državu i kad umanji svoje potrebe stežuć se na ono, što je po naravi prava nužda.

Mentor pohiti pregledati oružane i sva skladišta, da vidi je li u dobru stanju oružje i sve druge stvari potrebite ratu; jer treba, veljaše on, biti vazda spremnim na rat, da se nedodje u nevoljnu stisku gdje treba ratovati. Nadje da svagdje još neima mnogih stvarî. Odmah pozove radnike, da rade na željezu, nadu i mjedi. Podigle se žareće peći, iz njih sukljao dim i plamen nalik podzemnoj vatri, koju baca gora Etna. Ozvanjalo kladivo na nakovalu, koje je stenjalo pod opetovanim udaranjem. Razliegalo se po bližnjih gorah i primorju; te bi čovjek pomislio, da je na onom otoku gdje Vulkan bodreć Ciklope kuje gromove otcu bogova; a mudro unapred skrbeć za duboka mira spremalo se svašta za rat.

Zatim podje Mentor s Idomenejem iz grada i nadje veliki prostor plodnih zemalja zapuštenih; druge bijahu obradjene polovicom radi nemara i siromaštva seljanâ, koji neimajuć ljudî ni volova nisu imali ni srdca ni načina, da podignu do izvrstnosti težanje poljsko. Mentor videć tu pustu zemlju reče kralju: „Zemlja bi rada obogatiti stanovnike; ali neima stanovnika za tu zemlju. Zato postavimo sve te suvišne zanatnike, što ih ima u gradu, a zanati im nebi bili nego na kvar običajem, da težaju polja i humove. Istina, žaliti je da su svi ti ljudi privikli zanatom, pri kojih treba sjediti, nisu

naučeni na težku radnju; ali i tomu se može doskočiti. Valja med nje porazdieliti zemlje, koje još nisu ničije i dozvati im u pomoć bližnje ljude, koji će pod njihovom pazkom teže radnje obavljati. Ovi će ljudi rado to činiti, ako im se obeća prilična odplata u dielu plodova zemlje, koju budu izkrčili; vremenom moći će im se prepustiti u vlast dio zemlje, pak tako spojit će se sa tvojim pukom, koga i onako nije velik broj. Samo da budu radeni i poslušni zakonom, ti nećeš imati boljih podanikâ od njih i oni će ti moć povećati. Tvoji zanatnici premješteni na selo odhraniti će si djecu u radnji i priviknuti će seoskomu životu. A k tomu svi zidari stranih krajeva, koji se bave gradnjom u mjestu, obvezaše se razkrčiti dio tvojih zemalja, čim dovrše svoj posao u gradu. Ovi radnici s veseljem će pristati, da živu pod upravom, koja je sada toli blaga. Čim su oni krepki i radeni, njihov će izgled bodriti na radnju zanatnike premještene iz grada na selo, s kojimi će se pomješati. Vremenom sav kraj biti će naseljen obiteljî moćnimi i odanimi poljskomu djelu.

U ostalom netari si glave kako će se pomnožati narod; doskora bit će ga bez broja, samo ako im olakšaš ženidbu. A način olakšanja jest posve prost: nemalo svi ljudi naginju na bračni život; neima do ubožtva, koje im prieči. Ako ih nepreteretiš daćami, lahko će živiti sa ženom i djecom; jer zemlja nije nezahvalna, ona vazda hrani svojimi plodovi, koji na njoj marljivo rade, i nekrati svojih blagodatî van onim, koji se njom netrude. Što više djece imaju seljani i bogatiji su, ako ih vladar neoguli; jer jim djeca od najmladje dobe bivaju u pomoć. Najmladji pasu ovce po pašnjacih; drugi nešto veći vode velika stada; a stariji rade na zemlji s otcem. Medjuto majka čitave obitelji sprema obrok priprost svomu drugu i miloj si djeci, koja se imaju vratiti umorna od dnevnoga posla; ona se pobrine omuzti krave

i ovce te mlieko teče u izobilju; naloži veliku vatru, oko koje sva obitelj nedužna i mirna veseli se, pjevajuć svake večeri, dok ju san preuzme; ona pripravlja sire, kestenje i drugo voće svježe očuvano kô da se sada pobralo.

Pastir vraća se sa svojom frulom i pjeva sakupljenoj obitelji nove pjesme, koje je naučio u bližnjih zaseocih. Težak ulazi sa svojim plugom, volovi mu umorni hode prignuta vrata, korakom težkim i sporim uza sav ostan, koji ih podbada. S danom prestaje svaki trud i muka radnje. San, koji se po naredbi bogova razprostire po svoj zemlji, utiša svojim čarom sve težke brige i drži svu narav u milu zatravljenju; svatko zaspi i nesluteć muke drugoga dana.

Sretni li su ovi ljudi bez pohlepe gospodstva, bez nepovjerenja i varke, samo da im bogovi dadu dobra kralja, koj im nekvari nedužna veselja! Ali koli je grozno i nečovječno otimati im s gizdave i gospodljive namjere sladke plodove zemaljske, koje im dade darežljiva priroda i stekoše ih znojem svoga lica. Sama bi narav izvodila iz svoga plodnoga krila, što god uztreba nebrojenu množtvu ljudih umjerenih i radinih; ali oholost i mekoputnost nekoliko ljudî baca silu drugih u grozno siromaštvo".

„Što da učinim, reče Idomenej, ako svi ovi ljudi, koje porazmjestim na plodovitih zemljah, zanemare ih težati?"

„Učini, odgovori Mentor, sve protivno nego li navadno rade. Vladari lakomi i neuvidni nemisle van kako će naprtiti daćami podanike, koji su najmarljiviji i najumniji u povećanju svoga prihoda; jer se nadaju, da će im ovi lakše plaćati; a ujedno manje toga nameću onim, koji su osiromašili u lienosti. Prekreni taj rdjavi postupak, koj dobre pritišće, nagradjuje nemar i uvadja nehajstvo štetno po kralja kao i po čitavu državu. Osjeci

namet, globe, pak ako treba i druge oštrije kazni onim, koji budu zanemarili svoje zemlje, kako bi kaznio vojnike, koji bi ostavili svoje mjesto za rata; a naprotiv udieli milosti i polakšice obiteljim, koje rastuć brojem prema tomu obradjuju svoje zemlje. Doskora će se pomnožit obitelji i svi će željno prionuti uz radnju; ova će pače biti dična. Stališa težačkoga neće jur nitko prezirati, čim nebudu ga tištila tolika zla. Povratit će se poštenje plugu, kad budu njim upravljale slavne ruke, koje su domovinu obranile. Neće biti manje častno obradjivati baštinu svojih otaca za sretna mira, nego li što ju braniti junački za ratne smetnje. Sva će polja procvasti, Cerera će si glavu ovjenčati zlatnim klasjem: Bako taptajuć po grošdju dati će, da protiču sa obronka briegova potoci vina sladjega od nektara: po dubokih dolinah razliegat će se pjesma pastirâ, koji će uzduž bistrih studenaca pratiti svoj glas frulami, dočim će stada njihova skačuć pásti po travi med cviećem nebojeć se vukova.

Nebi li ti sretan bio, Idomeneju, da si tvorac tolika dobra, te da pod zakriljem tvoga imena živu toliki ljudi u ovako sladku miru? Nevabi li više ovakva slava, nego li ona, da se zemlja pustoši, te da prostire posvuda to u svojem kraju posried samih pobjeda, to medju tudjinci svladanimi pokolj, smutnju, groze, nemoć, stravu, nemili glad i sdvojnost?

Sretna li kralja od bogova milovana, u koga je tako plemenito srdce, da nastoji biti radošću svoga puka i za sve vjekove divnim izgledom radi svoga kraljevanja! Čitav sviet, ne samo, što se nebi vojskom branio proti njegovoj premoći, padao bi pred njim na koljena, proseć ga, da nad njim vlada".

Idomenej odgovori: „Ali kad ljudi budu ovako uživali mir i obilje, razkoš će ih pokvariti, te će proti meni okrenuti sile, koje sam jim namakô".

„Neboj se te neprilike, reče Mentor, to je izlika, kojom se služe, da blazne razsipnim vladarom, koji će da pritisnu nameti svoj narod. Tomu je lahko doskočiti. Po zakonih, koje smo naredili poljodelstvu, život će im biti radin; te uza sve obilje imati će lih što je potrebito, čim odstranismo sve umjeće, koje nabavljaju suvišne stvari. Pak i samo obilje umanjit će se olahkoćujuć ženidbe i u veliko množeć obitelji. Svaka obitelj, velika brojem, imajuć malo zemlje bit će prinuždena neprestanim ju trudom obradjivati. Samo po mekoputnosti i bezposlici narodi postaju osorni i uporni. Imati će doduše kruha i to u izobilju; ali neće imati van kruha i plodova vlastite si zemlje, stečenih znojem svojega lica.

Da očuvaš svoj narod u toj umjerenosti, treba jur sada naznačiti prostor zemlje, koji može imati svaka obitelj. Ti znaš da smo narod u sedmero svrstili prema različitim stališem: netreba dopustiti nijednoj obitelji u bilo kojoj vrsti, da može imati van prostor zemlje skroz joj potrebite, da prehrani broj čeljadi, s koje sastoji. Kad se budu strogo držali ovoga pravila, plemstvo neće moći k sebi pritegnuti, što je siromakâ; svi će imati zemlje, ali svaki će je malo imati i to će ga obodriti, da ju dobro obradi. Ako li iza duga vremena ponestane zemlje ovdje, poslati ćeš drugamo naselbine, koje će povećati moć ove države.

Ja još i to mislim, da ti je paziti, da nedodje vino odveć i nasploh u običaj u tvojoj državi. Ako li su nasadili preveć lozâ, valja ih izčupati: vino je izvor najvećih zala u ljudih, ono uzrokuje bolesti, svadje, bune, bezposlenost, mrzost na radnju i nered u obiteljih. Neka vino drže kô vrst lieka ili kô piće vrlo riedko, koje se rabi samo kod prikaza ili za vanrednih svetkovina. Ali se neufaj, da će se drugi držati tako znatna pravila, nebudeš li ti svojim izgledom prednjačio.

A u ostalom valja nastojati, da se sveto drže zakoni Minosovi glede odgajanja djece. Treba osnovati javne škole, gdje da uče bojati se bogova, ljubiti domovinu, poštovati zakone, voliti poštenje nego li razkoš, pače nego sam život.

Treba da bude poglavarâ, koji paze na obitelji i običaje svakoga pojedinca. Pazi i ti sam, što nisi za drugo kralj, to jest pastir naroda van da paziš dan i noć na svoje stado; ovako ćeš zapriečiti nebrojene nerede i opačine; a što neuzmogneš zapriečiti, kazni odmah oštro. Prava je dobrota, ako li se odmah s početka daje oštar primjer, koj zakrči put zloći. Malo krvi zgodno prolivene, mnogo je prištedi i tako se sbude, da se boje, a da netreba često upotrebiti oštrine.

Mrzka li načina mišljenja, kad tko drži da nije bezbjedan, ako naroda svoga neugnjete! Nedati mu da uči, nevoditi ga na put krieposti, nesteći si njegove ljubavi, strahom goniti ga do sdvojnosti, dotjerati ga do grozne nužde ili da nemože ni odahnuti slobodno ili da skine jaram nesnosljiva gospodstva; da li je to način vladanja bez smetnje? to li je pravi put, koji vodi k slavi?

Zapamti si, da vladari najmanje su jaki u zemljah, gdje im je vlast bezkrajna. Grabe sve, sve razoruju, sami su gospodari čitave države; ali ujedno sva je država slabomoćna, zemlje su prazne i puste; gradovi padaju svakim danom, trgovina gine.

Kralj, koji nemože biti kraljem samo za se, te nije velik van po svojem narodu, podkapa sama sebe, čim iz tiha i mira upropašćuje ljude, od kojih mu potiče bogatstvo i moć. Njegova država gubi na novcu i ljudih, a ovaj potonji gubitak i veći je i neima mu odštete. Bezkrajna njegova moć pravi robove iz podanika. Blazne mu, prečinjaju se kô da mu se klanjaju; trepeću na najmanji mu mig; ali dogodi li se najmanji pokret u

narodu; ta golema moć, pognana do silovite skrajnosti, nemože se održati; neima joj podpore u srdcu naroda; dozlogrdila je i razgnjevila sve stališe državne; sili sva uda državnoga tjela, da uzdišu za promjenom. Prvim udarcem, koji ga snadje, ruši se taj bolvan, razbije se i nogami ga gaze. Prezir, mržnja, strah, zlovolja, nepouzdanje, jednom rieči, što je god strastî, sdruže se proti mrzkoj vlasti. Kralj, koji za varave mu sreće nije našao nijednoga čovjeka toli smjela da mu reče istinu, neće naći za svoje nesreće ni žive duše, koja bi ga držala vriednim ni da ga izpriča, ni da ga obrani proti njegovim neprijateljem".

Iza toga razgovora Idomenej, upućen Mentorom, požuri se podieliti prazne zemlje, napuniti ih svimi zanatnici, kojih netrebovaše i sve izvršiti, što je bio odlučio. Pridrža samo za zidare zemlje, koje im namienio i koje nebi bili mogli obradjivati van iza dovršena posla u gradu.

Jurve bijaše glas blagoga i umjerenoga vladanja Idomenejeva navabio silu svieta od svih stranâ, koj je dolazio sljubiti se s njegovim narodom i potražiti svoju sreću pod tako milom vlašću. Jur polja za dugo zarasla dračjem i trnjem obećavala bogate žetve i rod do tad nepoznat. Zemlja prerovana plugom razgalila svoje krilo i spremala svoje blagodati, da nagradi težaka: nada osvanu na sve strane. Po dolinah i brežuljcih vidjela se krda ovaca, koja su skakutala po travi i velika stada volova i junica, kojih mûkanje razliegalo se po visokih gorah. Mentor se domisli, kako da nabavi ova stada. On svjetova Idomeneju, da zamieni u Peucetâ, susjednoga naroda sve zališne stvari, koje nisu jur imali trpiti u Salentu sa stadi, kojih nisu imali Salentijani.

U to doba vrvila je u gradu i selih naokolo sila mladeži liepo uzrasle, koja je dugo čamila u uboštvu, te se neufala ženiti od straha, da nepomnoži svoje ne-

volje. Kad su vidjeli, kako Idomenej ljudski misli, te hoće da im bude otcem, već se nebojali glada i drugih nedaća, kojimi bogovi šibaju zemljanike. Nečulo se do radostno klikovanje, pjevanje pastira i težaka, koji pirovahu. Činilo se kô da je bog Pan praćen satiri i fauni u družtvu vilâ, te igraju uz sviranje frule u hladovitih šumah. Sve bijaše mirno i veselo; ali veselje bijaše umjereno i te radosti bijahu odmor od duga truda, s toga i življe i čistije.

Starci diveć se što vide, čemu se nebi bili nadali za duga si života, ronili su suze od radosti i miline; dizali pram nebu tresuće im se ruke. „Blagoslovi, veljahu, veliki Jupitru, kralja, koji ti je nalik i najveći je dar, što nam ga dade. Za sreću se je ljudî rodio, naplati mu sve dobro, koje od njega imamo. I pozniji naši unuci, koji se budu rodili od brakova, kojim je on na ruku, sve će njemu imati zahvaliti, do samoga svoga poroda i on će biti do istine otac svojih podanikâ“. Mladići i djevojke, koji se uzimali i udavale, pokazivahu svoju radost time, što pjevahu u slavu onoga, koj je bio uzrokom sladka im veselja. Sva usta, a još i više srdca bijahu puna njegovoga imena. Svaki je držao da je sretan, što ga vidi; bojali se izgubiti ga; njegova smrt bila bi najveća žalost svakoj obitelji.

Tada Idomenej uztvrdi Mentoru, da nije nikad oćutio tako srdačna veselja, kô što je ono, da ga ljube i da usrećuje tolike ljude. „Nebih bio nikad vjerovao, veljaše, meni se prije činilo, da je sva veličina vladara u tom, što se ga boje; da su ostali ljudi lih za njih na svietu; a sve što sam čuo o kraljevih, koji su bili radost i veselje svoga naroda, vidjelo mi se kô bajka, a sad spoznajem da je istina. Ali treba da ti pripoviedam, kako su mi srdce pootrovali već od prvoga djetinstva glede vlasti kraljeva. To bijaše uzrok svih nevoljâ moga života.“ Onda Idomenej stade pripoviedati.

KNJIGA XI.

SADRŽAJ.

Idomenej pripovieda Mentoru, kako se je pouzdao u Protesilaja i spletke toga ljubimca, koj se je bio dogovorio s Timokratom, da upropasti Filoklesa i izda njega samoga. Priznaje mu, da zaveden ovom dvojicom ovlasti Timokrata, da ga ide ubiti u vojni, gdje upravljaše brodovljem; da pošto mu nepodje za rukom namjera, Filokles ga zaštedi i uzmaknu na otok Samos, pošto bijaše predao upravu brodovlja Polimenu, koga je Idomenej pismeno odredio bio; kako pored svega izdajstva Protesilajeva nije se mogao odlučiti, da se ga okani. Mentor prinudi Idomeneja, da odpravi Protesilaja i Timokrata na ostrv Samos, a dozove natrag Filoklesa, te ga uzpostavi u časti do sebe. Hegesip, komu je to naredjeno, ovršuje s veseljem, dodje s tom dvojicom u Samos, gdje nadje svoga prijatelja Filoklesa zadovoljna živiti u siromaštvu i samoći. On nepristade van velikom mukom, da se povrati med svoje; ali čim dozna, da je to volja bogova, ukrca se s Hegesipom i dospje u Salent, gdje ga Idomenej, koj bijaše ćud promienio, primi dobrostivo.

Protesilaj, koj bijaše nešto stariji od mene, najveć mi je omilio od svih mladih ljudi. Ćud mu živahna i smiona bijaše mi po volji; on bude učestnikom svakoga moga veselja; blaznio je mojim strastim, a probudi u meni sumnju proti drugomu mladómu čovjeku, koga sam rado imao, a ime mu Filokles. Taj se bojaše bogova, bijaše plemenita duša, ali umjeren; njemu bijaše veličina ne da se uzpne visoko, već da svlada samoga sebe i da neučini ništa pogrdna. On mi je slobodno govorio o mojih mahnah; a kad se nèbi ufao što reći, mučanje i žalostno lice kazivahu dovolje, što bi mi rado bio prigovorio.

S početka ugadjala mi je ta iskrenost i ja sam ga više putî uvjeravao, da ću ga slušati s pouzdanjem svega mi života, nebi li se očuvao od laskavaca. On bi mi govorio što imam raditi, da podjem putem djeda svoga Minosa, te usrećim svoj narod. U njega nebijaše duboke mudrosti kô u tebe Mentore; ali on je pošteno mislio, ja to sad spoznavam. Pomalo spletke Protesilajeve, koji bijaše zavistan i gospodljiv, ozlovoljiše me proti Filoklesu. Ovaj se nije tiskao i pustio je da ga nadvisi; njemu bijaše dovoljno reći mi vazda istinu, kad bi ju htio slušati. Njemu je stajalo do moga dobra, a ne do njegove sreće.

Protesilaj me pomalo uglavi, da je to čovjek zloćudan i ohol, koj kori svako moje djelo, koj netraži od mene ništa s ponosa eda mu nebude zašto mi zahvaljivati i da on ide za slavom čovjeka, koji je veći i nad koju čast; doda kako taj mladi čovjek, koji mi slobodno govori o mojih mahnah, isto tako i drugim o njih govori; kako dosta jasno kaže da me neštuje; a ponizujuć ovako moje poštenje, hoće sjajem krieposti neprikorne da si put prokrči do priestola.

S prvoga maha nisam mogao vjerovati, da me Filokles želi svrći: ima u prave krieposti nešto tako nevina i naravna, što se neda prečinjati, pak se čovjek u tom neprevari, samo da dobro pazi. Ali postojanost Filoklesova proti mojim slaboćam jur mi je dosadjivala. Ugadjanje Protesilajevo i njegovo neprestano nastojanje, da izmisli za mene sve to nove razkoši, bijaše uzrokom, što mi još više omrznu oštra kriepost onoga drugoga.

Medjuto Protesilaj, koj nije mogao pregorjeti, da ja nisam vjerovao, što mi govoraše proti svomu neprijatelju, predomisli se, da mi već neće govoriti, ali da će me uglaviti nečim, što je jače od svih riečî. Eto kako mu podje za rukom prevariti me: svjetovao mi je, da pošaljem Filoklesa upravljat brodovljem, koje je imalo na-

valiti na karpatijsko i da me na to sklone reče: Ti znaš, da o meni nemože biti sumnje, ako ga u nečem pohvalim: ja priznajem, da ima u njega i hrabrosti i uma za rat; bolje će ti služiti nego koj drugi, a meni je preča korist tvoje službe, nego li sva mi zlovolja proti njemu.

Vrlo me je veselilo što sam opazio ovakvo poštenje i pravednost u srdcu Protesilajevu, komu sam bio predao upravu najvećih svojih posala. Ja ga radostno zagrlim i scienim se sretan, što sam se posve pouzdao u čovjeka, koji mi se činio kô da se je uznio nad svaku strast i korist. Ali jao! što li su vladari vriedni pomilovanja! Taj me je čovjek bolje poznavao, nego li ja sama sebe; on je znao da su kralji navadno sumnjičavi i bezbrižni; sumnjičavi sa svagdanjega izkustva lukavštine ljudî, koji su oko njih; bezbrižni, jer idu samo za razkoši i jer su privikli, da drugi ljudi za njih misle, a da im netreba nimalo se starati. S toga je vidio, da mu neće biti težko pobuditi u meni nepouzdanje i zavist proti čovjeku, koj je imao bez dvojbe velika djela opraviti; a što bijaše daleko, davalo mu je najljepšu priliku podmetnuti mu zamku.

Filokles odilazeć vidio je unapred, što bi mu se moglo dogoditi. Spomeni se, reče mi, da se ja neću moći braniti, da ti nećeš čuti van moga neprijatelja; i dočim ti ja služim pogibelju moga života, može me zateći, da neimam druge nagrade do tvoju srdčbu. Ti se varaš, rekoh mu; Protesilaj negovori o tebi, kako ti o njem; on te hvali, on te štuje i drži te dostojnim i najznatnije službe; da mi stane govoriti proti tebi; već nebi se u njega uzdao. Neboj se ničesa; idi i nebrini se van da mi dobro služiš. On odè i ostavi me u čudnovatu stanju.

Valja mi ti priznati, Mentore, meni je jasno bilo da mi treba više ljudi, s kojimi se svjetovati i da ništa nije gore za moje poštenje i uspjeh posala, nego dà

jednomu samomu povjerujem. Bio sam izkusio, da su me mudri savjeti Filoklesovi čuvali od mnogih pogriešakâ, u koje bi me svalio bio prkos Protesilajev. Poznao sam, da u Filoklesa bijaše dobrahno poštenja i pravednosti, koja se nevidjala u Protesilaja: ali pustio sam bio, da Protesilaj uzme odlučan mah, komu skoro nisam mogao odoljeti. Meni je dodijalo, što śam se nalazio med ovom dvojicom, koje nemogoh složiti i pri toj dosadi volio sam sa slabosti prepustit koješta sreći na štetu državnih posala, da slobodno odahnem. Nu ni samomu sebi nebih se bio ufao priznati sramotan razlog svoje odluke; ali taj razlog koga nisam smio očitovati, ipak je tajno djelovao u dnu mi srdca, te je bio pravi uzrok svega, što sam radio.

Filokles zaskoči neprijatelja, podpuno ga porazi i požuri se natrag, da zaprieči zle namjere, kojih se je imao bojati; ali Protesilaj, koji nije imao još vremena da me prevari, pisao mu je, kako ja želim, da sadje na ostrv Karpat, nebi li se okoristio pobjedom. I doista bio me je nagovorio, da bih mogao lahko osvojiti taj ostrv, ali ujedno tako udesi, da je nestalo Filoklesu više potretrebitih stvarî pri tom podhvatu i koješta mu naredi, što je mnogo priečilo ovršiti namienjeno.

Medjuto upotrebi slugu skroz opaka, kojega sam imao kod sebe i koj je pazio i do na najmanje stvari, da mu ih prijavi, premda se činilo, da se nigda nevide i da se u ničem neslažu.

Taj sluga imenom Timokrat dodje mi jednoga dana reći posve tajno, da je odkrio stvar vrlo pogibeljnu. Filokles, reče mi, hoće da se služi tvojom morskom silom; nebi li se nametnuo kraljem ostrvu Karpatu; vodje pristaju uzanj; svu je vojsku premamio darovi, a još više pogubnom razuzdanošću, koju im je dopustio; pobjedom se uzponese. Evo pisma, koje uzpisa nekomu

svomu prijatelju o namjeri, da se kraljem učini; iza tako jasna dokaza nemože biti dvojbe.

Pročitah pismo i činila mi se ruka Filoklesova. Podpuno su patvorili mu pismo; a to učini Protesilaj s Timokratom. To me pismo čudnovato zateklo; čitao sam ga po više puti i nemogoh se uglaviti, da bi bilo Filoklesovo, prebiruć u smućenoj pameti sve, kako li mi srdačno dokaza često svoju nesebičnost i vjernost. Ali sada što sam mogao činiti? kako da nevjerujem pismu, gdje sam stalno držao, da poznam Filoklesovu ruku?

Kad je Timokrat vidio, da ja jur nisam mogao odoljeti njegovoj spletki, potjera dalje. Bi li smio, reče mi zapinjuć, pokazat ti jednu rieč u tom pismu? Filokles veli svomu prijatelju, da može na pouzdano reći Protesilaju o stvari, koju bilježi tajnim znakom: za stalno Protesilaj sporazumio se sa Filoklesom, i oni su izravnali se na tvoju štetu. Ti znaš, da je Protesilaj na tebe navaljivao nebi li poslao Filoklesa proti Karpatjanom. Odnekle prestade ti govoriti proti njemu, kako je to drugda radio. On ga usuprot hvali i izpričuje svakom prigodom: od nekoga vremena susretali se s poštovanjem. Bez dvojbe Protesilaj dogovorio se s Filoklesom, da s njim podieli osvojeni Karpat. Ti vidiš sam, da je tim podhvatom upravljao proti svakomu pravilu i da je tvoje brodovlje vodio u pogibelj, da propadne, nebi li zadovoljio svojoj hlepnji za slavom. Misliš li, da bi on podupirao gospodljive namjere Filoklesove, da su si neprijatelji? ne, ne, neima dvojbe, da su se ova dvojica složili, nebi li se zajedno uzpeli do velike vlasti, a možda i da sruše priestol, gdje kraljuješ. Kad ti ovako govorim, znam dobro, da si navlačim njihovu osvetu, ako pored sve moje iskrene opomene ostaviš im vlast u rukama: ali što je stalo, samo da ti ja reknem istinu.

Ove posliednje rieči Timokratove živo mi se utisnule u dušu; ja jur nisam dvojio ob izdajstvu Filoklesovu

niti se uzdao u Protesilaja, kô prijatelja mu. Medjutim mi Timokrat uvjek govorio: Ako li čekaš dokle Filokles osvoji ostrv karpatski, neće bit jur na dobu raztepsti mu namjere; požuri se, da se obezbiediš, dokle možeš. Ja sam se sgrozio na golemu pretvornost ljudî; nisam jur znao komu vjerovati. Kad sam spoznao izdajstvo Filoklesovo, već nisam vidio ljudî u svietu, da im krieposti povjerujem. Odlučio sam čim prije dati smaknuti tu nevjeru; ali sam se bojao Protesilaja neznajuć kako da glede njega radim. Bojao sam se, da ga nenadjem krivca, a nisam se mogao ni uzdati u njega.

Napokon u svojoj smetnji nisam se mogao uzdržati, da mu nereknem, kako mi je Filokles postao sumnjiv. Činio se, kô da ga je to zateklo; izkaza mi kako se vlada pošteno i umjereno; u velike pohvali njegove zasluge; jednom rieči sve učini, nebi li me osvjedočio, da se on dobro s njim slaže. S druge strane Timokrat neprepusti ni časa, da mi dokaže taj sporazum i da me prinuka, da smaknem Filoklesa, dok sam mogao dobiti ga u ruke. Vidiš, dragi Mentore, kako li su kralji nesretni i kako se lahko s njimi igraju ljudi još i onda, kad bi reći, da im se tresu pred nogami.

Mislio sam, da ću nešto vrlo mudra učiniti i pomrsiti namjere Protesilajeve, ako pošaljem skrovito k pomorskoj vojsci Timokrata, eda bi dao smaknuti Filoklesa. Protesilaj dotjera do kraja svoju pretvornost i tim lakše me prevari, što je naravnija prilika bila, kako da se on tobož daje prevariti. I tako odputova Timokrat i nadje Filoklesa vrlo zabunjena, kako da kraj uhvati; svega mu je nestajalo; jer Protesilaj neznajuć hoće li podmetnuto pismo stajati glave njegovoga neprijatelja, htjede ujedno imati pri ruci drugu doskočicu, da podje po kvaru podhvat, o kom mi je davao tolike nade, te ću se bez dvojbe razljutiti na Filoklesa. Ovaj je održao rat prem težak svojom hrabrošću, umom

i ljubavlju, koju su čete prama njemu imale. Premda je sva vojska držala, da je drzovito hvatati se kraja i po Krećane nedaća, svaki se je trudio da uspije, kô da o tom uspjehu visi im život i sreća. Svaki je rad bio mećati u svako doba na pogibelj svoj život pod vojvodom toli mudrim i skrbnim, da si steče ljubav.

Timokrat imao se je svašta bojati da ga bude volja pogubiti vojvodu posried vojske, koja ga silno ljubila: ali neobuzdana gospodljivost je sliepa. Timokratu ništa se nije vidjelo težko, da zadovolji Protesilaja, uz koga je mislio, da će posve sa mnom vladati iza smrti Filoklesove. Protesilaj nije mogao trpiti poštena čovjeka, koga samo pogledati bijaše tajni prigovor njegovim opačinam, i koj da mi otvori oči, mogao bi raztepsti mu namjere.

Timokrat predobi na svoju ruku dva satnika, koji su vazda bivali uz Filoklesa; on jim obeća od svoje strane veliku nagradu, a zatim reče Filoklesu, da je došao po mojoj naredbi reći mu tajne stvari, kojih mu nebi smio povjeriti van pred onom dvojicom. Filokles zatvori se s njimi i Timokratom. Onda Timokrat udari bodežem Filoklesa. Udarac odklizne i neprodre duboko. Filokles neustrašen, iztrgne mu bodež i upotrebi ga proti njemu i onoj dvojici, a ujedno povikne na pomoć. Pritekoše, obališe vrata, izvinuše Filoklesa iz ruku one trojice, koji smeteni slabo su nanj napadali. Uhvatiše ih i nemalo ih razdriešе, tako silno ogorčena bila vojska, da nebude Filokles zaustavio množtvo. Zatim uze na stranu Timokrata i s mira ga upita, tko ga navede učiniti tako crno djelo. Timokrat, koji se je bojao, da ga nesmaknu, požuri se pokazati mu naredbu, koju mu ja dadoh pismeno, da ubije Filoklesa, i jer su izdajice vazda potlišni, skrbio je lih kako da si spasi život odajuć Filoklesu čitavo izdajstvo Protesilajevo.

Filokles grozom opaziv toliku zloću ljudî, prihvati odluku vrlo umjerenu: izjavi čitavoj vojsci, da je Timokrat nedužan; sakri ga i odpravi u Kretu; zapovjed vojske predade Polimenu, koga sam bio imenovao naredbom napisanom svojom rukom, da upravlja, kad nestane Filoklesa. Na koncu opomenu čete na vjeru, koju mi duguju i predje noćju brzom ladjom, koja ga dovede na otok Samos, gdje živi u miru od svoga truda praveć kipove, da si zasluži žitak, te neće već da čuje o ljudih varalicah i nepravednicih, a najmanje o kraljih, za koje on drži, da su najnesretniji i ponajveć zaslieplјeni izmed svih ljudî".

Na to uteče Mentor u rieč Idomeneju: „Ded mi reci, prodje li dugo vrieme, da spoznade istinu?" „Ne, odgovori Idomenej, pomalo se doumih spletkam Protesilaja i Timokrata: oni se med sobom posvadiše; jer je težko, da se zlotvori za dugo slažu. Njihova nesloga odkri mi do kraja ponor, u koji me baciše". „Pak dobro, odvrati Mentor, neodluči li se lišiti jednoga i drugoga?" „Ah! odgovori Idomenej, neznaš li slaboću i nepriliku, u kojoj su vladari? Kad se jednom dali u ruke ljudem, koji umiju biti im do potrebe, jur se nemogu nadati nikakvoj slobodi. Koje najveć preziru, najbolje s njimi postupaju i obsiplju ih blagodatmi: meni se grstilo od Protesilaja, a svu sam mu vlast ostavio. Čudne li sljepote! u sebi sam se radovao, što ga poznajem, a nisam imao dovoljne jakosti da mu oduzmem vlast, koju sam mu predao. A za drugo bijaše čovjek po mojoj ćudi, ugodljiv, pomnjiv da zadovolji mojim strastim, živo se skrbeć za moju korist. Napokon imao sam razloga izpričati si svoju slaboću; jer nisam poznavao prave krieposti; jerbo nisam umio odabrati si poštenih ljudî, koji bi ravnali moje poslove, držao sam, da ih neima na svietu i da je poštenje liepa sanja. Što je stalo, govorio bih si, praviti veliku buku, da se izvineš iz ruku

pokvarena čovjeka, pak da padneš u ruke drugoga, koj nije ni iskreniji ni manje sebirad od njega.

Medjutim se povrati pomorska vojska, kojoj je zapovjedao Polimen. Jur nisam mislio na osvajanje ostrva Karpata, a Protesilaj nije mogao toli jako se pretvarati, da nebih ja bio opazio, kako ga peče, što je Filokles u Samosu bezbjedan".

Mentor pretrgnu i opet rieč Idomeneju, da ga upita je li i dalje iza tako crna izdajstva povjeravao svoje poslove Protesilaju.

Idomenej mu odgovori. „Ja sam bio odveć neprijatelj posla i nehajljiv, da mu se izvinem iz rukû: trebalo bi bilo prevrći red, kako ga postavih za svoju lagodu, pak uputiti u poslove drugoga čovjeka: a baš zato nisam bio dosta jak. Volio sam zatvoriti oči, da nevidim spletaka Protesilajevih. Tim sam se jedino tješio, što sam kazao nekim pouzdanim ljudem, da mi je poznata njegova nevjera. Ovako sam mislio, da sam samo na pol prevaren, jer sam poznavao prevaru. Pače kad i kad dao sam razumjeti Protesilaju, kako mi je nesnosljiv njegov jaram. Često sam si ušćio veselje protusloviti mu i javno ukoriti, što bi on učinio, te odlučiti proti njegovu mnienju; ali pošto je on poznavao moju sporost i tromost, nije bio u neprilici sa sve moje zlovolje. Nebi zato klonuo duhom: sad bi se smiono nametao, sad opet bio pokoran i umiljat; osobito kad bi opazio, da sam ljut nanj, jače bi se napinjao, da mi namakne razkoši, eda me omekša ili da me zaplete u kakav posao, gdje bi prilika bila da ga trebam te dokaže, koliko mu je stalo do moga poštenja.

Akoprem sam se od njega čuvao, vazda bi me obsjenio načinom, kojim je blaznio mojim strastim; on je znao moje tajne; bio mi je do pomoći u neprilikah; sve ljude držao u strahu pred mojom vlašću. Napokon ja se nisam mogao sklonuti da ga upropastim. Ali pu-

štajuć ga na njegovu mjestu, svim sam poštenim ljudem prepriečio, da mi kažu pravu moju korist: od toga časa već se nečulo u mom savjetu slobodne rieči; istina se od mene odalji; bludnja, koja pripravlja propast kraljem, kaznila me, što sam prikazao Filoklesa krutoj gospodljivosti Protesilajevoj; još i oni, u kojih bijaše najbolje volje prema državi i mojoj osobi, mislili su, da im nije dužnost razpršiti mi tlapnju iza tako grozna primjera. Ja sam, moj dragi Mentore, bojao se, da istina neprobije magluštine, te nedopre do mene u prkos laskavcem: jer čim nisam imao srdca za njom se povesti, svjetlost mi njezina dodijavala. Osjećao sam u sebi, da bi mi dušu trapila, a nebi mogla od zamke me izbaviti. Moja razkalašenost i prevlast, koju po malo nadamnom steče Protesilaj, bijaše uzrokom, da sam ponekud sdvajao, da ću ikad doći do slobode. Nije mi se htjelo ni gledati toga stanja ni dati, da ga drugi opaze. Ti znaš, dragi Mentore, jadnu oholiju i lažan ponos, u kojih uzrastu kralji: oni neće da su ikad čemu krivi. Da pokriju jednu pogriešku, učine ih stotinu. Mjesto da priznaju, što su se prevarili i da si dadu truda okaniti se bludnje, vole da ih varaju čitavoga im života. To ti je stanje vladara slabih i nemarnih: takvo upravo bijaše i moje, kad je trebalo odlaziti na obsadu trojansku.

Odilazeć ostavio sam Protesilaja da ravna poslovi; on je upravljao oholo i nečovječno. Sva kraljevina kretska stenjala je pod njegovim nasiljem: ali nitko se nije ufao poručiti mi, da on narod ugnjetava; znalo se, da se ja bojim čuti istinu, te da prepuštam nemilosti Protesilajevoj sve, koji bi se poufali govoriti mi proti njemu. Ali čim su se manje usudjivali bučiti, veće bivaše zlo. Iza toga prisili me odtjerati hrabroga Meriona, koj me je veleslavno pratio pri obsadi trojanskoj. On mu bude zavidnikom kô što svakomu, koga bih ja ljubio i koj bi se odlikovao kakvom kriepošću.

Valja ti znati, dragi Mentore, da su sve moje nevolje odatle potekle. Nije toliko smrt moga sina, koja uzrokova pobunu Krećana, već osveta bogova srditih na moje slaboće i mržnja naroda, koju mi navuče Protesilaj. Kad sam ja prolio krv moga sina, Krećani, kojim je dodijala oštra uprava, izgubili bijahu svu strpljivost i to posliednje grozovito djelo pokazalo je izvana, što jur davno bivalo u srdcih.

Timokrat podje za mnom na obsadu trojansku i tajno bi obavješćivao pismom Protesilaja o svem, što bi god mogao doznati. Ja sam osjećao to sužanjstvo; ali gledao sam da nanj nemislim, jer sam sdvajao tomu doskočiti. Kad se Krećani pri mom povratku pobunili, Protesilaj i Timokrat pobjegoše prvi. Nedvojbeno bili bi me ostavili, da nebudem prisiljen uteći nemalo kad i oni. Drži stalno, dragi Mentore, da ljudi prkositi za dobre sreće slabići su i jadnici za zločeste. Smuti im se u glavi, čim njim se izmakne vlast. Vidiš ih puziti kô što su oholo glavu prije dizali; te tako za čas prelaze od jedne skrajnosti na drugu".

Mentor reče Idomeneju: „Ali odakle dolazi, da poznavajuć do dna duše ova dva zlotvora, držiš ih uz sebe, kako vidim? Ja se nečudim da su pošli za tobom, jer bolje nisu mogli ni uraditi za svoju korist; i to razumijem, da si učinio veledušno djelo dajuć im zaklon u novoj svojoj kraljevini: ali čemu dade da tobom vladaju iza tolika nemila izkustva".

„Ti neznaš, odgovori Idomenej, kako je uzalud svako izkustvo vladarom mekušnim i nemarnim, koji živu bez brige. Svačim su nezadovoljni i neimaju srdca da išta poprave. Navada tolikih godina bijaše željezna veriga, koja me je privezala uz ovu dvojicu i oni me obsjedali svaki čas. Odpokle sam ovdje, zavedoše me na svu prekomjernu razsipnost, koju vidje; iztrošili su nastajuću državu; navukli ovaj rat, koj bi me bio obatalio,

da nebude tebe. Bio bih izkusio u Salentu iste nevolje, koje me zastigoše na Kreti; ali ti mi napokon otvori oči i nadahnu mi hrabrost, koje mi je nestajalo, da se riešim robstva. Neznam, što li učini u meni; ali odkad si ti ovdje, osjećam da sam drugi čovjek".

Mentor upita zatim Idomeneja, kako se je vladao Protesilaj pri ovoj promieni stvarî. „Nemože biti lukavije nego što je njegovo držanje iza tvoga dolazka. S početka nije ništa prepustio, nebi li s daleka probudio u meni neko nepouzdanje. Nereče ni rieči proti tebi, ali bi dolazili različiti ljudi k meni opomenuti me, da mi se je vrlo paziti od dvijuh tudjinaca. Jedan, veljahu, sin je lukavoga Ulisa; a drugi tajinstven je čovjek i duboka duha, oni su vikli potucati se po ovoj i onoj državi; tko zna neimaju li neprijateljskih namjerâ proti ovoj? Ove skitalice sami pripoviedaju, da su svagdje, kud su prošli uzrokovali velike smetnje; a ova je država jedva nastala i slabo još stoji; najmanji pokret mogao bi ju srušiti.

Protesilaj nebi ništa rekao; ali nastojao mi dokazati, kako su štetne i prenapete sve te promjene, na koje me ti nagovaraše. Izticao bi vlastitu moju korist. Ako li pribaviš narodu obilje, neće više raditi; postati će prkosit, uporan i vazda će biti spravan na bunu; slabost ih jedino i ubožtvo pokorava i prieči im da se neprotive oblasti. Često bi kušao domoći se prvašnje vlasti, da me zavede i to bi pokrivao izlikom, da mu je mnogo stalo poslužiti mi. Čim ti hoćeš da olakšaš narodu, veljaše mi, ponizuješ kraljevsku moć i tim nanašaš samomu narodu štetu nenaknadivu; jer mu treba da nizko stoji za volju samoga njegova mira.

Na sve to bih mu odgovorio, da mi neće biti težko držati narod u posluhu, ako stečem njegovu ljubav; i sve da mu olakšam, neću ipak gubiti nimalo od svoje vlasti; da ću svakoga krivca kazniti bez obzira; napokon radeć o dobru uzgoju djece i podpunoj stezi

svega puka da ga priviknem životu prostu, umjerenu i radinu. Pak što? reko bih ja, nemože li se narod priučiti posluhu a da ga nezatireš gladom? Koje li nečovječtvo! grozna li je to mudrost državna! Koliko li vidimo narodâ, koji živu pod blagom upravom i prevjerni su vladarom? Što no uzrokuje prevrate, to je gospodljivost i nemiran duh velikašâ državnih, kad ih neznaju pozvati k dužnosti i na volju im puštaju strasti bez kraja i konca; to je razuzdanost svih stališa u državi, ako joj se na put nestane; to je množtvo velikih i malenih, koji živu u razpuštenosti, gizdi i bezposlici; to je preveliki broj vojnika, koji zapustiše svako zanimanje koristno za mira; napokon je sdvojnost naroda zlostavljana; okrutnost kraljeva i njihova mekoputnost, po kojoj budu nevrstni bditi na sve članove državne, da preprieče nemir; to sve uzrokuje bune a ne kruh koji daju da ga uživa u miru težak, pošto si ga steče znojem svoga lica.

Kad Protesilaj opazi, da se ja nedam maknuti od takva mišljenja, uze vladati se posve drugačije nego prije; on stade držati se pravila, kojih nije mogao dokinuti, činio se kao da mu prijaju i da se je o njih osvjedočio te mi je zahvalan, što sam ga uputio. Pretiče me u svem, što bih mogao poželiti za olakšicu siromahâ; prvi je da mi dokaže njihove potrebe i da viče na prekomjerne troškove. Ti znaš još i to da te hvali, da ti pokazuje svoje zaufanje i da ničesa nepropušta nebi li ti ugodio. A Timokrat, taj je stao neslagati se jur s Protesilajem; on gleda o njem nevisiti; a Protesilaj je zato zavidan; i po njihovu neskladu doznao sam stranom za njihovu nevjeru“.

Mentor smješeć se ovako odgovori Idomeneju: „Ali kako si mogao biti tako slab te dati da tobom vladaju za tolikih godina dvie izdajice, kojim si znao za nevjeru“? „Ah? ti neznaš, odgovori Idomenej, što mogu

lukavi ljudi u kralja slaba i nemarna, koj im se predao u ruke za svaku stvar. A za drugo jur sam ti rekao, da Protesilaj sada odobrava sve tvoje namjere glede obćenite dobrobiti.“

Mentor prihvati ozbiljnim glasom ovako rieč: „Ja žalibože vidim, da opaki ljudi više mogu u kraljâ nego li dobri; ti si tomu strašan primjer. Ali ti reče, da sam ti ja oči otvorio glede Protesilaja; a ipak si sliep, što puštaš upravu posala čovjeku nedostojnu da živi. Valja ti znati da su i opaki ljudi vrstni dobro činiti: oni ga čine bez razlike kako i zlo, čim ono može biti u prilog njihovim gospodljivim namjeram. Zlo nestoji ih ništa, jer ih neuzteže ni čuvstvo dobrote niti ikoje pravilo kriepostno; ali ni dobro nestoji jih muke, jer pokvarenost jih goni učiniti ga, da se pokažu dobri i da prevare druge ljude. Da pravo reknem, nisu oni dorasli kriepostі, premda se čini, da ju vrše; već su oni vrstni drugim svojim opačinam dodati najgrdniju, a to je licumjerstvo. Dok ti budeš svakako htio dobro raditi, Protesilaj bit će spravan isto tako raditi, samo da si vlast očuva; ali čim on opazi te sklona nešto malaksati, neće ništa prepustiti da te porine u prvašnje grieške nebi li se opet slobodno vratio k svojoj ćudi lukavoj i nemiloj. Možeš li živiti u miru s poštenjem, čim te takav čovjek zasjeda svaki čas i čim znaš, da mudri i vjerni Filokles ubog je i nečastan na otoku Samos?

Ti znaš dobro, Idomeneju, da ljudi lukavi i drzoviti, čim su na oči, zavadjaju slabe vladare, ali valja mi ti tomu dodati, da je u vladara još i druga nemanja nesreća, a to da lahko zaborave kriepost i zasluge čovjeka odaljena. Množtvo ljudi, koji su okolo vladara jest uzrok, da ga neima, koj bi im se duboko u dušu zasadio; njih negane van što je na oči i što im blazni; sve ostalo odè im s pameti. A osobito ih malo gane kriepost, jer ona ne samo što im nelaska, protivi jim se pače i osu-

djuje radi njihove slaboće. Je li čudo, da jih neljube, čim oni ništa neljube osim svoje veličine i razkoši."

Iza toga razgovora Mentor je svjetovao Idomeneju, da mu valja protjerati čim prije Protesilaja i Timokrata a opozvati Filoklesa. Jedina težkoća zadržavala je kralja, što se je bojao oštrine Filoklesove. „Ja netajim, veljaše, da se nemogu obraniti od neke bojazni radi njegova povratka, akoprem ga ljubim i štujem. Ja sam već od prve mladosti privikao, da me hvale, da mi se nameću i ugadjaju, čemu se nemogu nadati od toga čovjeka. Čim bih ja nešto učio, čega on nebi odobravao, lice mu turobno kazivaše dovolje, da me osudjuje. Kad bi samnom bio na samo, vladao bi se s poštovanjem i umjereno ali hladno."

„Nevidiš li, odgovori mu Mentor, da vladari pokvareni laskanjem drže da je hladno i oštro što je god slobodno i iskreno. Idu i dalje umišljajuć si da neima dobre volje za njihovu službu i da netrpi im vlasti, čim u koga nije robske duše te nije spravan blazniti im, kad se nepravedno služe svojom vlašću. Svaka slobodna i sviestna rieč čini im se ohola, prikorna i buntovna. Tako budu tankoćutni, da što im se god neumiljuje, vriedja ih i razdražuje. Ali podjimo dalje. Uzmimo da je Filokles u istinu hladan i oštar: nevriedi li više njegova oštrina, nego li pogubno laskanje tvojih savjetnikâ? Gdje ćeš naći čovjeka bez nedostatka? a nije li taj nedostatak kad ti govore smiono istinu, koje se imaš najmanje bojati? ali što velju! nije li to nedostatak potrebit da tvoje mane popravi i da ti svlada ogrustnost od istine, u koju upade po laskanju? Treba ti čovjek, koj neljubi van istinu; koj te više ljubi nego li ljubiš ti sama sebe; koj ti reče istinu, sve da ti se i neće; koj ti iztrgne svaku izliku, a taj čovjek potrebit jest Filokles. Spomeni se da je vladar presretan, ako se rodi jedan jedini čovjek u njegovoj kraljevini tako plemenite duše,

koji je najdragocieniji poklad države; i da je najveća kazan, koje se ima bojati od bogova, ako izgubi takva čovjeka, jer postade nedostojan imati ga, čim se nije znao njim poslužiti.

Što je nedostataka poštenih ljudî, valja je spoznati, a da neprestaneš služiti se ljudmi. Izpravi je; nedaj se nikad sliepo bezobzirnim njihovim žarom zavesti, ali ih slušaj dragovoljno, poštuj im kriepost, pokaži svietu da ju umiješ razpoznati a najveć se pazi da nebudeš i dalje onaj isti, koji si dosada bio. Vladari zlu navikli, kô što ti bijaše, zadovoljni tim, što preziru pokvarene ljude, neprestaju ipak upotriebiti ih s pouzdanjem i obsipati ih blagodati; s druge strane drže do toga, da oni poznaju tobože kriepostne ljude, ali ništa im neušće do taštu pohvalu a neufaju se niti službe im povjeriti, niti ih pripustit u svoj prijateljski sbor i dogovor, niti im udieliti dobročinstva."

Tada mu Idomenej reče, da ga je stid, što je tako dugo oklievao osloboditi ugnjetenu nevinost a kazniti one, koji su ga prevarili. Mentoru nebi muke sklonuti kralja, da otjera svoga ljubimca; jer čim do toga dodje, da osumnjiče i omraze ljubimce u gospodarâ, vladari, kojim su dosadni te su s njih u neprilici negledaju nego kako bi se ih lišili; prijateljstvo izčezne, zasluge se zaborave; propast ljubimca ništa ih nestoji, samo da im podje s očiju.

Kralj odmah naredi potajno Hegesipu, jednomu izmed glavnih službenikâ dvorskih da uhvati Protesilaja i Timokrata te ih na pouzdanu odprati na ostrv Samos, ostavi ih ondje a dovede natrag Filoklesa iz tudjine. Hegesip sav radostan od te naredbe nije se mogao uzdržati a da noproplače od mila. „Sada tekar, reče kralju, razveseliti ćeš svoje podanike. Ova dvojica uzrok su svim nevoljam tvojim i tvoga puka; ima dvadeset godina, što radi njih uzdišu svi pošteni ljudi, a nemalo se neufaju

ni uzdisati, tako je nemilo njihovo nasilje, oni proganjaju svakoga, koj kuša do tebe doći drugim putem nego kroz njih."

Zatim očitova Hegesip kralju silu nevjerstva i nečovječtva, koja počiniše ova dvojica, o čem kralj nikad neču spominjati, jer ni živa duša neusudi se tužiti. Pripoviedaše mu još i to, kako je odkrio i tajnu urotu, da pogube Mentora. Kralj se zgrozi na sve, što je čuo.

Hegesip požuri se uhvatiti Protesilaja u njegovoj palači; bijaše ona manja ali udobnija i ugodnija od kraljeve; gradjena je vele liepo. Protesilaj nakiti ju troškom, koji namače od žuljeva nesretnika. Baš se desio u mramornoj dvorani do svoje kupelji, gdje se je bezbrižno spružio na naslonjač od grimiza zlatom izvezen; činilo se kô da je umoran i iznemogao od truda; oči mu i vedje kazivale neki nemir, divljač i strahotu. Državni velikaši bijahu oko njega redom na sagovih; lica im se ravnala po Protesilajevu, pazili su na najmanji njegov mig. Čim bi on usta otvorio, svi bi se divili onomu, što bi htio reći. Jedan od poglavitih toga sbora spominjao mu smješno prenapinjuć sve, što je Protesilaj uradio za kralja. Drugi hoćaše ga uglaviti, da Jupiter, prevariv mu majku, dade mu život i da je on sin otca bogova. Pjesnik pjevao mu, da se je Protesilaj naučen vilami izjednačio s Apolom u umnih djelih. Drugi opet pjesnik podliji i bezstidniji nazivao ga u svojoj pjesmi obretnikom liepih umjetnosti i otcem naroda, koga da usrećuje: opisivao ga, kako drži u rukama rog obilja.

Protesilaj slušao je sve te hvale pogledom nehajnim, raztrešenim i prezirnim, kao čovjek, koj je osvjedočen da i više zaslužuje i koj je odveć milostiv, što dopušta da ga hvale. Neki laskavac uslobodio se je prišapnuti mu na uho, da se nešto bruka upravi, koju nastojaše uvesti Mentor. Protesilaj se nasmješi: čitavo družtvo stade odmah smijati se, premda većina nije mogla ni

znati, što reče. Ali čim se Protesilaju vrati pogled ozbiljan i ponosit, stade opet svakoga strah i šutnja. Više je odličnih ljudi izgledalo čas, kad bi se k njim okrenuo Protesilaj i slušao ih: svi bi reći bijahu tronuti i u neprilici, jer su imali kakvu milost u njega izprositi: ponizno ih držanje odavalo; bijahu poput majke, koja pred žrtvenikom prosi u bogova zdravlje svoga jedinca. Reko bi svi su zadovoljni, svi ga ljube i dive mu se, akoprem u svačijem srdcu bijaše nesmiljena mržnja.

Taj čas udje Hegesip, ote moć Protesilaju i naviesti mu od kraljeve strane, da ga ima odvesti na ostrv Samos. Na te rieči prkos ovoga ljubimca pade kô stiena, koja se ruši od vrha strma briega. Eto ti ga gdje se baca na koljena pred Hegesipom smeten i trepećuć; plače, rieč mu zapinje, muca i trese se: obujimlje koljena čovjeku, kojega koj čas prije nebi se bio dostojao ni pogledati. A svi, koji mu se klanjali, videć da je propao bez ikoje nade okrenuše laskanje u pogrde.

Hegesip nedade mu vremena ni da se oprosti sa svojom obitelji, ni da uzme neka tajna pisma. Sve uzmu i odnesu kralju. Isto doba uhvate i Timokrata, a to ga do kraja preseneti, jer mišljaše, čim se posvadio s Protesilajem, da ga neće zavrći u njegovu propast. Otidu brodom, koji je bio spreman: dodju u Samos. Hegesip ostavi tuj nesretnu dvojicu; a da im bude teža nevolja, ostavi ih zajedno. Tuj jedan drugomu ljuto prigovara opačine, koje počiniše i koje bijahu uzrok njihovoj propasti; ostavi ih nada da će se ikada povratiti u Salent, odsudjeni živiti daleko od svojih žena i djece; nevelim daleko od svojih prijatelja, jer ih nisu imali. Ostaviše ih u tudjoj zemlji, gdje nebi imali drugoga načina da živu osim svoga truda; dočim su tolike godine proživili u nasladah i gizdi. Nalik dviem divljim zvierima svagda bijahu spravni med sobom se razdirati.

Medjutim upita Hegesip, na kojoj strani otoka boravi Filokles. Reknu mu, da prebiva podaleko od grada na briegu, gdje mu pećina služi kućom. Svi ljudi govorili su mu pohvalno o tom strancu. Odkad je na ovom ostrvu, veljahu, ni živoj se duši nije zamjerio. Svaki se čudi njegovoj strpljivosti, radinosti i mirnoći; akoprem ništa neima, reć bi da je vazda zadovoljan. Premda se drži daleko od obćenitih posala, bez imetka i ugleda, ipak radi u prilog svakomu, koj zaslužuje; te ima u njega tisuće načina, da ugodi svim svojim susjedom.

Hegesip pristupi k toj pećini; nadje ju praznu i otvorenu; jer uz siromaštvo i priproste svoje običaje Filokles nije trebovao polazeć zatvarati ju. Gruba hasura od site služila mu ložnicom. Riedko bi kad ložio vatru, pošto nejedjaše ništa varena; on se je hranio ljeti svježim voćem a zimi datulami i suhimi smokvami. Bistro vodeno vrelo protičuć od stiene u škalju gasilo mu je žedju. U svojoj pećini nije imao van orudje potrebito kiparstvu i nekoliko knjiga, koje bi čitao u stanovito doba, ne da si nakiti duh ili zadovolji znatiželji već da nauči štogod odmarajuć se od truda, i da privikne dobrini. A nastojao je o kiparstvu da si tjelo vježba, da nedangubi i pribavi si žitak a da netrebuje čije pomoći.

Hegesip ulazeć u pećinu divio se je započetim djelom. Opazi Jupitra, komu bijaše vedro lice veličanstveno, a lahko na njem prepoznati otca bogova i ljudi. S druge strane bijaše Marte kazujuć smjelost osornu i prieteću. Ali što bi najveć ganulo, bijaše Minerva, gdje bodri umjetnosti; lice joj plemenito i milo, stas povisok i okretan; držanje joj živahno, da bi čovjek pomislio da će sad pokročiti.

Pošto se je Hegesip nasladio gledajuć ote kipe izadje iz pećine i opazi s daleka pod velikim stablom Filoklesa, gdje čita na travi, podje pram njemu, a Filokles, koj ga opazi, nezna što da pomisli. „Nije li to, reče u

sebi, Hegesip s kojim sam dugo vremena živio u Kreti? Ali koja li je prilika, da on dolazi na ovaj odaljeni ostrv? Nije li to njegova sjena, koja iza smrti dolazi od obale Stiksove?"

Čim je on tako bivao u dvojbi, Hegesip dodje tako blizu do njega, da mu ga je valjalo spoznati, te ga zagrli: „Ta jesi li to ti, reče, moj mili stari prijatelju? Koji li slučaj, kakva te je oluja bacila na ovaj kraj? Zašto si ostavio Kretu? da li nesreća mojoj nalik odtrgnu te od naše domovine?"

Hegesip mu odgovori: „Nije nesreća: usuprot milost bogova dovede me amo." Odmah zatim izpripovieda mu dugotrajno nasilje Protesilajevo, njegove spletke sa Timokratom, nevolju, u koju svali Idomeneja, propast toga vladaoca, njegov bjeg na Hesperijsko primorje, zasnov Salenta, dolazak Mentora i Telemaka, mudra pravila, u kojih uputi Mentor kralja i nemilost, u koju upadoše dvie izdajice, doda kako ih je doveo u Samos, da tuj živu prognani, kô što su to isto uzrokovali Filoklesu; i zaglavi tim, da mu je kraljem naredjeno dopratiti ga u Salent, gdje će kralj, koj je spoznao njegovu nedužnost, povjerit mu poslove i napunit ga blagodati.

„Vidiš li, odgovori mu Filokles, ovu pećinu prikladniju da bude zaklonom divljim zvierim, nego da ljudi u njoj prebivaju? ja sam tuj okusio tolike godine više slasti i počitka nego li u zlatnih krećanskih palačah. Ljudi me jur neprevariše, jer neimam s njimi posla i nečujem više njihova govora laskava i otrovna; ja jih jur netrebam; moje ruke radnjom otvrdnule daju mi s lahka priprostu hranu, koje mi treba: hoće mi se, kako i sam vidiš, samo lahka ruha, da se zaodjenem. Čim neimam više potreba te uživam veliki mir i sladku slobodu, za koje me mudre moje knjige uče, da se dobro njimi služim, što da idem tražiti u ljudih zavidnih, vuhlenih i nestalnih? Ne, ne, moj dragi Hegesipe, nemoj mi

zavidjeti sreće. Protesilaj izdao je sama sebe, čim je htio kralja izdati a mene zatrti. Ali meni zla neučini: usuprot učini mi najveće dobro, oslobodi me buke i robstva poslena života: njemu sam zahvalan za milu mi samoću i sve nevine razkoši, koje uživam."

„Vrati se, Hegesipe, vrati se ka kralju i pomozi mu podnieti nevolje njegove veličine i radi u njega, što bi htio da ja radim. Pošto mu otvori napokon oči taj mudri čovjek, koga zoveš Mentorom, koje mu za dugo bijahu zatvorene istini, neka ga pri sebi zadrži. Meni se neće iza postradanja ostaviti pristanište, kamo me bacila po sreći oluja, te da se opet povjerim vjetrom i valovom. Oh! što li valja žaliti kralje! što li su vriedni pomilovanja, koji im služe! Ako li su opaki, koliko trpe po njih ljudi! koje li muke. čekaju jih u mračnom Tartaru! ako li su dobri, kolike jim je težkoće svladati! kolikim zamkâm se oteti! kolika zla pretrpiti! Još jednom ti velju, Hegesipe, ostavi me u sretnom mojem siromaštvu".

Dočim Filokles ovo govoraše uz priličnu žestinu, Hegesip ga je gledao u čudu. Bio ga je drugda vidio na Kreti mršava, slaba i onemogla, kad je upravljao najvećimi poslovi; a to zato, jer ga vatrena i ozbiljna njegova ćud skončavala u poslu, nije mogao viditi, a da ga neljute nekažnjene opačine; htio je da se poslovi vrše podpunim redom, kako nigda nebiva; i tako mu je služba tamanila slabahno zdravlje. Ali u Samosu Hegesip ga nadje čila i kriepka: uzprkos godinam cvatuća mladost ponavljala mu se na licu: život umjeren, miran i radin stvori mu kô novu ćud.

„Ti se čudiš videć me promienjena, reče tada Filokles smješeć se; samoća pribavi mi čilost i podpuno zdravlje; moji mi neprijatelji namakoše, česa nebih nikad bio mogao naći za najveće sreće. Hoćeš li, da se odreknem pravih dobara, a da se jagmim za lažnimi, te

upadnem u stare svoje nevolje; nemoj biti okrutniji od Protesilaja, bar mi nezavidi sreće, koju mi on dobavi".

Onda mu Hegesip predoči, ali uzalud sve, što je mislio, da bi ga moglo ganuti. „Zar ti neimaš čuvstva, veljaše mu, za radost, da vidiš opet svoj rod i prijatelje, koji uzdišu za tvojim povratkom i koje sama nada, da te zagrle, napunjuje veseljem? Zar ti, koj se bojiš bogova i mila ti je dužnost, ništa nedržiš do toga, da poslužiš svomu kralju i pomogneš mu u svakom dobru, koje hoće da učini i da usreći toliki sviet? Je li dopušteno dati se mudrosti samoživoj, držati više do sebe, nego do svega roda ljudskoga, voliti svoj počitak nego li sreću svojih sugradjana? A za drugo držati će ljudi, da je to zlovolja, što nećeš da se vratiš ka kralju. Ako li on htjede zlo ti učiniti, bijaše za to, što te nije poznao: nebijaše ono pravi, dobri i pravedni Filokles, koga je on htio obnevoljiti; čisto drugi čovjek je bio, koga mu se je htjelo kazniti. Ali sad, gdje te pozna, te jur nezamienjuje te drugim, ćuti u svom srdcu sve svoje starinsko prijateljstvo prama tebi; on te očekuje; jur širi svoje ruke da te zagrli; nestrpljivo broji dneve i časove. Zar da bude u tebe tako tvrdo srdce da se nedaš namoliti svojim kraljem i najsrdačnijimi svojimi prijatelji?"

Filoklesu, koj se je bio na prvi mah razblažio prepoznav Hegesipa, posta opet lice ozbiljno, slušajuć te rieči. Nalik stancu kamenu, na koji zaludo navaljuju vjetrovi i o kom se razbijaju hučuć valovi, on se neganù; te ni molbe ni razlozi nenadju pristupa u srdce njegovo. Ali u čas kad već Hegesip stao zdvajati, da će ga predobiti, Filokles upitav se u bogova, doznade po poletu ptica i utrobi žrtava te drugih znamenjih, da mu je poći s Hegesipom.

Onda se već neuzprotivi i spremaše se na odlazak; ali se nemogaše oteti, da nepožali za pustinjom, gdje je tolike godine boravio. „Ah! veljaše, treba li da te

ostavim mila pećino, gdje svake noći tihim sam se snom odmarao od dnevnih trudova! tuj usried moga siromaštva sudjenice mi prele dneve zlatom i svilom". Pade ničice na zemlju plačuć, da se pokloni Najadi, koja ga za dugo napajala bistrom svojom vodom i vilam, koje prebivaju po svih bližnjih gorah. Jeka je čula njegovu tužbu i ponovi ju svim poljskim božanstvom.

Zatim dodje Filokles u grad ukrcati se s Hegesipom. Mislio je, da nesretni Protesilaj neće ga od stida i zlovolje ni htjeti vidjeti; ali se je varao; jer ljudi izopačeni neimaju nikakova stida i vazda su spremni na svaku podlost. Filokles se smjerno skrivao od bojazni, da ga nevidi taj jadnik; bojao se povećati mu nevolju pokazujuć sreću neprijatelja, koga kane uznesti na ruševinah njegove sreće. Ali se je Protesilaj natiskivao Filoklesu; hoćaše ga ganuti na smilovanje, nebi li ga zagovarao u kralja, da se može vratiti u Salent. Filokles bijaše odveć iskren da mu obeća da će nastojati o njegovu opozovu; jer je znao bolje nego itko, kako bi poguban bio njegov povratak; ali je posve prijazno s njim govorio, dokazao mu svoje pomilovanje, nastojao ga tješiti i opominjao, da smiri bogove neporočnim vladanjem i strpljivošću u zlu. Pošto je doznao, da je kralj oduzeo Protesilaju sav njegov imetak nepravedno stečen, obeća mu dvie stvari, i vjerno održa rieč; jedno da će se pobrinuti za ženu mu i djecu, koja su ostala u Salentu u groznu siromaštvu, napušteni obćenitoj mržnji; a drugo da će poslati Protesilaju na taj odaljeni ostrv novčanu pomoć, nebi li ublažio mu nevolju.

U to se nadmu jedra prijaznim vjetrom; Hegesip nestrpljiv uskoravao je odlazak Filoklesov. Protesilaj vidje ih ukrcati se; zadugo mu pogled pripeo se i nemako od obale; pratio je okom brod, koji je letio preko valova, a vjetar ga sveudilj tjerao. Jur i kad ga nemo-

gaše više vidjeti, dozivaše si pameti njegovu priliku. Napokon smeten i gonjen bjesom i sdvojnošću čupa si kosu, vâlja se po pjesku, biedi bogove s njihove nemilosti, zaludo dozivlje smrt u pomoć, koja gluha na njegove molbe nemari ga osloboditi od tolikih zala, a sam neima srdca si ju zadati.

Brod, komu prijahu Neptun i vjetrovi brzo prispje u Salent. Jave kralju da već ulazi u luku; odmah potrča s Mentorom pred Filoklesa; srdačno ga zagrli, dokaza mu živu žalost, što ga je tako nepravedno proganjao. Ovo priznanje ne samo nije se činilo kô slaboća u kralja, svi su pače Salentijani smatrali ga kô napor plemenite duše, koja nadvisuje vlastite si grieške, odlučno ih priznavajuć da ih popravi. Svi ljudi proplakaše od radosti, što opet vide poštena čovjeka, koj je vazda puk ljubio i što čuju kralja govoriti tako mudro i dobrostivo.

Filokles primao je smjernošću i poštovanjem kraljevo milovanje i jedva je čekao, da se uklone radostnomu klikovanju puka; podje za kraljem u palaču. Doskora Mentor i on budu med sobom tako na uzdanu, kô da su zajedno cieli svoj viek proživili, premda nisu se nikad prije vidjeli; jer bogovi, koji uzkratiše opakim ljudem sviest, da nepoznaju dobre, dali su dobrim da se med sobom poznaju. Kojim ugadja kriepost, nemogu biti zajedno, a da ih nesloži kriepost, koju oni ljube.

Za kratko uprosi Filokles u kralja, da mu dozvoli zakloniti se u samotno mjesto blizu Salenta, gdje je siromašno životario, kao drugda u Samosu. Kralj bi ga s Mentorom nemalo svaki dan pohadjao u njegovoj samoći. Tuj bi se dogovarali, kako da se učvrste zakoni i uredi stalno država prema obćenitomu probitku.

Poglavite stvari, o kojih bi se posavjetovali, bijahu uzgoj djece i način živovanja za mira. „Što je djece, Mentor veljaše, da su nje manje vlastni roditelji nego

država; djeca su pučka, oni su pučko uzdanje i sila; nije već na·dobu popraviti ih, kad su pošla po kvaru. Nije dosta iz službâ jih iztisnuti, ako se vidi, da su nedostojni: bolje je zlo prepriečiti, nego da bude nužde kazniti ih. Kralj, dodao bi on, koji je otac svemu puku, još je navlaš otac mladeži, koja je cviet svega naroda. Za cvieta valja se brinuti za plod: s toga kralj neprezri bditi nad uzgojem djece i nastoj, da i drugi bdiju; čvrsto se toga drži, da se vrše zakoni Minosovi, koji naredjuju, da se ima djecu priučiti, da prezru bol i smrt; da im bude častno uklanjati se razkošim i bogatstvu; da se nepravda, laž, nezahvalnost, razputnost pribroje pogrdnim opačinam. Da ih priuče od rana djetinstva pjevati hvale junakom, koje su bogovi ljubili, koji su pokazali hrabrost u boju; da im glasba duše zanosi, nebi li im vladanje bilo blago i neporočno. Da naviknu ljubezno postupati sa svojimi prijatelji, vjerno sa saveznici, pravedno sa svimi ljudi, pače i s najkrućimi neprijatelji; da se manje boje smrti i mukâ nego li najsitnijega prigovora sviesti. Ako li se za rana sklonu djeca na ovako uznosit način mišljenja, te im se ono u srdcu usadi milinom pjevanja, malo ih bude, koje nebi uzpalila ljubav slave i krieposti.“

Mentor primjeti, da je glavna zasnovati javne škole, nebi li mladež privikla i najtežemu vježbanju tjela i uklonila se mekoputnosti i dangubi, koja kvari najbolje ćudi; htio je da bude prerazličitih igara, koje bi bodrile sav puk, a što bi najveć uvježbale tjelo, da bude spretno, gibko i kriepko; dodao je nagrade, da probudi plemenito takmenje. A najviše je želio za volju dobrih običaja, da se mladi ljudi za rana žene i da im roditelji bez obzira na korist puste na volju izabrati si drugarice ugodne na tjelu i duši, uz koje bi prijanjali.

Ali dok se oni tako dogovarali o načinu, kako da se održi mladež u čistoći običaja, nedužnosti, radinosti,

posluhu i težnji za slavom, Filokles, koj je ljubio rat, govoraše Mentoru: „Zaludo ćeš prinukati mlade ljude na sve ovo vježbanje, ako li ih pustiš čamiti u vjekovitu miru, gdje neće imati nikakva ratna izkustva, niti ikoje potrebe da pokušaju svoju hrabrost. Tim će malo po malo oslabiti narod, srdca će odveć omekšati, naslade pokvarit će običaje. Drugi narodi ratoborni bez muke će ih svladati i jer htjede iztriebiti zla, koja rat sobom vodi, upasti će u najstrašnije sužanjstvo".

Mentor mu odgovori: „Ratne nevolje još su užasnije nego li ih misliš. Rat troši državu i vazda ju meće na pogibelj da propadne još i kad bude najsjajnija pobjeda. Makar kako sretno ga započeo, nisi stalan da će se dovršiti, a da nedoživiš žalostna razpada sreće. Ma da se upustiš u boj s pretežnijom silom, najmanja pogrieška, tašta strava, nemalo ništa izvine ti pobjedu, koju si u rukama držao, da ju prenese k tvojim neprijateljem. Sve da bude nekim načinom pripeta uz tvoj tabor pobjeda, zatiruć neprijatelja zatireš i sama sebe; u državi nestane ljudî, opuste nemalo zemlje; poremeti se trgovina; ali što je i gore oslabljuju najbolji zakoni a kvare se običaji; mladež daje se na svaku zloću; nužda stišće da podnose pogubnu razuzdanost u vojsci; pravica i red, sve strada s toga meteža. Kralj, koj pro lieva krv tolikih ljudî i uzrokuje tolike nevolje, da si steče nešto slave ili razmakne medje svojoj kraljevini, nedostojan je slave, za kojom ide i zaslužuje, da izgubi i što jur ima, jer je htio ugrabiti, što mu nikako nepripada.

Ovo je način, da se priuči narod hrabrosti za mira: Jur si vidio, koja li vježbanja tjelesna naredjujemo, nagrade, koje će probuditi takmenje, pravila poštenja i krieposti, koja se imaju usaditi u srdcu djece već od povitka pjevanjem junačkih djelâ; dodaj tim podporištem još i život umjeren i radin. Ali ni to nije sve: čim se

koj narod saveznik tvoj zarati, treba tamo poslati cviet omladine, osobito one, u koje ima vojne vještine i koja je najprikladnija okoristiti se izkustvom. Tim ćeš si održati dobar glas u svojih saveznikâ, svaki će tražiti tvoje prijateljstvo, a bojat će se da ga neizgubi; sve i neimajuć kod kuće rata niti o svom trošku, omladina biti će ratu vješta i neustrašiva. Premda je u tebe mir, nećeš ipak prepustiti, da u velike štuješ one, u kojih ima bojne vještine; jer pravi je način, da se rat ukloni, a očuva trajni mir, ako se vježbaju u oružju; ako poštuješ ljude, koji se odlikuju u tom zanimanju; ako ih bude vazda, koji su se uvježbali u inostranih krajevih, koji poznaju sile, stegu vojničku i način ratovanja u bližnjih susjedâ; ako nisi zato niti da se zavojštiš s kim s gospodljivosti niti bojiš s mlitavosti. I tim, što si vazda spreman ratovati za nuždu, dotle dospiješ da ti nikad toga netreba.

Kad su saveznici skloni zaratiti se med sobom, tebi je biti miriteljem. Ovako ćeš steći slavu i stalniju i zaufaniju, nego li osvajači; dobavljaš se ljubavi i štovanja u inostranih; svi te trebaju, ti jim gospoduješ pouzdanjem, kô što svojim podanikom ugledom i vlašću; čuvarom si njihovih tajnâ, sudcem obranikom u dogovorih; gospodarom srdaca; tvoj se dobar glas raznosi po svietu i u najdaljih stranah; tvoje ime jest poput ugodna mirisa, koji se širi posvuda do u skrajnih narodâ. Ako li u takvu stanju na tebe navali bližnji narod proti svakomu pravilu pravice, nadje te spremna i gotova na rat; ali što i više vriedi, nadje, da te ljube i pomažu; svi tvoji susjedi ustaju na oružje za tebe i osvjedočeni su, da te valja uzdržati za volju obćenitoga spasa. To ti je pouzdanija obrana, nego li sve gradske zidine i sve najjače tvrdjave: to ti je prava slava. Ali koli je malo kraljeva, koji ju traže i od nje se neodalje! Trče za vara-

vom sjenom, a odvraćaju se od pravoga poštenja, jer ga nepoznaju“.

Kad je Mentor to izgovorio, Filokles u čudu ga je gledao; zatim svrne pogled na kralja i opazi velikim veseljem, kako željno Idomenej sabiraše u dnu duše sve rieči, koje proticahu iz ustiju toga stranca kô potok mudrosti.

Minerva pod prilikom Mentora ovako je uredjivala najbolje zakone i najkoristnija pravila uprave, ne lih zato, da procvate kraljevina Idomenejeva, već da pokaže Telemaku, kad se povrati, živu sliku, što li može uraditi mudra uprava, da usreći narode i dobavi dobru kralju neskončivu slavu.

KNJIGA XII.

SADRŽAJ.

Telemak sprijatelji si u saveznom taboru Filokteta, koji bijaše prije nanj zlovoljan radi Ulisa otca mu. Filoktet mu pripovieda svoje zgode, pri čem opisuje potanko smrt Herkulovu uzrokovanu otrovnim ruhom, koje dade Centaur Nesus Dejaniri. Kaže mu, kako je dobio od toga junaka kobne striele, bez kojih nebi bila pala Troja; kako je nakazan bio nevoljami, koje je pretrpio na ostrvu Lemnos, jer odade svoju tajnu; i kako se je Ulis služio Neoptolemom, da ga nagovori poći na obsadu trojansku, gdje su mu izliečili rane sinovi Eskulapovi.

Medjuto se je Telemak junački vladao u ratnih pogibeljih. Odilazeć od Salenta prionù steći si prijazan starijih vodjâ, koji su došli do najvećega glasa i izkustva. Nestor, koji ga bijaše vidio u Pilosu i vazda ljubio Ulisa, držao ga je kô da mu je vlastito diete. Davao bi mu svakojaka nauka, a podkriepio bi ga različitimi primjeri, pripoviedao sve zgode svoje mladosti i sve što je vidio znamenita u junakâ prošloga vremena. Pamet starčeva, koj bijaše proživio tri ljudska vieka, bila je kô povjest starinske dobe uklesana u mramoru ili mjedi.

Filoktet nije imao s početka prijazna čuvstva prama Telemaku, kao Nestor: mržnja, koju je dugo vremena gojio u srdcu proti Ulisu, odvraćala ga je od sina; mučno mu bijaše vidjeti sve, što bi reći bogovi spremali u prilog mladomu čovjeku, nebi li ga izjednačili s junaci, koji obališe trojanski grad. Ali napokon smjernost Telemakova nadvlada svu protivštinu Filoktetovu; nije se mogao oteti, da neuzljubi kriepost toli krotku i smjernu.

Često bi uzeo na stranu Telemaka te bi mu rekô: „Moj sinko (ja nezazirem ovako te zvati), tvoj otac i ja, nemogu ti tajiti, bijasmo za dugo jedan drugomu neprijatelji; priznajem dapače, da i pošto smo porušili ponositu Troju, moje se srdce jošte nesmirilo i kad sam te vidio, stajalo me muke ljubiti kriepost u sina Ulisova. Često sam sebe radi toga biedio. Ali na posliedku kriepost, kad bude milokrvna, prostodušna i smjerna, nadvlada sve". Zatim se Filoktet sklonû malo po malo pripoviedati mu, što je uzpalilo u njegovu srdcu toliku mržnju proti Ulisu.

„Treba, reče, s daljega početi pripoviest. Ja sam ti posvuda pratio velikoga Herkula, koji je zemlju oslobodio od tolikih nakazâ, i prema komu svi su ostali junaci kô slabe trsti pored velika duba, ili kô najmanje ptice u oči orla. Njegove i moje nevolje potekoše od strasti, koja je uzrok najgroznijim nezgodam; a to ti je ljubav. Herkul, koj je shrvao tolike nakaze, nije mogao nadvladati te sramotne strasti, te je s njim šalu sbijao ljubavni bogo. Nebi se nikad spomenuo, á da mu stid neudari na obraz, kako je drugda toliko zaboravio na svoju slavu, te je preo kudjelju u Omfale, kraljice Lidijske, kô najveći jadnik i mekušac; dotle ga bijaše zaniela ljubav.

Stotinu mi je puti priznao, da mu je ova prigoda njegova života potamnila junačtvo i nemalo iztaštila sva slavna djela. Ali o bogovi! kolika li je slabost i nestalnost ljudi! u veliko drže do sebe, a nemogu ničemu odoljeti. Ah! veliki Herkul opet se zaplete u zamke ljubavi, na koje bijaše često zamrzio: uzljubi Dejaniru. Kamo sreće, da bude stalan u svojoj ljubav prama ovoj, koja mu bijaše žena. Ali doskora mladost Jolina, kojoj na licu sjale miline, zatravi mu srdce. Dejanira uzplamti ljubomornošću; spomenù se kobnoga ruha, koje joj umiruć ostavi Centaur Nesus, kao način podoban probudit ljubav u

Herkula, kad bi god nju zanemario, da uzljubi koju drugu. Ah! ovo ruho nakvašeno jedovitom krvlju Centaurovom, imalo je u sebi nalip strielâ, koje su probole tu nakazu. Ti znaš, da striele Herkulove, koj ubi nevjernoga Centaura, bijahu omašćene krvlju sedmoglava zmaja Lernejskoga, i da je ta krv tako mu potrovala striele, da se rane s njih nedale izliečiti.

Herkul čim se zaodjenu tim ruhom, brzo osjeti proždiruću vatru, koja mu dopirala u kosti do mozga; dizao bi strašnu viku, kojom odjekivalà gora Oeta i ozvanjalo po dubokih dolinah; samo more reć bi pognulo se; najbjesniji bikovi, da zamûču, kad se med sobom bore, nebi digli tako strašne vike. Nesretni Likas, koj mu donese poslan Dejanirom ono ruho, usudio mu se primaknuti, Herkul u prevelikoj muci, uhvati ga, te njim zavrti, kô praćar svojom praćom kamen, da ga od sebe baci. Ovako Likas bačen s gorske visine mogućom desnicom Herkulovom, pade u more, gdje se za čas preobrati klisurom, koja još nosi ljudsku priliku, oko koje biju bjesni valovi, te zastrašuje još s daleka oprezne kormilare.

Iza nesreće Likasove, ja se nisam ufao već približiti Herkulu: gledao sam sakriti se u najdublje pećine. Vidjao sam ga jednom rukom čupati bez muke iz korena visoke jele i stare hrastove, koji su za mnogih vjekova odoljeli vjetrom i vihrom. Drugom bi rukom nastojao uzalud odtrgnuti sa ledjî kobnu odjeću: ona se priliepila koži i nemalo srasla s njegovimi udi. Kako bi ju trzao, kidao bi i kožu si i meso: krv proticala potokom i kvasila je zemlju.

Napokon veliki njegov duh nadvladav bol povikne: Vidiš li, dragi moj Filoktete, kojim me zlom muče bogovi; oni su pravedni, ja sam je uvriedio; prekršio sam zakonsku vjeru. Pošto sam nadvladao tolike neprijatelje, sramotno se dadoh svladati ljubavlju neznane ljepote; ja pogibam a pogibam rado, da umirim bogove. Ali jao!

mili prijatelju, kamo li bježiš? Prekomjerne muke nagnaše me doduše na okrutno djelo proti nebogomu Likasu, te me to peče; jer on nije znao za otrov, koga mi ponudi; nije zaslužio što postrada od moje ruke; ali scieniš li, da ja mogu zaboraviti prijateljstvo, koje ti dugujem, te da ću ti život oteti? Ne, ne, nikad ja neprestadoh ljubiti Filokteta. Filoktet će primiti posljednji moj uzdah, koji jur hoće da odprhne; on će sahraniti moj pepeo. Ta gdje si moj mili Filoktete? Filoktete jedina mi nado, koja mi preostaje ovoga života.

Na te rieči potrčim k njemu, on širi ruke i htjede me zagrliti, ali se uztegnu bojeć se, da mi neuzpali u grudih nemilu vatru, kojom je sam gorio. Jaoh! reče, nesmijem te zagrliti; ni te utjehe mi nedaju. To reče i stade sakupljati stabla, koja bi obalio, napravi lomaču na vrhu planine; mirno se uzpne na lomaču, razastre kožu Nemejskoga lava, koja mu pokrivala ledja, kad bi od jednoga kraja zemlje do drugoga pošao shrvati nakaze i osloboditi nesretnike; nasloni se na svoj buzdohan i naredi mi, da zapalim lomaču.

Uhvati me groza i ruke mi se tresle, ali nemogle odbiti te nemile usluge; jer život nebijaše jur zanj božji dar uz toliku nesreću; pobojah se pače, da ga prekomjerna bol nenavede učiniti, što bi okaljalo mu kriepost, kojoj se sav sviet divio. Kako opazi da se plamen hvata lomače, povikne: Sad spoznajem, moj mili Filoktete, iskreno tvoje prijateljstvo; jer ti je milije moje poštenje, nego li moj život. Bogovi ti naplatili! Ostavljam ti, što mi je najdraže na svietu, striele omašćene krvlju aždaje Lernejske. Ti znaš da rane s njih nedaju se izliečiti, po njih nitko te nesvlada, kô ni mene, niti ikoj smrtnik usudi se s tobom se boriti. Spomeni se, da sam bio vjeran do smrti našemu prijateljstvu i nikad nemeći s uma koliko mi bijaše mio. Ali ako je istina, da te ganuše moje nevolje, neuzkrati mi posljednje utjehe:

obećaj mi da nećeš odati ni živoj duši moje smrti, niti mjesta, gdje budeš sahranio mi pepeo. Ja mu obećah, ah! prisegoh mu pače orosiv svojimi suzami njegovu lomaču. Zràka radostnica zasjà mu iz očiju; ali na jednom sukljajući plamen, koji ga obtočio, uduši mu glas i nemalo otè mi ga pogledu. Ipak sam ga još vidio kroz plamen tako vedra lica, kô da je ovjenčan cviećem i odišuć mirisom pri veselju slastne gostbe usried svojih prijateljâ.

Vatra doskora izgori sve što bijaše u njega zemaljsko i smrtno Doskora neosta ništa od svega, što je primio pri porodu od matere Alkmene; ali ohrani po volji Jupitrovoj ono biće čisto i nesmrtno, onaj plamen nebeski, koji je pravi početak životu i koga bijaše primio od otca bogova. I tako podje med bogove pod zlatne svodove sjajnoga Olimpa piti nektar, gdje mu oni dadoše zaručnicu ljubeznu Hebu, božicu mladosti, koja je točila nektar u čašu velikoga Jupitra prije, nego zapade ta čast Ganimeda.

Meni pako bijahu izvorom nikad neusahlih mûkâ one striele, koje mi dade, da me uzvisi nada sve junake. Dugo nepotrajà, kraljevi udruženi uzeše osvetiti Menelaja na bezstidnom Parisu, koji otè Helenu, i razrušiti državu Priamovu. Gatalica Apolova oglasi jim, da se neimaju nadati, da će dokončati taj rat, van ako budu imali striele Herkulove.

Ulis, tvoj otac, koj bijaše vazda najmudriji i najdomišljatiji u svakom savjetu, uzè si brigu, da me nagovori poći s njimi na obsadu trojansku, te donieti onamo striele, za koje držaše, da su u mene Jur dugo vrieme prošlo, što nisu vidjeli Herkula po svietu; nečuli jur o kakvu novu djelu toga junaka; nakaze i zlotvori opet se pojavljivali nekažnjeni. Grci nisu znali, što da misle o njem; jedni govorili da je umro; a drugi tvrdili, da je pošao na sjeverne strane ukrotiti Skite.

Ulis je držao, da je umro i pokuša izmamiti od mene, da mu to priznam; dodje k meni u doba, gdje se ja nemogao još smiriti radi gubitka velikoga Alcida. Stalo ga je velike muke približiti mi se; jer sam zazirao od ljudî; nisam mogao podnositi, da me iztrgnu iz pustinje gore Oete, gdje sam vidio poginuti svoga prijatelja; na drugo nisam ni mislio, van si pameti dozivao priliku toga junaka i suze ronio pri pogledu tužnoga mjesta. Ali rieči, koje proticale iz ustiju tvoga otca bijahu sladke i zamamljive; činio se žalostan nemalo kô i ja; suze ronio; znao je pomalo srdce mi predobiti i steći moje zaufanje; sklonù me na smilovanje pram grčkim vladarom, koji su pošli boriti se za pravednu stvar, a bez mene nemogahu uspjeti. Ipak nikad mu nepodje za rukom iztisnuti mi tajnu o smrti Herkulovoj, za koju se zakleh nikad je neodati; ali on nije dvojio, da je umro, pak me naganjao, da mu kažem mjesto, gdje mu sahranih ostanke.

Ah! kruto me je mrzilo lomiti vjeru odajuć tajnu, koju obećah bogovom, da je neću odati; ali sam bio slab, što himbeno mimoidoh prisegu neufajuć se prekršiti ju ravno; bogovi me zato kazniše: lupio sam o zemlju nogom na mjestu, gdje sam bio sahranio Herkulov pepeo. Zatim podjoh k udruženim kraljem, koji me primiše veseljem, kako bi bili samoga Herkula. Kad dodjoh na ostrv Lemnos, htjedoh pokazati Grkom, što li mogu moje striele; spremajuć se ubiti divokozu, koja se zaletila u šumu, s nepomnje odkliznu mi striela iz lûka na nogu, te me rani tako, da još i sad osjećam. Odmah oćutih iste boli, koje Herkul pretrpi: dan i noć bučio je ostrv mojom vikom; crna i pokvarena krv cureć sa moje rane okuživala je zrak i širila po grčkom taboru smrdež podoban udušiti najčilije ljude. Svu vojsku hvatala je groza, videć me u tako strašnu stanju;

svaki je pomislio, da je to kazan, koju su pravedni bogovi na mene poslali.

Ulis, koj me bijaše prvi nagovorio na taj rat, prvi me odbjegnù. Spoznao sam iza toga, da je zato učinio, što mu bijaše prèča obćenita korist Grčke i pobjeda, nego-li svi razlozi prijateljstva i posebni obziri. Jur se nije moglo prikazati žrtve u taboru, tolika bijaše smetnja u vojsci sa odurnosti moje rane, kužne pogibelji i strahote moje vike. Ali on čas kad me zapustili svi Grci po savjetu Ulisovu, razložita ova odluka činila mi se najgrdja nečovječnost i najcrnije izdajstvo. Ah! ja sam bio sliep, te nisam vidio, da je pravo, što su najrazboritiji ljudi proti meni, kô što i bogovi, koje sam uvriedio.

Ostadoh nemalo za čitave obsade trojanske samotan, bez pomoći, bez ufanja i utjehe, pritisnut strašnom bolju na tom pustom i divljem ostrvu, gdje nisam čuo do ûjanje valova morskih, koji se razbijali o hridi. Nadjoh usried te pustinje praznu pećinu u klisuri, koja dizala pram nebu dva rta poput dviju glava: od te klisure proticaše bistri kladenac. Ova pećina bijaše zaklonom divljim zvierim, te sam bio danju i noću na dohvat njihovu bjesu. Sabrah nešto lišća, da nanj legnem. Od svega mi nepreosta do drven čanak, grubo izdjelan i nekoliko razdrpanih haljinâ, čim bi obavijao ranu, da ustavim krv, a tim bi ju i čistio. Tuj zapušten od ljudî i pod pritiskom gnjeva bogova boravio sam svoje dneve sgadjajuć svojimi strielami golube i druge ptice, koje bi oblitale klisuru. Kad bih ubio koju pticu za svoju hranu, trebalo bi, da se bolno po zemlji dovučem pobrati si plien: tako su mi moje ruke pribavljale hranu.

Odilazeć Grci ostaviše mi doduše nešto živeža, ali taj nepotraja dugo. Izkresao bih vatru kremenom. Ma kako bio grozovit ovakav život, bio bi mi ugodan daleko od ljudî himbenih i nevjernih, da me neobali bol

i da nisam vazda premitao u pameti svoju žalostnu sud-
binu. Što! govorio bih, iztrgnuti čovjeka iz domovine
tobož jedinoga, koj bi mogô osvetiti Grčku, pak ga osta-
viti za spavanja na pustu otoku! jer za moga sna odoše
Grci. Pomisli, kako me je presenetilo i kolike sam suze
ronio, kad se probudih, videć brodove jedriti preko mora.
Ah! tražio sam na sve strane pustoga i divljega otoka,
a nenadjoh van tugu i žalost.

Do istine neima tuj ni pristaništa, ni trgovine, ni
čovjeka da primi gosta, jer nitko od svoje volje tamo
nepristupi. Jedva je vidjeti koga nesretnika, kojega oluja
bacila, niti se je nadati družtvu, van ako se tko nasuče,
pak još i oni, koji su dolazili, neufahu se sobom me
uzeti, bojahu se gnjeva bogova i Grkâ. Kroz deset go-
dinâ trpio sam sramotu, bol i glad; gojio sam ranu, koja
me izjedala; već i nade nestalo mi u srdcu.

Kad se jednom vraćah od potraživanja ljekovita
bilja za svoju ranu, opazih u svojoj špilji mlada čovjeka,
krasna i mila, ali ponosita i junačkoga stasa. Činilo mi
se, da vidim Ahila, toliko mu bijaše nalik licem, pogle-
dom i hodom; sama doba mu kazala da nemogaše biti
on sam. Zamjetih mu na licu smilovanje, ujedno i ne-
priliku; ganulo ga videć, kojom mukom i kako se po-
lagano ja vukao; vika žalostna i prodiruća, kojom odje-
kivalo od mene sve žalo omekša mu srdce.

Tudjinče! rekoh mu već s daleka, koja te nevolja
dovede na ovaj pusti ostrv? spoznajem nošnju grčku,
nošnju, koja mi je još sada mila. Oh! težko li čekam da
čujem tvoj glas i iz tvojih ustiju slušam jezik, koji na-
učih za djetinstva, te kojim nemogu s nikim govoriti
već dugo vremena u ovoj pustinji. Nemoj se plašiti vi-
deć čovjeka ovako nevoljna; valja da mu se smiluješ.

Jedva reče Neoptolem: Ja sam Grk, poviknem: O
sladkih rieči iza tolikih godinâ mučanja i žalosti bez
utjehe! o moj sinko! koja nevolja, koja li oluja ili pače

koj prijazan vjetar nanese te ovamo, da mi muke dokončaš? On odgovori: ja sam iz otoka Scira i tamo se vraćam, vele, da sam sin Ahilov: sad znaš sve.

Ovo malo rieči nezadovolji moje znatiželje; rekoh mu: Sine otca, koga sam vrlo ljubio, mili gojenče Likomedov, kako ti ovamo? Odakle dolaziš? On mi odgovori: da dolazi od obsade trojanske. Ali tebe nebijaše, rekoh, pri prvom polazku. A ti, reče mi on, bijaše li? Ja mu odgovorim: Vidim, da neznaš ni za ime Filoktetovo ni njegove nevolje! Jao! što li sam nesretan, moji progonitelji rugaju se s mojom nevoljom; Grci neznaju što ja trpim; moja bol biva sve to veća. Atrejevi sinovi dotjeraše me do ovoga stanja: da im bogovi naplate!

Zatim mu izpripoviedam kojim me načinom ostaviše Grci. Kako on začu moje tužbe, izkaza mi svoje. Iza Ahilove smrti, reče . . . Odmah mu prekinem rieč veleć: Što? Ahil umre! Oprosti sinko, što ti prekidam pripoviedanje svojim plačem, koji dugujem otcu tvomu. Neoptolem mi odgovori: to mi je utjehom, što me prekidaš: milo ti mi je vidjeti gdje Filoktet oplakuje mi otca!

Neoptolem preuzev razgovor reče mi: Iza smrti Ahilove, Ulis i Feniks dodju me potražit veleć, da bez mene nemogu porušiti Troje. Nebi im težko odvesti me sobom, jer žalost za smrću Ahilovom i želja da mu budem nasliednikom slave u glasovitom ovom ratu navedoše me poći s njimi. Dodjem u Sigej: vojska se skupi oko mene: svaki se zaklinja da vidi opet Ahila: ali jao! njega jur nebijaše. Mlad i bez izkustva pomislih da se mogu svemu nadati od onih, koji me toliko hvalili. Izprva zaištem od Atrejevih sinova oružje svoga otca; oni mi nemilo odgovoriše: Sve ćeš drugo dobiti što bijaše otca tvoga; ali oružje je dosudjeno Ulisu.

Na to mi se smuti duša, proplačem i razsrdim se, ali Ulis i neganuv se reče mi: Mladi čovječe ti nepod-

nese s nami pogibelji duge obsade; ti nisi zaslužio toga oružja a govoriš odveć ponosito; ti ga nećeš nikad imati. Nepravedno svoga lišen Ulisom, vratim se na ostrv Sciros a manje sam bio ljut na Ulisa nego li na Atrejeve sinove. Eda svaki, tko im je neprijatelj, bogovom omilio! Filoktete, rekoh ti sve.

Onda upitah Neoptolema, kako nezaprieči te nepravde Ajaks Telamonov. Umro je, odgovori mi. On umro, poviknem a Ulis još neumire, pače je vidjen i čuven u vojsci! Zatim ga upitah vjesti o Antilohu sinu mudroga Nestora i Patroklu toli milovanu Ahilom. I oni su umrli, reče mi. Još jednom zavapim; Što? umrli? Jao! što mi to veliš? Ovako kosi nemili rat dobre, a ostavlja opake. I tako Ulis još živi? A i Tersit bez dvojbe? Eto što rade bogovi: pak da ih mi još častimo!

Dočim sam ovako bjesnio proti tvomu otcu, Neoptolem još dalje me je varao: doda ove žalostne rieči: Daleko od grčke vojske, u kojoj svako zlo otimlje mah nad dobrim, idem živiti spokojno na ostrv Sciros. S bogom: ja odoh: eda te bogovi izvračili!

Trgnem mu reći: Moj sinko! zaklinjem te sjenom otca tvoga, materom, svim što ti je najmilije na zemlji: da me neostaviš sama u nevolji, koju očima vidiš. Znam da ću ti biti do neprilike; ali bi bila sramota da me ostaviš: baci me na provu, na krmu, u dno broda, gdjegod ti budem do manje napasti. Samo velike duše osjećaju, što li je slavno dobro tvoriti. Nemoj me ostaviti u pustinji, gdje neima ljudskoga traga, odvedi me u tvoju domovinu ili u Eubeju, kaja nije daleko od gore Oete, od Trahina i dražestne obale vode Sperhije; povrati me momu otcu! Ah! ja se bojim da je umro! poručio sam mu, da mi pošalje brod; ili je umro ili oni, koje ja zaprosih da mu izkažu moju nevolju, toga neučiniše. Tebi se utičem moj sinko! Spomeni se nestal-

nosti ljudskih stvari. U koga je sreća, boj se zlo ju upotrebit i priteci u pomoć nevoljnikom.

Prekomjerna bol nagnà me ovako govoriti Neoptolemu; on mi obeća da će me sobom povesti. Onda uzklikoh: Sretna li dana! miljane moj Neoptoleme, dostojan slave otca svôga! ljubezni drugovi toga putovanja, dopustite da se oprostim s ovim tužnim stanom. Gledjte gdje sam živio; pomislite što sam pretrpio; nitko drugi toga nepodnese; ali me je nevolja naučila; ona uči ljude, što nebi nikad drugač znali; koji nisu nikad trpili i neznaju ništa; neznaju ni za dobro ni za zlo; nepoznaju ljudî; a nepoznaju ni sami sebe.

Kad sam to rekao, uzeh svoj luk i striele; Neoptolem me zaprosi da mu dòpustim poljubiti ovo oružje glasovito i sveto sa nepredobitnoga Herkula. Ja mu odgovorim: sve ti je slobodno; ti jedini, koji mi vraćaš život, moju domovinu, otca moga starošću pritisnuta, moje prijatelje i mene samoga, ti se možeš dotaknuti ovoga oružja i ponositi, da si jedini izmed Grka, koj je vriedan dotaknuti se ga. Odmah Neoptolem stupi u pećinu da se nadivi momu oružju.

Medjutim pograbi me ljuta bol, smuti me, neznam što radim; prosim oštar mač da si nogu odsiečem; zavapim: o smrti željno očekivana! što docniš? Mladi čovječe, izpali me odmah kô što sam ja sina Jupitrova. O zemljo! zemljo! primi umirućega, koj se nemože pridignuti! Od prežestoke boli upadoh po navadi na jednom u duboko mrtvilo; jaki znoj ublaži mi bol; crna i pokvarena krv provali mi iz rane. Za moga sna lahko bi Neoptolemu oteti mi oružje i otići; ali on bijaše Ahilov sin te ga nije majka rodila za varanje.

Probudiv se opazih ga u neprilici: uzdisaše kô čovjek, koji se neumije pretvarati i koj radi proti svojoj volji. Kaniš li me prevariti? reknem mu, što je to? On mi odgovori: treba da podješ samnom na obsadu

trojansku. Odmah prihvatim: Ah! što to reče, moj sinko? Vrati mi lûk; izdadoše me! neotmi mi života. Jao! on ništa neodgovara; gleda me s mira; ništa ga neganu. O obalo i rtovi ovoga ostrva! o divlje zvieri! o strme klisure! vam se ja tužim; jer neimam već komu do vas da se potužim; vi ste vikli momu jadikovanju. Pak da me Ahilov sin imao izdati! otimlje mi sveti lûk Herkulov; hoće da me povuče u tabor grčki, da se samnom pobiedjenim diči a nevidi da se slavi mrtvacem, sjenom, taštom utvorom. Oh! da navali na mene, kad bijah pri moći..! Ali sada, to nije do gola prevara. Što da počmem? vrati mi, sinko, vrati: ugledaj se u otca, ugledaj se u samoga sebe. Što veliš?... Ti neveliš ništa! O divlja klisuro! ja se k tebi vraćam gol, nevoljan, zapušten, bez hrane; umrieti ću samotan u toj pećini; neimajuć lûka, kojim ubijati zvieri, one će mene proždrieti; nemarim! Ali moj sinko! ti mi se nečiniš opak, ti radiš po nečijem nagovoru; vrati mi oružje, pak idi.

Neoptolem suznim očima govoraše pod glas: Da su kako bogovi htjeli te nebudem nikad otišao od Scirosa. U to ja zavapim: Ah! što vidim? nije li to Ulis? Odmah čujem njegov glas, gdje mi odgovara: jest, ja sam. Da mi se tamno kraljevstvo Plutonovo raztvori pred očima te da vidim crni Tartar, koga se boje gledati i sami bogovi, priznajem da me nebi veća groza hvatala. Poviknem još jednom: O zemljo Lemnosa budi mi svjedokom! O sunce, ti to vidiš, pak još trpiš? Ulis odgovori mi s mira: Jupiter hoće tako, a ja mu izvršujem volju. Ti li se usudjuješ, reknem mu, spominjati Jupitra? Vidiš ovoga mladoga čovjeka, koj se nije rodio za varanje i komu je muka vršiti, na što ga ti siluješ? Nije da te prevarimo, reče mi Ulis, niti na tvoju štetu, što dodjosmo, već zato da te oslobodimo, da te izliečimo, da ti pribavimo slavu, što poruši Troju i da te opet

dopratimo u domovinu. Ti si a ne Ulis neprijatelj Filoktetu.

Tada rekoh tvomu otcu štogod mi u pomami na um pade. Pošto me ostavi na ovom kraju, govorah mu, zašto me nepustaš u miru? Idi tražiti si slavu u bojevih i razkoših: uživaj svoju sreću s Atrejevići; ostavi mi nevolju moju i bol. Zašto da me odavle odtrgneš? Od mene jur nije ništa; ja sam mrtav. Zašto sada nemisliš, kako si drugda mislio, da ja nemogu s vami otići, da bi moja vika i kužna rana smetala prikaze žrtava? Ulise! uzroče i početniče mojih nevolja, da te bogovi... Ali bogovi me već neslušaju; dapače oni podražuju na mene moga neprijatelja. Otačbino! koje neću nikad vidjeti!... O bogovi, ako li ima još koj izmed vas toli pravedan da me pomiluje, kaznite Ulisa; onda ću misliti da sam ozdravio.

Dok sam ja ovako govorio, tvoj otac posve miran gledao me je smilovanjem, kô čovjek, koj ne samo što se neljuti već i strpljivo podnaša i izpričuje smetena nesretnika, kojemu zla sudbina ogorčila dušu. Bio je nalik klisuri povrh planine, koja prkosi biesu vjetrova i nepomična pušta da im mine goropad. Tako je tvoj otac stajao šuteć, čekajuć da izhlapi moja srdčba; jer je znao, da nevalja navaliti na strasti ljudî, nebi li ih dozvao k pameti, van kad stanu malaksati s neke umornosti. Zatim mi ovo reče: Filoktete, kud odè tvoj razum i hrabrost? ovo je čas da se njimi služiš. Ako li se otimlješ poći s nami, da izpuniš veliku namjeru, koju ima s tobom Jupiter, onda s bogom; nedostojan si da budeš osloboditeljem Grčke i razoriteljem Troje. Ostani na Lemnosu; ovo oružje, koje sobom odnašam, namaći će mi slavu, koja bi tebi namienjena. Neoptoleme odlazimo; zaludo mu je govoriti; nije pravo da radi smilovanja prama čovjeku pojedincu zanemarimo spas čitave Grčke.

Onda mi uzavre krv kô lavici, kojoj su ugrabili mlade: dubrava ozvanja njezinim rikanjem. O pećino, govorah, ja te nikad neostavih, ti ćeš mi biti grobom! Boravište mojih mukâ! Jur mi neima hrane, neima mi nade. Tko mi dade mač da se skončam? Ah da me mogu raznieti grabežljive ptice!.. Neću ih već sgadjati svojimi strielami! Mili lûče, posvećen rukami Jupitrova sina! ljubezni Herkule, ako ti koje čuvstvo preosta, zar te to nemrzi? Tvoj lûk nije već u rukama vjernoga tvoga prijatelja; u nečistim i vuhlenim je rukama Ulisovim. Grabežljive ptice, divlje zvieri, nemojte već bježati od ove pećine, u mene jur neima strielâ. Jadnik, ja vam nemogu štete nanieti, dodjite me požderieti, pače grom nesmiljenoga Jupitra smrvio me!

Pošto tvoj otac pokuša svaki način, da me nagovori, napokon pomisli, da je najbolje vratiti mi oružje; namignu Neoptolemu, koj mi ga odmah vrati. Onda mu rekoh: Dostojni sine Ahilov, tim dokaza, da sbilja jesi; ali dopusti da smaknem svoga neprijatelja. Već sam htio potegnuti strielom na tvoga otca, ali me Neoptolem zaustavi govoreć: Tebe je gnjev posve smeo i prieči ti da nevidiš, koje si nedostojno djelo naumio. Ulis ostade miran i napram mojim strielam i napram mojim pogrdam. Ta neustrašenost i strpljivost me ganù. Stid me bijaše što sam htio u prvoj navali ljutine upotrebit svoje oružje, da ubijem onoga, koji mi ga povrati: ali moj gnjev još se nesmirio i muka mi bijaše, što mi je zahvaliti za svoje oružje čovjeku, koga sam kruto mrzio. Medjuto reče mi Neoptolem: Znaj da je bogoliki Helen sin Priamov izašav iz Troje po naredbi i nadahnuću bogova odkrio nam budućnost. Nesretna će Troja pasti, reče on; ali neće prije pasti, dok na nju nenavali onaj, u koga su Herkulove striele. Taj čovjek nemože izcieliti van kad bude pred zidinami Troje; sinovi će ga Eskulapovi izliečiti.

U taj čas nasta borba u mom srdcu; ganu me prostodušnost i poštenje Neoptolemovo, kojim mi povrati moj lûk; ali težko bi mi živiti, da mi valja popustiti Ulisu; te rdjav stid zadržavaše me. Zar da me gledaju, govorah u sebi, uz Ulisa i Atrejeviće? Što će o meni pomisliti? Čim sam ovako dvoumio, na jednom čujem glas nadčovječji: vidim Herkula u sjajnu oblaku; svjetlost slave oko njega. Namah spoznam lice mu ponešto grubo, silan njegov stas i prosto držanje; ali bijaše u njega dostojnost i veličanstvo, kako se nevidjelo onoliko, kad je ukroćivao nakaze. On mi reče:

Ti vidiš i čuješ Herkula. Ostavio sam uzvišeni Olimp da ti javim Jupitrovu volju. Ti znaš kojim trudom i naporom stekoh bezsmrtno žiće: treba ti poći s Ahilovim sinom, da se uputiš mojim tragom na stazu slave. Ti ćeš ozdraviti; sgoditi ćeš mojimi srielami Parisa, početnika svemu zlu. Iza osvojene Troje poslati ćeš obilan plien Peanu otcu svomu na goru Oetu; taj plien će položiti na moj grob kô znak pobjede, koju održa mojimi strielami. A ti sine Ahilov! ja ti javljam, da nemožeš pobiediti bez Filokteta, ni Filoktet bez tebe. Idite kao dva lava, koji zajedno traže plien. Poslati ću Eskulapa do Troje da izlieči Filokteta. Nada sve Grci ljubite i štujte vjeru: ostalo gine; ona jedina uvjek traje.

Kad sam čuo ove rieči, uzklikoh: Sretni dane, mila svjetlosti, kažeš mi se napokon iza tolikih godina! Poslušat ću i otić ću čim pozdravim ovo mjesto. S bogom draga pećino! S bogom vile ovih vodnih livada; neću već čuti mukloga šuma morskih valova. S bogom žale, gdje sam često podnio nemilost zraka. S bogom glavine, gdje je jeka ponavljala moje jadikovanje. S bogom sladki kladenci, gdje sam mnogu gorkost okusio. S bogom Lemnos zemljo, daj da sretno odlazim, ja ti idem kamo me zove volja bogova i mojih prijatelja.

Odputovasmo; dodjosmo k obsjednutoj Troji. Mahaon i Podalir božanstvenom umjećom otca svoga Eskulapa me izliečiše ili mi bar pomogoše do stanja, u kom me sad vidiš. Već netrpim; sva mi se snaga povrati; ali nešto hramljem. Od moje ruke pade Paris kô plaho lane, koje ustrieli lovac. Doskora legne u prah Ilion; ostalo znaš. Ipak još mi bijaše nekako oduran mudri Ulis radi uspomene moga stradanja; njegova kriepost nemogaše smiriti moje zlovolje, ali pogled na sina, koji mu prilikuje i koga nemogu da neljubim, omekša mi srdce i pram otcu".

KNJIGA XIII.

SADRŽAJ.

Telemak se posvadi s Falantom radi roblja, za koje se prepiru; pobije se i shrva Hipiju, koj preziruć mu mladost, prkosito posvoji sužnje za brata si Falanta; ali se Telemak neraduje svojoj pobjedi te žali skrovito svoju naglost i pogriešku, koju bi rado popravio. U to doba Adrast kralj daunjanski obavješćen, da kraljevi nemisle van kako će izmiriti Telemaka s Hipijom, navali na nje iznenada. Zatekav stotinu brodova, kojimi će prenieti svoje čete u tabor udruženih, podmetnu vatru, navali najprije na tabor Falantov, ubi mu brata Hipiju a i Falant sam dopade mnogo ranâ. Telemak uzè svoje božanstveno oružje i potrči na pomoć Falantu, obori na prvi mah Ifiklesa, Adrastova sina, odbi neprijatelja dobitnika, i bio bi održao podpunu pobjedu, da nebude nastala oluja. Zatim dade Telemak odnieti ranjenike, pobrinu se za nje a navlastito za Falanta. Naredi sjajni sprovod bratu mu Hipiji, čiji mu pepeo preda, koji je sabrao u zlatnu žàru.

Čim je Filoktet ovako pripoviedao svoje zgode, Telemak slušao ga je zapanjen i u čudu. Oči mu bijahu uprte na velikoga muža, koji govoraše. Sve različite strasti, koje pokrećahu dušom Herkulovom, Filoktetovom, Ulisovom, Neoptolemovom, vidjevahu se izmjenice na otvorenu licu Telemakovu redom kako bi ih prikazivalo pripoviedanje. Kadkad bi uzkliko i upao u rieč Filoktetu i nemisleć; kadkad bi se zamislio kô čovjek, koji duboko prebire u pameti posliedice stvarî. Kad je Filoktet opisivao nepriliku Neoptolemovu, koj se nije umio pretvarati, Telemak, reko bi, u jednakoj bijaše neprilici; i taj čas bi ga čovjek držao Neoptolemom.

Medjuto udružena vojska pogna liepim redom proti Adrastu kralju daunjanskomu, koj je prezirao bogove a

varao ljude. Telemak naidje na velike težkoće, kako da se mudro vlada med tolikimi kraljevi, med sobom zavidnimi. Trebalo neprobuditi čije sumnje, a steći svačiju ljubav. On bijaše dobre i iskrene ćudi, ali nije umio se udražiti; nije ni malo pazio, što bi moglo drugim ugoditi; nije hlepio za bogatstvom; ali nije znao ni udieliti. Te tako uz plemenito i dobru sklono srdce nebijaše ni udvoran ni oćutljiv za prijateljstvo, ni darežljiv, ni haran što bi se koj zanj brinuo, ni pazljiv da priznaje zaslugu. Bez promišljanja ravnao se po dragoj si volji. Majka mu Penelopa uzgojila ga unatoč Mentoru u ponosu i oholiji, koja je potamnila najljubeznija mu svojstva. Držao je kô da je druge tvari, nego li ostali ljudi; druge činilo mu se da su bogovi na sviet dali, da mu ugode, da mu služe, da predusretnu svaku njegovu poželjicu i sve k njemu navraćaju kô kakvu božanstvu. Po njegovu bijaše velika nagrada za one, koji mu bijahu pokorni, sreća da mu služe. Ako mu valjalo zadovoljiti, nigda nije smjelo biti budi što nemoguće; i najmanje otezanje razdražilo bi naglu njegovu ćud.

Da mu tko opazi ćud, bio bi pomislio, da nije vrstan štogod ljubiti do samoga sebe, te da neima čuvstva van za svoju hvastu i razkoš; ali ovaj nemar za druge i vjekovita pomnja za se dohadjala je od strastvena zanosa, u kom bi se često našao po svojoj naglosti. Njegova ga majka bijaše razmazila već od povoja te bijaše očevidnim izgledom nesreće onih, koji su se rodili u visokom stališu. Nemila sudbina, koju je izkusio od prve mladosti nije mu mogla ublažiti naprasitosti i ponosa. Lišen svega, zapušten, na dohvatu tolikim nevoljam, nimalo ga neostavi oholija. Vazda bi se ona uzniela, kakono se gibka paoma uzvija od sebe, makar kako se tko silio ju prignuti.

Dokle je Telemak bivao sa Mentorom, njegove mahne nebi dolazile na vidjelo i nestajalo ih svakoga dana. Na-

lik vatrenu konju, koji trči preko prostranih livada, koga nezadržaše ni strme klisure, ni ponori, ni bujice, koj nepoznaje ni glasa, ni ruke van jednoga samoga čovjeka vrstna ga ukrotiti, jedini Mentor mogaše uzdržati plemeniti plamen Telemakov. A i jedini njegov pogled namah bi ga uzpregnuo za najveće mu naglosti; za tili bi čas razumio znamenovanje toga pogleda, te bi si odmah dozvao pameti sve kriepostne odluke. Mentorova mudrost ublažila bi za čas i razvedrila mu lice. Neptun neumiruje tako brzo tmaste vihre, kad digne svoj trozub te se zagrozi uzbunjenim valovom.

Kad bi Telemak bio sam, sve bi strasti trgle, koje bijahu zaustavljene, kô što prieči jaki nasip bujicu; nije mogao podnieti lacedemonskoga prkosa Falantova, koji im bijaše čelovodja. Ova naselbina, koja dodje zasnovati Tarent, sastojala je od ljudi rodjenih za obsade trojanske, u kojih nebijaše dobra uzgoja; porod jim nezakonit, razpuštenost materâ, razuzdanost, u kojoj odrasli, bijaše uzrokom, što im je donekle ogrubila i podivljala ćud. Prilikovahu više četi razbojničkoj nego li naselbini grčkoj.

Falant je svakom prilikom gledao protusloviti Telemaku, često bi mu prekidao rieč u skupštinah, prezirući njegov savjet kô mladjahna čovjeka bez izkustva; rugao bi mu se, držeć ga slabićem i mekušcem; oglasio bi četovodjam najmanje mu grieške. Nastojao je svagdje sijati zavist i omraziti ponos Telemakov svim saveznikom.

Kad jednom Telemak zarobi nekoliko ljudi Daunjanom, Falant je posvajao to roblje, veleć da je on na čelu svojih Lacedemonjana razbio tu četu neprijateljsku, a Telemak našav ih predobivene i raztjerane nije imao drugoga truda van život jim pokloniti i dovesti je u tabor. Telemak je naprotiv tvrdio, da bez njega bili bi svladali Falanta te da je on održao pobjedu nad Daunjani. Obadvojica stadoše braniti svoju stvar pred skup-

štinom udruženih kraljeva. Telemak tako se uzpali, da se je zagrozio Falantu i s mjesta bili bi se pobili, da ih nezadržaše.

Falant imao je brata imenom Hipiju na glasu u svoj vojsci sa hrabrosti, sile i okretnosti. „Poluks, veljahu Tarentijani, nebi se bio bolje od njega borio na remen; Kastor ga nepreteče u ravnanju konjâ; bio je nemalo stasa i sile Herkulove.“ Sva se ga je vojska bojala; jer bijaše još veća napržica i neotesanac, nego li jak i hrabren momak.

Kad vidje Hipija, kako se ponosito zagrozio Telemak njegovomu bratu, brže bolje uze zarobljenike, da ih odvede u Tarent nečekajuć na odluku skupštine. Telemaku neki potajno to javi te izidje kô mahnit od ljutine. Kao što vepar pjenećih čeljusti traži lovca, koji ga je ranio; tako je i on tumarao po taboru ištuć očima svoga neprijatelja i mašuć kopljem, kojim ga hoćaše probosti; napokon ga sustigne i videć ga, podvostruči mu se bjesnoća. Nije to jur onaj mudri Telemak naučen Minervom pod prilikom Mentorovom; već je mahnitac ili lav preljuti.

Odmah povikne Hipiji: „Stani, najveća pogrdo ljudska! stani da vidimo hoćeš li oteti plien onih, koje ja nadvladah. Nećeš ih ti odvesti u Tarent; ajde s tobom namah u tmaste krajeve Stiksove.“ Reče i baci koplje, ali ga baci tako bjesno, da nije mogao omjeriti mu udarca: koplje nedotaknu se Hipije. Onda Telemah pograbi mač, komu bijaše balčak od zlata, koji mu dade Laerte, kad ode od Itake, kao znak žarke svoje ljubavi. Laerte bijaše se s njim poslužio vele slavno, kad bijaše mlad i omastio ga krvlju više čuvenih vojvodâ epirskih u ratu, u kom nadvlada.

Jedva Telemak potegnu svoj mač, Hipija, voljan se okoristiti pretežnijom svojom silom, baci se na mladoga sina Ulisova, da mu ga iztrgne iz ruku. Mač prebi jim

se u rukama; pograbe se i zakvače med sobom. Nalik su dviem ljutim zvierim, koje hoće da se razdru; vatra sjeva jim u očima; skučuju se i protežu, prigiblju i dižu, nasrću, žedni su krvi. Uhvate se u koštac, noga o nogu, ruke proti rukama, dva se tjelesa uvila, reć bi da je jedno. Ali Hipija dobom stariji čini se obalit će Telemaka, komu nježna mladost nije tako žilava. Jur Telemak težko dišuć osjeća gdje mu koljena klecaju. Hipija videć ga kako koleba, podvostruči napor. Sin Ulisov bio bi propao i stigla bi ga kazan za drzovitost i naglost, da nebude Minerva okrenula pobjedu njemu u prilog, koja s dàleka nad njim bdilà i nepuštala ga u skrajnoj pogibelji van da ga nauči.

Ona neostavi palače u Salentu, već posla Iridu hitru vjestnicu bogova. Ova poleti na brzim krilima, presjeca neizmjerni prostor zraka, iza sebe ostavljajuć dug trak svjetlosti, s koga se je caklio oblak tisućom različitih masti; i nestade prije nego dodje do morskoga žala, gdje se bijaše utaborila nebrojena udružena vojska; vidje s dáleka boj, jarost i napor obadvojice bojnika; uztrepti videć pogibelj, u kojoj bijaše mladi Telemak; primaknu se zaogrnuta sjajnim oblakom, koji si stvori od lahke magle. U čas kad Hipija sviestan svoje sile mišljaše da je nadvladao, zakrili ona mlado dojenče Minervino egidom (štitom), koju joj dade mudra božica. Namah osjeti Telemak, komu nestajaše jur sile kô da je oživio. A čim se on oporavljao, Hipija se smete; oćuti nešto božanstvena, što ga smućuje i pritišće. Telemak natiskuje se i navaljuje, sad na jedan sad na drugi način se mjesteć, strese ga i nedaje mu ni časa da do snage dodje; napokon ga baci na zemlju i sruši se nanj. Vělik dub gore Ide, kojega sjekira obatali iza tisuće udaraca, kojimi sva šuma ozvanja, strašnije nezaštropota padajuć; zemlja odjeknu; sve što je naokolo se potrese.

Medjutim se uz snagu povrati Telemaku i razbor. Jedva pade pod njim Hipija, domisli se pogriešci, koju učini navaliv na brata jednoga od kraljeva udruženih, kojim je on došao u pomoć; smeten dozva si pameti mudre nauke Mentorove: stid ga bijaše pobjede i spozna kako bi bio zaslužio da ga prevlada. U to Falant razjaren priteče u pomoć svomu bratu; bio bi probô kopljem Telemaka, da se nije bojao probosti ujedno i Hipiju, koji je u prahu ležao pod Telemakom. Sin Ulisov bio bi lahko mogao životom razstaviti svoga protivnika; ali ga gnjev minuo te nije mislio van kako da popravi umjerenošću svoju griešku. Digne se veleć: „Hipijo, dosta mi je što ti dokazah da ti nikada nevalja prezirati moje mladosti; živi! ja se divim tvojoj sili i hrabrosti. Bogovi me obraniše, pokori se njihovoj moći: jur nemojmo misliti van kako ćemo zajedno suzbiti Daunjane“.

Dok Telemak to izrekao, Hipija ustade zaprašen i okrvavljen, pun stida i ljutosti. Falant nije se ufao život oteti onomu, koji ga toli plemenito pokloni bratu njegovu; zapanjio se niti znao što da radi. Svi kralji saveznici pritekoše; jedni vode Telemaka a drugi Falanta i Hipiju, koga minu prkos te bijaše sav poklapljen. Sva se vojska nemogaše dosta načuditi, kako je Telemak u mladoj dobi, gdje se čovjek još neopasao svom silom svojom, mogao obataliti Hipiju, koj je silom i veličinom prilikovao onim gorostasom sinovom zemlje, koji su njegda pokušali protjerati iz Olimpa bezsmrtnike.

Ali Ulisovu sinu nebijaše ni na kraju pameti, da se raduje ovoj pobjedi. Dočim se drugi nisu mogli dosta mu nadiviti, on uzmaknu u svoj šator; stideć se svoje pogrieške, bijaše ljutit na se i žalovaše svoju naglost. Spoznao je, koli bijaše nepravedan i nerazborit u svojoj zanešenosti; vidio je da ima u tom pregnanom ponosu taštine, slabosti i grdobe. Uputio se da neima prave veličine van u umjerenosti, pravici, skromnosti i

čovječnosti; on je sve to dobro vidio, ali se nije usudio ufati da će se ikad popraviti iza toli često ponovljene grieške; borio se sam sobom te bi ga čuli rikati kao biesna lava.

Dva dana osta sam samcat u svom šatoru te se nije mogao sklonuti da dodje med ljude; tim je htio kazniti sam sebe. „Jao! govorio bi sam sobom, kako da dodjem na oči Mentoru? Jesam li ja sin Ulisa najmudrijega i najstrpljivijega izmed ljudi? Zar sam došao donieti razdor i nered u vojsku udruženu? da li mi je prolievati njihovu ili krv Daunjana njihovih neprijatelja? Bio sam drzovit; ta nisam umio ni koplja baciti; upustio sam se u boj s Hipijom s nejednakom silom; nisam imao izgledati van smrt uz sramotu da me svlada. Pak što me je stalo? tad nebi jur bilo, ne, nebi bilo drzovitoga Telemaka, neumnoga mladića, komu nehasni nì cigli savjet; moja sramota dokončala bi se životom. Ah! da se mogu bar nadati te neću nikad već učiniti, što me toliko boli da sam učinio! prevelika bi to sreća bila! ali možda prije nego mine dan učiniti ću ili me volja bude učiniti iste grieške, kojih se sad tako stidim i sgražam. O nesretna pobjedo! o mrzke mi hvale, koje su kruti prikor mojoj ludosti!“

Dok Telemak bio samotan i raztužen, dodju k njemu Nestor i Filoktet. Nestor htio mu je predočiti njegovu krivinu; ali mudri starac opaziv kako je razcviljen mladić, okrene težki prigovor u ljubezne rieči, nebi li ublažio gorku mu tugu.

Kralje saveznike zadrža taj priepor te nisu mogli poći proti neprijatelju, dokle neizmire Telemaka s Falantom i Hipijom. Bojahu se svaki čas da tarentinske čete nenavale na stotinu Krećana, koji su pratili Telemaka u ovom ratu: svi bijahu u smetnji radi pogrieške jedinoga Telemaka; a Telemak videć tolika sadašnja zla i buduće pogibelji, koje uzrokova, podao se gorkoj

tuzi. Svi vladari bijahu u skrajnoj neprilici; nisu smjeli pokrenuti vojskom bojeć se, da se nepograbe Krećani Telemakovi i Tarentijani Falantovi. Bilo je muke zadržati ih u taboru, gdje se s bliza na nje pazilo. Nestor i Filoktet polazili bi svedjer od šatora Telemakova do nepomirljivoga Falanta, koj nemišljaše van na osvetu. Sladke rieči Nestorove i ugled velikoga Filokteta nemogahu umiriti nemilostivoga srdca, koje bi još jače se razdražilo bjesnilom brata mu Hipije. Telemak bio je mnogo kroći, ali ga pritisnula tuga, koje ništa nemoglo ublažiti.

Sva je vojska trnula od straha, dok joj knezovi bili u toj zabuni; sav tabor prilikovao opustjeloj kući, koja je izgubila otca obitelji, uporište čitave rodbine i sladku nadu drobne dječice.

Za toga meteža i strave ciele vojske čuje se na jednom strašan štropot kolâ, oružja, hrzanje konjâ, vika ljudî, od kojih jedni pobjeditelji i spravni na pokolj, a drugi bježe, pogibaju, i ranjeni su. Uzvije se gusta magla prašine, koja zastire nebo i pokriva čitav tabor. Doskora pridruži se prašini gusti dim, koji zamagljuje zrak i prieči dihanje. Čuje se mukla buka nalik praskanju vatre, koju riga gora Etna iz dna razžarene utrobe, kad Vulkan sa svojimi Ciklopi kuje gromove otcu bogova. Strava obuzme svako srdce.

Adrast budan i neumoran bijaše zatekao saveznike: sakrio pred njimi svoj pohod a znao je za njihov. Napro bio nečuvenim načinom, da obadje brieg nemalo neprohodan, gdje bijahu saveznici posjeli skoro svaki prolaz; držeć klance mišljahu da su posve bezbjedni, pače ufahu se da će moći timi prolazi, koje su imali u rukama, zaskočiti neprijatelja za briegom, kad bi im prispjele neke čete, kojim se nadali. Adrast, koj je sipao punom rukom novce, da dočuje tajnu svojih neprijatelja, dozna za njihovu namjeru; jer Nestor i Filoktet dvie vodje inače

vrlo mudri i izkušani, nisu umjeli skrovito držati svoje nakane. Nestor zá skrajne svoje starosti odveć je rado pripoviedao, što bi mu moglo pribaviti pohvalu. Filoktet prema svojoj ćudi manje je govorio; ali bijaše nagao; pak da mu tko malko podraži živahnu ćud, mogao bi bio od njega sve izmamiti, što je odlučio zamučati. Lukavi su ljudi našli ključ do njegova srdca, da mu izvabe najznatnije tajne. Trebalo ga samo podražiti: onda vatren i izvan sebe udario bi u grožnje; hvastao bi se da ima u njega pouzdana načina, kojim može doći do svega, što je naumio. Ako li bi se tko činio, da dvoji o tom načinu, požurio bi se nesmotreno sve razjasniti; te bi najveću tajnu odao. Nalik dragocienu ali prošupljenu sudu, s koga prokapljuje preugodno piće, srdce ovoga velikoga vojvode nije moglo nikakve tajne držati.

Izdajice podmićeni novcem Adrastovim nisu propustili okoristiti se slabošću dviju kraljeva. Gladili su neprestano Nestora taštom pohvalom; spominjali mu prošle njegove pobjede, divili se domišljatosti, neprestali nikad kaditi ga. S druge strane podmetali zamke naprasnomu Filoktetu; govorili mu samo o težkoćah, zapriekah, pogibeljih, neprilikah, pogrieškah, koje se nedaju popraviti. Čim bi uzplamtila nagla mu ćud, ostavio bi ga razbor te nebio već isti čovjek.

Telemak unatoč mahnam, koje smo vidjeli, bijaše razboritiji u čuvanju tajne; privikao tomu uslied svojih nezgoda te nuždom u kojoj bijaše već od djetinstva da se krije pred ljubovnici Penelopinimi. Znao bi zamučati tajnu a da nereče laž; pak nije se ni držao onako uztegnuto i tajinstveno, kako to rade skroviti ljudi; nije se činio kô da ga stoji muke, što mu je mučati; bio je vazda prostodušan, naravan i iskren kô čovjek, komu je srdce na ustima. Ali i govoreć sve što se je dalo reći bez pogibelji, umio je u zgodno vrieme i bez pretvaranja uzpregnuti se kod stvari, koje bi mogle probuditi

sumnju ili okrznuti tajnu; s te ruke nije se moglo ni pristupiti ni prodrieti mu do srdca. I najbolji prijatelji nisu znali van što je sudio koristno da im očituje, nebi li mu dobar savjet dali; a pram jedinomu Mentoru nije imao nikakve tajne. Pouzdavao bi se u druge prijatelje ali ne u sve jednako i to prema izkušanomu prijateljstvu i razboru.

Telemak bijaše često opazio, da se odluke savjeta odveć razprostiru po taboru: on bijaše to doglasio Nestoru i Filoktetu. Ali ova dvojica inače izkušani ljudi neobzirali se mnogo na tu spasonosnu opomenu: starost nije nimalo prudka, duga navada kô da ju sapela; neima joj lieka proti nedostatkom. Nalik stablom, kojih deblo hrapavo i čvorasto jur otvrdnulo godinami te se nemože izravnati, ljudi u stanovitoj dobi nedaju se previnuti proti nekim navadam, koje su ostariele s njimi te im zašle skroz do mozga. Poznaju ih više puti ali prekasno; zaludo jadikuju; rana mladost jedina je doba, gdje čovjek sve može za svoj popravak.

Bijaše u vojski Dolopljanin imenom Eurimak laskavac umiljati, koji se je znao prilagoditi svakomu hiru i nagnuću knezova; domišljat i pomnjiv u izmudrivanju načina da im ugodi. Čuti njega, ništa nebijaše težko. Da ga tko upita o savjet; pogodio bi što bijaše komu najmilije. Šalio se, rugao slabim, ugadjao onim, kojih se bojao, vrstan tako obzirno začiniti hvalu, da bi ju rado primili i najsmjerniji ljudi. Bijaše ozbiljan sa ozbiljnimi a veseo s onimi, koji bijahu vesele ćudi; nije ga stalo truda pokazati se pod budi kojom prilikom. Ljudi iskreni i kriepostni, koji su vazda jednaki, neznaju nikad tako ugoditi knezovom kao oni, koji im laskaju strastim, koje njimi gospoduju. Eurimak razumio je vojnu; bio vješt u poslovih; bio potucalo, koje se dalo u službu Nestoru i steklo njegovo pouzdanje. Izvabio bi mu iz srdca po-

nešto taštoga i oćutljivoga za pohvalu, što mu se je god htjelo znati.

Premda se Filoktet nije u njega uzdao, napržitost i nestrpljivost nagnale bi ga, na što bi Nestora pouzdanje. Eurimaku trebalo samo da mu protuslovi; kad bi ga podražio, sve bi odkrio. Taj čovjek bijaše primio od Adrasta silu novaca, da mu poruči sve namjere saveznikâ. Kralj Daunjanski imao je u njihovoj vojsci nekoliko prebjegâ koji su imali jedan za drugim uteći od tabora i vratiti se k njemu. Čim bi Eurimak imao znatnu koju stvar dojaviti Adrastu, odpravio bi koga god od prebjegâ. Prevara nedala se lahko odkriti, jer ti prebjezi nenošahu sobom pisama. Da ih zateku, nebi bili našli ništa, po čem bi u sumnju došao Eurimak.

Tim bi Adrast pretekô svaku namjeru saveznikâ. Čim bi što odlučili u savjetu, Daunjani bi udesili baš što trebovaše, da im preprieče uspjeh. Telemak nije prepustio nebi li u trag došao uzroku i probudio nepouzdanje u Nestora i Filokteta, ali zaludo mu briga, oni bijahu zasliepljeni.

U savjetu bijahu zaključili pričekati mnogobrojne čete, koje su imale doći i naredili da potajno izadje noću stotina brodova, nebi li brže doveli te čete od obale vrlo kršovite, kamo bi dospjele, do mjesta gdje se utaborila vojska. Medjuto mišljahu da su se obezbiedili, jer su zaposjeli četami klance bližnje gore, koja je strana Apeninska nemalo nepristupna. Vojska se utaborila kraj rieke Galesa nedaleko od mora. Ova krasna krajina obiluje pašom i svakojakim plodom, kojim se hrani vojska. Adrast stajaše za gorom, i mišljahu da nemože tud proći; ali kako on dozna, da su saveznici još slabi, da im dolazi velika pomoć, da brodovi čekaju na čete, koje imale doći i da se vojska razdvojila prieporom Telemakovim s Falantom, požuri se obaći goru. Podje vrlo hitro danju i noću uzduž obale morske, prebaci puteve, za koje su vazda

držali da su neprohodni. Te tako smjelost i uztrajni trud svladaju najveće zaprieke te ništa skoro nije nemoguće drzkim i strpljivim; a tromi ljudi sudeć težke stvari nemogućimi zaslužuju da ih nesreća zateče i obori.

Čim dan osvanu, Adrast navali na stotinu brodova savezničkih. Jer su na tih brodovih slabo stražili te se nebojali ničesa, bez odpora ih uze i njimi se posluži za prevoz četa nečuvenom hitrinom do ušća Galesova; onda se što brže naveze uz vodu. Koji bijahu na skrajnih stražah tabora prema rieci, mišljahu da im brodovi vode čete, na koje su čekali; s početka nastade radostno klikovanje. Adrast i njegovi vojnici sadju prije nego ih prepoznaše; napadnu na saveznike, koji ništa nezazirali, nadju ih u otvorenom taboru bez reda, bez vodje i bez oružja.

Najprije navali na onu stranu tabora, gdje bijahu Tarentijani pod zapovedju Falantovom. Daunjani nahrupe tolikom silom, da mladi Lacedemonjani nenadajuć se navali nemogahu se oprieti. Dočim su tražili oružje i priečili jedan drugomu u tom metežu, Adrast podmetnu vatru u taboru. Plamen zahvati šatore i diže se do oblakâ; nasta prasak vatre nalik bujici, koja poplavljuje sve polje i svojom brzinom vuče za sobom velike hrastove s dubokim korenjem, žetvu, žitnice, staje i stada. Vjetar nosi silovito plamen od šatora do šatora, i doskora sav je tabor kô stara šuma, koju jedna iskra zapalila.

Falant, koj je bliže pogibelji nego li drugi, nemože doskočiti. Vidi da bi mogle sve čete poginuti požarom, ako neostave brže bolje tabor; ali zna i to da je neredan uzmak opasan pred slavodobitnim neprijateljem: naredi da izadju mladi Lacedemonjani jedva na pol oružani. Ali jim Adrast neda odahnuti; s jedne ruke četa vještih strielaca pobija bezbrojnimi strielami vojnike Falantove; s druge opet praćari siplju gràd krupna kamenja. Sam Adrast mačem u ruci iduć na čelu odabrane

čete najsrdčanijih Daunjana proganja pri svjetlavini vatre vojsku, koja bježi. Oštrim mačem kosi sve, što izmaklo vatri; ogreznuo je u krvi; nemože da se nasiti pokolja; lavi i tigri nebjesne tako kad kolju pastire i njihova stada. Čete Falantove padaju i klonu duhom; od bliede smrti vodjene hudobom paklenom, na čijoj glavi strše zmije, trne im krv u žilah; ukočeni im udi smrzavaju i koljena klecajuć nedaju jim nade, da će bjegom izmaći.

Falant, komu stid i sdvojnost davale još nešto sile i moći diže ruke i oči pram nebu; vidi gdje mu se sruši pred nogama brat Hipija pod udarci silovite ruke Adrastove. Hipija oboren na zemlju, koprca se u prahu; crna i kipeća krv teče poput potoka iz duboke rane, koja mu prodire bok; zaklope mu se oči svjetlu; bjesna duša uteče ujedno s krvlju. I sam Falant sav poškropljen krvlju brata svoga, nedosižuć mu pomoći, vidi gdje ga obkolila rulja neprijateljska, koja ga nastoji oboriti; štit mu je probušen tisućom strielâ, ranjen je na više stranâ; nemože sabrati čete svoje bježeće; bogovi ga gledaju ali jim se nesmili.

Jupiter je usried svih nebeskih bogova gledao s visokoga Olimpa pokolj saveznikâ. Ujedno se je savjetovao u sudbine stavne te je vidio sve vodje, kojim toga dneva sudjenica imala pretrgnuti nit života. Svi su bogovi pomnjivi bili, nebi li odkrili na licu Jupitrovu njegovu volju. Ali im otac bogova i ljudi reče milim i veličanstvenim glasom: „Vi vidite u kojoj su stisci saveznici; vidite Adrasta, koji obara svoje neprijatelje; ali vas nevaraj taj prizor; slava i sreća opakih za kratko je; Adrast bezbožan i mrzak sa svoje nevjere neće održati podpune pobjede. Ova se nesreća dogadja saveznikom, nebi li naučili da se poprave i bolje čuvaju tajnu svojih namjerâ. Sad sprema mudra Minerva novu slavu

mladomu Telemaku svomu ljubimcu.“ Tad Jupiter prestade govoriti. Svi su bogovi šuteć nadalje gledali boj.

Medjuto doglase Nestoru i Filoktetu, da je dio tabora izgorio; da plamen gonjen vjetrom sveudilj napreduje; da su im čete u neredu i da Falant nemože odoljeti navali neprijateljskoj. Jedva dodju im do ušiju ti žalostni glasovi, potrče na oružje, skupe vojvode i narede da žurno ostave tabor nebi li umakli požaru.

Telemak, koji bijaše sjetan i neveseo, metne s uma svoje jade; pograbi oružje, dragocieni dar mudre Minerve, koja kažuć se pod prilikom Mentorovom uztvrdi, da ga je dobavila u glasovita umjetnika u Salentu, ali ga je ona dala napraviti Vulkanu u zapušenih pećinah gore Etne.

Ovo oružje bijaše gladko kô zrcalo a sjaše kô sunčane zràke. Na njem bijahu prilikovani Neptun i Palada, koji se prepiru, koga da ide slava dati svoje ime nastajućemu gradu. Neptun udari trozubom o zemlju, te iz nje izadje vatren konj; iz očiju mu vrcao plamen a pjene iz čeljusti; griva lepršala mu po vjetru; noge vitke i žilave kriepko su i lahko brzale. Nije hodio već skakao uz jake si bokove ali tolikom hitrinom, da neostavi ni traga svojim korakom, mislilo se pače da ga čuju hrzati.

S druge strane Minerva davala stanovnikom svoga novoga grada maslinu, plod stabla, koje je ona zasadila, kita na kojoj visio plod prikazivaše blažen mir uz obilje, koji je mnogo vriedniji od ratnoga meteža, komu je konj prilikom. I tako održa pobjedu božica prostim svojim ali koristnim darom te ponosita Atena nosi njezino ime.

Vidjela se jošte Minerva, koja sakuplja oko sebe sve liepe umjetnosti u prilici ljubke i krilate djece; stišću se oko nje preplašene goropadnim bjesnilom Martovim, koji sve pustoši, kô što se blečuć stiču jaganjci

oko svoje majke opaziv gladna vuka, koj otvorenim i plamenim rilom navaljuje, da ih proždere. Minerva ljutim i prezirnim pogledom zasramila s izvrstnimi svojimi djeli ludu drzovitost Arahnjinu, koja se usudila s njom se takmiti glede vrline veziva. Tuj se vidjela ova nesretnica, kako joj omledila uda gube priliku, te se pretvori u pauka.

Uza to blizu opet je vidjeti Minervu, koja za boja gorostasâ Jupitru je na ruku svojim savjetom te bodri ostale bogove preplašene. Prilikovana je opet svojim kopljem i egidom pokraj Ksanta i Simoisa, vodeć rukom Ulisa, hrabreć bježeće Grke, opiruć se navali najvaljanijih vodjâ trojanskih, pak i samoga Hektora; napokon kako uvadja Ulisa u kobnu napravu, koja je imala za jedne noći porušiti kraljevinu Priamovu.

S druge strane vidjela se na štitu Cerera na plodnih poljanah Etne, koje su po sriedi Sicilije. Vidjela se božica, kako sabire ámo tamo raztrkane ljude, koji su tražili hranu lovom te kupili divlje plodove, koji su padali sa stabala. Ona uči glupe ote ljude umjeću, kako da upitome zemlju i vade joj iz plodnoga krila hranu. Daje im plug i uči ih zapregnuti volove. Oštar plug vidi se kako otvara zemlju brazdami; zatim prikazuje se zlatno klasje, koje pokriva plodno polje; žetelac svojim srpom žanje sladki plod zemaljski, koji mu naplaćuje sve trude. Željezo inače namienjeno, da sve razori, na tom mjestu vidi se gdje služi pripravit obilje i sve radosti.

Vile ovjenčane cviećem zajedno igrale na livadi pokraj potoka blizu do gaja. Pan svirao frulom; Fauni i prpošni Satiri skakali sa strane. Vidjelo se i Baka ovjenčana bršljanom, jednom rukom naslonjena na svoj štap, a u drugoj mu ruci loza urešena vinikom i mnogimi grozdovi. Bijaše u njega mekušna ljepota i nešto plemenita, a uzato strastvena i razbludna, bijaše kakav se

je prikazao Ariadni, kad ju nadje samu, zapuštenu i pogruzenu u tuzi na nepoznatu joj kraju.

Napokon vidjela se na sve strane sila svieta; starci, koji su nosili prvine svojih plodova u hramove, mladi ljudi, koji se vraćali k svojim ženam, umorni sa dnevnoga posla: žene hodjahu im u susriet, vodeć rukom drobnu dječicu, koju dragahu. Vidjeli se i pastiri, koji rekô bi da pjevaju, a neki igrali uz gadlje. Sve pokazivalo mir, obilje i razkoš; sve se vidjelo veselo i sretno. A vidjeli se na pašnjacih vuci gdje igraju posried ovaca; lav i tigar otresli svoju divljač te pasli s krotkom jagnjadi: maleno pastirče vodi ih zajedno svojom šibom, a ta ljubka slika dozivala pameti sve miline zlatne dobe.

Telemak metnu na se božanstveno oružje, a mjesto da uzme svoj navadni štit, uze strašnu egidu, koju mu posla Minerva, predav ju Iridi hitroj vjestnici bogova. Irida odnese mu njegov štit, a da nije ni opazio i dade mu mjesto njega egidu, koje se i sami bogovi boje. Ovako naoružan potrča izvan tabora da se ugne vatri; dozivlje k sebi kriepkim glasom sve vojvode, te sam njegov glas ohrabri preplašene saveznike. Božanstvena vatra plamti u očima mladoga bojnika. Bijaše vazda blag, slobodan i miran, vazda se brinijaše o naredbe, kako radi mudar starina, koji nastoji o kućnih poslovih i nauku svoje djece. Ali je brz i odlučan, gdje štogod izvršuje, nalik silnoj rieci, koja ne samo naglo vâlja pjeneće valove, već i vuče sobom u svom teku najteže brodove, koji na njoj plove.

Filoktet, Nestor, poglavice Mandurski i drugih naroda osjećaju, da je u sina Ulisova neka vlast, kojoj valja da se sve ugiblje; ostavlja ih izkustvo starije njihove dobe; oprez i razbor mine vodje; i same zavisti prirodjene ljudem nestaje u srdcih; svi šute; svi se dive Telemaku; svi mu se pokoravaju, nepremišljajuć dugo, kao da su davno tomu navikli. On stupa napried, popne

se na brieg, odakle gleda kako stoje neprijatelji; pak na jednom se domisli, da se valja žuriti zaskočiti ih za nereda, u kom se našli palеć tabor. Pomnjivo ih obidje, a svi vodje najizkušaniji podju za njim. Navali na Daunjane odtraga za vrieme, kad su mislili, da je vojsku odasvud zahvatila vatra požara. Navala ih iznenada smete; padaju pod rukom Telemakovom kô što lišće za poslednjih jesenskih danâ pada u šumi, kad bjesna bura dovede sobom zimu, te škriplju debla starih stabala i sve im se kite uvijaju. Sva je zemlja pokrita lješinami ljudî, koje obori Telemak. Svojim kopljem zgodi u srdce Ifiklesa, najmladjega sina Adrastova: on se usmjelio na mejdan mu izaći, nebi li spasio život otcu, koj se nadje u pogibelji, da ga shrva Telemak. Sin Ulisov i Ifikles bijahu obojica liepi, čili, vrlo okretni i hrabri; jednak im stas i milina, jednaka doba, a obadvojica dragi svojim roditeljem; ali Ifikles bijaše kô cviet, koji se razpupio na polju, te ga je imao pokositi oštar srp žetelački. Zatim obatali Telemak Euforiona najglasovitijega izmed svih Lidijana, koji su došli u Etruriju. Napokon njegov mač probode Kleomena, mladoženju, koj bijaše obećao svojoj zaručnici, da će joj donieti bogat plien od neprijatelja, ali je nije imao jur vidjeti.

Adrast hoće da podivlja od jada videć smrt svoga sina, mnogih vojvoda i pobjedu, koja mu se izmiče iz rukû. Falant nemalo iznemogao do njegovih nogu, jest kô žrtva na pô zaklana, koja se otimlje posvećenomu nožu, te bježi daleko od oltara. Nije trebalo van jedan čas Adrastu, da razstavi životom Lacedemonjanina. Falant ogreznuv u krvi svojoj i vojnikâ, koji se uzanj borili, čuje viku Telemakovu, koji mu trči na pomoć. Taj čas vraća mu se duša; magla, koja mu pokrivaše oči, izčezne. Daunjani, kad opaze nenadanu navalu, ostave Falanta, da odbiju mnogo pogibeljnijega neprijatelja. Adrast je kô tigar, komu združeni pastiri trzaju plien,

koga hoće da proždre. Telemak ga traži sried meteža i hoće da jednim udarcem dovrši rat i oslobodi saveznike od ljuta neprijatelja. Ali Jupitru se neračilo da bude sinu Ulisovu toli brza i lahka pobjeda; i sama Minerva htjela da podulje trpi, nebi li bolje naučio ljudmi vladati. I tako otac bogova očuva bezbožnoga Adrasta, da bude Telemaku prilike dobaviti si veću slavu i kriepost. Gusti oblak, kojega Jupiter navlači u zraku, spasi Daunjane; grozna grmljavina očitova volju bogova: reklo bi se da će se vjekoviti svod visokoga Olimpa srušiti na glave slabih smrtnika; nebeske striele probijale oblake od jednoga do drugoga stožera zemaljskoga i jedva zablieštile oči živom onom vatrom, nastale bi strašne tmine noćne. Obilati dažd, koji se spusti iz oblaka, razstavi dvie vojske.

Adrastu dodje u dobar čas pomoć bogova, ali ga se nedojmi njihova moć te zasluži ovakvom nezahvalnošću, da ga čekaše još teža osveta. Provede hitro svoje čete izmed tabora polom izgorena i bare, koja je dosizala do rieke; i to učini tako hitro i okretno, da je ovaj uzmak dokazao kako bijaše domišljat i budna duha. Saveznici su obodreni Telemakom voljni bili za njim se otisnuti; ali pomoću oluje uteče im, kô što ptica izbjegne na brzim krilima lovačkoj mrieži.

Tada se nisu saveznici brinuli van kako će se vratiti u tabor i popraviti gubitak. Vrativ se opaze najveću žalost, što je ima u ratu: bolestnici i ranjenici neimajuć sile da se izvuku iz šatora nisu mogli umaći vatri; na pô izgoriše, tužnim i zamrlim glasom jadikuju pram nebu. To se kosnu Telemakova srdca; nemože zadržati suza; više puti odvrati svoje oči; jer ga hvatala groza i smilovanje; nemogaše gledati, da ga srhi neprodju, živa tjelesa pripala poduljoj i krutoj smrti; prilikovahu žrtvam, koje se spalile na oltarih te im se vonja prostire na sve strane.

„Jao! povikne Telemak, evo jadâ, koje rat sobom nosi! koje sliepo bjesnilo goni nesretne smrtnike! malo im je dana živiti na zemlji; i ti dnevi vele su nevoljni! čemu uskoriti smrt i onako blizu! čemu povećati gorkosti, kojimi su bogovi izpunili i onako kratak život ovako groznim pustošenjem? Svi su ljudi braća a med sobom se kolju; divlje zvieri nisu okrutne kako oni. Lavi nevojuju proti lavom, ni tigri proti tigrom; oni nenavaljuju van na životinju druge vrsti; sam čovjek radi uzprkos svomu razumu, čega nikad neučini životinja neumna. A čemu ti ratovi? Neima li dosta zemlje u svietu, da je bude svim ljudem više nego ju mogu obdjelati? Što li je pustih zemalja! svi ih ljudi nebi mogli napuniti! Pak što? lažna slava, tašta dika, da ga zovu osvajačem, za čim ide gdjekoj vladar, to da zapali ratnu zublju u prostranu kraju? I tako jedan samo čovjek, kojega svietu dadoše srditi bogovi, da pogano žrtvuje taštini tolike druge? treba da sve izgine, sve grezne u krvi, sve vatra proždre a što uteče ognju i maču, da neuteče gladu još groznijemu, zato, da bude jedinomu čovjeku, koji se ruga cielim rodom ljudskim, naslade i slave u obćenitom porazu! koja li nakaza slave! Može li dosta sviet zamrziti i prezirati ljude, koji se tako odrekli čovječtva? Ne, ne, nisu to ni ljudi, a kamo li da budu polubogovi; valja da ih stigne prokletstvo svih vjekova, u kojih su mislili da će im se ljudi diviti. Oh! kralji bi imali promišljati o ratu prije nego li ga započmu! Rat ima biti pravedan; pak i to nije dosta, treba da bude potrebit obćenitoj dobrobiti. Krv naroda neima se proljevati van da se sam narod spasi u skrajnoj nuždi. Ali svjetovanje laskavaca, krive misli o slavi, neosnovane zavisti, nepravedna hlepnja, koje se kriju liepimi izlikami, napokon jer se neopazke nekomu obvezali, zavode vazda kralje u ratove, koji ih upropašćuju ili stavljaju njimi na kocku

sve bez potrebe, ili nanose ne manju štetu svojim podanikom nego li neprijateljem“.

Ovako je sobom umovao Telemak. Ali on neosta pri samu žalovanju ratnih nevolja; već nastojaše ih ublažiti. On bi pohadjao šatore da sam pomogne bolestnikom i umirućim; dao bi im novca i liekova; tješio bi ih i hrabrio vrlo prijaznimi rieči, i gdje nebi sam mogao, poslao bi druge da ih pohode.

Med Krećani, koji bijahu s njim, bila su dva starca, kojih jednome bijaše ime Traumafil a drugomu Nosofug.

Traumafil bijaše pri obsadi trojanskoj s Idomenejem i naučio je od sinova Eskulapovih božanstvenu umjeću liečenja ranâ. Ulievao bi i u najdublje i najraztrovanije rane neku mirisnu vodu, koja bi izgrizla mrtvo i pokvareno meso a da ga netrebalo izrezati te bi za kratko stvorilo se novo meso i ljepše i zdravije od prvoga.

Nosofug nije doduše poznavao sinova Eskulapovih, ali mu je Merion dobavio svetu i tajinstvenu knjigu, koju Eskulap dade svojoj djeci. A za drugo bijaše Nosofug prijatelj bogova; on je proslavio svojimi pjesmami Latoninu djecu; svaki bi dan prikazao ovcu bielu i bez trohe Apolu, koj ga je često nadahnjivao. Čim bi vidio bolestnika, poznao bi po očima, po masti njegova obraza, po postavi tjela i dihanju, koji mu je uzrok bolesti. Sad bi dao liek, kojim bi se uznojio, te bi uputio prema uspjehu znoja, kako teže oli lakše. znojenje poremećuje ili ozdravljuje sustav tjelesni; sad bi opet davao oslabljenim neko piće, kojim bi polagano ojačale plemenitije česti, te bi ljudi pomladili, čim bi jim se ublažila krv. Ali je tvrdio, da zato treba ljudem često lieka, jer neimaju krieposti ni srdca svladati sami sebe. „Sramota je, veljaše, po ljude, što ima u njih često bolestî; jer valjani običaji uzrok su zdravlju. Njihova neumjerenost, govorio bi, obraća u otrov ubojiti hranu, koja

je namienjena da im uzdrži život. Naslade uživane bez mjere skraćuju više život ljudem, nego li ga mogu liekovi produljiti. Siromasi sa nestašice hrane riedje su bolestni, nego li bogati, koji oboljuju jer preveć uživaju. Hrana, koja odveć draži grlo te je povodom da se preko potrebe jede, truje mjesto da goji tjelo. I sami liekovi pravo su zlo, koji iztrošuju život, zato nevalja se njimi služiti van za veliku nuždu. Najveći liek, koji nije nikad na štetu i vazda koristan to je trieznost, umjerenost u uživanju, mir duševni i tjelesno kretanje. Tim se krv ublaži i bude umjerena a nestaje nepotrebnih sokova". I tako mudri Nosofug nebijaše toliko na glasu sa svojih liekova, koliko sa reda, koji bi svjetovao, da se odstrane bolesti i tako neuztreba liekova.

Ovu dvojicu posla Telemak, da pohode sve bolestnike u vojsci. Mnoge oni izliečiše svojimi liekovi ali još ih više izliečiše njegom, koju su jim namakli, jer se pobrinuše o njihovu čistoću i da se njom odstrani hrdjav zrak, nastojeć da za oporavljanja živu triezno i redovito.

Vojnici ganuti ovom pomoću hvalili su bogovom, što poslaše Telemaka vojsci savezničkoj. „Nije to čovjek, veljahu, već je bez dvojbe dobrotvorno koje božanstvo pod prilikom ljudskom. A pak ako i jest čovjek, više je nalik bogovom nego li ostalim ljudem; živi na zemlji da ljudem dobro tvori; još je draži svojom milinom i dobrotom, nego li radi hrabrosti. Ah da nam bude kraljem! ali su ga valjda bogovi dosudili sretnijemu narodu, koga miluju i u koga oni hoće da se povrati zlatno doba".

Telemak bi čuo ove pohvale, kad bi noćju pošao pohoditi dielove tabora, da se ogradi proti varkam Adrastovim; a za te hvale nebijaše sumnje, da su blaznive, kako ih govore na oči knezovom laskavci, koji drže da u njih neima ni smjernosti ni tanke ćuti, te ih valja samo hvaliti preko mjere, da komu naklone svoju prijazan. Sinu Ulisovu nebi išlo u slast van što je istinito;

nije trpio drugih pohvala do onih, koje bi davali skrovito, kad njega nebijaše i koje bi s prave zaslužio. Za takove mu nebijaše srdce neosjetljivo; ćutio je on blagu i čistu slast, koju su bogovi samo krieposti pridružili i koje nemogu ni pomisliti ni vjerovati zločesti ljudi, jer je nisu nikad okusili: ali se nebi za dugo podao toj nasladi, doskora vrvile mu u pameti sve grieške, koje je učinio; nije zaboravio na prirodjenu si oholiju i nemar za ljude; u potaji bi se stidio, što je tako tvrda srdca a čini se toliki čovjekoljub. On mišljaše da sva slava, kojom ga dičili, ide mudru Minervu, a da je on nije zaslužio.

„Ti si velika božice, veljaše, koja mi dade Mentora da me nauči i izpravi zločestu moju ćud; ti mi daješ razbor, da se okoristim svojimi grieškami te se nepouzdajem u samoga sebe; ti uzprezaš mi nagle strasti; ti mi daješ osjetiti slast, kad pomažem nevoljnikom: bez tebe ja omražen i vriedan da me mrze; bez tebe težko bih pogriešio; bio bih kô diete koje nepazeć na svoju slabost ostavlja svoju majku te posrne pri prvom koraku“.

Nestor i Filoktet nadju se u čudu videć kako Telemak postade krotak, pomnjiv dobro tvoriti ljudem, do usluge im i pomoći, domišljat svakoj im potrebi doskočiti; nisu znali što da pomisle; činio im se drugi čovjek. A čemu se najveć čudili bijaše briga njegova o Hipijinu sprovodu; on podje sam potražiti tjelo krvavo i izmrcvareno izpod kupa mrtvih tjelesa; on gorko proplaka nad njim te reče: „Velika dušo, ti sad znaš u kolikoj mi cieni bijaše tvoja hrabrost! Istina je, tvoj me prkos razdraži; ali tvoje grieške poticale su od mladenačke vatre; znam ja koliko treba opraštati toj dobi; mi bi iza toga iskreni prijatelji bili: i od moje je strane krivica. O bogovi! zašto mi ga ugrabiste prije nego ga prisilih da me ljubi“.

Zatim dade Telemak oprati tielo mirišavom vodom; pak spremiše po njegovoj naredbi lomaču. Veliki borovi cvileć pod udarci sjekire padaju rušeć se s visokih briegova. Hrastovi, davni rod zemlje, koji reć bi prkose nebu, visoke topole, briestovi, kojih se vrhovi zelene kićeni gustim lišćem, bukve, koje su dika šumam padaju pokraj rieke Galesa; tuj se liepo diže lomača nalik redovitoj sgradi; pokaže se plamen, magla dima uznosi se k nebu.

Lacedemonjani stupaju turobni sporim korakom s prevrnutimi koplji a oborenih očiju: gorka žalost vidi se na tih krutih obrazih, niz koje rone obilate suze. Iza toga dodje Ferecid starac, koga su manje oborile mnoge mu godine nego li tuga, što je preživio Hipiju, koga bijaše odhranio. Diže pram nebu ruke i oči sve zaplakane. Izá smrti Hipijine nije mario ni za koju hranu; sladki se san nespuštao na umorne mu vedje, niti mu za čas olakša težke tuge: klecale mù noge polazeć za svjetinom niti je znao kamo ide. Ni cigle rieči neprogovori, jer ga srdce tištilo; bijaše to mučanje sdvojnosti i oborena duha; ali kad opazi goruću lomaču hoće na jednom da pobjesni te zavapi: „O Hipijo, Hipijo, nikad te već nevidjeh! Hipije neima a ja još živim! Mili moj Hipijo, ja sam okrutnik, ja nemilostnik, što te naučih smrt prezirati; ja sam mislio da će mi tvoja ruka zaklopiti oči te da ćeš primiti poslednji moj uzdah. O bogovi nemili, vi mi život produljiste, da vidim konac Hipijinoga! Milo djete, koje sam ja gojio i koje me je stajalo tolike skrbi, ja te jur neću vidjeti! ali ću vidjeti majku tvoju, koja će umrieti od tuge biedeć me s tvoje smrti; vidjeti ću tvoju zaručnicu, gdje si prsa bije i kosu čupa a moja je krivnja! Mila sjeno zovni me k sebi na Stiksovu obalu; mrzka mi je svjetlost; tebe samoga, mili Hipijo, da mi je opet vidjeti! Hipijo, Hipijo!

mili moj Hipijo, ja još samo zato živim, da izkažem poslednju službu tvomu pepelu“.

Medjuto donesu na nosilih prostrto tjelo mladoga Hipije nakićeno grimizom, zlatom i srebrom. Smrt, koja mu ugasi očinje svjetlo nije mogla izbrisati sve mu ljepote te bijahu tragovi milinâ na bliedom licu: okö vrata bjelijega od sniega, koji se pognuo na rame, visile mu crne kose ljepše nego Atisove i Ganimedove, a doskora imale se obratiti u pepeo; na strani vidjela mu se duboka rana, odakle sva mu se krv izciedi te ga odpravi u tmastu državu Plutonovu.

Telemak nujan i neveseo pratio je tjelo i cviećem ga posipavao. Kad dodju k lomači, mladi sin Ulisov nije mogao gledati, kako se plamen hvata ruha, kojim bijaše ovito tjelo, da iznova neproplače. „S bogom, reče, plemeniti Hipijo! jer se neusudjujem zvati te prijateljem: umiri se sjeno, koja zasluži toliku slavu za života! Da mi nisi mio, zavidio bih ti sreću; lišen si nevolja, koje nås još tište; pak si im se umaknuo najslavnijim putem. Ah! što bih ja sretån bio da ovako dokončam! Stiks nezadržao ti duha! otvorile mu se poljane elisijske; tvoje se ime slavno spominjalo u svih vjekovih i i tvoj pepeo počivao u miru!“

Jedva izgovori ove rieči pretrgnute uzdasi, sva vojska jednim glasom zajauka; žalili su Hipiju, spominjuć sva dobra mu svojstva; i žalost nad njegovom smrti stavljala u zaborav nedostatke, uzrokovane naglom mladošću i lošim uzgojem. Ali još su ih više ganula milostiva čuvstva Telemakova. „To li je, veljahu, mladi Grk ohol i ponosit, koji je sve prezirao i svakoga odbijao? eto ga sada krotka, čovječna i milostiva. Bez dvojbe Minerva, koja mu je otca vele milovala, miluje i njega; bez dvojbe ona mu dade najdragocienije darove, koje mogu bogovi dati ljudem, naime uz mudrost srdce sklono prijateljstvu“.

Vatra mu jur razsù tjelo. Telemak sam poškropi mirišavom vodom još pušeći pepeo; pak ga onda spravi u zlatnu žaru, koju nakiti cviećem i odnese ju Falantu. On ležaše ranjen na mnogo stranâ i u skrajnoj svojoj slabosti vidjaše jur pred sobom mračna smrtna vrata.

Jur su Traumafil i Nosofug podali mu bili svaku pomoć svoje umjeće, malo po malo povrati mu se duša spremna izletiti; nove sile iztiha ga oživile; blaga i neodoljiva moć, životna neka kriepost javljala mu se u žilah skroz unutri srdca; ugodna toplina otimala ga ledenim rukama smrti. Kad mu nestalo nesviesti nasta uzastopce tuga; osjećao je gubitak svoga brata, kojega dotad nemogao oćutit. „Ah! veljaše, čemu se tako brinu, da me k životu dozovu? Nebi li mi bolje bilo umrieti i poći za milim mojim Hipijom? Vidjeh ga gdje pogibe blizu mene! O Hipijo, dušo moja mila, moj braco, mili moj braco tebe već neima! i tako neću te već vidjeti, ni čuti, ni zagrliti, ni izkazat ti svojih jada, ni tješiti tvoje! O bogovi neprijazni ljudem! neima već za mene Hipije! Može li to biti? Nije li to valjda sanja? Ne, žalibože je istina. O Hipijo, ja te izgubih, vidjeh te umrieti; a valja mi živiti bar koliko treba da te osvetim; prikazati ću duhu tvomu okrutnoga Adrasta oškropljena tvojom krvlju.“

Dok Falant ovako govoraše, ona dva božja čovjeka nastojahu utišati mu bol bojeć se, da mu se zlo nepoveća te nezaprieči uspjeh lieku. Na jednom opazi Telemaka, koj stade predanj. Na prvi mu se mah uzkoleba srdce dviemi protivnimi čuvstvi; u njega bijaše još zlovolje za ono, što se sbilo med Telemakom i Hipijom; žalost Hipijina gubitka razpalila još više onu zlovolju; s druge strane nije mogao biti nevješt da ima zahvaliti Telemaku, što očuva život, koj ga iztrgnu iz ruku Adrastovih krvava i polumrtva. Ali kad opazi zlatnu žaru, u kojoj bijahu spravljeni premili ostanci brata mu Hi-

pije, briznu u plač: namah zagrli Telemaka nemoguć rieči prosboriti i reče mu slabim glasom i jecajuć:

„Dostojni sine Ulisov, tvoja me kriepost sili da te ljubim, tebi imam zahvaliti ovo malo života, koji hoće da ugasne ali imam ti zahvaliti i za nešto, što mi je mnogo milije. Da nebude tebe, tjelo brata moga izkljuvaše vrane; bez tebe sjena njegova lišena pogreba žalostno bi lutala pokraj Stiksa te bi ju vazda odbijao nesmiljeni Karon. Pak da imam biti za to zahvalan čovjeku, koga sam toliko mrzio! O bogovi, vi mu naplatite i lišite me života toli nevoljna. A ti Telemače izkaži mi poslednju uslugu, koju izkaza bratu mojemu; da ti slava bude podpuna“.

Iza tih rieči Falant se onesviesti oboren prekomjernom bolju. Telemak osta kod njega neufajuć se govoriti mu i čekajuć dok se oporavi. Doskora Falant dodje k sebi, uze iz ruku Telemakovih žaru, poljubi ju više puti, nakvasi svojimi suzami i reče: „O mili, dragocieni ostanci, kada li će moje spremiti s vami ujedno u ovoj žari? O sjeno Hipijina, ja idem za tobom u doljnji sviet: Telemak će nas obadvojicu osvetiti“.

Medjuto se Falant svakim danom oporavljao od bolesti brigom one dvojice, koji su razumjevali umjeću Eskulapovu. Telemak bijaše neprestano s njimi uz bolestnika, da ih što više obodri te mu pospješe zdravlje; a sva vojska divila se još više srdačnoj dobroti, kojom se skrbio za najvećega si neprijatelja, nego li hrabrosti i mudrosti, koju pokaza u boju spasujuć vojsku savezničku.

U to doba Telemak je neumorno nastojao o najtežih vojnih poslovih: malo bi spavao: pak bi mu često san prekidali glasovi, koje bi mu donašali u svako doba, danju i noću ili kad bi pohadjao sve čestі tabora a toga nebi nikad činio dvaput zajedno u isto doba, da bolje zateče one, koji bi manje pazili. Vraćao se često u svoj

šator znojan i zaprašen; hrana mu bijaše priprosta; živio bi ko i vojnici, da im bude izgledom trieznosti i strpljivosti. Jer u vojske bijaše malo živeža za taborovanja, držao je da treba utišati nezadovoljstvo vojske trpeć svojevoljno s njom iste nepogode. Njegovo tjelo mjesto da oslabi naporom, sve to više otvrdnulo i ojačalo: nestajalo mu nježne miline, koja je kô cviet prve mladosti; koža mu postajala smedja i grublja, uda manje mekana a žilavija.

KNJIGA XIV.

SADRŽAJ.

Telemak upućen mnogimi sanjami, da mu otca Ulisa neima već na zemlji, izpunjuje svoju namjeru, da ga potraži u dolnjem svietu; ostavi tabor, praćen dvojicom Krećana do hrama blizu glasovite špilje Akeroncije spusti se kroz tmine te dolazi na obalu Stiksovu i Karon ga primi u svoju plav, dodje pred Plutona, koga nadje sklona dozvoliti mu da potraži otca: predje kroz Tartar, gdje opazi muke, koje trpe nezahvalnici, krivorotnici, licumjeri a navlastito zločesti kralji. Telemak stupi na poljane elizijske, gdje ga prepozna Arcezij njegov pradjed, koj ga uvjerava da Ulis još živi, da će se povratit u Itaku gdje će kraljevati iza njega. Arcezij mu opisuje blaženstvo, koje uživaju pravedni ljudi, osobito kralji, koji su za života bogovom služili a usrećili narode, kojimi su vladali; pripominje mu da junaci, koji su se odlikovali samo vojnom umjećom, manju sreću uživaju u odieljenu mjestu; daje nauke Telemaku, koj se požuri vratiti u tabor saveznički.

Adrast, čije su čete znatno postradale u boju, bijaše se povukao za brieg Aulon, da dočeka pomoći i pripravi još jednom navalu na neprijatelje; nalik gladnu lavu, koj pošto ga odtjerali od ovčarnice vraća se u tmaste šume i uvuče u svoju špilju, gdje si brusi zube i pandže čekajuć na zgodan čas da pokolje stado.

Telemak pobrinuv se da se uvede podpuna stega u vojsci, nije već za drugo mario van kako će ovršiti namjeru, koju bijaše zamislio a tajno držao pred četovodjami. Jur podulje vrieme uznemirivale ga svake noći sanje, koje mu kazivale otca Ulisa. Ova mila prilika vażda bi se vraćala prema kraju noći, prije nego li zora

goni s neba mladom luči nestalne zviezde a od zemlje sladki san uz njegove pratilice letuće sanje. Sad bi mu se činilo da vidi Ulisa gola na sretnu ostrvu pokraj rieke na livadi kićenoj cviećem i okružena vilami, koje mu dobacivale odjeću da se pokrije; sad mu se opet činilo, da ga čuje govoriti u palači sjajnoj zlatom i slonovom kosti, gdje ljudi ovjenčani cviećem milo ga slušaju diveć mu se. Često prikazivao mu se Ulis iznenada za gostbe, gdje radost vladala posried razkoši, i gdje se čuo mili sklad glasa uz liru sladju nego li je Apolova i glas svih vila umjetnicâ.

Telemaka, kad bi se probudio, raztužile bi ove liepe sanje. „O moj otče! mili otče Ulise! zavapio bi, milije bi mi bile najstrašnije sanje. Ove prilike blažena stanja navješćuju mi, da si jur sišao u postojbinu sretnih duša, koje bogovi naplaćuju za njihove krieposti vjekovitim pokojem. Čini mi se kô da vidim poljane elizijske. Težko li ti je ničemu se već nenadati! I tako, otče moj, zar da te već nikad neugledam! da nikad nezagrlim onoga, koj me je toliko ljubio i koga tražim tolikim trudom! da nikad nečujem govora iz onih ustiju, odakle proticala mudrost! da nikad nepoljubim onih rukû, milih i slavnih rukû, koje oboriše tolike neprijatelje! neće li one kazniti drzovite nametnike Penelopine i zar se neće nikad pridignuti Itaka od svoje propasti! O bogovi neprijazni otcu momu, vi mi šaljete ove sanje, da mi ugrabite i poslednje nade iz srdca; a tim mi i život grabite. Ne, nemogu ja živiti u tom dvoumlju. Ali što velim? žalibože je stanovito da otca moga već neima. Idem potražiti mu sjenu skroz u dolnji sviet. Ta i Tezej je sišao; Tezej, taj bezbožnik, komu se je htjelo pohuliti podzemna božanstva; a mene vodi sinovlja ljubav. I Herkul je sišao: ja doduše nisam Herkul; ali je slavno osokoliti se te poći njegovim tragom. Ta Orfej ganu pripoviedanjem svojih jada srdce onomu bogu, za koga vele

da je nesmiljen: ipak mu dopusti da se Euridika povrati medju žive. Ja sam vriedan većega pomilovanja nego li Orfej; jer je veći moj gubitak. Tko da prispodobi djevojku, koja je nalik tolikim drugim, s mudrim Ulisom, komu se divi sva Grčka? ajdemo, stalo me i života ako treba. Čemu da se bojim smrti, kad za života toliko stradam? O Plutone i Prozerpino, doskora ću izkusiti jeste li nemilosrdni, kako vas kažu! O moj otče, pošto sam zaludo prošao zemljom i morem, da te nadjem, hoću da vidim, nisi li možda u tmastom stanu pokojnika. Ako li mi bogovi nedaju imati te na zemlji i pri sunčanom svjetlu, valjda neće mi kratiti da ti barem sjenu vidim u mrkloj državi."

Ovo veleć Telemak natapao je postelju svojimi suzami; tad se digne i potraži na dnevnom svjetlu nebi li našao olakšice gorkoj boli, koju mu uzrokovahu ove sanje; ali to bijaše striela, koja mu probola srdce i koju je svuda sobom nosio.

Za tih mukä odluči sići u dolnji sviet s mjesta, koje nebijaše daleko od tabora; zvali ga Akeroncijom, jer tuj bila strahovita jama, kroz koju bi se došlo na obalu Akerona, kojim se boje zaklinjati i sami bogovi. Grad bijaše na klisuri sagradjen kô gnjezdo na vrhu stabla; na podnožju te klisure bijaše jama, kojoj se neufali približiti plahi smrtnici; pastiri bi brižljivo od nje odvraćali svoja stada. Sumporna para Stikskoga blata, koja bi izhadjala od te pukline, okužila bi zrak. Sve naokolo nije rasla ni trava ni cviet; tuj nebi nikad duhali ni blagi lahori, niti bivalo pramaljetnoga milja, niti bogatih jesenskih plodova: suholjasta zemlja omlohavila; tuj bi se vidio samo po gdjekoj grmić bez lišća i žalostan čempres. Pak i daleko naokolo Cerera uzkratila težakom zlatne žetve. Bako reć bi zaludo obećavao svoj sladki plod; grozdovi osušili bi mjesto da dozriju. Najade tugujuć nisu dale proticati bistroj vodi, već su vriela vazda bila

gorka i mutna. Ptice nikad nisu pjevale u tom kraju, gdje je stršila drača i glogovina, a nije bilo gaja da ih zakrili; pobjegle pjevati pod prijaznije nebo svoje ljubezni. Tuj se nečulo van graktanje gavranâ i žalostan glas sove;. i sama trava bijaše gorka te stada, koja ju pasla, nisu skakala od radosti. Bik bježao bi od junice; a pastir neveseo nije mario za svoje diple ni svirale.

Od te jame izhodjaše kad te kad crni i gusti dim, koji bi navlačio noćne tmine usried biela dana. Bližnji puci zaredili bi tada češćimi prikazi, nebi li umilostivil paklena božanstva; ali više puti ljudi u cvietu svoga života i za najranije mladosti bijahu jedine žrtve, koje je rado uzimala ova nemila božanstva pogubnom pošašću. Tuj odluči Telemak tražiti put u mračni stan Plutonov. Minerva, koja je vazda bdila nad njim te ga zakriljivala svojom egidom, uprijazni mu Plutona. Sam Jupiter na molbu Minervinu bijaše naredio Merkuru, koji silazi svaki dan u podzemni sviet predavati Karonu stanovit broj umrlih, da reče kralju sjenâ, neka pripusti sina Ulisova u svoju državu.

Telemak ode potajno iz tabora, podje uz sjaj mjeseca i pomoli se tomu mogućemu božanstvu, koje je na nebu svjetlilom noćnim, na zemlji je čista Diana a u dolnjem svietu strahovita Hekate. Ovo božanstvo usliša mu molitvu, jer bijaše čista srdca i vodila ga je blaga ljubav, koju sin duguje otcu. Čim pristupi k ulazu jame, čuje gdje zatutnji podzemna država. Zemlja pod nogama mu se tresla; nebom leti bliesak i vatra, koja bi reć na zemlju će tresnuti. Sin Ulisov sav protrnu; zali ga leden znoj; ali neklonu duhom; diže ruke i oči pram nebu i uzkliknu: „Silni bogovi, ja primam ovo kô sretna znamenja, dovršite svoje djelo.“ Reče, pospješi korak i smjelo stade pred jamu.

Odmah se razprši gusti dim, s koga bivao poguban ulaz u jamu svakoj životinji, koja bi joj se približila;

kužne vonje nestade za kratko vrieme. Telemak udje sam; jer koji drugi smrtnik da se usudi poći za njim? Dva Krećanina, koji ga dopratiše do neke daljine od jame, i kojim bijaše povjerio svoju namjeru stadoše trepećuć i polumrtvi dosta daleko odatle u hramu moleć se i neufajuć, da će već ikada vidjeti Telemaka.

Medjutim sin Ulisov mačem u ruci spusti se u one prazne tmine. Doskora opazi slabu neku i sumračnu svjetlost, kakova se vidi noćju na zemlji: ugleda lahke sjene umrlih, koje ga oblitaju: raztjera ih svojim mačem: zatim vidi žalostnu obalu blatne rieke, kojoj mutna i stojna voda samo se kreće naokolo. Na tom kraju zamjeti nebrojenu silu umrlih, lišenih pogreba, koji zaludo prose nesmiljenoga Karona. Taj bog, koj uz starost vjekovitu vazda je turoban i srdit, ali pun snage prieti im, odbija ih, a mladoga Grka odmah primi u svoju plav. Čim u nju udje, čuje jauk neke sjene vrlo razcviljene.

On joj reče: „koje li te zlo tišti? što si bio na zemlji?“ Sjena mu odvrati: „Ja sam bio Nabofarzan kralj ponositoga Babilona: svi iztočni puci tresli su se na sam glas moga imena; zapovjed'o sam Babilonjanom, da se klanjaju mojoj prilici, zlatnomu kipu u mramornom hramu, pred kojim su palili danju i noćju najdragocienije kade iz Etiopije: nikad živa se duša neusudi protiviti mi se a da ju odmah nekazne: izmišljali su svaki dan nove razkoši, da mi što više oslade život. Bio sam još mlad i jak; ah! kolike povoljnosti mogao sam još uživati na priestolu; ali žena, koju sam ljubio ali ona nije mene ljubila, dade mi izkusiti, da nisam bog; ona me otrova: nestade me svega. Jučer spremiše moj pepeo u zlatnu žaru; plakali su; trzali si kose: pače pričinjali se kô da će se baciti u plamen lomače da umru samnom; još i sad idu naricati na podnožju ponosite grobnice, gdje spremili moj pepeo, ali nitko me nežali;

još i mojemu rodu grsti se moja uspomena a ovdje dolje nemilo me muče.“

Telemak ganut ovim prizorom, reče mu: „A jesi li s prave bio sretan za svoga kraljevanja? Jesi li okusio onaj sladki mir, bez koga srdce bude tužno i jadovno usried svih naslada?“ „Ne, odgovori Babilonjanin, ja ni neznam, što ćeš tim da rečeš. Mudraci slave taj mir kô jedino dobro; a ja ga nikad neoćutih; mojim se srdcem vazda razmećale nove želje, strah i ufanje. Gledao sam duh si omamiti silovitimi strasti i brinuo se, da što dulje potraje ta zamavica i najkraći čas mirna promišljanja bio bi mi pregorak. Eto ti mira, koji sam uživao; svaki drugi činio mi se bajka i sanja; to je dobro, za kojim žalim.“

Kad to reče Babilonjanin, proplaka kô jadnik, koga je sreća razmazila te nije vikao postojano podnositi nesreću. Bijaše uz njega nekoliko robova, koje pogubili, da mu pročaste pogreb. Merkur ih bijaše predao Karonu sa kraljem i dao jim nestegnutu vlast nad kraljem, komu su služili bili na zemlji. Ove sjene robova već se nisu bojale sjene Nabofarzanove; vukle ju okovanu i nemilo ju zlostavljale. Jedna bi rekla: „Nismo li mi ljudi bili kô i ti? kako si mogao tako ludovati, da se bogom držiš? Nije li ti se trebalo spomenuti, da ti je jednako poreklo s drugimi ljudi?“ A drugi da mu se naruga reče: „Pravo si imao, što si htio da te nedrže čovjekom; jer bijaše nečovječna nakaza.“ Treći mu reče: „Evala! gdje su ti sada laskavci? neimaš ništa da podieliš, nesretniče! nemožeš već nikakva zla učiniti; eto gdje postade rob svojih robova: bogovi kasne odkrojiti pravicu, ali ju ipak kroje.“

Za ovako nemila govora Nabofarzan bacao se obrazom na zemlju, čupajuć si kosu s prevelika jada i sdvojnosti. Ali Karon reče robovom: „potegnite lanac, dignite ga preko njegove volje; neće mu biti ni te utjehe da

krije svoju sramotu; treba da sve sjene u Stiksu budu joj svjedoci, da se bogovi opravdaju, koji su tako dugo podnosili da taj bezbožnik kraljuje na zemlji. Ovo je tekar početak, Babilonjanine, tvojim mukam; čekaj dok ti bude sudio Minos oštar sudac podzemnoga svieta."

Dok je strahoviti Karon ovo govorio, plav dotaknu se obale države Plutonove: sve sjene pritekoše da vide živućega čovjeka, koji je stojao posried umrlih u plavi; ali čim Telemak stupi na kraj pobjegoše poput noćnih sjenâ, koje najmanji tračak svjetlosti razprši. Karon reče mladomu Grku licem manje namrgodjenim i ne onako krutim pogledom, kako mu je navada: „Smrtniče od bogova milovani, pošto ti je dano ulaziti u kraljevstvo noći nepristupno drugim živućim, hajde brže kud te zove sudbina: idi po ovom mračnom putu k palači Plutonovoj, koga ćeš naći na priestolu; on će ti dozvoliti ući u mjesta, kojih tajne nije dopušteno odkriti."

Telemak odmah stupi napred brzim korakom; sa svih stranâ vidi gdje lete sjene u većem broju nego li je pjesak, koji pokriva morsko žalo; i u komešanju toga množtva bez broja spopade ga sveta neka strava opaziv duboku tišinu u veliku prostoru. Kosa mu se naježi na glavi, kad pristupi k tamnu stanu nesmiljenoga Plutona; klecaju mu koljena; zapinje mu glas i jedva smaže progovoriti bogu ove rieči: „Strahoviti bože, evo vidiš sina nesretnoga Ulisa; ja dolazim, da te upitam, je li moj otac sišao u tvoju državu ili se još potuca po zemlji?"

Pluton bijaše na priestolu od ebanovine; lice mu bliedo i osbiljno, oči udubljene i vatrene, čelo namrgodjeno i prieteće. Mrzko bi mu vidjeti živa čovjeka, kô što svjetlo vriedja oči životinji, koja je privikla neizaći iz svoga skrovišta van noću. Do njega bijaše Prozerpina, na koju bi jedino pogledao te bi reć da mu ona srdce malko ublaživala; još je u nje bila svježa ljepota; ali

činilo se, da se božanstvenoj njezinoj milini pridružilo nešto krutosti i nemilosti njezinoga muža.

Na podnožju priestola bijaše Smrt blieda i proždrljiva s oštrom kosom, koju neprestano brusila. Okolo nje letile tamne Skrbi, nemile Sumnje, Osvete omašćene odasvud krvlju i sve izranjene, nepravedne Mržnje, Skupost, koja sama sebe grize; Sdvojnost, koja se razdire svojim rukama; mahnita Gospodljivost, koja sve ruši; Izdajstvo žedno krvi, koje se nemože radovati zlu, koje čini; Zavist, koja razlieva oko sebe ubojiti otrov i obraća se u bjesnilo, gdje nemože nahuditi; Bezbožnost, koja kopa izpod sebe ponor, u koji se baca bez ufanja; mrzke Aveti; Sablasti koje prikazuju umrle da ustraše živuće; grozne Sanje; Nesan nemiliji još od strašnih Sanjâ. Sve te žalostne prilike okružuju nemiloga Plutona i napunjuju mu palaču.

On odgovori Telemaku muklim glasom, kojim odjeknu Erebov ponor: „Mladi smrtniče, sudbina ti je dala stupiti u posvećeni zaklon sjenâ; sliedi veliki svoj udes; ja ti neću reći, gdje ti je otac; dosta je što ti je slobodno ga tražiti. Pošto je on bio kralj na zemlji, treba ti samo s jedne ruke proći stranom crnoga Tartara, gdje su kažnjeni zli kralji; a s druge poljanom elizijskom, gdje su naplaćeni dobri kralji. Ali nemožeš odavle poći na poljane elizijske, ako prije neprodješ Tartar: požuri se onamo i gledaj da izadješ iz moje države.“

Namah Telemaku se pričini kô da leti kroz prazan i neizmjeran prostor, jer ga je tištilo da dozna hoće li otca si vidjeti i da se čim prije odalji izpred strahovitoga silnika, koji drži u strahu žive i umrle. Brzo opazi do sebe crni Tartar; iz njega izhadjao je tmasti i gusti dim, čija kužna vonja usmrtila bi da se razlegne, gdje živi ljudi stanuju; taj dim ležao je povrh ognjene rieke i plamenitih valova, koji su šumili poput prenaglih bujica,

kad padaju s najviših klisura u bezdani ponor, te se s toga ništa jasno nemogaše čuti u tom žalostnom mjestu.

Telemak tajno ohrabren Minervom ulazi bez straha u taj vrtlog. Najprije opazi velik broj ljudî, koji su živili u najnižih stališih te su kažnjeni, jer su tražili bogatstvo prevarom, izdajstvom i okrutnošću. Vidje tuj i mnoge bezbožne licumjerce, koji gradeć se da ljube božji zakon, njim se poslužiše kô izlikom da zadovolje svojoj gospodljivosti te prehile ljude lahkovjerne; ti ljudi jer su zlo rabili i samu kriepost, premda je ona najveći dar božji, kažnjeni su kao najveći zlotvori. Sinovi, koji su udavili roditelje, žene koje su omastile ruke krvlju svojih muževa, izdajice, koji su izdali domovinu, pošto prekršiše sve prisege, trpljahu manje muke nego li licumjerci. A to bijaše odluka trojice sudija dolnjega svieta i ovo joj je razlog: jer licumjercem nije dovoljno, što su opaki kô i drugi bezbožnici; hoće još da ih drže dobrimi i lažnom svojom kriepošću uzrokuju, da ljudi nemare vjerovati ni pravoj kriepostì. Bogovom, kojim su se rugali te ih tako pogrdili pred ljudmi, radost je uložiti svu svoju moć da se osvete za njihove uvriede.

Iza tih vidio je druge ljude, koje svjetina ni nemisli krivce a božja ih osveta proganja bez milosrdja, to su nezahvalnici, lažci i laskavci, koji pohvališe zloću, zlobni klevetnici, koji nastojahu ocrniti najčistiju kriepost; napokon oni, koji su drzovito sudili o stvarih, kojih temeljito nisu poznavali i tim su nahudili dobrom imenu nevinih.

Ali med svimi vrsti nezahvalnosti ona kažnjena bijaše kao najodurnija, kojom se grieši proti bogovom. „Ta onoga drže nakazom, veljaše Minos, koj se pokaže nezahvalan pram otcu ili pram prijatelju, od koga je primio kakvu blagodat; a diče se što su nezahvalni pram bogovom, od kojih jim je život i svako dobro, koje ima u njem! Nismo li njim dužni svoj porod još više

nego li otcu i majci, koji su nas rodili? Što su manje kažnjene ove opačine te se izpričavaju na zemlji, manje im se prašta osveta u dolnjem svietu, kojoj neutekoše".

Telemak videć tri sudca, koji sjede i osudjuju čovjeka, osmjeli se upitati ih koje li zlo učini. Namah se nadje u rieči osudjenik, te zavapi: „Ja nisam nikakva zla učinio, najveća mi radost bijaše dobro tvoriti; sjajno sam živio, bio sam darežljiv, pravedan, milostiv; što mi se može prigovoriti?" Tada mu reče Minos: „Nitko ti neprigovara glede ljudî; ali nisi li više dužan bio bogovom nego ljudem? koja li je ta pravednost, kojom se hvastaš? Istina je, nisi prepustio nikoje dužnosti pram ljudem, koji su ništa: bio si kriepostan; ali si pripisivao svu kriepost sebi a ne bogovom, koji su ti ju dali; ti si htio uživati plod svoje vlastite kriepusti, samomu sebi ga priznavajuć; ti bijaše sam sebi božanstvom. Ali bogovi, koji su sve stvorili, niti su išto stvorili van za svoju slavu, nemogu se odreći svoga prava: ti se njih nespomenu, pak neće ni oni tebe; oni će te ostaviti tebi, jer htjede živiti za se a ne za njih. Sada traži ako možeš utjehu u svom vlastitom srdcu. Eto te za uvjek razstavljena od ljudî, kojim si htio ugoditi: sad si sam sobom, s onim kumirom, komu si se klanjao; sad si uglavi da neima prave krieposti bez poštovanja i ljubavi bogova, od kojih sve dolazi. Sad će se pokazati u svoj golotinji lažna tvoja kriepost, koja je za dugo zasliepila ljude lahkovjerne. Ljudi, koji sude zloću i dobrotu, kako ih budi što vriedja ili im ugadja, sliepi su i glede dobra i glede zla: ovdje božanska mudrost razpršuje sve njihove lahkoumne sude; osudjuje čemu se oni dive a opravdava, što oni osudjuju".

Ovoga mudrijaša kô da je grom udario na te rieči, sam sebi bijaše mrzak. Što mu drugda ugadjalo misliti si kako je umjeren, srdačan i velikodušan, sad mu se sve to preokrenu u sdvojnost. Pogled na svoje srdce,

koje je bogove prezrelo, muke mu zadavao; vidi samoga sebe i nemože ni časa oka od sebe odvratiti; vidi taštinu sudova ljudskih, kojim je htio ugadjati svakim svojim djelom; sve se skrozimice preokrenu što je god u njem, kô da mu svu utrobu izpremješalo; nenadje se jur, koj bijaše prije; u srdcu mu neima utjehe; sviest, čije mu svjedočanstvo bijaše tako milo, proti njemu ustaje i gorko mu prigovara zabludu i uhilnost njegovih kriepostî, kojim nebijaše ni početkom, ni svrhom štovanje božanstva: smeten je, zabunjen, pun stida, stiske duševne i sdvojnosti. Netrape ga hudobe; dosta jim je pustiti ga samomu sebi i da samo njegovo srdce osveti bogove, koje prezre. Traži najskrovitija mjesta da se sakrije pred ostalimi umrlimi; a nemože se sakriti pred sobom; traži tmine a nemože ih naći: dosadno ga svjetlo posvuda prati; svud prodire istina svojimi zrakami, da se na njem osveti, što nije za nju mario. Mrzi ga sve što je ljubio, jer je ono izvor svemu zlu, koje nikad nedokonča. Govori sam sebi: „Što li sam lud bio! nisam poznavao ni bogova, ni ljudî, ni samoga sebe! ne, ničesa nisam poznao, čim nisam ljubio jedino i pravo dobro: svi moji koraci bijahu bludnja; moja mudrost bijaše ludost; moja kriepost gola, bezbožna i sliepa oholost; sam sebi bijah kumirom“.

Napokon opazi Telemak kralje, koji su osudjeni jer su zlo rabili svoju vlast. S jedne strane hudoba osvetnica držaše im pred očima zrcalo, koje jim kazalo svu grdobu njihovih opačina; tuj su vidjeli i zaludo bi oči odvraćali da nevide svoju taštinu bezobraznu i pohlepnu za najsmješnijimi pohvalami, njihovu nemilost pram ljudem, koje bi bili imali usrećiti, njihov strah da nečuju istinu, njihovu prijazan pram gnjusnim laskavcem, njihovo nehajstvo, razbludnost, lienost, nepravednu sumnjivost, ponos i prekorednu sjajnost na propast naroda, njihovu gospodljivost, nebi li stekli nešto tašte slave

krvlju svojih podanikâ, napokon njihovu okrutnost, koja, je vazda tražila nove naslade posried suza i sdvojnosti mnogih nesretnikâ. Vazda su se vidjeli u tom zrcalu; te bi našli svoju priliku strašniju i grdobniju, nego bijaše Himera, koju svlada Belerofon, ili aždaja lernejska, koju obori Herkul, pače nego Cerber, premda on iz triju razvaljenih raljâ riga crnu i otrovnu krv, koja bi vrstna bila okužiti sav ljudski rod živući na zemlji.

Isto doba s druge strane druga hudoba rugajuć se ponavljala im je sve pohvale, kojimi ih laskavci hvalili za života i stavljala im pred oči drugo zrcalo, gdje se vidjeli kako ih opisivahu laskavci; golema razlika med dviema toli protivnim slikama bijaše težka muka po njihovu taštinu. Pak se opažalo da najgori med ovimi kraljevi bijahu, koje za života dopadoše najsjajnije pohvale; jer se opakih boje ljudi više nego li dobrih i jer oni bezstidno traže da ih podlo kade pjesnici i govornici njihove dobe.

Njihov se jauk čuje u tih dubokih tminah, gdje nenahode van pogrde i sprdnje, koje jim valja pretrpiti; neima ništa oko njih, što ih nebi preziralo, protivilo im se i sramotilo. Jer su se na zemlji igrali životom ljudskim te mislili da je sve stvoreno za njihovu službu; u Tartaru predani bili hirom nekih robova, koji im u zamjenu daju okusiti kruto robstvo; muka im je robovati te im neima nade, da će se robstvo ikada ublažiti; stoje pod udarci tih robova, koji su im nesmiljeni siledžije, kô što je nakovalo pod udarci batâ ciklopskih, kad ih Vulkan naganja na radnju u zažarenih pećih gore Etne.

Tuj opazi Telemak lica blieda, užasna i stravljena. Crni jadi grizu te zlotvore; sami se od sebe sgražaju i nemogu se otresti te groze kao ni svoga bića: netreba im drugih kazni za njihove griehote do same te griehote: vide ih bez prestanka u svoj njihovoj grdobi:

prikazuju im se kô strašne sablasti; one ih progaŋjaju. Da se od njih obrane, traže smrt moćniju nego li je ona, koja ih tjelom razstavi. U svojoj sdvojnosti dozivlju u pomoć onakvu smrt, kojom bi utrnulo u njih svako čuvstvo i samosviest; prose ponor da ih proguta, nebi li izmakli osvetnim zrakam istine, koja ih proganja; ali jim je pripravljena osveta, koja se kap po kap na nje izlieva a nikad neusahne. Istina, koju su se bojali vidjeti, postade im mukom; vide ju i nemogu da nevide, kako na njih ustaje; ona ih probada, razdire i sobom ih razstavlja: ona je kô grom; ništa nerušeć izvana prodire im do dna utrobe. Nalik rudi u gorućoj peći dušu topi ta vatra osvetnica, neostavlja ujedno ni zgloba do zgloba, ničesa neproždire a raztvara do same prvine života i neda umrieti. Sobom ih razstavlja; nemogu naći ni za čas utjehe ni počitka; neživu van gnjevom, koji osjećaju proti sebi i u gubitku svake nade, s česa jim je pobjesniti.

Medju timi stvari, s kojih se je kosa ježila Telemaku, vidje više davnih kraljeva Lidije, koji su kažnjeni, jer su volili razkoši mekušna života, nego li poslovanje, koje kralj nikad neima zapustiti za sreću svoga naroda. Ovi kraljevi med sobom se korili radi sliepoće. Jedan bi drugomu govorio, koji mu bijaše sin: „Nisam li ti često preporučio za moje starosti i prije smrti da popraviš zlo, koje učinih svojim nemarom?“ Sin bi odgovorio: „Nesretni otče! ta ti me upropasti! Tvoj mi primjer nadahnu gizdu, oholost, razbludnost i nemilost pram ljudem! kad sam te vidio kraljevati onako mekoputno i obkoljena laskavci, privikoh i sam ljubiti laskanje i razkoši. Ja sam držao, da ostali ljudi jesu prema kraljem, što su konji i druge tegleće životinje prema ljudem, to jest životinje, do kojih drže samo koliko im koriste i služe njihovoj lagodi. Tako sam mislio a ti me nauči tako misliti, pak sad trpim ove muke, jer podjoh tvojim tragom“. Tim prikorom dodavali

su grozne kletve i rekô bi bjes ih gonio, da se razdru medju sobom.

Okolo tih kraljeva prhutale su poput noćnih sovâ krute Sumnje, izprazno Strahovanje, Nepouzdanje, koje osvećuje narode za nemilost njihovih kraljevâ, neugasiva Žedja bogatstva, lažna Slava vazda krvoločna i pogrdna Mekoputnost, koja otežčuje zla koja trpe a nikad nemože donieti pravoga veselja.

Nekoji tih kraljeva su oštro kažnjeni ne za zlo, koje učiniše, već za dobro, koje bi bili imali tvoriti. Sve zloće narodâ, koje uzrokuje nemar, kojim prepuste, da se vrše zakoni, pripisivali kraljem, koji zato samo kraljuju da pribave zakonom vlast i ugled u puka. Oni su okrivljeni i za sve nerede, koji potiču od oholije, gizde i svakoga drugoga nereda, koje probudjuju u ljudî strast i napast, da prezru zakone, nebi li se dočepali blaga. A najteže kazni odmjerivane su kraljem, koji mjesto da budu dobri i pomnjivi pastiri svomu narodu, nisu se brinuli van kako će razdirati svoje stado kô vuci grabežljivi.

Ali što najveć razžalosti Telemaka bijaše ovo: da je vidio u tom mračnom ponoru velik broj kraljeva, koje su na zemlji držali prilično dobrimi vladari: osudjeni su bili na muke u Tartaru, što su se dali vladati ljudmi opakimi i himbenimi. Kažnjeni bijahu za zlo, koje bijaše učinjeno njihovim povladjivanjem. Većina ovih kraljeva nebijaše ni dobra ni zla, toli velika bijaše im slabost; nebijaše ih nikad strah, što nepoznaju istine; nije im ni malo godila kriepost niti su u tom tražili veselja, da tvore dobro.

Kad Telemak izadje iz onoga mjesta odlahnu mu kô da su mu snimili težko brieme. Po toj olakšici razumio je, koja li je nevolja onih, koji su tuj zatvoreni bez nade da će ikad izaći. Spopadao ga strah videć kako su kralji imali oštrije muke trpiti nego li ostali

krivci. „Što? veljaše, tolike su im dužnosti, tolike pogibelji, tolike napasti, tolike težkoće da spoznaju istinu, nebi li se obranili od sebe i drugih! napokon tolike strašne muke u paklu iza tolika nemira, zavisti i protivštine kratka života! Luda li čovjeka, koji želi kraljevati! Sretan li je, koji se zadovoljuje stališem skromnim i mirnim, gdje mu nije toli težka kriepost“.

Pri tom razmišljanju u sebi se smuti; uzdrhta i tako ga razžali, da je osjetio nešto one sdvojnosti nesretnikâ, koje je netom vidio. Ali čim se više odaljivao od tužnoga boravišta tminâ, strahote i sdvojnosti, razabralo mu se ponešto i srdce; odahnù i zasvita mu iz daleka mila i čista svjetlost junačkoga stana.

Na tom mjestu boravljahu svi dobri kraljevi, koji su do tada mudro vladali ljudmi; bijahu odieljeni od drugih pravednika. Kô što su zločesti vladari trpili u Tartaru muke neizmjerno oštrije nego drugi krivci sukromna striliša; tako su i dobri kraljevi uživali na poljanah elizijskih blaženstvo neizmjerno, veće nego li ostali ljudi, koji su milovali kriepost na zemlji.

Telemak pristupi k tim kraljem, koji boravljahu u mirisnih gajevih na tratinah vazda zelenih i cvatućih; tisuće malih potočića natapahu bistrom svojom vodom ovo krasno mjesto i prostirahu ugodnu hlàdovinu; gajevi ozvanjahu muklim pojanjem nebrojenih pticâ. Vidjelo se zajedno pramaljetno cvieće, koje izpod nogu niče prohodnikom uz najbogatije plodove jesenske, koji su visili na stablih. Tuj se nikad nečulo strašne žege pasjih danâ; nikad tuj neduvale grozne bure niti su osjećali oštrine zimske. Nikad se nepribliži ovomu sretnomu stanu mira i pokoja ni Rat žedan krvi ni nemila Zavist, koja grize otrovnim zubom, i u njedrima i oko ruku nosi uvite zmije; ni Neprijazni, ni Nepouzdanje, ni Strah, ni tašte Želje. Dan nikad neprestaje; a za noć i mrklu njezinu koprenu i neznaju; čista i blaga svjetlost izlieva se oko

tjelesa ovih pravednika i ovija ih svojimi zrakami kô odjećom. Ta svjetlost nimalo neprilikuje onoj mračnoj svjetlosti, koja obasjava oči nevoljnih smrtnikâ a nije van tmina; ona je više nalik nebeskoj slavi nego li svjetlosti; prodire lakše kroz najgušća tjelesa nego li sunčane zràke kroz najčistije staklo; nezasliepi očiju; dapače ih kriepi i ulije u dušu neki vedri mir: ona sama hrani ove sretne ljude: iz njih izhodi i u nje ulazi; proniče ih i s njimi se spaja, kô što se hrana smješa s našim tjelom. Vide ju, ćute ju, njom odišu; ona im bude vrielom napresahlim mira i radosti; plivaju u tom bezdnu nasladâ, kô što ribe u moru; ničesa nežele; neimajuć ništa imaju sve; jer čista ova svjetlost gasi svu žedju srdca njihovoga; sve su im želje zadovoljne; i ovo podpuno blaženstvo uzvišuje ih nada sve, što praznoruci svega željni ljudi traže na zemlji; sve slasti, koje ih okružuju za njih su ništa, jer podpuno blaženstvo, koje iznutra dolazi neostavlja im ni cigla čuvstva za sve naslade izvanjske; oni su kô bogovi, koji pošto su siti nektara i ambrozije nebi okusili grube hrane, da im ju ponude na najslastnijoj gostbi smrtnih ljudi. Svako zlo bježi od ovoga mjesta pokoja: smrt, bolest, siromaštvo, tuga, žalost, stiska duševna, bojazan, nade, koje često veće muke stoje nego li bojazni, razdori, dosade, zlovolje neimaju tuj pristupa.

Da se visoke planine tračke, koje svojimi glavicami zastrtimi sniegom i ledom od nastanka svieta dosižu do preko oblakâ, sruše od temelja svoga osnovanoga u sredini zemlje, srdce onih pravednikâ nebi se ni ganulo; samo što oni žale nevolje, koje taru ljude živuće na svietu; ali ovo je smilovanje blago i mirno, koje im nimalo nekvari blaženstva nikad neminućega. Vjekovita mladost, blaženstvo bez kraja i konca, slava skroz božanstvena vidi im se na licu; ali u njihove radosti ništa nije prokšeno i nepristojno; radost je to mila, pleme-

nita i puna dostojanstva; uznosito je čuvstvo istine i krieposti, koje ih uzhićuje; srdce im je bez prestanka i u svaki čas proniknuto veseljem, kô što je u majke, koja opet vidi miloga si sinka, kojega mislila mrtva; ali to veselje, koje brzo mine majku, nikad neostavlja srdca ovih pravednikâ; nikad ono ni za čas nemalaksa; vazda se u njih pomladjuje; srdce jim je kô opojeno a da im se nezamagli ni smete.

Med sobom se razgovaraju ob onom, što vidė i uživaju; preziru čuvstvene naslade i taštu veličinu prvašnjega svoga stanja, koje im se na žao daje; radostno se spominju tužnih ali kratkih godina, gdje im se trebalo sobom boriti i proti bujici pokvarenih ljudi, nebi li dobri postanuli; slave pomoć bogova, koji su ih nemalo rukom vodili ka kriėposti posried tolikih pogibelji. Nešto božanstvena protiče im srdcem, kô izliev božanstva, koje se je s njimi spojilo; vide, osjećaju da su blaženi i znaju da će vazda biti. Jedne misli, jednoga srdca hvale skupno jednim glasom bogove; jedno te isto blaženstvo, kô da se prelieva u tih dušah sdruženih med sobom.

U tom radostnom božanstvenom uzhitu vjekovi im protiču hitrije nego li ure u smrtnikâ, a ipak tisuće vjekova nimalo neumanjiše im blaženstva vazda nova i cielovita. Svi ujedno kraljuju ne na priestolih, koje može ljudska ruka porušiti, već sami u sebi vlašću, koja se nemienja; jer im netreba da komu straha zadavaju moćju, koju stekoše u svjetine jadne i nevoljne. Nenose jur ništave zlatne krune, pod čijim se sjajem kriju strah i nemile skrbi; sami ih bogovi svojimi rukami okruniše vjenci, koji nikad nevehnu.

Telemaka, koj je tražio svoga otca te se bio pobojao, da ga možda nadje u tom krasnom mjestu, zanese taj mir i blaženstvo te bi bio želio zateći tuj Ulisa, a žalio je što mu je samomu sila povratiti se još med

smrtne ljude. „Ovdje doista, veljaše, ima pravi život, dočim naš nije nego smrt.“ Ali najviše se čudio, što je vidio tolike kraljeve kažnjene u Tartaru a malo ih spazio na poljanah elizijskih; odatle uvidi, da ima malo kraljeva postojanih i hrabrih da odole svojoj vlasti i odbiju laskave ljude, koji podražuju sve njihove strasti. I tako dobri kraljevi vrlo su riedki a većina njih toli je opaka, da bogovi nebi ni pravedni bili, kad ih nebi kaznili po smrti, pošto su podnosili, da se zlo poslužiše svojom vlašću za života.

Telemak nevideć otca svoga Ulisa med svimi timi kraljevi, potraži barem očima božanstvenoga Laerta svoga djeda. Čim ga je on zaludo tražio, starac dostojan poštovanja i vele ugledan mu se približao. Njegova starost nebijaše poput one ljudi, koje breme godina k zemlji pritište; vidjelo se samo u njega da bijaše ostario prije smrti; spojila se u njem dostojnost starosti s milinom mladosti; jer i u najlomnijih staraca razklije milina u čas gdje ulaze u poljane elizijske. Taj čovjek žurno je hitio i motrio Telemaka prijazno kô čovjeka, koji mu bijaše vele mio. Telemak, koj ga nepoznavaše, bijaše u muci i neprilici.

„Nepišem ti u grieh, mili moj sinko, reče starac, što me nepoznaš; ja sam Arcezij, otac Laertu. Preminuo sam prije nego Ulis moj unuk podje na obsadu trojansku; tada ti bijaše još nejako djete na krilu tvoje dojilje; već onda začeh o tebi veliko ufanje; ono me neprevari, čim te vidim sašla u državu Plutonovu, da potražiš otca i čim su ti bogovi u pomoć pri tom podhvatu. Sretno djete, bogovi te miluju i spremaju ti slavu jednaku otčevoj! Sretan li sam i ja što te opet vidim! Nemoj već dalje tuj tražiti Ulisa; on još živi i ohranjen je da podigne kuću našu na Itaci. I sam Laerte, premda ga breme godina pritislo, uživa još sunčanu svjetlost i čeka da mu sin zaklopi oči. Tako ti prolaze

ljudi kô cviet, koji se s jutra razpupi a večeri vehne i nogama ga gaze. Ljudska koljena protiču poput vodâ nagle rieke; ništa vriemena nezadrža, koje sobom vuče sve, što se činjaše najčvršće. I ti sam, moj sinko! milo moje diete! ti sam, koji sad uživaš mladost toli živu i obilatu slasti, spomeni se, da ovo krasno doba nije van cviet, koji netom se razpupiv brzo i usahne; ti ćeš se mienjati a da i neoćutiš; smješeće se miline, blagih razkoši, koje te prate, jakosti, zdravlja, radosti nestati će kô liepa sna; drugo ti nepreosta do žalne uspomene: starost mlohava i neprijazna uživanju namrskati će ti lice, pregibnuti tjelo, oslabiti uda, osušiti u tvom srdcu vrelo radosti, ogorčiti sadašnje, u strah te utjerati za buduće, utrnuti ti svako čuvstvo izim boli i tuge.

Ovo ti se vrieme vidi daleko: ah! ti se varaš, moj sinko; ono se žuri, evo ga gdje dolazi; ono koje ide tolikom brzinom nije ti daleko; a sadašnje, koje bježi, jur je dobrahno daleko, čim ga nestaje dok još govorimo i više se nevraća. Zato se moj sinko nikad neoslanjaj na sadašnje; već se čvrsto drži na hrapavoj i težkoj stazi krieposti ozirući se na buduće. Pripravi si neokaljanim vladanjem i ljubavlju pravice mjesto u blaženom stanu pokoja.

Doskora ćeš vidjeti, gdje ti otac na Itaci opet dolazi do vlasti. Tebi je sudjeno vladati iza njega; ali jao! moj sinko, kako li je varavo kraljevanje! gledaš li ga s duga, čini ti se gola veličina, sjajnost i naslada, ali s bliza sve je puno trnja. Skroman čovjek može bez nepoštenja živiti ugodno i skrovito. Kralj nemože da se neosramoti voleć ugodan i neradin život nego li mučne poslove vladarske; on je sama sebe dužan svim ljudem, kojimi upravlja i nije mu dano da bude sam svoj: najmanje mu grieške vode sobom znatne posliedice bez kraja, jer su uzrokom nesreći naroda kadkad i za mnoge vjekove: on valja da na put stane smjelosti opakih, da obrani nedužnost, progoni klevetu. Zanj nije dosta da

zla neučini; valja mu, da učini sve ono dobro, koje država treba. Nije dovoljno da on sam dobro radi; valja mu preprieČiti svako zlo, koje bi drugi učinili, da ih neuzpregnu. Boj se s toga, moj sinko, stanja toli pogibeljna, ohrabri si srdce proti samomu sebi, proti svojim strastim i laskavcem."

Ovo govoreć Arcezij kô da je plamtio božanstvenom vatrom i lice mu je kazalo, da mu se vrlo na žao daju nevolje, koje su spojene kraljevskom vlasti. „Kad ju tko primi, veljaše, da zadovolji lih sebi, grdno je nasilje: a kad ju primi da izpuni svoje dužnosti te vodi veliki narod kô što otac vodi svoju djecu, težko je robovanje, čemu se hoće junačka strpljivost i hrabrost. A pak je stanovito da oni, koji su kraljevali nehinjenom kriepošću, ovdje uživaju sve, što moć bogova može dati ljudem za podpuno blaženstvo".

Dok je Arcezij ovako govorio, njegove su rieči dopirale do dna duše Telemakove; tuj se one utisnule, kô što vrstan umjetnik svojom dubkom ureže u mjedi slike neizbrisive, koje hoće da predoči najpoznijim potomkom. Ove mudre rieči bijahu poput lahka plamena i prodirahu mladomu Telemaku do nutrinje: ugrija se i razžeže; srdce se reć bi u njem raztapa božanstvenom nekom silom. Što no je ćutio u najskrovitijoj česti samoga sebe s tiha ga skončavalo; tako silovita utiska nemogaše ni sdržati u sebi, niti podnositi, niti mu odoljeti: bijaše živo i preugodno čuvstvo, uz koje se primješa muka vrstna razstaviti ga životom.

Zatim stade Telemaku malko odlanjati. Spozna na licu Arcezijevu, da je vrlo nalik Laertu: pače mu se činilo, da se sjeća nejasno, kako je vidio u Ulisa svoga otca obličje, koje bijaše nalik njegovu, kadno podje na obsadu trojansku. Ona mu uspomena srdce ganù: mile suze radostnice potekoše mu iz očiju: htjede zagrliti dragoga si starca; više putî zaludo pokuša: prazna sje-

na otè mu se zagrljaju, kô što varava sanja ugiba se pred čovjekom, koji ju misli užiti: čas žedna usta usnula čovjeka čezavaju za bjegućom vodom: čas nastavljaju se usne da progovore a protrnuo jezik neda im izreći; silom širi ruke a ničesa nehvata: tako ni Telemak nemože zadovoljiti vruće svoje želje; vidi Arcezija, čuje ga, govori mu a nemože se ga dotaknuti. Napokon ga upita, što su oni ljudi, koje vidi uz njega.

„Ti evo vidiš, moj sinko, odgovori mu mudri starac, ljude koji su bili dika svoga vieka, slava i sreća rodu ljudskomu. Vidiš malen broj kraljeva, koji su bili toga dostojni i koji su bili vjerni zamjenici bogova na zemlji. Ovi drugi, koje vidiš blizu do njih ali su odieljeni sitnim oblakom, manje su od njih slavni: junaci su do duše, ali naplata za njihovu hrabrost i vojna djela neda se prispodobiti s onom kraljeva mudrih, pravednih i dobrotvornih.

Medju ovimi junaci vidiš Tezeja, komu je lice ponešto sjetno; njega snadje nevolja, što odveć povjerovà himbenoj ženi; pak još i sad žali, što je nepravedno zaprosio u Neptuna krutu smrt svomu sinu Hipolitu: sretan li bi, da ga onako brzo i lahko gnjev nesvlada! A tamo gle Ahila naslonuta o koplje radi one rane, koju je dopao na peti od ruke poganoga Parisa, i kojom mu život dokonča. Da bude mudar, pravedan i umjeren, kô što bijaše smion i bez straha, bogovi mu udieliše dulje kraljevanje; ali jim se smilili Ftioti i Dolopljani, kojimi bi bio imao vladati po redu iza Peleja: nehtjelo im se dati toliki narod pod vlast čovjeku naprasitu, koji se lakše uzruja, nego li najburnije more. Sudjenice skratiše mu nit životu, te se sruši kô cviet jedva razpupljen, kojega pretrgne plug te pade prije nego zadje dan, koji ga vidje procvasti. Bogovi se njim služili kô bujicom i olujom da kazne ljude za njihove opačine; trebali su Ahila da poruši trojanske zidine nebi

li se osvetili na krivorotnom Laomedonu i poganoj ljubavi Parisovoj. Pošto ga upotrebiše kô orudje za svoje osvete, gnjev se njihov smiri te se neganuše na Tetisine suze, da puste dulje na zemlji mlada junaka, koj nije bio za drugo nego da smućuje ljude i poruši gradove i kraljevine.

Ali vidiš li ovoga drugoga s divljim pogledom? to ti je Ajaks sin Telamonov, bratić Ahilu: valjda znaš, koja li mu bijaše slava u vojevanju. Iza smrti Ahilove on je držao, da nikoga do njega neide Ahilovo oružje: tvoj otac nehtjede mu ga odstupiti: Grci dosudiše u prilog Ulisa. Ajaks se skonča od sdvojnosti; srditost i bjesnilo još mu se vide na licu. Nemoj mu se primaknuti, sinko, mislio bi da se hoćeš rugati njegovoj nesreći a pravo ga je žaliti: nevidiš li kako nas mukom gleda te se naglo zaklanja u tamni gaj, jere smo mu mrzki. S ove druge strane vidiš Hektora, koga nebi bio nitko svladao, da nebude istodobno živio sin Tetisin. Ali eto gdje prolazi Agamemnon, koji još na sebi nosi tragove nevjere Klitemnestrine. Moj sinko, srhi me hvataju, kad pomislim na nesreću obiteljsku bezbožnoga Tantala. Razdor dvojice braće Atreja i Tiesta napunio je ovu kuću grozom i krvlju. Ah! što li jedna opačina drugih navuče! Agamemnon vraćajuć se od obsade trojanske Grkom na čelu nije za dugo uživao u miru slave, koju steče; a takva ti je sudbina nemalo svih osvajača. Svi ovi ljudi, koje vidiš bijahu strahoviti u ratu; ali nisu bili ni ljubezni ni kriepostni; zato i jesu tek u drugom redu na poljanah elizijskih.

Ovi drugi vladali su pravedno i ljubili svoj narod: oni su prijatelji bogova, dočim Ahil i Agamemnon, vazda u prepiranju i ratovanju, i ovdje još osjećaju svoje muke i naravne nedostatke. Dok oni zaludo željkuju život, koji izgubiše i žale što već nisu van nemoćne i gole sjene, ovi kralji pravednici očišćeni božanstvenom

svjetlošću, koja ih hrani, neimaju već što željeti za svoje blaženstvo; gledaju sa smilovanjem na nemire smrtnikâ i najveći poslovi, koji trape ljude slavohlepne, čine im se kô igra djetinska; njihovo je srdce napojeno istinom i kriepošću, koje iz izvora crpe. Oni ništa netrpe ni od sebe ni od drugih; za nje neima već željâ, neima potrebâ, neima bojazni: sve je za njih dokončalo izvan radosti, koja nikad nemine.

Gledaj, sinko, ovoga starinskoga kralja Inaha, koji zasnova kraljevinu Argos. Gledaj mu starost blagu i predostojnu: cvieće niče mu pod nogama: lagak mu hod prilikuje ptičjemu letanju; u svojoj ruci drži liru od slonove kosti i u vjekovitu radostnu uzhitu pjeva čudesa bogova. Iz srdca mu i ustiju izvire miris pregodan; sklad lire mu i glasa zanio bi bogove i ljude. Ovako je naplaćen, jer je ljubio svoj narod, kojega sabra u svoj novi grad i dade mu zakone.

S druge strane možeš vidjeti med onimi mrčami Cekropa Egipćanina, koji je prvi kraljevao u Ateni, gradu posvećenom mudroj božici, čije ime nosi. Cekrop je donesao koristne zakone iz Egipta, dade grčkoj zemlji nauke i dobre običaje, upitomi divlje stanovnike atičkih sela i skupi ih u uredjeno družtvo. On bijaše pravedan, čovječan i milostiva srdca; ostavi narod u obilju a svoju obitelj u srednjem stanju, jer nije htio, da njegova djeca vladaju iza njega, jer je držao da su drugi za to dostojniji.

Valja da ti još pokažem u onoj maloj dolinici Erihtona, koji izumi porabu srebra za pjeneze: bijaše mu pri tom namjera olakšati trgovinu med grčkimi ostrvi, ali se je domišljao nepogodam, koje će biti s toga izuma. Nastojte, govoraše svim svojim ljudem, da pomnožite u vas naravno bogatstvo, koje je tekar pravo: obdjelajte zemlju, nebi li imali u izobilju žita, vina, ulja, i drugih plodova; držite mnogobrojnu marvu, koja da vas hrani

mliekom i odjeva svojom vunom: tim ćete doći do stanja, da vam se netreba nikad bojati siromaštva. Čim više budete imali djece, bit ćete bogatiji, samo ako ju priučite radnji; jer je zemlja neiztrošiva i raste joj plodovitost prema broju stanovnikâ, koji ju nastoje obdjelati; ona im obilato naplaćuje trud, dočim je stisna i nepodašna za one, koji ju zanemare. S toga prionite poglavito uz pravo bogatstvo, koje zadovoljuje prave potrebe ljudske. Što je pjeneznoga srebra, njim se služite samo gdje ga treba, ili kad je nužda ratovati izvana, ili zamjeniti ga potrebitimi trgovi, kojih neima u vašem kraju; željeti bi pače bilo da nebude trgovine sa stvarmi, koje samo služe za gizdu, taštinu i mekoputnost.

Mudri Eribton rekao bi često: Ja se bojim, djeco, da sam vam prikazao pogibeljan dar učeć vas rabiti novac. Ja vidim unapred, da će on potaći skupost, hlepnju za časti i oholiju; da će uzgojiti premnoge štetne umjeće, po kojih će omlohaviti i izkvariti se običaji; da će po njem dogrustiti vam sretna prostinja, s koje bude sav mir i pouzdano živovanje; da ćete izvan svega radi njega zamrziti na poljodelstvo, koje je temelj ljudskomu životu i vrielo svih pravih dobara; ali bogovi znaju, da u mene bijaše čista namjera, kad vam dadoh izum po sebi koristan. Napokon kad opazi Eribton, da je novac ljude kvario, kako je on to slutio, povuče se u samotnu goru, gdje proživi siromah i daleko od ljudi do skrajne starosti nehoteć se više miješati u vladanje gradsko.

Kratko vrieme iza njega pokaza se u Grčkoj glasoviti Triptolem, koga bijaše Cerera naučila umjeću, kako se obradjuje zemlja i nastire svake godine zlatnim klasjem. Ljudi su doduše znali i prije za žito i način kako ga množiti sijuć: ali nisu razumjevali podpuno poljodelstvo; te Triptolem poslan Cererom dodje s plugom u ruci ponuditi darovi božičinimi sve ljude, koji bi voljni bili nad-

vladati naravnu lienost i dati se na postojanu radnju. Doskora priuči Triptolem Grke krčiti zemlju i oploditi ju prerujuć joj krilo; doskora pade pod oštrom kosom marljivih i neutrudljivih žetelaca sve žuto klasje, koje zastiraše polja. Još i divlji i surovi narodi, koji bijahu raztrkani amo tamo po šumah Epira i Etolije da se žirom prehrane, upitomiše svoje običaje i pokoriše se zakonom, kad bijahu naučili uzgojiti žetve i hraniti se kruhom.

Triptolem uputi Grke, koje li je veselje neimati zahvaliti do svomu trudu svoje bogatstvo i nalaziti na svom polju sve što treba, da bude život lagodan i sretan. Ovako prosto i nevino obilje, koje namiče poljodelstvo, dozva im pameti sve mudre savjete Erihtonove; prezreše novac i sve ono umjetno bogatstvo, koje nije bogatstvo van umišljeno, koje samo drâži ljude da potraže štetne razkoši a odvraća ih od radnje, pri kojoj bi našli svako dobro istinito uz čiste običaje u podpunoj slobodi. S toga se osvjedočiše da plodno i dobro obdjelano polje jest pravo bogatstvo obitelji, koja je dosta mudra da joj se hoće živiti umjereno poput svojih predjih. Sretni bi bili Grci, da budu ostali vjerni ovim pravilom, koja bi vrstna bila, da po njih budu jaki, slobodni, sretni i svega toga dostojni postojanom kriepošću. Ali jao! oni se stali diviti lažnomu bogatstvu, pomalo zanemaruju pravo i izrodili se od te sretne prostinje.

Moj sinko! ti ćeš jednoč kraljevati; tada nezaboravi privoditi ljude k poljodelstvu i poštovati tu umjeću, podupirati one, koji se na nju dali i nedopustiti da ljudi živu u dangubi niti da se bave oko umjećâ, koje služe gizdi i mekoputnosti. Ova dva čovjeka, koji su bili ovako mudri na zemlji, omilješe ovdje bogovom. Pamti, sinko, da im slava nadilazi Ahilovu i drugih junakâ, koji se neodlikovahu van u boju, kô što je sladko pramaljeće nad ledenu zimu a svjetlost sunčana sjajnija od mjesečeve.“

Dok je Arcezij ovako govorio, opazi kako je Telemak oči upro na stranu lovor šumice i kladenca obrubljena ljubicami, ružami, ljiljani i mnogim drugim mirisnim cviećem, čije žive masti bijahu nalik Iridinim, kad silazi s neba na zemlju da oglasi gdjekomu smrtniku volju bogova. Bijaše veliki kralj Sesostris, koga Telemak prepozna na ovom krasnom mjestu; u njega bijaše tisuće puti veće veličanstvo nego li kad bijaše na priestolu egipatskom. Mila svjetlost sjaše mu iz očiju, koja zabliještivaše Telemakove. Videć ga bio bi pomislio da je opojen nektarom, toliko ga božji duh zanio nad svaku ljudsku misao, da ga naplati za njegove krieposti.

Telemak reče Arceziju: „Otče moj, ja vidim Sesostrisa, onoga mudroga kralja egipatskoga, kojega sam tamo vidio pred nedavno vrieme.“

„Jest on, odgovori Arcezij; pak sudi po njegovu primjeru, kako bogovi i darežljivo naplaćuju dobre kralje; ali ti valja znati, da sve to blaženstvo nije ništa prema onomu, koje mu bijaše dosudjeno, da ga oveća sreća nezavede zaboraviti na pravila umjerenosti i pravice. Silna želja da ponizi oholost i drzovitost Tirjanâ nagna ga oteti im grad. Ovo osvajanje probudi u njega želju još i za druga; dao se je zavesti taštom slavom osvajačkom; podjarmi, pače pohara čitavu Aziju. Na povratku u Egipat nadje svoga brata, gdje mu preote vlast i prekopiti nepravednom upravom najbolje državne zakone. I tako mu najveće dobiti nebijahu van za smetnju njegove kraljevine. Ali s čega neda se izpričati, bijaše, što ga vlastita njegova slava opojila: on dade zapregnuti na svoja kola najponositije izmed kraljeva, koje preoblada. Iza toga spozna svoju pogriešku i stidio se je, što bijaše onako nečovječan. To bijaše plod njegovih pobjedâ. Eto što rade osvajači proti sebi i svojoj državi, kad im se hoće posvojiti zemlje svojih susjeda. Ovako

opade s visine kralj inače pravedan i dobrotvor; i tako umanji mu se slava, koju mu spremiše bogovi.

Vidiš li sinko ovoga drugoga s onom dičnom ranom? To ti je kralj Karije, imenom Dioklid, koj se prikaza za svoj narod u boju, jer proročanstvo bijaše reklo, da u ratu Karijana sa Liciani pobjediti će narod, čiji kralj pogine.

Gledaj onoga opet; to ti je zakonotvorac, koj pošto dade svomu narodu zakone vrstne udobriti ga i usrećiti, htjede da mu se zaprisegne te neće prekršiti ni jednoga od njegovih zakonâ za njegovoga odbivanja; iza toga ode i sam se progna iz domovine te umre ubog u tudjoj zemlji, nebi li narod prinudio njegovom prisegom, da vazda ohrani toli koristne zakone.

A koga ondje vidiš, to ti je Eunezim kralj Pilijana i jedan od predjih mudroga Nestora. Za kuge, koja pohara zemlju i napuni novimi sjenami obale Akeronove, uprosi u bogova, nebi li im srdčbu umirio dajuć sama sebe u smrt za toliko tisuća nedužnih ljudi. Bogovi ga uslišaše i dadoše mu, da ovdje nadje pravu krunu, kojoj nisu van prazne sjene sve zemaljske krune.

Ovaj starac, kojega vidiš ovjenčana cviećem, jest glasoviti Bel; on je vladao u Egiptu, oženio se s Anhinojom, kćerju boga Nila, koji krije izvor svojih vodâ i obogaćuje zemlju natapajuć ju svojimi poplavami Imao je dva sina: Danaja, komu znaš za povjest i Egipta, koji dade svoje ime ovoj krasnoj kraljevini. Bel je držao da je bogatiji po obilju, koje pribavlja svomu narodu i po ljubavi svojih podanikâ, nego li po daćah, koje bi im mogô nametnuti. Ovi ljudi, koje držiš umrlimi, živu, moj sinko, a jadan život na zemlji nije van smrt; samo što se imena promienila. Eda bogovi dali da svojom dobrinom zaslužiš ovaj blažen život, koga ništa nemože skončati ni smutiti! Požuri se, vrieme je da si ideš otca tražiti. Prije nego li ga nadješ, ah! što li ćeš vidjeti

krvi prolivene! ali koja li te slava čeka na poljanah Hesperijskih! Spomeni se nauka mudroga Mentora: samo da se njega držiš, tvoje će ime biti veliko u narodâ i na sve vjekove."

Reče i odmah odprati Telemaka do vratâ od slonove kosti, kud se je moglo izaći iz tmaste države Plutonove. Telemak suznim ga očima ostavi a nemože ga zagrliti te izilazeć iz toga mračnoga mjesta žurno se povrati u tabor saveznika, pošto sustiže na putu dva mlada Krećana, koji ga bijahu dopratili do jame i koji se nisu ufali, da će ga jur vidjeti.

KNJIGA XV.

SADRŽAJ.

U skupštini četovodja pretegnu Telemakovo mnenje, da se nenavaljuje na Venuziju, koju obje strane ostaviše u pohranu Lukanjanom. On pokaza svoju razboritost prigodom dviju pribjegâ, kojih jedan imenom Akant bijaše uzeo otrovati ga; a drugi Dioskor nudio je saveznikom glavu Adrastovu. U boju, koji se zatim zametnu, Telemak ruši sve pred sobom da nadje Adrasta, a ovaj kralj, koji ga je i sam tražio susrete i ubi Pisistrata sina Nestorova; nadodje Filoktet i kad je baš htio posjeći Adrasta, bude ranjen i prisiljen udaljiti se od bitke. Telemak priteče na viku svojih saveznikâ, koje je nemilo klao Adrast: pobije se s tim neprijateljem i oprosti mu život uz neke uvjete. Adrast ustav sa tla hoće da iz zasjede ubije Telemaka; on ga pograbi još jednom i ote mu život. Iza smrti Adrastove Daunjani pružaju ruke saveznikom u znak mira i prose od njih kralja svoga naroda.

Medjutim se skupiše četovodje, da se posavjetuju treba li zaposjesti Venuziju. Bijaše to jaki grad, kojega drugda Adrast preoteo svojim susjedom apuljskim Pecetom. Da si dobave pravicu proti toj provali, bijahu pristupili proti njemu k savezu. Adrast da ih umiri, dade taj grad u pohranu Lukanjanom; ali bijaše podmitio novcem i posadu i njezinoga vodju; i tako su Lukanjani manje prave vlasti imali nego li on u Venuziji, te Apuljani, koji bijahu pristali da posada Lukanjska čuva Venuziju, budu prevareni u tom poslu.

Gradjanin Venuzki, imenom Demofant bijaše tajno ponudio saveznikom, da će im noćju predati neka vrata gradska. Korist s toga bijaše tim veća, što je Adrast postavio svu ratnu spremu i živež u tvrdjavu blizu do

Venuzije, koja se nemogaše obraniti, da pade Venuzija. Filoktet i Nestor bijahu za to, da se valja okoristiti ovom sretnom prilikom, svi ostali vojvode zavedeni njihovim ugledom i zamamljeni korišću tako lahka podhvata pristadoše uz to mnenje: ali Telemak od svoje strane živo je napro da ih od toga odvrati.

„Znam ja dobro, reče im, ako je ikoj čovjek zaslužio da ga zaskoče i prevare, to je Adrast, koj je često druge prevario. Znam i to da preotev Venuziju, vi ćete samo pod svoju vlast spraviti grad, koj vam i onako pripada, jer on ide Apuljane, koji su narod vaše zadruge. Priznajem da bi vi mogli to učiniti tim boljom izlikom pravice, što je Adrast, koj dade u pohranu taj grad, podmitio zapovjednika i posadu, nebi li unj unišao, kad mu se svidi. Napokon pojimljem kô i vi, da ako uzmete Venuziju, on čas ste gospodari tvrdjave, u kojoj je Adrast nakupio svu ratnu pripravu te bi tako u dva dana gotovi bili s ovim strašnim ratom. Ali nije li bolje poginuti, nego li nadvladati tim putem? Treba li prevaru prevarom odbiti? Zar da se reče, da su toliki sdruženi kralji varalice poput Adrasta, nebi li se osvetili za prevare toga bezbožnika? Ako li nam je dopušteno raditi kô Adrast, nije on krivac al naša je krivnja, hoćemo li ga kazniti. Što! čitava Hesperija poduprta tolikimi naselbinami grčkimi i junaci nadošlimi sa obsade trojanske neima li drugoga oružja proti izdajstvu i krivoroti Adrastovoj do izdajstvo i krivorotu?

Vi ste se zakleli svim što je najsvetije, da ćete ostaviti Lukanjanom u pohranu Venuziju. Posada lukanjska, velite, podmićena je novcem Adrastovim; ja to vjerujem kô i vi: ali ova posada još uvjek je u službi Lukanjanâ, ona se nije odrekla pram njim posluha; bar prividno nije nagibala ni na koju stranu. Ni Adrast ni njegovi ljudi nisu nikad unišli u Venuziju: ugovor stoji; vaše prisege bogovi nisu zaboravili. Zar da se zadana

rieč nedrži van kad neima prilične izlike da se prekrši? Zar da nedržimo sveto do prisegâ, van kad neima koristi lomeć vjeru? Ako li vas ljubav krieposti i bojazan od bogova negane, valja bar da vas gane vaš dobar glas i vaša korist. Ako date ljudem poguban izgled nedržeć rieči i kršeć vašu prisegu, da dovršite rat, koje li ratove ćete potaknuti ovako bezbožnim vladanjem? koj li susjed neće se bojati i zazirati od vas? tko da se u vas uzdaje u najprečih potrebah? koje li jamstvo da date, kad budete htjeli biti iskreni te vam bude stalo do toga da uglavite svoje susjede o vašoj iskrenosti? Zar da to bude svečan ugovor? ta vi ste ga pogazili! Zar prisega? a da li neće oni znati, kako vi malo do bogova držite, čim vam se je nadati kojoj koristi od krive zakletve? Te tako u vas neće biti jamstva za mir kô ni za rat. Štogod vi uradili, njim će se vidjeti za rat bilo potajni ili očiti: vi ćete biti vazdašnji neprijatelji svakomu, u koga bude nesreća, da vam bude susjed: za sve poslove, za koje treba čestitosti i poštenja i pouzdanja, vi ćete biti nevrstni; neće do vas stati uvjeriti koga ob onom što obećate.

Eto vam, doda Telemak, još silnijega razloga, što vam ima dušom potresti, ako vam preostaje ikoje čuvstvo za poštenje i ako ste vrstni spoznati svoju korist: naime da ovako himbeno vladanje podgriza poput crvotoči i s temelja vam ruši savez; vaša krivorota dobavlja pobjedu Adrastu“.

Na te rieči sva skupština tronuta upita ga, kako on može reći, da djelo, kojim bi došli do stanovite pobjede, može rušiti savez.

On jim odvrati: „Kako da se pouzdate jedan u drugoga, ako prekinete jednom vez družtva i pouzdanja, što no je dobra vjera? Čim vi postavite pravilom, da se mogu kršiti zakoni poštenja i vjere za volju koje poveće koristi, tko izmed vas da se jur uzdaje u dru-

goga, kad taj drugi nadje veliku korist, neodrži li rieči te ga prevari! kud ćete dospjeti? Tko je izmed vas, da nebude voljan preteći svojom prevarom svoga sususjeda? Što da bude od saveza tolikih narodâ, ako med sobom uglave skupnom odlukom, da je prosto zaskočiti susjeda i prelomiti vjeru mu zadanu? Koje li će zamjenito nepouzdanje nastati, koja nesloga, koje živo nastojanje, da jedan drugoga upropasti? Neće trebati Adrastu, da na vas navali; razdirati ćete se med sobom; vi ćete opravdati njegovu nevjeru.

Mudri i veledušni kralji, vam koji vladate tolikim razborom nebrojenimi narodi, nebudi nepovoljan savjet mlada čovjeka. Da vas zastignu najstrašnije nezgode, u koje često rat svaljuje ljude, trebalo bi vam dignuti se svojom opreznošću i naporom svoje krieposti; jer prava hrabrost neda se do kraja uništiti. Ali ako jednom razbijete ogradu poštenja i dobre vjere, taj se gubitak neda popraviti; vi nebi mogli uzpostaviti pouzdanja potrebita uspjehu svakoga znatnoga posla; niti navrnuti ljude ka krieposti čim ste ih naučili da ju prezru. Čega se bojite? Nije li u vas dovoljne hrabrosti da pobjedite bez prevare? Vaše junačtvo uz tolike sile naroda nije li vam dosta? Borimo se; umrimo ako treba prije nego li da pobjedimo ovako nedostojnim načinom. Adrast, bezbožni Adrast u našim je rukama, samo ako zazremo poći tragom njegove poganštine i nevjere."

Kad to Telemak izgovori, osjeti kako milo uvjeravanje proticalo mu iz ustiju i dopiralo do u dno srdaca. Opazi u skupštini duboku tišinu; svaki je mislio ne nanj niti na milinu njegovih rieči, već na silu istine, koja se pokazivala sliedom njegova razlaganja: na svačijem se licu vidjelo da se čude. Napokon čulo se je muklo mrmljanje, koje se razliegalo pomalo po svoj skupštini; jedan gledao na drugoga a nitko se nije ufao prvi prosboriti; čekahu, da se vojvode oglase i svakomu bijaše

muka uzdržati čuvstva. Na kraju progovori mudri Nestor ovako:

„Vriedni sine Ulisov, bogovi te uputiše govoriti; a Minerva, koja ti toliko puti nadahnu otca, prišaptnu ti mudar savjet, koji nam dade. Ja se neozirem na tvoju mladost; ja vidim lih Minervu u svem, što nam tuj spominješ. Ti progovori u prilog kriepostí; bez nje najveće koristi budu pravi gubitci; bez nje doskora si dobavismo osvetu neprijateljâ, nepouzdanje saveznikâ, mrzost svih poštenih ljudî i pravedan gnjev bogova. Ostavimo s toga Venuziju u rukama Lukanjana i pazimo samo kako da svladamo Adrasta junačtvom.“

Reče i sva skupština pristade uz njegove mudre rieči ali pristajuć svaki u čudu svraćao je oči na sina Ulisova te su mislili da iz njega sja mudrost Minervina, koja ga je nadahnjivala.

Doskora nastade drugi pregovor u savjetu kraljevâ, gdje no steče ne manju slavu. Adrast vazda okrutan i nevjera posla u tabor saveznički pribjega imenom Akanta, koj je imao otrovati najglasovitije vojvode: najpače bi mu naredjeno da pošto po to gleda smaknuti Telemaka, koj bijaše jur do straha i trepeta Daunjanom. Telemak, koj bijaše odveć junak i dobra duša, nego li da naginje na sumnju, nije se žacao primiti prijazno toga nesretnika, kojbijaše vidio u Siciliji Ulisa te bi mu pripoviedao zgode toga junaka. On ga je prehranio i nastojao tješiti u njegovih nevoljah, jer se Akant tužio da ga je prevario i zlostavio Adrast. Ali to bijaše kô da hrani i ogrije na svojih grudih otrovnu guju pripravnu smrtno ga raniti.

Uhvate drugoga pribjega, Ariona imenom, koga je Akant poslao k Adrastu da ga obaviesti o stanju savezničkoga tabora i da mu doglasi kako će drugoga dana otrovati poglavite kralje s Telemakom na gostbi, koju im ovaj ima spremiti. Arion uhvaćen priznade izdajstvo. Sumnjali su da se je dogovorio s Akantom, jer bijahu

dobri prijatelji; ali Akant veliki lukavac i neustrašen tako se je umio braniti, da mu nisu mogli dokazati niti doći u trag uroti.

Više kraljeva mnijaše, u dvojbi treba da bude žrtvom Akant za obćenito jamstvo. „Valja, veljahu oni, pogubiti ga; život čovjeka pojedinca nije ništa, gdje ga treba očuvati tolikim kraljem. Što je stalo da nevin pogine, kad valja spasiti one, koji su zamjenici bogova med ljudi."

„Koje li nečovječno pravilo! kakva je to okrutna mudrolija! odgovori Telemak. Što! vi da budete takvi razmetnici krvi ljudske, vi koji ste pastiri ljudî te nevladate njimi van da ih očuvate, kô što pastir čuva svoje stado! tako ste vi vuci grabežljivi a ne pastiri; bar niste pastiri, van da strižete i koljete stado, mjesto da ga vodite na pašu. Po vašu, koga obiede krivac je i sumnjiv čovjek zaslužuje smrt: tim su nevini predani na milost i nemilost zavidnikom i klevetnikom; i čim bude veće u srdcu vašem kleto nepouzdanje, više će trebati zaklati vam žrtava."

Telemak govoraše ove rieči tako dostojanstveno i kriepko, da zanese srdca i zastidi one, od kojih poteče onaj sramotni savjet. Zatim se razblaživ reče: „Meni nije tako drag život, da mi se hoće živiti pod tu cienu; volim da je Akant zlotvor nego li da budem ja, i da mi uzme život izdajstvom, nego li da ga u dvojbi dajem pogubiti nepravedno. Ali slušajte me vi, koji jer ste kralji, to jest sudci naroda, imate suditi ljudem po pravici, razboru i umjerenosti; dopustite da upitam pred vami Akanta."

Odmah upita toga čovjeka o njegovu dogovoru s Arionom; natjera ga u stisku kroz mnoge okolnosti; više puti mu se zagrozi prividno da će ga odpraviti k Adrastu kô pribjega vriedna da ga kazne; ali Akant osta miran na licu i glasom. Napokon kad nije mogao iz duše mu izmamiti istine, reče mu: „Daj mi svoj pr-

sten, hoću da ga odpravim Adrastu." Pri spominjanju prstena Akant probliedi i nadje se u neprilici. Telemak, čije oči bijahu vazda nanj uprte, to opazi; uze prsten. „Ja idem, reče, odpraviti ga Adrastu po Lukanjaninu Politropu, koga poznaš te će reći da ga ti posla potajno. Ako li odkrijemo tim putem tvoj dogovor s Adrastom, dati ćemo te bez milosrdja na najteže muke da pogineš: ako li naprotiv već sada priznaš svoju opačinu, oprostit ćemo ti i dosta će nam biti da te odpravimo na ostrv, gdje neće ti ničesa nestajati." Tada Akant prizna sve, i Telemak izposlova od kraljeva da mu daruju život, pošto mu ga obeća. Odprave ga na neki ostrv ehinadski, gdje je u miru živio.

Malo vremena zatim Daunjanin nizka roda ali silovita i smjela duha, imenom Dioskor dodje noćju u tabor saveznika te im ponudi, da će zaklati u njegovom šatoru Adrasta. On je to mogao, jer kad tko nemari za svoj život, gospodar je tudjega života. Ovaj je čovjek plamtio osvetom, jer mu bijaše Adrast oteo ženu, koju je silno ljubio i koja je prilikovala ljepotom samoj Veneri. On bijaše odlučio smaknuti Adrasta i preoteti svoju ženu ili pak i sam poginuti. On se bijaše tajno dogovorio, kako bi noću ušao u šator kraljev te bi mu bili na ruku pri njegovom podhvatu mnogi četovodje daunjanski, ali je mislio, da mu treba da u isto doba savezni kralji navale na tabor Adrastov, nebi li u smetnji lakše se spasio i oteo svoju ženu. Rad je bio poginuti, ako mu nepodje za rukom oteti ju, pošto pogubi kralja.

Čim Dioskor javi kraljem svoju namjeru; svi se okrenu prama Telemaku, kô da ga uprose, neka on odluči.

„Bogovi, odvrati jim, koji su nas očuvali od izdajicâ, nedaju nam, da se njimi služimo. Kad i nebi bilo u nas dosta krieposti, da zamrzimo na izdajstvo, sama bi nas korist imala nagnati, da ga odbijemo; čim ga mi ovlastimo svojim izgledom, zaslužili bi, da se proti nam

okrene. A tada tko izmed nas da bude bezbjedan? Adrast će doista moči izbjeći udarcu, koji mu grozi i navrnuti ga na savezne kralje. Rat jur neće biti ratom: mudrost i kriepost neće služiti ni za što; vidjet ćete golu nevjeru, izdajstvo i razbojstvo. Mi bi sami izkusili gorke posljedice i mi bi to zaslužili, pošto bi ovlastili najveće zlo. Ja zato sudim da se ima odpraviti izdajica k Adrastu. Priznajem da taj kralj toga nezaslužuje; ali sva Hesperija i Grčka, koje su uprle oči na nas, vriede da se ovako vladamo, nebi li nas štovale. Mi smo dužni sami sebi, pak smo dužni i pravednim bogovom pokazati da mrzimo na izdajstvo."

Odmah odprave Dioskora Adrastu, koj uztrepeta videć pogibelj, u kojoj bijaše, te se nije mogao dosta načuditi velikodušnosti svojih neprijateljâ; jer opaki ljudi nemogu razumjeti prave krieposti. Adrast divio se je preko svoje volje onomu, što je vidio a nije se ufao pohvaliti. Ovo plemenito djelo saveznikâ dozivalo mu pameti sramotnu uspomenu svih njegovih prevarâ i okrutnostî. Gledao je okrnuti velikodušnost svojih neprijateljâ i stid ga je bilo pokazati se nezahvalan, dočim jim je život dugovao; ali izopačeni ljudi otvrdnu prema svemu, što bi ih moglo ganuti. Adrast, koj opazi da slava saveznikâ sve to više raste, pomisli da mu je nužda iztaknuti se proti njim kojim god sjajnim uspjehom: ali pošto nebijaše vrstan kriepostna i dobra, htjede bar nastojati da se što više okoristi proti njim oružjem te se požuri na boj.

Kad dodje bojni dan, jedva je zora otvarala iztočna vrata suncu na putu posijanom ružami, mladi Telemak pretičuć svojom brigom opreznost najstarijih vojvoda ote se iz krila sladkomu snu i pokrenu sve četovodje. Kaciga mu kićena piśećom perjanicom lesketaše jur na glavi a oklop na ramenu zabliešćivaše oči cieloj vojsci; djelo Vulkanovo uz naravnu ljepotu sjevaše egidom, koja se je

u njem krila. Jednom rukom držao je koplje a drugom označivao mjesta, gdje se je imala staviti vojska.

Minerva bijaše prosula mu na oči božanstvenu vatru, a na lice ponositu smjelost, koja jur unapred obricala pobjedu. On stupi napred a svi kralji nespominjuć se ni dobe ni dostojanstva svoga podjoše tragom za njim kô da ih vuče viša neka sila. Jadna zavist neima jur pristupa u srdca, sve se ugiblje pred onim, koga nevidljivo vodi rukom Minerva. U njegovih djelih niti je što naglo ni nepromišljeno; blag je, miran, strpljiv, vazda pripravan saslušati druge i okoristiti se njihovim savjetom; ali uz to radin, oprezan, pazljiv i na najdaljnje potrebe, uredjivao bi zgodno sve stvari, nemutio se ni u čem, izpričao pogrieške, popravljao kvar, doskočio težkoćam, nikad previše ni od koga nebi tražio, svakoga hrabrio i nadahnuo mu pouzdanje.

Kad bi što naredio, govorio bi vrlo prosto ali jasno: ponovio bi da bolje uputi onoga, koji je imao ovršiti. Vidio bi mu na očima, dobro li je shvatio: dao bi si zatim prijateljski kazati, kako je razumio njegove rieči i glavnu svrhu podhvata. Kad bi ovako izkusio, da je uman onaj, koga bi pošiljao te ga uputio u svoje nazore, nebi ga odpustio, da mu prije neizkaže svoje štovanje i pouzdanje, nebi li ga tim ohrabrio. I tako svi njegovi poruci bijahu puni žive želje da mu ugode i sretno uspiju; ali ih nebi nimalo smetalo, da će im pripisati loš uspjeh, jer bi on izpričao sve pogrieške, koje nebi dolazile od zle volje.

Obzorje bijaše crveno i zažareno od prvih zrákâ sunčanih, a more kô u plamenu s nastajućega dana. Čitavu obalu prikrivahu ljudi, oružje, konji i kola, sve u gibanju: bijaše mukla buka nalik onoj bjesnih valova, kad dozove Neptun sa dna ponora crne oluje. Ovako stade Marte zveketom oružja i gromotnom ratnom spremom poticati bjesnilo u svih srdcih. Po polju širom str-

šila koplja nalik klasju, koje pokriva plodnu zemlju za žetve. Jur se dizao oblak prašine, koji pomalo ote ljudem izpred očiju nebo i zemlju. Smetnja, groza, pokolj, smrt nesmiljena širile se.

Jedva izbace prve hitce, Telemak dižuć oči i ruke pram nebu progovori ove rieči:

„Jupitru! otče bogova i ljudî, ti vidiš s naše strane pravicu i mir, koga nismo se stidili tražiti. Žao nam je, što nam se je boriti; mi bi rado štedili ljudsku krv; mi nemrzimo ni samoga svoga neprijatelja; premda je okrutan, nevjera i bogumrzak. Pogledaj i odluči med nami i njim; treba li umrieti, život je naš u tvojim rukama; valja li osloboditi Hesperiju i oboriti silnika, tvoja moć i mudrost Minerve tvoje kćeri udielit će nam pobjedu; slava će biti sva tvoja. Ti si, koj držeć mjerila u ruci ravnaš bojnu sreću: mi se za te borimo i pošto si ti pravedan, Adrast više je tebi neprijatelj nego li nam. Ako tvoja stvar pobjedi, prije nego li dan zapadne, na tvojih će žrtvenicih proticati krv čitave stotine bikova.“

Reče i namah potisnu svoje konje vatrene i pjeneće u najgušće redove neprijateljske. Srete se izprva s Periandrom Lokraninom, ogrnutim kožom lava, kojega bijaše ubio u Ciliciji, kad onud putovaše: nosio je poput Herkula ogroman buzdohan: stasom i silom prilikovao gorostasom. Čim opazi Telemaka naruga se mladosti i ljepoti njegova lica. „Baš tebi se hoće, reče, mladi mekušče, s nami se otimati o bojnu slavu! idi derane, idi tražiti si otca med pokojnimi sjenami.“ Ovo rekav digne buzdohan kvrgav, težak i obit željeznimi šiljci, koj bijaše poput brodova jarbola: svaki trepti od njegova udarca; njim zamahnu nad glavom sina Ulisova; ali se on ugnú udarcu i baci se na Periandra hitrinom orla, koji proleti zrakom. Buzdohan padajuć razbi točak na kolima blizu do Telemakovih. Medjuto mlado Grče pro-

bode kopljem grlo Periandru; krv, koja provali iz široke rane; uguši mu glas; vatreni konji neosjećajuć jur ruku mu oslabljenih, a uzde padajuć njim na vrat, vukli su ga amo tamo: sruši se s kolâ, oči mu se zaklope i blieda smrt utisnù mu se na nagrdjeno lice. Telemaku se smililo, dade odmah tjelo njegovim slugam a zadrža kô znak svoje pobjede lavju kožju i buzdohan.

Zatim potraži Adrasta u bojnoj vrevi; ali ogledajuć se za njim obori u dolnji sviet silu bojnikâ: Hileja, koji je za svoja kola zapregao dva brza konja nalik Sunčanim, gojena na prostranih poljanah, koje natapa Aufid; Demoleona, koji je drugda u Siciliji bivao nemalo ravan Eriksu u borbi na remen; Krantora, koji bijaše negda gost i prijatelj Herkulov, kad taj sin Jupitrov prolazeć Hesperijom ote život zloglasnomu Kakusu; Menekrata slična, kako veljahu Poluksu u hrvanju; Hipokoona Salapjanina, koj je umio vješto i krasno upravljati konji po prilici Kastora; glasovitoga lovca Eurimeda vazda omašćenoga krvlju medjedâ i divljih veparâ, koje je ubijao na snježnih vrhovih ledenoga Apenina, i koj bijaše tako omilio, veljahu, Diani, da ga je ona sama naučila strieljati; Nikostrata, koj shrva nekoga gorostasa, koji je vatru rigao na klisurah gore garganske; Eleanta, koji je imao oženiti se s mladom Folojom, kćerju potoka Lirisa. Nju bijaše otac obećao onomu, koj bi ju oslobodio od krilata zmaja, koji se izlegao kraj potoka te ju imao za malo dana proždrieti po gatarskom izroku. Ovaj mladić zanešen ljubavju stavi se u pogibelj, da ubije nakazu; i podje mu za rukom; ali nije užio ploda svoje pobjede i dok je Foloja spremajuć se na milo pirovanje nestrpljivo izgledala Eleanta, dozna da je pošao u rat s Adrastom i da mu je sudjenica prekinula nit života. Ona napuni svojim jaukom gore i šume, koji su uz rieku; oči joj tonu u suzah, skube si liepu plavu kosu; zaboravlja

na vjence cvieća, koje je drugda birala i biedi nebo s nepravde. Jer nije ni danju ni noćju prestajala plakati, bogovi smilujuć se na njezino tugovanje i ganuti molbami potoka prekidaše joj jade. Dočim je silne suze točila, obrati se jednim mahom u studenac, koj protičuć u potok mješa svoju vodu s vodom boga otca svoga; ali je voda toga studenca vazda gorka; uz njega nikad neniče bujna trava i žalostnoga mu kraja nikad drugo nezasjenjuje do goli čempresi.

Medjuto Adrast, koj dozna da Telemak širi strah i trepet na sve strane, tražio ga je žurno. On se nadao, da će lahko svladati Ulisova sina u mladjahnoj još dobi i vodio je sobom trideset Daunjana izvanredne sile, okretnosti i smjelosti, kojim bijaše obećao velike nagrade, ako mogu u boju smaknuti Telemaka budi kojim načinom. Da ga zateku u početku boja bez dvojbe ova tridesetorica ljudi obkruživ kola Telemakova, dočim bi Adrast sprieda nanj navalio, pogubiše ga bez velike muke; ali ih Minerva zavede stranputice.

Adrastu se je činilo, da vidi i čuje Telemaka pokraj nizke ravnice izpod nekoga brežuljka gdje bijaše stiska bojnikâ; trči, leti, žedan je krvi; ali mjesto Telemaka opazi starca Nestora, koj tresućom rukom bacao se je po gdjekojim udarcem bez koristi. Adrast u svôm bjesu hoće da ga probode, ali četa Pilijana stavi se oko Nestora.

Tada oblak strieliva zamagli zrak i zastre sve bojnike: nije se čulo van jauk umirućih i zveket oružja onih koji padahu u vrevi; zemlja jèčala pod gomilom mrtvaca; potoci krvi tekli na sve strane. Belona i Marte sa paklenimi srdami, kojim odjeća curila krvlju, pasli su krute svoje oči na tom prizoru i podbadali bjesnilo u srdcih. Ova božanstva neprijazna ljudem odganjala su od oboje vojske velikodušno smilovanje, umjerenu hrabrost i milokrvnu čovječnost. U toj divljoj smjesi ljudi med sobom razjarenih nebijaše van poraz, osveta i živin-

ska bjesnoća: te sama mudra i nepredobitna Palada, kad to opazi, žacnu se i od groze povuče se natrag.

Medjutim Filoktet hodeć sporim korakom i držeć u rukama Herkulove striele polazio je na pomoć Nestoru. Adrast čim nemogaše zahvatiti božanstvenoga starca, odape svoje striele na mnoge Pilijane, koje sastavi sa zemljom. Jur bijaše oborio Ktesilaja brzotekca, da bi jedva trag ostavio na pjesku i koj u svom zavičaju preticao najhitrije valove Eurote i Alfeja; pred njim bijahu jur pali Eutifron ljepši od Hilasa, a vatren lovac kô Hipolit; Ptesilaj, koj bijaše pošao s Nestorom na obsadu trojansku, te ga i sam Ahil rado imao sbog hrabrosti i sile; Aristogiton, koj okupav se u vodi rieke Aheloja, steče od toga boga tajnu moć, da se svakojako preobrazi. I doista bijaše okretan i brz u svakom kretanju te bi odkliznuo najjačim rukama; ali ga Adrast udarcem koplja prikova k zemlji i duša mu uteče s krvlju.

Nestor, koj je vidio padati najhrabrije svoje četovodje izpod ruke nemiloga Adrasta, kô što pada zlatno klasje za žetve pod oštrom kosom neutrudjenoga žeteoca, nije uzeo na um pogibelj, u koju je zaludo mećao svoju starost. Mudrost ga ostavi: jur nije se za drugo brinuo, van okom pratio Pisistrata svoga sina, koj što je mogao hrabrije odoljevaše boju, nebi li odvratio pogibelj od svoga otca. Ali bijaše došao sudjeni čas, gdje čez Pisistrata imao izkusiti Nestor, kako je često gdjekoj nesretan, što je predugo živio.

Pisistrat udari tako silovito kopljem na Adrasta, da bi Daunjanin bio zaglavio, ali se uklonu i dočim Pisistrat posrnuv od krivoga udarca, koji omjeri, uztegne svoje koplje, Adrast probode ga strielom posried trbuha. Crieva mu se prosuše s potokom krvi, lice mu uvehnu kô cviet, kojega vilina ruka potrga na polju; oči mu nemalo ugasnu i jezik se zaplete. Alcej njegov

odgojitelj, koji bijaše do njega sdrža ga kad padaše i imao je još toliko vremena, da ga odvede u naručaj otca njegova. Tuj htjede progovoriti, da za poslednji put izkaže otcu svoje milovanje; ali otvoriv usta izdahnû.

Dok je Filoktet oko sebe širio pokolj i grozu da odbije navalu Adrastovu, Nestor držao je u svom naručju tielo sina svoga: stade jauk do neba i mrzka mu bijaše svjetlost. „Jadan li sam, govoraše, što sam bio otac i što sam tako dugo živio! Jao! nemila sudbino, zašto nedokonča moga života ili na lovu divljega vepra kalidonskoga ili na putovanju u Kolhos ili pri prvoj obsadi trojanskoj? umro bi bio slavno i bez gorke muke: a sad mi je proživiti stare dane tužnu, prezrenu i nemoćnu; već neživim van za nevolje i neimam čuvstva do za tugu i žalost. O moj sinko! mili moj Pisistrate! kad izgubih brata ti Antiloka, ti mi preostà za utjehu, ja te već neimam, neimam jur ništa niti će me išto utješiti: sve je za mene gotovo. Nestade mi još i nade, jedine oslade u ljudskih nevoljah. Antiloče, Pisistrate, mila djeco! čini mi se da vas danas izgubih obojicu; smrt jednoga otvara mi ranu, što mi ju zadade srdcu onaj drugi. Ja vas jur neću vidjeti! Tko će mi oči zatvoriti? tko spraviti moj pepeo? O Pisistrate! ti umrè junački kô i brat ti; samo meni nedaju umrieti“.

Ovo govoreć htio je sam sebe probosti mačem, koji u njega bijaše; ali mu ustaviše ruku i iztrgoše mu mrtvo tielo sinovo i pošto se nesretni starac onesviesti, odnesoše ga u šator, gdje kad malko k sebi dodje, htjede vratiti se u boj ali ga zadržaše preko njegove volje.

Medjuto se tražili Adrast i Filoktet, oči im se kriesile kô lavu i leopardu, koji traže, da razdru jedan drugoga na poljanah, koja natapa Kaistar. Prietnja, ratni bjes i nemila osveta sjeva im u divljem pogledu; nose stalnu smrt kudgod udaraju; svi bojnici gledaju ih s trepetom. Jur su na oči jedan drugomu, a Filoktet drži

rukom strahovite striele, koje s njegove ruke nikad neminuše cilja a rane s njih nedaju se izliečiti; ali Marte, koj prijaše okrutnomu i neustrašenomu Adrastu nije dao da odmah pogine: htio je po njem produljiti ratne groze i umnožiti pokolj. Adrast imao je još služiti pravici bogova, kojom bi kaznili ljude i proljevali njihovu krv.

U čas kad je htio Filoktet nanj navaliti, bude ranjen udarcem koplja, koji mu zadade Amfimah mlad Lukanjanin ljepši od glasovitoga Nireja, čiju ljepotu jedino Ahilova nadkrilila med svimi Grci, koji se borili kod obsade trojanske. Jedva Filokteta zadjene udarac, odapè svoju strielu proti Amfimahu; ona mu probi srdce. Odmah utrnuše mu liepe crne oči i pokriše se smrtnom tminom: usne mu rumenije od ružâ, kojimi ustajuća zora obsiplje nebo, uvehnu: strašno bliedilo potamni mu obraze; ono lice mladjahno i milo na jednom poružnjè. Samomu se Filoktetu smili. Svi se bojnici razplakaše videć mladića greznuti u svojoj krvi i kosu mu krasnu kô što je Apolova omrljanu prašinom.

Kad Filoktet svlada Amfimaha, bude usilovan odaljiti se od bitke, gubio je svoju krv i sile; i sama stara mu rana s napora u boju reć bi da se hoće otvoriti i ponoviti mu boli; jer sinovi Eskulapovi uza svu svoju božanstvenu vještinu nisu mogli cielovito ga izliečiti. Već je klonuo da će pasti na gomilu krvavih tjelesa, koja su oko njega. Arhidam najsmjeliji i najokretniji od Etolijanâ, koje sobom povede da zasnuje Petiliju, odnese ga od boja u čas kad bi ga Adrast bio bez muke obatalio. Adrast već ništa nenalazi, što bi mu smjelo odoljeti i pobjedu zadržati. Sve pada, sve bježi; on je kô bujica, koja prevaliv nasipe vuče bjesnimi svojimi valovi žetve, stada, pastire i sela.

Telemak čuje s daleka viku dobitnikâ; vidi svoje ljude, koji bježe pred Adrastom kô što krdo bajazljivih

jelena prelazi široka polja, šume, gore, pače i najbrže rieke, kad ga proganjaju lovci.

Telemak uzdahnù; gnjev vidi mu se na očima; ostavi mjesto, gdje se je za dugo borio velikom pogibelju i slavom. Trči na pomoć svojim; prodire sav oškropljen krvlju premnogih neprijateljâ, koje srušio na zemlju. S daleka digne viku, koju čuju obadvie vojske.

Minerva bijase udielila njegovomu glasu nešto tako strahovita, da su bližnje šume ozvanjale. Nikad Marte u Traciji nespušta jače glasa, kad dozivlje paklene srde Rat i Smrt. Ova Telemakova vika ulije hrabrost i smionstvo u srdce njegovih ljudî; neprijatelji trnu od straha: samoga Adrasta je stid, što ga to smete. Mnoge nesretne slutnje potresu mu dušom a što ga hrabri, sdvojnost je prije nego li mirno junačtvo. Tri puta koljena mu tresuća stadoše pod njim klecati; tri puta trgne natrag i nemisleć što radi; bliedilo nesviestice, leden znoj probija mu sva uda; glas mu zamukao i jecav nemože jedne rieči da dovrši: oči mu pune mrke vatre i krieseć se reć bi iz glave hoće da mu izkoče; čini se da ga muče bjesovi kô Oresta; svako mu je kretanje grčevito. Tada počme vjerovati, da ima bogova; pomisli da ih vidi srdite i da čuje mukli glas, koj izilazi iz dna ponora te ga pozivlje u crni Tartar: sve mu je navještalo da nebeska i nevidjena ruka visi nad njim te svojom težinom hoće da ga smrvi; nada ugasnu mu u dnu srdca: nestade mu smjelosti, kô što gine dnevna svjetlost, kad sunce tone u dno vodâ, te se zemlja zaodjene noćnom tminom.

Bezdušni Adrast, kojega je predugo zemlja nosila, da nebude trebalo takve kazni ljudem; bezdušni Adrast dopirao je napokon do svoje skrajnje ure. Trči mahnit u susret svomu udesu, koji se ukloniti neda: groza, duševna stiska, strava, gnjev, bjesnilo, sdvojnost idu uzanj. Jedva opazi Telemaka, čini mu se kô da vidi pakao,

koji se pred njim otvara, i plamenitu vijavicu, koja izilazi iz crnoga Flegetona spravnu ga proždrieti. Viče i usta mu zjaju a da nemože ni rieči prosboriti: kô što čovjek u snu, koj za strašne sanje otvara usta i sili se govoriti; ali vazda mu nestaje rieči i zaludo ju traži. Tresućom i naglom rukom Adrast baci svoje koplje proti Telemaku. Ovaj neustrašen kô ljubimac bogovâ pokri se svojim štitom; reć bi da božica Pobjede zakriljujuć ga drži jur vjenac nad njegovom glavom; čovjek bi ga držao samom Minervom, tako se vidi mudar i miran posried najvećih pogibelji. Koplje, koje baci Adrast, odbi se od štita. Tada Adrast pohiti za mačem da neda vremena sinu Ulisovu da se i on baci svojim kopljem. Telemak videć mač u ruci Adrastu, trgne i on svoj i okani se nekoristnoga koplja.

Kad vidješe ovu dvojicu boriti se s bliza, svi ostali bojnici šuteć položiše oružje i motrahu ih pazljivo; od njihove borbe izgledahu odluku čitavoga rata. Dva mača sjevajuć kô munja, odakle dolaze gromovi, križaju se često a zaludni udarci odbijaju se od gladkoga oklopja, koje zveči. Dva borioca protežu se, svijaju, prigiblju, na jednom se dižu i napokon se pograbe. Bršljan nikav izpod briesta tjesnije se neprivija uz tvrdo i čvorasto deblo, splitajuć hvojke svoje do najviših granâ, kô što stišću dva bojnika jedan drugoga. Adrasta po dobi nebijaše još minula njegova sila; a Telemak po svojoj nebijaše se još cielom opasao. Adrast pokuša više puti zaskočit svoga neprijatelja i uzdrmati njime. Gledao je iztrgnuti mač mladomu Grku ali zaludo: u čas gdje to traži, Telemak digne ga u vis i baci na pjesak. Tada ovaj bezbožnik, koj bijaše vazda prezreo bogove, pokaza da se boji kô jadnik smrti: stidi se uprositi o život, a nemože zatajiti da ga želi: gleda ganuti na smilovanje Telemaka. „Sine Ulisov, reče mu napokon, sad ja tekar poznam da su pravedni bogovi: oni me

kazne kako sam zaslužio; neima do nesreće, koja otvara ljudem oči da vide istinu; ja ju vidim, ona me osudjuje. Ali sudbina nesretna kralja eda te opomenula na otca tvoga, koji je daleko od Itake i ganula ti srdce."

Telemak, koj pritišćuć ga koljenom bijaše jur digao mač, da mu ga u grlo zabode, odgovori mu odmah: „Ja nisam tražio do pobjedu i mir narodom, kojim dodjoh u pomoć, meni nije milo krv prolivati. S toga živi Adraste; ali tako živi, da popraviš svoje grieške; vrati sve, što si nepravedno oteo; uvedi mir i pravicu u primorju velike Hesperije, koje okalja tolikim pokoljem i izdajstvom; živi i budi drugi čovjek. Nauči po ovoj nedaći, da su bogovi pravedni, da su opaki ljudi nesretni, da se oni varaju tražeć blaženstvo u nasilju, nečovječnosti i laži; napokon da ništa tako neugadja i neusrećuje kô što prostodušna i postojana kriepost. Daj nam taoca svoga sina Metrodora uz dvanaestoricu poglavitih ljudî svoga naroda."

Uz te rieči Telemak pusti Adrasta da se pridigne i pruži mu ruku nesumnjajuć na njegovo nevjerstvo; ali taj se čas Adrast baci nanj drugom hrbom vrlo kratkom, koju je s krivao. Hrba bijaše oštra a baci ju toli okretno, da bi bila probila oklopje Telemakovo, da ono nebude božanstveno; u isti mah Adrast skoči za stablo, da se ukloni potjeri mladoga Grka. Onda ovaj zavapi: „Daunjani, vi vidite, pobjeda je naša: bežbožnik hoće da se spasi izdajstvom. Koj se bogova neboji, boji se smrti: naprotiv koj se njih boji, neboji se drugoga do njih."

Ovo govoreć nasrnu na Daunjane a svojim ljudem, koji bijahu s druge strane stabla dade znamenje, da presjeku put nevjernomu Adrastu. Adrast se boji da ga nezaskoče, čini se kô da se opet vraća i hoće da obatali Krećane, koji mu stali na put; ali na jednom Telemak brz kô grom, kojega ruka otca bogova baca s visokoga Olimpa na krivce, sruši se na svoga neprijate-

lja; pograbi ga čvrstom rukom, svali ga kô što grozna bura povaljuje mladjahno žito, koje pozlaćuje polje. Sad ga već nesluša, premda bezbožnik još jednom pokuša zavarati mu milostivo srdce; zatjera u njega mač i baci ga u plamen mračnoga Tartara, u kaznu, koju zasluži svojimi opačinami.

Jedva umre Adrast, svi Daunjani ne samo što nisu žalili svoga razspa i gubitka svoga vodje, još se pače radovahu, što su se ga lišili: pružiše ruke saveznikom u znak mira. Metrodor sin Adrastov, koga bijaše otac odhranio u lukavštini, nepravdi i nečovječnosti uteče kô jadnik. Ali rob, sukrivac njegovih sramotâ i okrutnosti, komu bijaše udielio slobodu i obasuo ga blagodati, te se njemu samomu povjerio za bjega, nije mislio van kako će ga izdati za svoju korist; ubi ga ostraga, kad je bježao, odsječe mu glavu i donese ju u tabor saveznika nadajuć se velikoj nagradi za zločin, kojim bi se rat dokončao. Ali se oni sgroze na zlotvora i dadu ga pogubiti. Telemak, kad opazi glavu Metrodorovu, koj bijaše mladić divne ljepote a od naravi stekao krasna svojstva, koja pokvariše razkoši i rdjavi izgledi, nemože uzpreći suzâ. „Ah! zavapi, evo kamo vodi mlada kneza otrov prevelike sreće i čim veći mu je stališ i življa ćud, više zaluta i odalji se od svakoga kriepostnoga čuvstva. Pak bi sad možda i ja bio takav, da me nezgode od bogova dosudjene, za koje im budi hvala, i nauci Mentorovi neuputiše, da uztežem svoje želje."

Daunjani sabrani uprosiše kô jedini uvjet miru, da im dopuste izabrati si kralja od svoga naroda, koji bi svojimi krieposti izbrisao sramotu, kojom bezbožni Adrast okalja kraljevsko dostojanstvo. Hvalili su bogovom, što nakaziše silnika: četimice dolazili su ljubiti ruku Telemaku, koji ju je omastio krvlju te nakaze; i poraz jim bijaše kô najslavnija pobjeda. Ovako za čas pade bez povratka moć, koja je grozila svim drugim u Hesperiji

i koja je tolikim narodom strah zadavala. Nalik zemljištu, koje bi reć čvrsto je i postojano, ali ga pomalo podkapaju odzdola; ljudi se dugo rugaju slabu naprezanju, koje mu ruje temelje; još se ništa nerazklima, sve se drži, ništa se neruši; polagano medjutim nestaje svih podporâ do trenutka, kad se tlo jednim mahom prosjedne i ponor se otvori. Tako i moć nepravedna i himbena, makar kako veliku si sreću stekla nasiljem, sama si kopa propast izpod sebe. Prevara i okrutnost podkapaju malo po malo najjače temelje zakonitoj vlasti; dive joj se, boje se je, trepte pred njom, dok napokon neima joj ni traga; ona se ruši svojom težinom i ništa je nemože podignuti; jer je svojom rukom razorila prave podpore vjere i pravice, koje privlače ljubav i pouzdanje.

KNJIGA XVI.

SADRŽAJ.

Vojvode sakupe se da odluče o molbi Daunjana. Nestor, koj se neda utješiti, što je izgubio sina, odalji se od skupštine vojvodâ, gdje mnogi sude da se ima podieliti zemlja svladanoga naroda, a Telemaku prepustiti krajina Arpi. Telemaku nije na umu primiti ponudu, već ih upućuje da je po sve koristno, ako izaberu Polidama kraljem daunjanskim, i ostave im njihove zemlje: uglavi zatim narode da prepuste krajinu Arpi Diomedu, koj slučajno nadodje. Kad ovako dovršiše razmirice, svi se razstadoše vraćajuć se svaki u svoj zavičaj.

Drugoga dana skupiše se vojvode, da dozvole kralja Daunjanom. Radost bijaše vidjeti dva tabora, kako se pomješala nenadanim prijateljstvom i dvie vojske, koje se stopile u jednu. Mudroga Nestora nije bilo u tom savjetu, jer od žalosti uza starost omrtvenilo mu srdce, kô što od dažda pada i vehne na večer cviet, koj bijaše za jutra, kad zora pucala, dika i nakit zelena polja. Dva mu oka postala dva vrutka suzâ, koje nesahnu; od njih bježao sladki san, koji ublažuje najteže muke; nada koja oživljuje srdce ljudsko, u njega bijaše utrnula. Nijedna hrana nebijaše u slast nesretnomu starcu; i sama svjetlost omrznula mu; duša mu neželila van ostaviti tjelo i utonuti u vječnu noć države Plutonove. Svi bi mu prijatelji uzalud govorili; njegovomu srdcu iznemoglu dosadilo svako prijateljstvo kô što bolestniku dogrusti najbolja hrana. Na sve što bi mu rekli najmilije, odgovarao bi uzdišuć i jecajuć. Čas po čas čuli bi ga reći: „Pisistrate, Pisistrate, sinko moj! ti me

zoveš! ja idem za tobom Pisistrate, ti ćeš mi osladiti smrt. Mili moj sine! ja već nikakva dobra neželim nego da te vidim na Stiksovoj obali." Čitave bi ure boravio ni rieči neprobesediv, već uzdisao, dizao pram nebu ruke i oči zaplakane.

Medjutim vladari su u skupu čekali Telemaka, koj bijaše kod Pisistratova tjela: sipao je nanj punom rukom cvieće; kropio ga najboljimi mirišavimi vodami i gorke suze ronio. „Mili moj druže, govoraše mu, nikad neću zaboraviti kako sam te vidio u Pilosu, pošao s tobom u Spartu i opet te našao u primorju velike Hesperije; tebi imam zahvaliti za tisuće brigâ; ja sam te ljubio a i ti mene: poznao sam tvoje junačtvo, s njega ti prestiže mnoge glasovite Grke, da poživiš: Ah! s njega ti i pogibè slavno, ali ono ugrabi svietu nastajuću kriepost, koja bi se s otčevom izjednačila; jest, tvoja mudrost bila bi za zrelije dobe slika i prilika starčevoj, sva bi joj se Grčka divila. U tebe bijaše ono milo nagovaranje, komu se nemože odoljeti, onaj prostodušni način pripoviedanja, ona mudra umjerenost, koja čarom svojim utiša srdite duhove, onaj ugled, koji dolazi od razboritosti i sile spasonosna savjeta. Kad bi ti govorio, svi bi napeli te slušati, ti ih unapred predobi na svoju ruku, svi bi bili radi da tvoja valja; rieč tvoja priprosta i bez nakita spuštala bi se u srdce kô rosa na travu koja niče. Ah! pak tolika dobra, koja nam u tebi bijahu, ima tomu koja ura za uvjek nam su ugrabljena. Pisistrata, koga jutros zagrlih, neima više; od njega nam nepreostaje do žalostna uspomena. Ali barem da budeš zaklopio oči Nestoru prije nego li mi tebi, nebi sad vidio, što vidi te nebi bio najnesretniji od svih otaca".

Iza tih rieči Telemak dade oprati krvavu ranu na boku Pisistratovu; naredi da ga prostru na grimiznu postelju, gdje prignutom glavom uz smrtno bliedilo prilikovaše mladu stablu koje pošto zemlju zaklanjalo svo-

jom sjenom i dizalo pram nebu cvatuće svoje grane, oštra ga sjekira šumarova zasječe: nedrži se ni na svom korjenu, ni na zemlji plodnoj majci, čije krilo hrani rastlinu: ono vehne, nestaje mu zelenila, nemože da se održi te padne: njegovo granje, koje zakrivaše nebo, leži u prašini, vehlo i usahlo, već nije do panj posječen i lišen sve svoje ljepote. Tako i Pisistrata postala plienom smrti jur odnašahu oni, koji ga imali položiti na udesnu lomaču. Jur se plamen do neba dizao. Četa Pilijana oborenih i suznih očiju, prevrnutim oružjem pratila ga polagano. Doskora izgori tjelo; pepeo spraviše u zlatnu žaru; a Telemak, koj se je za sve brinuo, povjeri tu žaru kô dragocien poklad Kalimaku, koji je bio Pisistratu za mladosti učitelj. „Čuvaj, reče mu, ovaj pepeo, žalostne ali dragociene ostanke onoga, koga si ljubio; čuvaj mu ih za otca. Ali pazi da mu ih nepredaš, dok mu se duša neohrabri, da ih sam zahtije: što u neko doba bol razdraži, u drugo ju ublaži".

Zatim Telemak podje u skupštinu udruženih kraljeva, gdje svi zamukoše, da ga čuju, čim ga opaziše; on porumeni i nemogahu ga skloniti da govori. Pohvale kojimi ga obsipavahu uz javno klikovanje o svem, što bijaše netom uradio, povećavaše mu stid; bio bi želio, da se može sakriti: ovo bijaše prvi put što se nadje u neprilici i neodlučan. Napokon uprosi kô milost da ga više nehvale. „Nije zato, reče, kô da mi nije milo, osobito kad dolazi od tako valjanih sudaca krieposti; ali se bojim da mi odveć neomili: pohvale kvare ljude, odveć ih uznose i uzrok su, da budu tašti i podrzljivi. Valja ih zaslužiti pak im se uklanjati: najbolje su hvale nalik neiskrenim. Ta najgori ljudi a to su silnici, najviše se daju hvaliti od laskavaca. Kakvo da bude veselje biti pohvaljenu poput njih? One hvale vriede, koje mi udielite, kad vam nebudem na oči, ako me sreća zapadne zaslužiti je. Sudite li me s prave dobrim, valjda

mi povjerovaste, da ja hoću biti smjeran i da zazirem od taštine: zato štedite me, ako štogod do mene držite i nemojte me hvaliti kô čovjeka, koji čezne za pohvalom“.

Kad to doreče, Telemak nimalo se neobazre na one, koji ga i nadalje kovali u zviezde; i pogledom nehajnim brzo obustavi pohvale, kojimi ga nudjahu. Počeše se bojati, da ga hvaleć neuvriede; i tako prestadoše pohvale: ali zato još mu se više divili, jer su svi znali za nježnu ljubav, koju izkaza Pisistratu i brigu, kojom izpuni najposlednju dužnost. Svu vojsku više ganuše ovi dokazi srdačne mu dobrote, nego sva čudesa mudrosti i hrabrosti, kojimi se odlikovà.

„Mudar je, hrabren je, veljahu si s tiha; on je prijatelj bogova i pravi junak našega vieka; on je više nego čovjek; sve to čudnovato je samo; radi svega toga mi mu se divimo. Nu on je i uljudan, dobar, vjeran i ljubezan prijatelj, milostiva je srdca, darežljiv, dobrotvor i sav savcat za one, koje mu je ljubiti; on je radost i veselje onih, koji uzanj živu; on se je okanio svoga ponosa, svoje nehajnosti i prkosa: a to valja, to gane srdce, to nas razblaži prama njemu i daje nam osjećati sve njegove krieposti; to je eto uzrok, da bi mi i krv našu zanj dali“.

Jedva se dovršili ovi razgovori, požuriše se razpravljati o potrebi, da odaberu kralja Daunjanom. Veći dio vladarà, koji bijahu u skupštini, mišljahu, da valja med sobom podieliti si kraljevinu kô osvojenu zemlju. Ponude Telemaku u dio plodnu stranu Arpi, koja donosi dvaput na godinu bogate Cererine darove, mili prikaz Bakov i vazda zelene plodove masline posvećene Minervi. „Uz ovu zemlju, rekoše mu, valjda ćeš zaboraviti siromašnu Itaku s njezinimi kolibami, strašne klisure Dulihija i divlje šume Zakinta. Nemoj već tražiti si otca, koj po svoj prilici pogibè u valovih kod glavine kafarske osvetom Nauplijevom i srdčbom Neptu-

novom; niti svoje majke, koja iza tvoga odlazka u vlasti je svojih ljubovnika; niti svoje domovine, čijoj zemlji neprija nebo kô ovoj, koju ti nudimo".

On je mirno slušao te rieči: ali hridi Tracije i Tesalije manje su gluhe i nećutljive prama tužbam nesretnih ljubovnikâ nego li bijaše Telemak prama tim ponudam. „Mene, reče, neganuše ni bogatstvo ni naslade: što mi je stalo imati veći prostor zemlje, i vladati većim brojem ljudî? s toga bude veća neprilika a manja sloboda: život ima i onako dosta nevolja za ljude najmudrije i najumjerenije a da mu nedodamo još i težkoću vladanja drugimi ljudi prkosnimi, upornimi, nepokornimi, nemirnimi, nepravednimi, himbenimi i nezahvalnimi. Kad tko hoće da bude gospodar ljudem od samoga sebeljublja negledajuć van na svoj ugled, razkoš i slavu, bezdušan je, siledžija je i bič roda ljudskoga. Kada tko naprotiv hoće da vlada ljudmi po pravom redu za njihovo dobro, manje je gospodar nego li skrbnik; naprti si truda bez kraja i konca: ni malo nije voljan razmaknuti svoju vlast. Pastir, koj neizjede svoga stada, koj ga brani od vukova stavljajuć se na pogibelj, koj bdije dan i noć da ga vodi na dobre paše, nije željan povećati svoga truda. Akoprem nisam nikad vladao, doda Telemak, naučio sam po zakonih i mudrih ljudih, koji je učiniše, kako je težko upravljati gradovi i kraljevinami. Zato sam ja zadovoljan svojom siromašnom Itakom, sve da je malena i uboga; bit ću dosta slavan, samo ako budem tamo kraljevao pravedno, milostivo i hrabreno; pak ću još i prerano kraljevati. Eda bi bogovi dali da moj otac utekav bjesnoći valova uzmogne kraljevati do skrajne starosti, te da ja za dugo uzmognem učiti pod njim, kako treba svladati svoje strasti, nebi li naučio obuzdati one čitavoga naroda".

Iza toga reče Telemak: „Čujte me sakupljeni ovdje vladari što mislim da mi vam je reći za vašu vlastitu

korist. Ako vi date Daunjanom pravedna kralja, on će njimi vladati po pravici, naučiti ih koliko vriedi držati se vjere i poštenja i nikad otimati susjedom njihove svojine; a toga nikad neupoznaše pod bezbožnim Adrastom. Dok bude njimi upravljao kralj mudar i umjeren, vi se neimate čega bojati; oni će vam imati zahvaliti za dobra kralja, kojega im dadoste; biti će vam zahvalni za mir i blagostanje, koje će uživati: ovaj narod ne samo što neće na vas navaljivati, vazda će vas pače blagoslivljati; kralj i narod biti će djelo vaših ruku. Ako li naprotiv podielite med sobom njihovu zemlju, čujte nevolje, koje vam proričem: ovaj narod razdražen do sdvojnosti zametnuti će opet rat: pravedno će se boriti za svoju slobodu a bogovi neprijatelji nasilja uz njih će se boriti. Ako li bogovi uz njih pristanu, prije ili poslije čeka vas razsap i vaše stečevine odoše u zrak: mudrost i razboritost ostavit će vaše vodje, hrabrost vašu vojsku, obilje vaše zemlje. Vi ćete se zaludo u sebe uzdati: bit ćete drzoviti u vaših podhvatih; začepit ćete usta poštenim ljudem, koji vam budu htjeli reći istinu; propasti ćete za čas; pak će o vas reći: To li je slavan narod, koji je imao davati zakone čitavomu svietu? a sad bježi pred svojimi neprijatelji: on je ruglo narodom, koji po njem gaze: eto što uradiše bogovi: eto što zaslužuju narodi nepravedni, oholi i nečovječni. K tomu pazite da ako vi uzmete podielit si osvojeno, sdružit će se proti vam svi bližnji narodi: vaša zadruga, koja se je stvorila da obrani zajedničku slobodu Hesperije proti otimaču Adrastu, postati će mrzkom; i na vas će se pravedno tužiti svi narodi, što hoćete sve silom pod svoju oblast da spravite.

Ali stavimo da vi preobladate i Daunjane i sve ostale narode, ova će vas pobjeda upropastiti: a eto kako: Pomislite da će vas taj podhvat sve razdvojiti: pošto se on nimalo neoslanja o pravicu, nećete imati

pravila, da prema njim stegnete zahtjeve svakoga napose: svaki će htjeti da njegov dio pliena bude prema njegovoj moći; nitko u vas neće imati dovoljno ugleda nad drugimi, da s mira uredi diobu: eto vam izvora ratu, komu neće vidjeti kraja još ni vaši unuci. Nevriedi li više biti pravednimi i umjerenimi, nego povesti se za hlepnjom slave uz tolike pogibelji i nevolje neuklonive. Trajni mir, radosti tihe i nevine, koje ga prate, sretno obilje, prijateljstvo naših susjedâ, slava koja se neda odieliti od pravice, ugled, koji stečemo postajuć radi našega poštenja sudci miritelji svih tudjih narodâ, nije li nam ovakva dobra više željeti nego ludu taštinu nepravedna osvajanja? O knezovi! o kralji! vi vidite da vam ja negovorim ni za koju svoju korist: slušajte onoga, koji vas vele ljubi, čim vam protuslovi i nemari vam se i zamjeriti kažuć vam istinu."

Dok je Telemak ovako govorio s dostojanstvom, kakva nikad nevidjeli u drugoga te svi knezovi u čudu i zanosu divili se mudrosti njegova savjeta, čula se neka mukla buka, koja se razliegla po svem taboru i doprla do mjesta, gdje bijaše sastanak. „Tudjin, vele, stupi na ovo primorje sa četom oružanih ljudî. Taj neznanac po pogledu velik je čovjek, sve u njega odaje junaka: poznati je lahko, da je dugo stradao te da ga je velika mu hrabrost uzniela nad sve stradanje. S prvoga maha narod pokrajinski, koji čuva obalu htjede ga odbiti kô neprijatelja, koji hoće da provali; ali on neustrašen trgnuv mač očitová, da će se znati braniti, ako nanj nasrnu; nu da on neprosi van mir i da ga primu gosta. Odmah zatim pokaza kitu masline kô moleć. Saslušaju ga: zaprosi ih da ga dovedu pred one, koji vladaju na tom primorju Hesperije; te ga oni prate ovamo, da govori sa sakupljenimi kraljevi."

Čim to izrekli, pristupi neznanac — tako uznosito, da se sva skupština nadje u čudu. Bili bi skoro pomi-

slili da je bog Marte, kad skuplja na tračkih gorah bjesne svoje čete. On stade ovako govoriti:

„Pastiri naroda, koji se valjda skupiste da obranite domovinu proti neprijateljem, ili da utvrdite najpravednije zakone, poslušajte čovjeka, koga sreća progranja. Eda vam bogovi dali da nikad neizkusite takvih nevoljâ! ja sam Diomed, kralj etolski, koji izrani Veneru pri obsadi trojanskoj. Osveta te božice proganja me po cielom svietu. Neptun, koji nikad neodbi ni jedne molbe božanstvenoj kćeri morskoj, predade me bjesnim vjetrovom i valovom, koji su više puti razbili moje brodove o grebeni. Nemilostiva Venera ote mi svaku nadu, da ću ikad vidjeti svoju kraljevinu, obitelj i sladku svjetlost kraja, gdje sam ugledao bieli dan za poroda. Ne, ja neću nikad vidjeti što mi bijaše najmilije na svietu. Dolazim, pošto sam mnogo puti postradao na moru, potražiti na ovoj nepoznatoj obali malko pokoja i pouzdan zaklon. Ako se bogova bojite a osobito Jupitra, koga je briga za strance; ako li vaše srdce osjeća smilovanje, nemojte mi kratiti na ovom prostranom kraju koj kutić neplodne zemlje, koju pustaru, koju pješčaru ili strme klisure, da tuj zasnujem sa svojimi drugovi grad, koj će nam biti žalostna prilika izgubljene domovine. Mi netražimo od vas do malo prostora, koji vam nije od koristi. Mi ćemo s vami živiti u miru u najboljem prijateljstvu: vaši neprijatelji biti će i naši; mi ćemo nastojati o svakoj vašoj koristi; mi drugo nepitamo van slobodu da možemo živiti po naših zakonih."

Dok je Diomed ovako govorio, Telemak upiruć nanj oči, na licu mu se vidjela svakojaka različita čuvstva. Kad Diomed stade govoriti o dugotrajnih svojih nevoljah, pade mu na um nije li taj dostojni čovjek njegov otac. Čim on očitovà, da je Diomed, lice se Telemakovo pokunji kô što krasan cviet, koga ofuri nagli sjeverni vjetar nemilim svojim dahom. Diomedove rieči, kojimi se

tužio na dugotrajnu srdčbu božanstva, ganuše mu srdce radi uspomene jednakih nezgoda, koje pretrpi on sam i otac njegov: suze žalosti ujedno i radosti potekoše mu licem i na jednom baci se o vrat Diomedu da ga zagrli.

„Ja sam, reče, sin Ulisa, koga si poznavao i koj ti je bio na ruku, kad odvedoste glasovite konje Rezusove. Bogovi su ga progonili kô i tebe. Ako li Erebova izjava nelaže, on još živi; ali jao! on neživi za mene. Ostavio sam Itaku da ga potražim; a sad nemogu vidjeti ni Itake ni njega; sudi po mojoj nesreći koliko ja žalim tvoju. A to je korist, koje ima u nesreće, da znamo žaliti tudje muke. Akoprem sam ovdje i sàm tudjinac, ja ti mogu veliki Diomede (jer u prkos nevoljam, koje se svalile na moju domovinu za moga djetinstva, nisam ti bio zlo odhranjen, da neznam koja li ti je slava u boju) ja mogu, najhrabriji od svih Grka za Ahilom, pribavit ti gdjekoju pomoć. Ovi knezovi, koje vidiš, ljudski osjećaju; oni znaju da neima ni krieposti, ni prave hrabrosti, ni stalne slave bez čovječnosti. Nesreća dodaje novi sjaj slavi velikih ljudî; nestaje im nešto, kad nisu nikad bili nesretni; neima im u životu primjera strpljivosti i stalnosti: mukotrpna kriepost gane svako srdce, koje iole osjeća kriepost. Zato nam dopusti brigu da te utješimo: pošto te bogovi k nam vode, to je po nas blagodat od njih; pak nam valja držati se sretnimi što možemo ublažit ti muke".

Dok on govoraše, Diomed začudjen upre nanj pogled i sve mu se srdce potrese. Zagrle se, kô da su od davna najbolji prijatelji bili. „Vriedni sine mudroga Ulisa! veljaše Diomed, ja prepoznajem u tebi umiljatost njegova lica, milinu njegova govora, silu njegove riečitosti, plemenita njegova čuvstva, mudrost njegovih misli."

Još i Filoktet zagrli velikoga sina Tidejeva; pripoviedaju si svoje žalostne zgode. Zatim mu reče Filoktet: „Valjda će ti drago biti vidjeti opet mudroga

Nestora: pred nedavno izgubi Pisistrata, najposlednje svoje djete; već mu neostaje u životu do suzan put, koji ga vodi k grobu. Dodji ga tješiti; nesretan prijatelj prikladniji je nego tko drugi olakšati mu srdcu." Podjoše odmah u šator Nestorov, koj jedva prepozna Diomeda, toliko mu je žalost oborila dušu i čuvstva. Na prvi mah Diomed proplaka s njim i njihov sastanak poveća starcu bol; ali malo po malo pogled na prijatelja umiri mu srdce. Lahko bijaše vidjeti po radosti, kojom je pripovedao što pretrpjè, te opet slušao što se sbilo s Diomedom, da mu je tuga za to vrieme jenjala.

Dok se oni razgovarali, sakupljeni su kraljevi sa Telemakom razpravljali, što treba raditi. Telemak jim je svjetovao, da dadu Diomedu krajinu Arpi a odaberu kraljem Daunjanâ Polidama, koj bijaše od onoga naroda. Polidam bijaše glasoviti vojvoda, kojega Adrast iz nenavidosti nehoćaše upotrebiti, bojeć se da nepripišu tomu vještomu čovjeku uspjeh, koga slavu htio sam svu za se imati. Polidam bijaše ga često na samu opomenuo, da nemeće na pogibelj svoga života i blagostanja svoje države u ratu proti tolikim narodom, koji se proti njemu urotili; htio ga skloniti, da se vlada pravednije i umjerenije prama svojim susjedom. Ali ljudi, koji mrze na istinu, mrze i na čeljad, koja se uslobodi reći jim ju: njih negane ni njihova iskrenost, ni mar kojega imaju za njihovo dobro, niti nesebičnost. Varavom srećom otvrdjivalo srdce Adrastu prema najspasonosnijemu nagovaranju; prkos, nevjera, nasilje nagibalo svagda pobjedu na njegovu stranu: sve nesreće, koje bijaše dugo prije navjestio Polidam, nisu ga zadesile. Adrast se je rugao plašljivoj mudrosti, koja vazda vidi pred sobom neprilike. Polidam mu bude nesnosan, odpudi ga od svake službe i pusti čamiti u samoći i siromaštvu.

S prvoga maha ova nesreća obori Polidama; ali mu ona pribavi, čega mu nestajalo, jer mu se raztvori pred

očima taštiňa velike sreće; omudri svojom štetom; obradova se što bijaše nesretan; nauči malo po malo šutiti; s malim se zadovoljiti; nastojati s mira o istini, gojiti u sebi skromne krieposti, koje mnogo više vriede nego li bučne, napokon netrebovaše ljudî. Boravio je niz goru gargansku, na pustu mjestu, gdje mu pećina s pola izdubena bila stanom. Potočić, koji je ronio s briega, utišao bi mu žedju; nekoliko stabala hranilo ga svojim voćem; imao je dva roba, koji su mu obradjivali maleno poljašce; radio je uz njih svojim rukama; zemlja naplatila bi mu obilato trude i ničesa mu neuzkratila. Ne samo što je imao voća i povrtlja u obilju, već i svake vrsti mirisnoga cvieća. Tuj bi on žalio nesreću naroda, kojega bezumno veličanje kraljevo vodi k propasti. Tuj bi svaki dan očekivao da bogovi pravedni, akoprem strpljivi obatale Adrasta. Čim bi više rasla njegova sreća, tim mu se bliža činila njegova neukloniva propast; jer nesmotrenost sretna u svojih grieškah i moć, koja se digla do skrajnoga bezobzira vlasti nestegnute, predteče su rušenju kraljeva i kraljevina. Kad doču da je Adrast potučen i da je poginuo, nepokaza nikakva veselja niti da se je tomu domišljao niti da je oslobodjen siledžije; jedino ga je bolilo od straha, da bi mogli Daunjani upasti u robstvo.

Ovoga čovjeka pomenu im Telemak, da ga učine kraljem. Jur neko vrieme poznavao mu je hrabrost i kriepost; jer Telemak po savjetu Mentorovu nije prepuštao da se posvud obavjesti o dobrih i zlih svojstvih svih ljudî, koji bijahu u budi kojoj uglednoj službi, ne samo u naroda sdruženih, koji su vojevali u onom ratu, već još i u neprijateljâ. Glavna mu bijaše briga doznati i razpitati posvud za ljude, u kojih bijaše umnih darova ili potrebita koja kriepost.

Na prvi mah udruženi se knezovi žacali podignuti Polidama na kraljevsku stolicu. „Mi smo iskusili, ve-

ljahu, koliko je kralj Daunjanski, kad ljubi rat i zna ga voditi, strahovit svojim susjedom. Polidam je vrstan vojvoda, on nam može uzrokovati velike pogibelji.“ Ali jim Telemak odgovori: „Polidam doduše razumije rat; ali on ljubi mir; a to su dvie stvari, koje valja u njega želiti. Čovjek, koj pozna nevolje, pogibelji i težkoće rata vrstniji je ugibati mu se nego li drugi, u koga neima nikakva izkustva. On je okusio sreću mirna života; osudio podhvate Adrastove, vidio im unapried zlokobne posliedice. Vam se je više bojati vladara slaba, neznalice i neizkusna, nego li čovjeka, koj će sve doznati i odlučiti sam. Vladar slab i neznalica neće vidjeti van kroz oči strastvena ljubimca ili doglavnika puzava, nemirna i slavohlepna: i tako će se taj vladar uplesti u rat sve da ga nije volja ratovati. Vi se nećete moći nikad u njega pouzdati, jer neće niti on sam u sebe, on neće držati svoje rieči; i tako će vas natjerati u škripac, da vam ga treba upropastiti ili da vas on pritisne. Nije li koristnije, pouzdanije a ujedno pravednije i plemenitije vjerom se odazvati pouzdanju Daunjana i dati im kralja dostojna da im zapovjeda?“

Svu skupštinu uglaviše ove rieči. Podju ponuditi Polidama Daunjanom, koji su očekivali nestrpljivo odgovor. Kad čuju za ime Polidamovo, odgovore: „Sad dobro znamo, da će saveznici sdušno s nami da rade i da žele vjekoviti mir, čim jim se hoće dati nam kralja čovjeka toli kriepostna i vrstna da nami upravlja. Da nam ponude čovjeka potištenika, mekušca i nevješta, mi bi pomislili da traže kako da nas unište i pokvare sav red naše uprave; mi bi gojili u srdcu živu mržnju prema tako krutu i himbenu postupanju; ali izbor Polidama kaže nam pravu iskrenost. Saveznici doista neočekuju od nas van što je pravedno i plemenito, čim nam dopuštaju kralja, koj nije vrstan učiniti štogod proti slobodi i slavi našega naroda; te tako možemo ih uvjeriti u lice i na

oči pravednih bogova, da će prije rieke uzvrnuti se k svojim izvorom, nego li mi prestanemo ljubiti kralje toli dobrotvorne. Eda se najposlednji naši unuci spominjali dobročinstva, koja danas primamo i ponovili od koljena do koljena mir zlatne dobe u čitavom primorju Hesperije!"

Zatim ih Telemak nagovarao, nebi li ustupili Diomedu polje arpinsko, da se tuj naseli. „Ovaj novi narod, veljaše im, biti će vam zahvalan, što se je smjestio u kraju, koj vam i onako nesluži. Spomente se da se svi ljudi imaju med sobom ljubiti, da zemlja ima i odveć prostora za nje; da treba imati susjedâ a bolje je imati ih, koji su vam dužni, što se smjestili. Gani vas nesreća kralja, koj se nemože vratiti u svoj zavičaj. Polidam i Diomed spojeni vezom pravice i krieposti, koji vam jedino traje, održati će vam stalan mir te će vas se radi njih bojati svi bližnji narodi, koji bi se htjeli uzveličiti na vašu štetu. Vidite Daunjani, da smo dali zemlji vašoj i narodu kralja vrstna dignuti vam slavu do neba; dajte i vi, čim vas o to prosimo, zemlju, koja vam nije ni za koju korist kralju dostojnu da mu se svakim putem doskoči".

Daunjani odgovoriše, da oni nemogu ničesa odbiti Telemaku, jer jim on pribavi kralja Polidama. Odmah odoše potražiti ga, u njegovoj pustinji, da ga uzpostave kraljem. Prije nego su otišli, dadoše plodnu ravninu arpinsku Diomedu, da zasnuje novu kraljevinu. Saveznici vrlo se tomu radovahu, jer ova naselbina grčka mogla bi im biti od velike pomoći, ako bi kad Daunjani htjeli ponoviti otimačinu, koje rdjav primjer bijaše dao Adrast.

Knezovi jur nemislili van da se odiele. Telemak suznim očima odè sa svojom četom, pošto bijaše srdačno zagrlio janačkoga Diomeda, mudroga i prežalostnoga Nestora, glasovitoga Filokteta, dostojnoga baštinika Herkulovih strielâ.

KNJIGA XVII.

SADRŽAJ.

Telemak došav u Salent nadje se u čudu videć onako gojno polje a malo sjajnosti i veličja u gradu. Mentor mu tumači razlog te promjene, pokaže mu mahne, koje navadno prieče državi da procvate i stavlja mu izgledom držanje i vladanje Idomenejevo. Telemak zatim odkrije svoje srdce Mentoru, kako mu je mila Antiopa kći kraljeva i svoju namjeru da ju oženi. I Mentor pohvali joj dobra svojstva, uztvrdi da su mu ju bogovi namjenili; ali sada valja misliti samo kako će otići na Itaku i osloboditi Penelopu od progona njezinih nametnika. Idomenej bojeć se da mu otidu dva gosta, predoči Mentoru više zamršenih posala veleć, da ih on nebi mogao urediti bez njegove pomoći. Mentor mu kaže, kako se ima vladati i tvrdo se drži odluke, da odvede Telemaka. Idomenej još ih kuša zadržati podtičuć u Telemaku ljubav za Antiopu; pozivlje ih na lov, pri kom hoće da se nadje i njegova kćerka. Nju bi bio razdro divlji vepar, da ju nespasi Telemak. Iza toga bude mu težko ostaviti ju i oprostiti se s kraljem njezinim otcem; ali ohrabren Mentorom nadvlada svoju muku te se ukrca, da podje u domovinu.

Mladi sin Ulisov živo je želio sastati Mentora u Salentu i ukrcati se s njim da vidi Itaku, gdje se je nadao, da mu je otac prispio. Kad se približi Salentu, začudi se videć sve polje naokolo, koje na polazku bijaše zanemareno i pusto, sada gojno kô perivoj i puno radljivih težakâ; spozna u tom djelo mudrosti Mentorove. Zatim ulazeć u grad opazi da tuj ima mnogo manje zanatnikâ za razkošne stvari života i mnogo manje veličja. To se kosnu Telemaka: jer je on po svojoj ćudi rado imao sve stvari, u kojih bijaše sjaja i ugladjenosti. Ali brzo druge misli zaokupe mu pamet: s daleka

vidje dolaziti Idomeneja s Mentorom. Srdce mu se razigra od radosti i miline: uza sav uspjeh, koji je imao u ratu proti Adrastu, bojaše se, da Mentor nebude s njim zadovoljan; i čim se je više primicao, tražio je u očima Mentorovim, nebi li vidio, ima li si štogod prigovoriti.

Najprije Idomenej zagrli Telemaka kô da bi svoje djete; zatim Telemak baci se o vrat Mentoru i orosi ga svojimi suzami. Mentor mu reče: „Zadovoljan sam s tobom: ti učini doduše velikih pogriešakâ, ali ti one služiše k sebi te dozvati i da se neuzdaš u sama sebe. Često bude veće koristi od pogriešaka nego li od krasnih djelâ. Velikimi djeli srdce se nadme, s njih nastaje pogibeljna podrzljivost, grieške dozivlju čovjeka k sebi i vraćaju mu mudrost, koju izgubi za dobra uspjeha. A što ti još preostaje jest da bogovom zahvališ i da nemariš za ljudsku pohvalu. Ti uradi velika djela, ali priznaj da nebi ti, koji je učini, nije li pače po istini, da ti ona dodjoše, kô nešto strana što se u tebe umetnu? nebi li ti lahko sve to pokvario bio svojom naglošću i nesmotrenošću? Neosjeti li, da te Minerva preobrati u drugoga čovjeka i nad tebe samoga uzvisi, nebi li po tebi uradila, što učini? Ona uzpregne sve tvoje nedostatke, kao Neptun kad umiri oluje i utiša uzbunjene valove."

Dočim je Idomenej razpitivao znatiželjno Krećane, koji se bili povratili s rata, Telemak slušao je mudre savjete Mentorove: zatim razgledao je na sve strane čudom te mu veljaše: „Vidim promjenu, kojoj nerazumijem pravo razloga: da li se dogodi koja nesreća Salentu za moga odbivanja? Odakle biva da se nevidi one sjajnosti, koja se kazala posvuda prije moga odlazka? Ja jur nevidim ni zlata, ni srebra, ni dragoga kamenja; odjelo je priprosto; sgrade, koje grade nisu tako kićene; umjeće ginu; grad postade kô samoća".

Mentor mu odgovori smješeć se: „Jesi li opazio u kojem li je stanju selo oko grada?" „Jest, odvrati Te-

lemak, svagdje vidim štovano poljodelstvo i zemlju obradjenu". „A što više vriedi, doda Mentor, da li grad sjajan mramorom, zlatom i srebrom uz sela zanemarena i neplodovita; ili sela gojna i plodna uz grad srednje ruke i skroman u svojih običajih? Grad velik pun zanatnika zabavljenih da pokvare običaje životnimi razkoši, kad budu oko njega pokrajine siromašne i slabo gojne, prilikuje nakazi, kojoj je glava ogromne veličine a tjelo, suholjasto i lišeno hrane, nije primjereno glavi. Broj naroda i obilje živeža, to ti je prava sila i pravo bogatstvo kraljevine. Sada ima Idomenej naroda bez broja i vikla radnji, koj popunjuje sav prostor njegove države; sva mu država nije van jedan grad, Salent nije van središte. Mi smo prenieli iz grada na selo ljude, kojih ono neimalo a suvišni su bili u gradu. Preko toga mi smo pribavili mnogo stranoga svieta. Čim narod više raste, tim već se množe i plodovi zemlje po njegovu trudu: ovo množenje tiho i mirno više jača mu kraljevinu, nego osvajanje. Odstranismo od grada lih suvišne umjeće, koje odvraćaju siromahe od obradjivanja zemlje za prave potrebe a kvare bogate, zavadjajuć ih na oholiju i mekušan život; ali neučinismo krivice liepim umjetnostim niti ljudem, koji imaju pravoga dara da ih goje. Ovako je Idomenej mogućniji nego li bijaše, kad si mu se ti čudio veličju. Ona sjajnost blistajuća krila je u sebi slabost i nemoć, koje bi bile doskora strovalile mu državu; a sada ima u njega velik broj ljudî i on ih mnogo lakše hrani. Ovi ljudi vikli radnji, trudu i preziranju života sa štovanja dobrih zakonâ svi su pripravni boriti se da obrane zemlju gojenu svojim rukama. Doskora ova država, za koju misliš da gine, biti će čudo čitave Hesperije.

Zapamti si Telemače, da u vladanja s narodom ima dvoja opasnost; kojoj malone nikad neima pomoći: je-

dno je vlast nepravedna i odveć silovita u kraljeva; a drugo razkošje, koje kvari običaje.

Kad kralji priviknu nepriznavati drugoga zakona do puste svoje volje, te neuzprežu svojih strastî, sve ti mogu; ali upravo tim što mogu sve, podkapaju temelj svojoj vlasti; u njih neima već ni pravila ni reda upravi; svatko se natječe blazniti jim; neimaju već naroda, ostaju jim pûki robovi a njihov broj svakim danom je manji. Tko da im kaže istinu? tko da obustavi tu bujicu? Sve se ugiblje; mudri ljudi bježe, sakrivaju se i jadikuju. Neima do naprasita i silovita prevrata, koji bi mogô svesti u naravni tek prekipjelu moć; često dapače udarac, koji bi ju mogao ukrotit, sruši ju bez spasa. Ničemu negrozi jadnija propast, što vlasti predaleko pognanoj. Ona je nalik lûku odveć napetu, koj na jedan mah pukne, ako se ga nepopusti; ali tko da se poufa popustiti ga? Idomeneja pokvarila je do dna duše vlast toli blazniva; bio je srušen s prestolja; ali ga nije opametilo. Trebovaše da bogovi nas pošlju ovamo, nebi li se osviestio od te sliepe i pregnane moći, koja nedolikuje ljudem; trebovahu nemala čudesa da mu oči otvore.

Drugo zlo nemalo bez lieka jest razkošje. Kao što velika vlast truje kralje, tako razkošje truje čitav narod. Vele da razkošje služi uzdržanju siromahâ o trošku bogataša: kao da siromasi nebi si mogli zaslužiti za život mnogo koristnije množeć plod zemaljski a da nekvare bogataše ugladjujuć im razblude. Čitav narod privikne držati potrebštinom života suvišne stvari: svaki dan izmišljaju nove potreboće i nemogu biti bez nekih stvari, kojim se pred tridesetak godina ni za ime neznalo. Ovo razkošje zovu dobrim ukusom, usavršivanjem umjeća i ugladjenošću naroda. Ovu mahnu, koja ima silesiju drugih u povodu, hvale kô kriepost; ona se dojimlje od kralja do najposlednjega nevoljnika i prostaka. Bliži rod kraljev ugléda se na veličje kraljevo; velikaši

na veličje roda kraljeva; ljudi srednje ruke hoće da se izjednače s velikaši, jer tko da sebi pravo odmjeri? niži ljudi hoće da ih drže kô srednje: svaki čini više nego može; jedni s gizde i da se báne svojim bogatstvom; drugi s rdjava stida i da sakriju svoje siromaštvo. Pak još i oni, koji su dosta mudri da osudjuju veliki taj nered nisu ipak toliko mudri da ustanu prvi te pokažu protivni izgled. Sav narod propada; svi se starliši izpremješaju. Hlepnja da steku blaga, nebi li dorasli zaludnim troškom, kvari najpoštenije duše; za drugo nepitaju nego da obogate; siromaštvo je sramota. Budi ti učen, vrstan, kriepostan, upućuj na dobro ljude, pobjedi neprijatelja u ratu, spasi domovinu, pregori svaku svoju korist: tebe će prezreti, ako se ove vrline neiztaknu gizdom. Još i oni, koji neimaju imetka, hoće da se čine kô da ga imaju; troše kô da imaju čim: posudjuju, varaju, služe se tisućom nedostojnih načina, da do toga dodju. Ali tko da doskoči toliku zlu? Treba promieniti ukus i navade naroda; valja mu dati nove zakone. Tko da se toga hvata, nije li kralj mudrac, koji umije izgledom svoje umjerenosti na stid natjerati svakoga, koji ljubi potrošak na gizdu i ohrabriti pametne ljude, koji će se radovati da im se ovako povladi poštena trieznost."

Telemak slušajuć ove rieči bijaše kô čovjek, koji se je prenuo od duboka sna; osjećao im je istinu te mu se u dušu utisnule, kô što vješt kipar klješe u mramor crte, koje mu se hoće, tako da im daje i miline i života i okretnosti. Telemak je šutio: ali probavljajuć u pameti što je čuo, prodje okom sve što se je promjenilo u gradu. Zatim reče Mentoru:

„Ti učini Idomeneja najmudrijim od svih kraljeva; ja ga jur nepoznam ni njega ni njegova naroda. Priznajem ti pače, da što ti tuj uradi neizmjerno je veće od svih pobjeda, koje mi izvojevasmo. Slučaj i silu ide dobar dio ratnoga uspjeha; treba nam dieliti s našimi

vojnici bojnu slavu; ali sve tvoje djelo dolazi od jedne glave; tebi je trebalo raditi samomu proti kralju i čitavomu njegovomu narodu, da ih izpraviš. Ratna sreća vazda je žalostna i mrzka; a tuj je sve djelo nebeske mudrosti; sve je milo, sve vedro, sve ljubko, sve pokazuje vlast, koja je nad čovječju. Kad se ljudem hoće slave, čemu da ju netraže ovako se brineć da urade dobra! Oh! slabo li ti razumjevaju slavu, nadajuć se stalnoj, gdje pustoše zemlju i prolievaju krv ljudsku".

Mentoru vidjela se na licu živa radost, kad je opazio da se je Telemak opametio glede pobjeda i osvajanja za dobe, u kojoj bijaše posve naravno da bude opojen slavom, koju steče.

Zatim primjeti Mentor: „Istina je da je sve dobro i pohvalno, što tuj vidiš; ali znaj da se je dalo i bolje učiniti. Idomenej ukroćuje svoje strasti i nastoji vladati svojim narodom po pravici; ali ipak čini još dobrahno pogriešaka, koje su žalostne posliedice davnih. Kad ljudi hoće da se ostave zla, zlo reć bi još im se dugo pripinje za pete; ostaju jim rdjave navade, oslabljena ćud, bludnje ostariele i predsude, kojim neima lieka. Sretan li je, koj nikad nezaluta! on može dobro mnogo valjanije činiti. Bogovi će od tebe, Telemače, tražiti više nego li od Idomeneja, jer si poznao istinu jur od svoje mladosti te nisi bio nikad na dohvatu napastim prevelike sreće.

Idomenej, doda Mentor, mudar je i bistre glave, ali preveć se bavi sitnicami a nemisli na veliko u svojih poslovih, da si napravi osnove. Vrstina kralja, koji je nad ostale ljude, nestoji u tom da sve sam učini; to je gruba taština nadati se da će mu to poći za rukom ili htjeti uglaviti sviet, kô da je on tomu vrstan. Kralj valja da vlada izabiruć i ravnajuć one, koji pod njim upravljaju: netreba da on potankosti opravlja: to bi bilo vršiti službu onih, koji imaju pod njim raditi:

njemu treba samo da traži o svačem razlog i da dovoljno razumije te može prosuditi što mu se razloži. Za čudo kako dobro vlada, koj izabere i upotrebi prema njihovomu umu ljude, koji vladaju. Vrhovito i prevrstno vladanje jest: ravnati one, koji vladaju: valja na nje paziti, kušati ih, uzprezati, izpravljati, hrabriti, uzvisiti i poniziti, s jednoga ih mjesta na drugo krenuti i vazda na nje oko imati. Tko hoće da sve sam izpituje, pokazuje nepouzdanje i malen duh; to znači pojedati se brigom za potankosti, što grabi vrieme i slobodu potrebitu za velike stvari. Za velike osnove treba da bude duh slobodan i miran; treba razmišljati po miloj si volji, otresav se podpunoma svakoga zabrinuća o stvari zamršene. Duh iznemogao u pomanjih stvarih prilikuje vinskomu talogu, koji jur neima ni sile ni slasti. Vladari, koji se brinu o potankosti vazda se ravnaju prema sadašnjemu času a nesvraćaju pogleda na dalju budućnost: vazda su zapačani poslom dneva, koj baš teče: a pošto ih taj posao jedino zaprema, odveć ih tišti i duh im malaksa; jer se nesudi zdravo o poslovih, ako ih se sve med sobom neprispodoblja te nestavlja u stanoviti red, da bude sve složno i primjereno. Tko se nedrži toga pravila u vladanju, prilikuje glasbenomu umjetniku, komu je dovoljno zamisliti milozvučne glasove a nimalo se nebrine sjediniti ih i složiti da sastavi glasbu milu i koja se srdca hvata. A prilikuje i umjetniku graditelju, koj misli da je sve učinio, samo ako sastavi velike stupove i silu liepo izklesana kamenja neosvrćuć se na red i na mjeru u nakitih svoje zgrade; dočim gradi dvoranu, nedomišlja se da treba napraviti i prikladne stube; kad nastoji o glavnoj zgradi nemisli ni na dvor ni na ulaz. Njegovo je djelo neredna hrpa krasnih čestî, koje nisu nimalo jedna za drugu stvorene; ovo djelo ne samo nesluži mu na čast, spomenik je pače vjekovite njegove sramote; jer pokazuje da joj umjetnik bijaše kratkovid

te nije bio vrstan obuhvatiti splošnu osnovu svoga djela a to kaže duh plitak i podredjen. Kad se tko rodio uma lih za potankosti, nije podoban van da radi pod drugim. Vjeruj mi, dragi Telemače, vladanje kraljevinom hoće stanoviti sklad kô i glasba, i prave mjere kô i graditeljstvo.

Hoćeš li da nastavim prispodobu s ovimi umjetnosti, to ćeš vidjeti da su srednje ruke ljudi, koji u vladanju paze samo na potankosti. Koj u koncertu nepjeva van neke stvari, sve da ih pjeva izvrstno, nije nego pjevač; koj ravna svu glasbu i redi ujedno sve čest, on je samo majstor. Tako isto koj samo pravi stupove ili podigne jednu stranu zgrade nije van zidar; ali koj je zamislio svu zgradu i na umu ima svaki njezin razmjer, on je graditelj. I tako ti oni, koji se kine, koji sve opravljaju i najveć posla obave, najmanje vladaju; oni nisu van podredjeni radnici. Ob onom se umu može reći da vlada državom, koj ničesa neradeć nastoji, da se sve ovrši; koj misli, izmudruje, proniče budućnost, osvrće se na prošlost, koj redi, primjeruje, s duga pripravlja, koj se uvjek stavlja kô plivač proti bujici da se bori proti sreći, koj pazi danju i noću nepuštajuć ničesa pustu slučaju.

Misliš li Telemače, da se glasoviti slikar trudi neprestano od jutra do mraka, da čim brže dovrši svoje djelo? ne; ovakvim naporom i služinskim trudom utrnula bi u njem svaka iskra domišljanja; nebi jur radio duhom, treba da se sve radi preko reda i na skoke, kako ga jur vodi ukus i podtiče duh. Misliš li da on svoje vrieme boravi meljuć masti i priredjujuć kiste? ne, to je posao njegovih učenika. On si je pridržao brigu da misli; neskrbi van kako će napraviti smjele crte, po kojih mu slike budu plemenite, žive i zanosite. U glavi mu vrve misli i čuvstva junaka, koje hoće da prikaže; prenaša se duhom u vjekove i prigode, u ko-

jih oni bijahu: toj vrsti zanosa treba mu pridružiti mudrost da ga uzteže, da bude sve istinito, pravilno i primjereno jedno drugomu. Misliš li Telemače, da treba manje uznosita duha i napora misli kralju, da bude velik nego li slikaru da bude izvrstan? Odatle dosudi da kraljev posao ima biti: misliti, praviti velike osnove te izabirati ljude prikladne, da ih pod njim ovrše".

Telemak mu odgovori: „Čini mi se, da razumijem sve što veliš: ali da stvari budu ovako, kralja bi često prevarili, čim se on nebi sam brinuo o potankosti."

„Ta ti se varaš, odvrati Mentor, upravo splošno poznavanje čitavoga vladanja brani, da ga neprevare. Ljudi, koji neimaju stalnih pravila u poslovih, pak nerazumiju pravo ljudskih ćudi, vazda rade nasumce; pusti je slučaj ako se neprevare; oni neznaju upravo za čim idu niti o čem jim je nastojati; oni neznaju van sumnjati, pak radje sumnjaju o poštenih ljudih, koji im protuslove, nego li o varalicah, koji im laskaju. Naprotiv koji se drže stalnih pravilâ u vladanju te poznaju ljude, znaju što imaju u njih tražiti i način kojim do toga doći; shvaćaju dovoljno bar na veliko, jesu li ljudi, kojimi se služe, valjano orudje za njihove namjere i ako pojimlju im misli, da dohvate nakanu, na koju oni smjeraju. A za drugo, pošto se oni nemješaju u teže potankosti, duh im je slobodniji, jedinim pogledom da obuhvati sav posao u veliko i da opaze primiče li se glavnoj svrsi. Ako ih i prevare, svakako to nebude u bitnoj stvari. Pak i neznaju za sitne zavisti, koje pokazuju plitak um i slabu dušu, oni znaju da se uteći neda prevari u većih poslovih, jer se tuj valja služiti ljudmi, koji su često varalice. Više gube neodlukom, koju radja sumnja, nego bi se izgubilo da se dadu malko i prevariti. Čovjek može biti sretan, da ga neprevare van u manjih stvarih, velike će i onako napredovati a to je jedino, o čem imaju nastojati veliki ljudi. Valja oštro suzbiti varanje,

gdje se odkrije, ali na gdjekoju varku valja biti pripravnu, koj neće u istinu da bude prevaren. Zanatnik vidi u svom dućanu sve svojim očima i sve svojom rukom radi; ali kralj u velikoj državi nemože svega činiti niti svega vidjeti. Njemu je činiti samo što nitko drugi pod njim nemože činiti; on ima samo ono vidjeti, o čem visi odluka znatnih stvari".

Najzad reče Mentor Telemaku: „Bogovi te ljube i spremaju ti kraljevanje puno mudrosti. Sve što ovdje vidiš uradilo se ne toliko za volju slave Idomenejeve, koliko za tvoju nauku. Sve ove mudre odredbe, kojim se diviš u Salentu jedva su prilika onomu, što ćeš ti jednom učiniti u Itaci, ako li se tvojom kriepošću odazoveš uzvišenoj svojoj sudbini. Doba je da jur odlazimo odavle; Idomenej ima pripravan brod za naš odlazak".

Tada odkri Telemak svoje srdce prijatelju ali nekom mukom glede ljubavi, radi koje je žalio za Salentom. „Ti ćeš me možda ukoriti, reče mu, da se odveć lahko dajem zavesti pognućem srdca na mjestih kud prolazim: ali duša bi mi uvjek prigovarala da pred tobom krijem, kako ljubim Antiopu kćer Idomenejevu. Ne, moj dragi Mentore, nije to sliepa strast kô što bijaše ona, od koje me ti izlieči na ostrvu Kalipsinu: dobro sam spoznao, koli duboka bijaše rana, koju mi zadade bog ljubavi uz Euharisu; ja nemogu još izgovoriti toga imena a da se nesmetem; vrieme i odaljenost nisu ga izbrisali. Ovo me žalostno izkustvo nauči, da se u sebe neuzdajem. Ali glede Antiope, ja ništa neosjećam onomu nalik; nije to ljubav strastvena, već što mi ona omilje te ju štujem i osvjedočen sam da bih ja sretan bio, kad bih s njom svoj viek probavio. Ako mi ikad bogovi otca vrate te mi dopuste da si izberem ženu, Antiopa bit će mi zaručnicom. U nje mi omilje, što je tiha, krotka, uztegnuta, radina kô crv, vješta svakomu djelu u vuni i vezivu, što prionù vladati čitavom kućom otčevom, od-

kad joj majka umre, što prezire taštu napravu te se nespominje ili ni nezna da je krasna. Kad joj Idomenej naredi da vodi kolo mladih Krećankâ uz svirku frule, držao bi ju, da je smješeća se Venera praćena vilami milostnicami. Kad ju sobom povede na lov u šume čini se veličanstvena i okretna u odapinjanju strielâ, kô što Diana posried svojih vilâ: ona sama zato nezna a svi joj se dive. Kad ulazi u hramove bogova te nosi na glavi posvećene stvari u košaricah, pomislio bi da je ona sama božanstvo, koje prebiva u hramu. Kojim strahom i poklonom svetim vidjesmo ju prikazati darove da ublaži srdite bogove, kad trebovalo okajati grieh ili odvratiti nesreću, na koju se slutilo! Napokon kad ju je vidjeti uz hrpu mladicâ zlatnom iglom u ruci, řekô bi da je prava Minerva, koja se na zemlji prilikom ljudskom zaodjela, te ljude upućuje u liepih umjetnostih; ona druge bodri na radnju; osladjuje im trud i dosadu milinom svoga glasa, pjevajuć divne pripoviesti o bogovih; pretiče najodabraniju slikariju tankoćom svoga veziva. Sretna li čovjeka, koga će joj mili brak pridružiti! neće se imati česa bojati van da ju izgubi te ju preživi.

Bogove dozivljem svjedoke, dragi Mentore, da sam pripravan otići; ljubiti ću Antiopu dok budem živ; ali ona neće ni za čas zadržati moga povratka u Itaku. Da bude drugomu dosudjena, ja bih probavio ostale svoje dane žalostno i gorko; ali ipak ću ju ostaviti, premda znam da odaljen mogao bih ju još izgubiti. Neću ni da joj govorim niti otcu njezinomu o svojoj ljubavi; jer meni nije govoriti do tebi samomu, dok Ulis vrativ se na svoj priestol neočituje, da uza to pristaje. Odatle možeš vidjeti, moj dragi Mentore, kako li je različita ova ljubav od strasti, kojom me vidje zasliepljena pram Euharisi“.

Mentor odgovori: „Telemače, ja s tobom priznajem ovu razliku, Antiopa je mila, prostodušna i mudra; njezine ruke nezaziru od truda; ona vidi daleko i skrbi za sve; ona zna mučati i raditi uzasobce a bez naglosti; svaki čas zabavljena je poslom; nikad nije u neprilici, jer radi sve u zgodno vrieme: dobar red u kući otčevoj njezina je dika, to ju više kiti, nego li njezina ljepota. Akoprem se ona za sve brine, pak joj je i dužnost druge karati, odbijati, nastojati o štednji a to su sve stvari, radi kojih nemalo svaka žena bude mržena, ona je ipak omiljela svoj kući; a to zato jer nije ni naprasita, ni svoje glave, ni lakoumna, ni mušiva, kô što biva kod drugih ženâ, jednim pogledom daje razumjeti što hoće, pak joj se boje zamjeriti, naredjuje jasno i odriešito, a nenaredjuje ništa, što nebi se dalo ovršiti; kara ljubezno, pak i karajuć bodri. Otcu joj odlahne srdcu uza nju, kô što putnik umoren sunčanom žegom odpočine na mekanoj travi. Pravo sudiš, Telemače; Antiopa jest poklad dostojan da se potraži do u najdaljih stranah. Duh njezin kô što ni tjelo nikad se neresi taštim nakitom; akoprem živa domišljanka, uzteže ju opreznost; negovori van za nuždu; otvori li usta, milo osvjedočuje i nedužne miline protiču joj s ustiju. Čim progovori, svi zamuknu a ona zarumeni, nemalo bi prešutila, što htjede reći, kad zamjeti da ju pazljivo slušaju. Tà jedva smo ju i čuli govoriti.

Spominješ li se, Telemače, nekoga dana, gdje ju otac dozvà? Ona dodje oborenih očiju, pokrita velikom koprenom; te neprogovori van da ublaži srdčbu Idomenejevu, koj hoćaše kazniti nekoga od svojih robova: s prvoga maha pristade uz njegovu zlovolju, pak ga zatim umiri; napokon izkaza mu, što bi moglo izpričati toga nesretnika; te nedajuć ni osjetiti kralju, da se je odveć dao zanieti ljutošću, probudi u njem čuvstva pravice i smilovanja. Tetis kad se umiljuje starcu Nereju neutiša

većom blagošću uzburkane valove. Tako i Antiopa neprisvajajuć si nikoje vlasti, niti se služeć svojom dražesti jednom će vladati srdcem svoga vojna, kô što sada pravi svojom lirom, kad hoće od nje da izmami najslađje glasove. Još ti jednom velim Telemače, pravo imaš što ju ljubiš; bogovi su ti ju namjenili; tvoja je ljubav razborita; treba samo čekati, da ti ju dade Ulis. Ja u tebe hvalim, što joj nehtjede odkriti svoga čuvstva; ali znaj da kad bi ti bio kakogod šarao, da joj pokažeš svoju namjeru, ona bi ju bila odbila i prestala te štovati. Ona se neće nikad budi komu obećati; ona će pustiti da ju otac udaje: ona se neće nikad zaručiti van s čovjekom, koji se boji bogova te izpunjuje što se god pristoji. Jesi li kô što ja opazio, da se još manje kazuje te više poniče očima iza tvoga povratka? Ona znade sve, što ti se sretno dogodilo u ratu; nije nevješta ni glede tvoga roda, ni zgodâ, ni svega što ti bogovi udjelili: pak s toga i jest skromna i uztegnuta. Hajdmo, Telemače, hajdmo u Itaku; već mi neopreostaje van da ti pomognem otca naći te da se dobaviš zaručnice dostojne zlatne dobe: da bude ona pastirica u studenoj Algidi, mjesto što je kći kralja salentijskoga, ti bi presretan bio da bude tvoja“.

Idomenej, koj se je bojao da mu otidu Telemak i Mentor, mislio je samo kako da to odgodi; predoči Mentoru, da on nemože izravnati neke razpre, koja nastade med Diofanom svećenikom Jupitra uzdržavatelja i Heliodorom svećenikom Apolovim glede znamenovanja, koje biva od poletavanja ptica i utroba živinskih pri žrtvi.

„Čemu da se ti pačaš, reče mu Mentor, u svete stvari? Pusti da to odluče Etrurci, koji su od starijih primili starodavna proročanstva te su nadahnuti da budu tumači bogova: samo ti svoju vlast upotrebi da prestanu te prepirke, čim se zametnu. Nemoj biti pristran niti presudjuj unapred: dosta ti budi podupirati odluku, kad

bude gotova: spomeni se da se kralj ima pokoriti vjeri a nikad neima se hvatati da njom ravna; vjera je od bogova došla; ona je iznad kraljeva. Ako li se kralji miješaju u vjeru, mjesto da ju obrane, oni će ju zasužnjiti. Kralji tako su jaki a ostali ljudi tako slabi, da sve dodje u pogibelj te se promjeni po volji kraljeva, ako im se dopusti odlučivati u uprosih zametnutih o svetih stvarih. Zato dopusti podpunu slobodu odluke prijateljem bogova, a ti samo obuzdaj one, koji se nebi htjeli pokoriti njihovomu sudu, kad ga jednom izreku."

Zatim se je tužio Idomenej o neprilici, u kojoj se nahodi za mnoge pravde izmed više svojih podanikâ, koji hoće da im on sudi.

„Odluči, odgovori mu Mentor, svaki novi upros, koji će učvrstiti obćenita pravila zakonskoga postupanja, te protumačiti zakone; ali nemoj se nikad prtiti da sudiš posebne razpre, one bi u množtvu sve na te navalile, ti bi bio jedini sudac svemu svojemu narodu, svi ostali sudci, koji su pod tobom, bili bi zaman: tebe bi to pritislo, pak bi malene stvari otele ti vrieme za velike a da nebi ni mogao odoljeti, da urediš potankosti malenih. Pazi s toga da nedodješ u tu nepriliku; odpravi poslove pojedinih ljudî na redovite sudce; neradi van ono, čega nitko nemože uraditi da ti olakša; tim ćes s prave vršiti kraljevske poslove".

„Navaljuju još na mene, veljaše Idomenej, da sklopim neke ženidbe. Ljudi otmjena roda, koji su mi poslužili u svih ratovih te su izgubili veliki imetak služeć mi, htjele bi imati neku nagradu ženeć se sa stanovitimi bogatimi djevojkami; dosta bi reći rieč da im dobavim te si prižene".

„Istina je, odgovori Mentor, da te nebi stalo do rieči; ali i ta rieč skupo bi te stajala. Bi li ti htio otce i matere lišiti slobode i utjehe da si izaberu svoje zete i tim svoje baštinike? Tim bi rinuo sve obitelji u naj-

gore sužanjstvo; bio bi odgovoran za sve domaće nesreće svojih državljanâ. U ženidbah ima dosta potežkoćâ a da ti netreba dodati im još i tu gorkost. Imaš li vjerne sluge nagráditi, daj im zemalja neobradjenih; dodaj k tomu još i časti i dostojanstva prema njihovu stališu i zaslugam; dodaj, ako treba, nešto novca, kojega prištediš na dohodcih namienjenih tvomu potrošku; ali nikad neplaćaj svoga duga žrtvujuć kćeri bogatašâ preko volje njihova roda".

Idomenej predje od toga uprosa na drugi. „Sibariti, veljaše, tuže se da smo im oteli zemlje, koje tobož njim pripadaju te ih dali kô krčevine inostrăncem, koje smo pred nedavno ovamo dozvali: zar da popustim tomu narodu? Ako ja to učinim, svatko će mislit da treba samo namećati nam se tražbinami".

„Nije pravo, odgovori Mentor, da bude vjerovano, Sibaritom u njihovoj vlastítoj stvari; ali opet nije pravo da bude vjerovano tebi u tvojoj". „Ta komu onda da vjerujemo?" odvrati Idomenej. „Netreba vjerovati ni jednoj od obiju stranâ, nastavi Mentor; već valja uzeti sudcem obranikom koji bližnji narod, o kôm nebude sumnje ni na koju stranu; a to su Sipontijani; za nje neima koristi tvojoj protivne".

„Ali jesam li ja dužan, odgovori Idomenej, vjerovati nekomu sudcu obraniku? nisam li ja kralj? Je li kralj dužan pokoriti se odluci inostranaca glede prostora njegove vlasti?"

Mentor preuze rieč ovako: „Pošto ćeš da se čvrsto držiš svoje pravice, valjda vjeruješ da je ona dobra; s druge strane Sibariti nepopuštaju ni za dlaku; oni drže da njihova pravica valja. Uz tako protivno mišljenje treba da sudac odabran obadvojicom vas naredi ili da oružje odluči; tuj srednjega puta neima. Da ti dodješ u državu, gdje nebi bilo ni poglavara ni sudaca, te gdje bi svaka obitelj mislila, da si može odkrojiti

pravicu silom u svakoj svojoj tražbini proti svojim susjedom; ti bi žalio nesreću takva naroda, pak bi se sgrozio na toli strašan nered, gdje bi sve obitelji ustajale na oružje jedna proti drugoj. Sudiš li da manje mrzi bogove gledajuć cieli sviet, koji je sveobća država, ako li svaki narod, koji nije van velika obitelj, drži da ima podpuno pravo odmjeriti si silom pravicu u svakoj tražbini proti bližnjim narodom? Pojedini državljanin koj ima u svojoj vlasti polje, koje je baštinio od svojih starijih, nemože ga održati van kako mu zakoni i poglavarstvo priznaju: oštro bi ga kaznili kô buntovnika, da hoće svom silom braniti, što mu je pravica dala. Misliš li da kralji mogu namah silom se služiti, nebi li se domogli svoje tražbine a da nisu prije pokušali svaki dobri i ljudski način? Nije li pravica još svetija i nepovriedivija po kralje pogledom na čitave pokrajine, nego li po obitelji glede nekojih izkrčenih polja? Zar da bude nepravedan i otimač koji posvoji nekoliko hvatî zemlje? a hoće li biti pravedan, hoće li biti junak, koji otimlje čitave pokrajine? Ako li se čovjek daje premamiti, blazniti i zasliepiti glede sitnih koristi pojedinih ljudî, neima li se još više bojati, da će se dati blazniti i zasliepiti za veliku korist države? Hoće li vjerovati samomu sebi u stvari, gdje ima toliko razloga nepouzdanju? Neće li se bojati da se prevari u prilikah, gdje bludnja čovjeka pojedinca ima strašnih posliedica? Bludnja kralja, koj se vara glede svoje tražbine uzrokuje često pustošenje, glad pokolj, gubitke, izopačivanje običajâ, čega žalostne posliedice dopiru skroz do najdaljih vjekova. Kralj, koji ima vazda oko sebe tolike laskavce, da se neuzboji te mu laskaju u takvih prigodah? Ako li pristane na sud obranički, da se prekine razpra, tim pokaže da je pravičan, dobre vjere i umjeren. On daje na javu svoje dobre razloge, o koje se njegova stvar oslanja. Odabrani sudac prijazan je miritelj a ne oštri sudac. Njegovoj se

odluci nepokore na sliepo: ali do njega puno drže; on neodkroji odluke kô vrhovni sudija; već on razloži i razpravi, pak pregore nešto po njegovu savjetu, da se očuva mir. Ako li unatoč svoj toj brizi, koju ima kralj, da se mir uzdrži, ipak bukne rat, ima bar za se svjedočanstvo svoje sviesti, poštovanje svojih susjedâ i pravednu obranu bogova".

Idomenej ganut ovim govorom pristade da Sipontijani budu miritelji med njim i Sibariti.

Tada kralj videć da mu sve nastojanje, nebi li zaustavio dva gosta, bijaše uzalud, pokuša prikvačiti ih jačim vezom. On bijaše opazio da Telemak ljubi Antiopu, pak se je nadao uloviti ga tom strašću. U toj namjeri htjede da ona više puti popjeva za gostbe. Ona to učini s posluha pram otcu, ali tako stidno i tužno, da joj se vidjelo, kako ju muči taj posluh. Idomenej htjede čak da pjeva i pobjedu stečenu proti Daunjanom i Adrastu; ali joj se nije nikako dalo pjevati pohvalu Telemakovu; ona se proti tomu branila sve uz poštovanje, pak joj se otac nije ufao prisiliti ju. Umiljat i ganovit njezin glas dopirao je do srdca mladomu Ulisovu sinu; svu mu je dušu razblažio. Idomenej, koji bijaše nanj upro oči, veselio se videć njegovu smetnju. Ali Telemak se nečinjaše da je pogodio kraljevu namjeru; nije se mogao obraniti u takvih prigodah da ga vrlo negane; ali u njega bijaše razum nad čuvstvo, pak nije to bio onaj isti Telemak, kojega silovita strast drugda robom učinila na Kalipsinom ostrvu. Dok bi pjevala Antiopa, šutio bi mramorkome; a kad bi dovršila, brže bolje gledao bi okrenuti razgovor na drugu koju stvar.

Kralj, kad mu ni tim putem nepodje za rukom namjera, odluči napokon spremiti veliki lov, hoteć tim rezveseliti si kćerku, Antiopa je plakala te nerada bila poći; ali trebalo je izpuniti odrešitu volju otčevu. Ona uzjaše na pjenava vilovita konja nalik onim, koje je

Kastor krotio za vojnu; nebi joj muke njim vladati: četa mladih djevojaka sliedi ju žurno; ona se čini posried njih kô Diana u dubravi. Kralj ju vidi i nemože sit se je nagledati; gledajuć ju zaboravlja na sve svoje prošle nevolje. I Telemak ju vidi pak ga još više ganu stidljivost Antiopina, nego li njezina okretnost i sve njezine miline.

Psi su tjerali divljega vepra ogromne veličine, bjesnoga poput kalidonskoga: duge mu šćetine bijahu krute i stršile su kô šiljci; oči zakrvavljene i vatrene kriesile se; hukanje čulo mu se s daleka kô mukla buka pomamnih vjetara, kad ih Eol dozivlje u špilju, da utiša oluje; zubine duge i zakučaste kô oštar srp žetelački pregrizle bi dub stabala. Razdirao je sve pse koji bi se osokolili približit mu se; najsmjeliji lovci tjerajuć ga bojahu se dočekati ga.

Antiopa hitra u trki poput vjetra nežacnu se s bliza nanj navaliti; baci nanj koplje, koje ga rani izpod pleća. Protiče krv divlje zvieri a tim ona jače pobjesni: obrati se k onoj, koja ju izrani. Taj čas konj Antiopin, premda snažan i smion poplaši se i uzmaknu; grdni vepar sunú nanj poput težkih spravâ, koje uzdrmaju zidove najjačih gradova, konj se skotrlja i sruši; Antiopa nadje se na zemlji nesmažuć ukloniti se kobnomu zahvatu zubine proti njoj razdraženoga vepra. Ali Telemak opaziv opasnost Antiopinu, bijaše jur sjahao s konja. Brži od striele baci se med oborenoga konja i vepra, koji se uzvrati da osveti svoju krv; u ruci drži dugo koplje te ga nemalo cieloga zabode u boke strašne zvieri, koja se ruši sva pobjesnila.

Za čas Telemak odsječe joj glavurdu, koja zadaje strah, s bliza li ju tko gleda, a i sami se lovci prepadaju; i prikaza ju Antiopi. Ona porumeni, te pogledom upita svjeta u otca, koj uztrepetav prije od straha, nezna sad za se od veselja videć ju prostu od pogibelji te joj na-

migne, da ima prihvatiti dar. Kad ga uze, reče Telemaku: „Ja od tebe zahvalno primam još veći dar, što mi spasi život". Jedva to progovori, uzboja se da je preveć rekla; poničè očima; a Telemak, koj opazi njezinu nepriliku, nije se ufao van ovo reći: „Sretan li je sin Ulisov, što obrani život toli dragocien! ali bi još sretniji bio da može uza te svoj život preboraviti". Antiopa nerekav mu ni rieči, naprasno uzmakne med svoje mlade drugarice i tuj uzjaha na konja.

Idomenej bio bi već tada obećao svoju kćer Telemaku, ali on se je nadao, da će još jače podžgati mu ljubezan puštajuć ga u dvojbi: pače je mislio zadržati ga u Salentu željom, da si zajamči ženidbu. Ovako je sudio Idomenej, ali je bogovom igra mudrost ljudska. Što je imalo zadržati Telemaka, upravo ga nagna da odlazi; što poče osjećati, probudi u njem pravedno nepouzdanje prama samomu sebi.

Mentor podvostruči nastojanje, nebi li udahnuo Telemaku živu želju, da se vrati u Itaku, pak je ujedno navaljivao na Idomeneja, da ga pusti odlaziti. Brod bijaše jur pripravan; jer Mentor, koj je ravnao svakim trenutkom života Telemakova, da ga podigne do najveće slave, nebi ga u svakom mjestu zadržavao, van koliko je trebalo, da se vježba u krieposti te da steče izkustva. Mentor se bijaše pobrinuo spremiti brod prije nego prispje Telemak.

Ali Idomenej, koga je vrlo mrzilo vidjeti, gdje ga pripravlja, kruto se razžalosti i razcvili, tako da ga je svaki žalio, kad opazi da će dva njegova gosta, koji su mu bili do tolike pomoći, doskora odlaziti. Povuče se u najzabitnije mjesto svoje kuće; tuj gledao srdcu si olakšati jadikujuć i suze roneć; briga ga minula i za hranu; san neosladjivao gorkih njegovih mukâ; omršavio i nemir ga je trapio. Nalik veliku stablu, koje krije zemlju hladom gustih svojih grana, pak mu crvotok podgriza

deblo u sitnih žilah, kroz koje teče sok za hranu; ovo stablo, kojim vjetrovi neuzdrmali, što plodna zemlja hrani u svom krilu, koje vazda štedila sjekira težakova, ipak gine a da mu se nemože odkriti uzroka zlu; vehne, opada mu lišće, koje je njegova dika; nepreostaje od njega do panj pokriven korom razpuklom i presahle grane; tako se čini Idomenej u svojoj žalosti.

Telemak tronut nije se ufao s njim govoriti: bojao se dneva svoga odlazka, tražio je izlike da ga odgodi; pak bi bio dugo ostao tako neodlučan, da mu Mentor nereče: „Drago mi je što si se tako promienio. Ti bijaše od naravi tvrda i ponosita srdca; ono se nije dalo ganuti van lagodom i korišću tvojom: ali napokon iz tebe bude čovjek te počimaš izkustvom svojih nevoljâ i tudjim se smilovati. Bez toga smilovanja čovjek nije ni dobar, ni kriepostan, ni vrstan drugimi vladati: ali netreba da podje u tom predaleko niti da se prijazan izvrgne slabošću. Drage bih ja volje govorio Idomeneju, da privoli našemu odlazku, pak bi ti prištedio nepriliku tako nemila razgovora, ali neću da rdjav stid i bojazan uzvlada ti srdcem. Valja ti priviknuti, da spojiš hrabrost i stalnost uz prijazan ćutljivu i milokrvnu. Valja se čuvati da ljudî nerazžalostimo bez potrebe; valja ih pomilovati u njihovu trpljenju, kad im se ga nemože prištediti, pak i ublažiti im rane, kojih nemožemo podpunoma od njih odvratiti". „Upravo da mu bude te olakšice, odgovori Telemak, želio bih da Idomenej od tebe prije dozna za naš odlazak, nego li od mene".

Mentor mu odmah reče: „Ti se varaš, moj dragi Telemače, ti si kô kraljevska djeca, koju odhranili u zalihi, koja hoće da sve bude na njihovu i da se sva narav pokori njihovoj volji; ali neimaju sile da se komu u brk uzprotive. Ne zato što ih je briga za ljude ili što se boje razžalostiti ih s dobra srdca, već što neće za volju svoje udobnosti da vide oko sebe lica žalostna i

nezadovoljna. Muke i nevolje ljudske njih se nehvataju, samo da im nebudu pred očima; ako li čuju o tom govoriti, dosadjuje im i ozlovolji ih; koj će da im ugodi valja mu reći da je sve dobro; i čim su u svom razkošju, neće ništa da vide i čuju, što bi im kvarilo veselje. Treba li prigovoriti, pokarati, izbiti komu što iz glave, uzprotiviti se zahtjevom i željam nepravednim čovjeka napastnika; to će oni vazda komu drugomu naručiti, nego li da sami reknu blago ali kriepko. U ovakvih prilikah dali bi si prije iztrgnuti najnepravednije milosti, pokvarili bi najznatnije poslove jedino zato, što se neumiju odlučiti proti mnenju onih, s kojimi imaju svaki dan posla. Ova slabost, koju u njih vide, uzrokom je, da se svaki pobrine njom se okoristiti: natiskuju im se, napastuju, nameću, pak tim nametanjem i uspjevaju. S prvoga maha blazne im i kade, da im se umile; ali čim steku njihovo pouzdanje te dodju do znatne koje službe, vode ih daleko i nametnu im jaram; oni uzdišu i često htjeli bi se ga otresti; ali ga nose cieloga života. Mnogo drže do toga, da se nevidi kako njimi vladaju; ipak vazda to biva i nemogu se toga proći; jer su nalik slabim rozgam, koje neimaju u sebi uporišta, pak se vazda viju o deblo velikoga kogagod stabla.

Ja neću nikad dopustiti Telemače, da posrneš u tu griešku, kojom bude čovjek nesposoban za vladanje. Tebe, koji si tako mekana srdca, da se neufaš progovoriti Idomeneju, neće ni ganuti njegove muke, čim budeš otišao od Salenta; nije njegova žalost, koja ti omekša srdce, već ti je neprilika na oči mu doći. Idi sam govoriti Idomeneju; tom prilikom nauči, da budeš ujedno i milostiv i odlučan: kaži mu kako ti je žao ostaviti ga; ali uzput mu kaži odriešito da ti treba odlaziti“.

Telemak niti se je ufao protiviti Mentoru niti poći do Idomeneja; stidio se svoje bojazni a nije imao srdca svladati ju; oklevao, učinio bi koj korak, pak bi se od-

mah vraćao, da dokaže Mentoru koji novi razlog odgodi. Ali na sam pogled Mentorov bi zamukô i razpršile bi se sve krasne izlike. „To li je, veljaše Mentor smješeć se, pobjeditelj Daunjana, oslobodítelj velike Hesperije, sin mudroga Ulisa, čiju rieč kô božju da sluša sva Grčka. Neufa se reći Idomeneju da nemože odgoditi svoga povratka u domovinu, nebi li otca svoga opet vidio! O narode Itački, što li ćeš biti jednom nesretan ako budeš imao kralja, kojim vlada sramotan stid te koj žrtvuje u najmanjih stvarih svojim slabostim najveće koristi! Gle, Telemače, koja li je razlika med junačtvom u boju i hrabrim srdcem u poslovih; ti se neuzboja oružja Adrastova a plašiš se tuge Idomenejeve. To je što onepoštenjuje vladare, koji učiniše velika djela; pošto se vidjeli junaci u ratu, kažu se kô najzadnji ljudi u navadnih prigodah, gdje se drugi hrabro drže.

Telemak, koj je osjećao istinu tih rieči i bocnut tim prigovorom odé naglo ništa nepremišljajuć; ali čim stane na mjestu, gdje je sjedio Idomenej oborenih očiju, biedan i pokunjen od tuge, plašili se jedan drugoga te se neufali ni pogledati. Razumili se nerekav ni rieči, pak se svaki njih bojao, da drugi neprekine mučanja; stadoše obojica plakati. Napokon Idomenej usilovan golemom tugom uzkliče: „Čemu služi povesti se za kriepošću, ako ona tako slabo naplaćuje, koji ju ljube? Pošto mi pokazaše moju slabost, eto me zapuštaju! pak dobro! upasti ću opet u sve svoje nevolje; nitko da mi već negovori o dobru vladanju; ne, ja toga nesmažem, sit sam jur ljudî. Kamo ćeš Telemače? Tvoga otca več neima; zaludo ga tražiš; Itaka je u vlasti tvojih neprijatelja; pogubit će te, ako se tamo vratiš; gdjekoj njih oženio se s tvojom majkom. Ostani ovdje; bit ćeš mojim zetom i baštinikom; kraljevati ćeš iza mene. Pak još za moga života imati ćeš vlast nestegnutu; moje pouzdanje u tebe biti će bezkrajno. Ako li te neganu

sve ove koristi, ostavi mi bar Mentora, koj je sva moja nada. Reci, odgovori mi, nebudi tvrda srdca, smiluj se najnesretnijemu medju svimi ljudî. Što? ti ništa neveliš! Ah! znam ja da su mi bogovi nemili; to još teže osjećam nego li u Kreti, gdje sam vlastitoga sina ubio".

Napokon mu odgovori Telemak tresućim glasom i bojazljivo. „Ja nisam sàm svoj; sudbina me zove u moju domovinu. Mentor, u koga je mudrost bogova naredjuje mi u njihovo ime da odlazim. Što ćeš da radim? Hoću li se odreći svoga otca, svoje majke, svoje domovine, koja mi ima biti još milija od njih? Pošto sam se rodio da budem kralj, nije mi namienjen ugodan i miran život, niti da se povedem za svojim nagnućem. Tvoja je kraljevina i bogatija i mogućnija nego li ona otca moga; ali mi ima preče biti što mi bogovi namjenili, nego li što mi dobrota tvoja nudi. Ja bih se držao sretnim, da mi bude Antiopa zaručnicom i bez nade tvoga kraljevstva; ali da budem nje dostojan, valja da idem kud me dužnost moja zove te da ju otac za mene u tebe izprosi. Nisi li mi obećao, da ćeš me odpremiti u Itaku? Nisam li ja na to obećanje borio se za tebe sa saveznici protiva Adrastu? Doba je da se pobrinem popraviti domaće nesreće. Bogovi, koji me predali Mentoru, dadoše i Mentora Ulisovu sinu, da mu pomogne doći do namienjene mu sudbine. Hoćeš li da još Mentora izgubim, pošto sam sve ostalo izgubio?" Ja jur neimam ni imetka, ni utočišta, ni otca, ni majke, ni domovine pouzdane; nepreosta mi do mudar i kriepostan čovjek, koji je najdragocieniji dar Jupitrov. Sudi sam, mogu li se odreći i privoliti da me zapusti. Ne, prije bih umro. Uzmi mi život; život je ništa; ali nemoj mioteti Mentora".

Čim je dalje Telemak govorio, glas mu bivao jači i nestajalo plahosti. Idomenej nije znao što da mu odgovori a nije mogao ni pristati uz ono, što mu veljaše

sin Ulisov. Kad ga jur nije mogao nagovoriti, nastojao je pogledom i držanjem da probudi u njega smilovanje. U taj par pokaza se Mentor, koj mu reče ove osbiljne rieči:

„Nemoj se žalostiti; mi te ostavljamo; ali mudrost, koja ravna odlukami bogova ostati će uza te; samo ti priznaj, da je velika sreća bila, što nas Jupiter ovamo poslà, da ti spasimo kraljevstvo i dozovemo te od tvojih pogriešakâ. Filokles, kojega ti vratismo, služit će ti vjerno: bojazan bogova, ljubav krieposti i naroda, smilovanje pram nesretnikom vazda će prebivati u njegovu srdcu. Slušaj ga, upotrebi ga zaufano i bez sumnje. Najveća korist, koju možeš od njega imati jest, da ga prinukaš te ti odkrije sve tvoje mahne bez ublaživanja. U tom stoji duševna hrabrost dobra kralja da potraži prave prijatelje, koji ga opominju o njegovih grieškah Samo ti budi jaka srdca te nećeš ništa izgubiti, što se mi odaljismo i bit ćeš sretan; ali ako laskanje, koje se ušulja poput zmije, nadje puta do tvojega srdca te probudi u tebi nepouzdanje prama svjetovanju nesebičnu, ti si onda propao, Nedaj da te svlada mlohava žalost, već se siluj poći putem krieposti. Rekoh jur Filoklesu sve što ima raditi da ti olakša te se nikad zlo neposluži tvojim pouzdanjem; ja ti zanj jamčim; njega su bogovi tebi dali kô što mene Telemaku. Svaki ima hrabro poći za namienjenom si sudbinom; nije koristi jadikovati. Ako ti ikad uztreba moje pomoći, kad povratim Telemaka otcu njegovomu i kraju, doći ću ti u pohode. Što bih ja mogao učiniti da mi žlivlje ugadja? Ja netražim ni blaga ni vlasti na zemlji; neću drugo van da budem do pomoći onim, koji traže pravicu i kriepost. Zar da ja ikad zaboravim zaufanje i prijateljstvo, što mi ga izkaza?“

Na te rieči nasta nenadana promjena u Idomeneju: srdce mu se umiri, kô što Neptun svojim trozubom umi-

ruje bjesne valove i divlje vihre; preosta mu samo neka tuga blaga i tiha; ona bijaše više mirno i nježno čuvstvo, nego li živa tuga. Hrabrost, pouzdanje, kriepost, ufanje u pomoć bogova oživilo u njem.

„Pak dobro! reče, moj dragi Mentore, meni treba sve izgubiti a duhom neklonuti! Ali se barem spomeni Idomeneja, kad dodješ u Itaku, gdje će tvoja mudrost srećom te obasuti. Nezaboravi da je Salent tvoje djelo, te da si u njem ostavio kralja nesretna, komu si ti jedina uzdanica. Idi dostojni sine Ulisov, ja te već nezadržah, nedali bogovi da im se uzprotivim, čim mi uzajmiše toli veliko blago. Idi i ti Mentore, najveći i najmudriji od svih ljudî (ako ipak čovječtvo može učiniti, što u tebe vidjeh i ako nisi božanstvo pod ljudskom prilikom, da naučiš ljude slabe i neumne) vodi sina Ulisova, koj je sretniji, što tebe ima, nego li što preoblada Adrasta. Idite obadvojica; ja nemogu već govoriti; oprostite mômu uzdisanju. Idite, živite sretni ujedno; jur mi neostaje na svietu do uspomena, što sam vas ovdje jednoč imao. O krasni dani! odveć sretni dani! dani, kojim nisam dosta poznavao vriednosti! što li ste brzo odletili! vi se jur nikad nepovratiste! Nikad već moje oči neće vidjeti, što sad vide!“

Mentor uhvati taj čas za odlazak: zagrli Filoklesa, koj ga orosi svojimi suzami nesmažuć ni rieči. Telemak uze za ruku Mentora, da se odvine od Idomenejeve; ali Idomenej upućujuć se k luci stavi se med Mentora i Telemaka; gledao bi ih i uzdisao; stao govoriti, pak prekidao rieč, niti je mogao ijednu dovršiti.

Medjuto čuje se mukla vika na obali punoj mornarâ; natežu konope, dižu jedra, nastaje prijazan vjetar. Telemak i Mentor suznim očima oproste se s kraljem, koj ih za dugo pritišće k grudima, pak ih prati očima dokle god može.

KNJIGA XVIII.

SADRŽAJ.

Za plovitbe Telemak daje si razjasniti Mentorom mnoge poteže stvari u načinu vladanja narodom, medju ostalimi onu o poznavanju ljudî, da neupotrebi van dobre te da ga zli neizvaraju. Na koncu njihova razgovora morska ih tišina prisili pristupiti k ostrvu, kamo je upravo prispio Ulis. Telemak ga tuj vidi i s njim govori nepoznajuć ga; ali pošto ga vidje ukrcati se, osjeti neki tajni nemir, komu nepojmi razloga. Mentor mu ga tumači, tješi ga i jamči mu, da će doskora dostignuti svoga otca, pak kuša njegovu pobožnost i strpljivost zatežuć odlazkom, da prikažu žrtvu Minervi. Napokon božica, koja se je sakrivala pod prilikom Mentorovom uze svoje pravo lice i očitova mu se; daje Telemaku poslednje još naputke te izčezne. Iza toga Telemak prispje u Itaku i nadje Ulisa svoga otca u vjernoga Eumeja.

Jur se nadimlju jedra; dižu sidra; zemlja reć bi da bježi. Izkušani kormilar opazi s daleka gore leukatske, kojim vrhovi se kriju u mraznom oblaku, i briegove akroceraunske, koji ponositom glavom prkose još nebu, pošto često o nje tresnuli gromovi.

Za te plovitbe Telemak veljaše Mentoru: „Sada mi se čini da razumijem glavna pravila vladanju, koje mi ti protumači. S početka ona mi se vidjela sanja; ali malo po malo bistre mi se u duši i jasno se kažu, kô što sve stvari čine se tamne i mutne jutrom za prvoga svitanja zore, ali zatim reć bi odiele se od meteža, kadno svjetlost, koja iz tiha raste, razstavlja ih te im vraća tako rekuć njihovo lice i naravne im masti. Ja sam posve na čistu, da je glavna stvar u vladanju dobro spoznati različite ćudi ljudî, nebi li se dobro

odabrali i upotrebili prama njihovim sposobnostim: ali valja mi još naučiti, kako se mogu ljudi poznati".

Tada mu Mentor odgovori: „Treba učiti da spoznaš ljude a zato valja paziti na nje i živiti s njimi. Kralji valja da obće sa svojimi podanici, da im daju priliku reći svoju, da ih upitaju o njihovo mnienje, da ih izkušaju pomanjimi naručbinami, o kojih imaju dati razlog, nebi li se vidjelo, jesu li vrstni za veće poslove. Kako li si naučio Telemače u Itaci konje poznavati? tim što si vidio i opazio njihove nedostatke i vrline uz vješte ljude. A tako ti je govoriti česće s mudrimi i kriepostnimi o dobrih i zlih svojstvih ljudî: ti ćeš pomalo naučiti, kakvi su i čemu se možeš od njih nadati. Odkud nauči poznati dobre i zle pjesnike? valjda čitajuć često i razmatrajuć s ljudi, koji razumjevaju pjesničtvo. Kako dodje do toga, da možeš suditi o glasbi? Trebalo ti je paziti na dobre glasbare. Kako da bude nade dobra vladanja ljudmi, ako se nepoznaju? A kako da ih pozna, koj nije nikad s njimi živio? Neznači to živiti s njimi, da ih tko vidi lih javno, gdje se s jedne i s druge strane negovori van o neznatnih stvarih, na koje se umjetno pripravili: tuj valja vidjeti ih napose, poviriti im do dna duše čemu su prikladni, sa svake ih ruke izkušati i poiztražiti, da im se odkriju glavne misli. Ali da se dobro sudi o ljudih, treba tim početi, da se znade kakvi imaju biti; treba znati u čem je prava i stalna vriednost, da se razpoznaju oni, u kojih je ima, od drugih, u kojih je neima.

Govore bez prestanka o ljudskoj krieposti i valjanosti a neznaju upravo ni što je valjanost ni kriepost. Nisu to van liepa imena, gole rieči po većinu ljudî, koji za diku vazda o tom govore. Treba uhvatiti stalne temelje krieposti, razbora i pravice, da se znade tko je razuman i kriepostan. Treba znati temeljna pravila dobra i mudra vladanja, da se spoznaju ljudi, u kojih ima

takvih pravilâ i koji se opet od njih udaljuju krivim mudrovanjem. Jednom rieči treba imati stalnu mjeru da se mjere različita tjelesa: a da se sudi o ljudih i ćudih treba imati postojana pravila, prema kojim treba ravnati svoj sud. Valja znati upravo na što smjera život ljudski, pak koju svrhu valja imati pred očima vladajuć ljudmi. Jedini i poglaviti smjer ima biti da se nepoželi vlasti i veličine radi nje same; jer ovako gospodljivo nastojanje išlo bi za tim, da zadovolji samo silovitu oholiju; a treba podnositi neizmjerne trude vladanja, nebi li se tim ljudi udobrili i usrećili. Inače hoda se po tami i na sliepo cieloga života; ide se poput broda na pučini morskoj, koji neima kormilara, koj bi razgledao zviezde ili komu je nepoznata svaka i najbliža obala: njemu druge nije nego da razbije brod.

Često vladari nevješti u čem je prava kriepost, neznaju što da traže od ljudî. Prava kriepost ima za nje nešto odurna; čini im se odveć oštra i svoje glave; oni se je plaše i srde se na nju, daju se u ruke laskavcem. Tad već nemogu naći ni iskrenosti ni krieposti; odatle se oni povedu za praznom sjenom lažne slave, po čem budu nedostojni prave. Doskora priviknu vjerovati da neima prave krieposti u svietu; jer dobri poznaju doduše opake, ali opaki nepoznaju dobre niti mogu vjerovati da ih ima. Takvi vladari sumnjaju jednako o svakom; sakrivaju se, zatvaraju se, zaziru od najmanjih stvarî, boje se ljudî i uzrokuju da se drugi njih boje. Bježe od svjetla, neufaju se pokazati u naravnoj svojoj prilici. Premda neće da ih ljudi poznaju, ipak to biva; jer zlobno priziranje njihovih podanika do svega dopire i pogadja sve; ali oni nepoznaju ni jednoga. Ljudi sebiradi, koji su oko njih, vesele se gdje vide da se do njih nemože. Do kralja, do koga nemogu ljudi, nemože ni istina: gnjusnim douškivanjem ocrnjuju i odstrane od njih svakoga, koj bi im mogao oči otvoriti. Ovakvi kra-

lji probave svoj život u veličanstvu tamnu i odurnu; ili bojeć se sveudilj da ih prevare, nemine ih da budu svagda prevareni i pravo im biva. Koj negovori van s malim brojem ljudî, oni ga zapletu da prihvati i sve njihove strasti i predsude; ta i dobri imaju svoje nedostatke i kriva mnenja. Povrh toga upadaju u šake doušnika, podle i zlobne pasmine, koja se hrani otrovi, izvraća nedužne stvari, povećuje sitne; izmišlja radje zlo, nego li da prepusti nahuditi; titra se radi svoje koristi nepouzdanjem i nedostojnom znatiželjom vladara slaba i sumnjiva.

Zato uči moj dragi Telemače! uči poznavati ljude, izpituj ih, daj da ti govore što misle jedan o drugom, kušaj ih malo po malo, nedaj se nikomu posve u ruke. Okoristi se svojim izkustvom, ako se kad prevariš u tvom sudu; jer kadgod će te prevariti; opaki ljudi odveć su lukavi a da te neprehine svojim pretvaranjem. Odatle uči, da naglo nesudiš o živoj duši ni za dobro ni za zlo; jedno i drugo je na štetu: tako će ti prošle bludnje biti prekoristnim naukom. Kad nadješ čovjeka darovita i kriepostna, upotrebi ga s pouzdanjem; jer poštena čeljad hoće da joj se zna za poštenje; voli ona da ju štuju i u nju se uzdaju nego ikoje blago. Ali nekvari je puštajuć joj vlast nestegnutu; gdjekoj bio bi vazda kriepostan, što jur nije, jer mu gospodar dade oveću vlast i previše bogatstva. Koj je toliko omilio bogovom da nadje u čitavom kraljevstvu dva ili tri prijatelja stalne mudrosti i dobrote, nadje brzo drugih ljudî koji su im nalik da popuni niža mjesta. Čez dobre, kojim povjeruje, nauči što nemože razabrati sam u drugih“.

„Ali zar treba, veljaše Telemak, služiti se zlimi, kad su čemu prikladni, kako sam čuo toliko puti govoriti“.

„Često, odgovori Mentor, treba se njimi služiti. U narodu, gdje je smutnje i nereda, nadju se često ljudi

nepravedni i himbeni, koji jur imaju neku vlast: u znatnih su službah, koje im se nemogu oteti; stekli su pouzdanje nekih mogućnikâ, koje valja štediti; a treba i njih štediti, ove zlotvore, jer se je od njih bojati te mogu sve prekopititi. Treba se njimi služiti za nekoje vrieme; ali valja imati na oku, da ih malo po malo nebude trebalo. A što je pravoga i srdačnoga pouzdanja, pazi se da im ga nikad nepokloniš; jer se mogu njim zlo služiti, pak te držati na uzdi preko tvoje volje tvojom tajnom, a taj se lanac teže daje skršiti nego li željezni. Upotrebi ih u prelaznih poslovih; postupaj s njimi dobro; zauzlaj ih njihovimi vlastitimi težnjami, da ti ostanu vjerni; jedino tim ćeš ih imati u šaci; ali ih neuplići u najtajnije svoje odluke. Imaj vazda pripravan način, da ih ravnaš po svojoj volji; ali nedaj im nikad ključa ni do tvoga srdca ni do tvojih posala. Kad ti država bude mirna, uredjena, ravnana mudrimi i poštenimi ljudî, na koje se možeš osloniti, neće malo po malo trebati zlih, kojimi si bio usiljen služiti se. A tada nevalja da prestaneš dobro s njimi postupati; jer nije nikad dopušteno biti nezahvalnim niti prama opakim; ali dobro s njimi postupajuć treba nastojati da dobri postanu. Nužda je podnositi u njih neke nedostatke, koji se praštaju čovječtvu; ali valja malo po malo podignuti vlast i ugled i uzprotiviti se zlu, koje bi očito radili, da im se dopusti. Sa svim tim zlo je da se dobro čini čez opake ljude; i premda se to zlo često neda ominuti, valja ipak gledati da malo po malo prestane. Vladar mudar, koj neželi van dobar red i pravicu, vremenom dodje do toga, da mu netreba ljudî pokvarenih i himbenih; nadje dosta dobrih, koji će dovoljno prikladni biti svačemu“.

„Ali nije dosta naći dobre podanike u narodu; valja da se i novi uzgoje. To ima biti velika neprilika, odgovori Telemak“. „Nipošto, reče Mentor: briga, koju imaš da potražiš vrstne i kriepostne ljude, nebi li ih uzdigo,

bodri i hrabri sve one, u kojih ima umne darovitosti i srdca; svaki se napreza. Što li ima ljudî, koji čame u tamnu neradu i koji bi postali veliki ljudi, da ih takmenje i nada uspjeha hrabri na djelo! Što li ima ljudî, koje nevolja i nemogućnost da se uzdignu kriepošću dovede u napast da se uzdignu zlodjelom! Ako li ti nadariš i poštuješ um i kriepost, koliko će podanikâ sami sobom se udovršiti! Ti ćeš izbrusiti duševne im darove; izkušati ćeš dokle dopire im um i prava kriepost. Pak koliko ćeš ih uzgojiti, ako im daješ da se popnu postepence od najniže službe do prve. Ljudi koji dodju do najvećih mjestâ, pred tvojim će se očima pripraviti u nižih poslovih. Ti ćeš pratiti ih okom cieloga života od stupnja do stupnja; suditi ćeš o njih ne po njihovih riečih već sve sliedom po njihovih djelih".

Dok se je Mentor ovako razgovarao sa Telemakom, opaze feački brod, koji se bijaše usidrio na otočiću pustom i divljem, obkoljenom strahovitimi hridi. Taj čas pade i vjetar, rekô bi nebijaše ni ćuha ni duha ma ni najmanjega lahorića; čitavo more bijaše gladko kô zrcalo; jedra mlohava nemogahu tjerati broda: zaludo se naprezali veslači jur umoreni; trebalo pristupiti k ostrvu, koji bijaše više greben nego li zemlja prikladna prebivanju ljudî. Za manje mirnoga vremena nebi se dalo bilo pristupiti bez velike pogibelji.

Ovi Feačani, koji su čekali na zgodan vjetar, nisu manje nestrpljivi bili, kako se vidjelo, nego li Salentijani, da nastave svoje putovanje. Telemak jim se primakne na tom strmenitom briegu. Odmah upita prvoga čovjeka, na koga se namjeri, nije li vidio Ulisa kralja Itačkoga u kući kralja Alcinousa.

Onaj, na koga se obrati, slučajno nebijaše Feačanin, već nepoznati stranac veličanstvena pogleda, ali žalostan i nujan; činio se zabrinut i jedva se osvrnù s prvoga maha na upros Telemakov; ali napokon mu

odgovori: „Ti se nevaraš, Ulisa je doista dočekao kralj Alcinous na mjestu, gdje se boje Jupitra i gdje primaju rado goste; ali ga ondje već neima i zaludo bi ga tražio; otišao je da vidi Itaku, ako li mu smireni bogovi dopuste da može pozdraviti domaće svoje bogove“.

Jedva stranac izgovori te rieči žalostnim glasom, uzmaknu u gustu šumu na vrh klisure, odakle je pomnjivo motrio more bježeć od ljudî, koje bi vidio: činilo se kê da žali, što nemože odputovati.

Telemak nemače od njega očiju; a što ga je više gledao, više se je čudio i bio ganut. „Ovaj neznanac, veljaše Mentoru, odgovorio mi je kô čovjek, koj jedva sluša, što mu se veli i komu je duša razcviljena. Ja žalim nevoljnike, odkad sam i sám u nevolji te osjećam da mi se taj čovjek srdca hvata a neznam zašto. On mi se doduše slabo odazva; jedva se je dostojao slušati me i odgovoriti mi; ipak nemogu ino, da mu neželim te ga njegovo trpljenje mine“.

Mentor nasmjehnuv se odgovori: „Eto čemu su dobre nevolje u životu; po njih budu knezovi umjereni i osjećaju tudju muku. Kad nisu okusili van sladki otrov dobre sreće, misle da su bogovi; htjeli bi da se briegovi ponize da njim bude po volji; ništa nedrže do ljudi; rado se igraju čitavom naravi. Kad čuju govoriti o stradanju, ni neznaju što je to; za njih je to sanja; nikad nisu znali za razliku dobra i zla. Samo nesrećom postaju milostivi i srdce im se od kamena u ljudsko preobrati; onda osjećaju da su ljudi te da im valja štediti druge, koji su im prilika. Ako li se smiluješ čovjeku neznanu, jer se kô i ti potuca na ovom kraju; koliko se više imaš smilovati itačkomu puku, kad jednom uvidiš da strada; puku koji ti bogovi povjerili, kako se povjeruje stado pastiru, i koj će možda biti nesretan radi tvoje gospodljivosti, radi tvoje gizde ili radi tvoga

nerazbora! jer narodi trpe radi pogriešaka svojih kraljeva, koji bi imali odstraniti od njih nevolje".

Dok je Mentor ovako govorio, Telemak vrlo se snuždio; napokon mu odgovori nešto tronut: „Ako li je sve to istina, stanje je kraljevo vrlo nevoljno. On je rob svih, kojim reć bi da zapovjeda; on je za njih i što ga je god, njim pripada; on je čovjek čitava naroda i svakoga napose. Njemu se treba prilagoditi svim njihovim slabośam, da ih kara kô otac, da ih omudri i usreći. Vlast, koju reć bi da ima, nije njegova; on nemože ništa učiniti ni za svoju slavu ni za svoju nasladu; njegova je vlast, vlast zakonâ, treba da se njim pokori nebi li dao izgled svojim podanikom. Pravo govoreć on je samo branitelj zakonâ da im pribavi moć; treba mu bditi i raditi da ih uzdrži; on je čovjek najmanje slobodan i najmanje miran u svojoj kraljevini; on je rob, koj pregori svoj počitak i slobodu za volju slobode i sreće svih nasploh".

„Istina je, odgovori Mentor, da kralj nije kralj van da se brine za svoj narod kao pastir za svoje stado, ili otac za svoju obitelj; ali držiš li, dragi Telemače, da je zato nesretan što ima dobra činiti tolikim ljudem? On popravlja opake kazneć ih; bodri dobre darivanjem; namjestnik je bogova vodeć k dobru vas rod ljudski. Nije li mu dosta slave, što nastoji da se vrše zakoni? Lažna je slava staviti se nad zakone, pak to nezaslužuje do prezir i mržnju. Ako li je opak nemože da nebude nesretan, jer nemože naći mira u svojih strastih i taštini; ako li je dobar, uživa najčistiju i najstalniju od svih ugodnosti nastojeć o krieposti i nadajuć se od bogova vjekovitoj plaći".

Telemak smućen u duši tajnom mukom činio se da neshvaća tih pravila, premda bijaše o njih osvjedočen te ih i sam druge učio. Mrka zlovolja podticala ga proti vlastitomu njegovu uvjerenju na protuslovje i ciepidla-

čenje, kojim je odbijao istine, koje mu Mentor tumačio; proti ovim razlogom navodio bi nezahvalnost ljudsku. „Što! veljaše, da se toliko mučimo, nebi li nas ljudi ljubili, koji nas neće možda nikad ljubiti i da dobro činimo zlotvorom, koji će se poslužiti našimi dobročinstvi da nam nahude“.

Mentor mu odgovori posve mirno: „Treba biti pripravnu na nezahvalnost ljudsku i neprestati dobra im činiti: treba za nje raditi ne toliko radi njihove ljubavi, koliko radi ljubavi bogova, koji to naredjuju. Dobro, koje se čini, nikad se negubi; ako li ga ljudi zaborave, bogovi se spominju te ga naplaćuju. K tomu ako je svjetina nezahvalna, ima vazda ljudî kriepostnih, kojih se milo prima tvoja kriepost. Pak i sama svjetina, akoprem nestalna i mušira nemože ino, da prije ili kašnje neodmjeri neku pravicu istinitoj kriepost.

Hoćeš li pak da zapriečiš nezahvalnost ljudsku? Neradi samo o tom, da postanu mogući, bogati, strahoviti u oružju, sretni u uživanju: ovakva slava, obilje i razkoši će ih pokvariti; biti će tim gori a po tom i nezahvalniji; to bi bio pogibeljan dar, tim bi im se ponudio sladki otrov. A ti se pobrini izpraviti im običaje, udahnuti pravicu, iskrenost, bojazan od bogova, ljubav čovječtva, vjernost, umjerenost, nesebičnost; ako stvoriš iz njih dobre ljude, zapriečio si im da nebudu nezahvalni, darovao si jim pravo dobro a to je kriepost; kriepost pako, stalna li je, priljubiti će ih vazda onomu, koj im ju udahnú. Te tako darivajuć im pravo dobro, učiniti ćeš dobro samomu sebi pak ti se nebude bojati nezahvalnosti. Ima li čuda u tom, što su ljudi nezahvalni prama vladarom, koji jih nisu nikad navodili van na nepravdu, na gospodljivost bezkrajnu, na oholiju, na nevjeru? Vladar neima se od njih nadati van na što ih je priučio. Da on naprotiv uznastoji svojim izgledom i vlašću dobre ljude napraviti, našao bi plod svoga truda

u njihovih kriepostih; ili bar bi našao u vlastitoj krieposti i u prijazni bogova čim se tješiti za ono, u čem ga nada prevarila“.

Jedva se dokonča ovaj razgovor, Telemak pohiti do Feačana, kojim se brod zaustavio na obali. Obrati se na starca izmedju njih, da ga upita odakle dolaze, kamo idu i jesu li vidjeli Ulisa. Starac mu odgovori: „Mi dolazimo od našega zavičaja, ostrva feačkoga; idemo po trgovini u Epir. Ulis, kako ti se jur reklo, došao je u naš kraj pak i otišao“.

„Tko li je, upita odmah Telemak, onaj čovjek tako žalostan, koji traži najpustija mjesta čekajuć da vaš brod otidje“. „To ti je, reče starac, stranac, koji nam je nepoznat, ali vele da se zove Kleomen, da se je rodio u Frigiji, da mu je prorokovano materi pred njegovim porodom da će biti kralj samo ako neostane u domovini; ako li pak ostane, srdčba će bogova ošinuti nemilom kugom Frigijane. Čim se je rodio, njegovi ga roditelji izručiše brodarom, koji ga odnesoše na ostrv Lesbos. Tuj bude tajno odhranjen o trošku svoje domovine, kojoj je mnogo do toga stalo da bude odaljen. Brzo poodraste, opasa se silom, bude liep i okretan u svakom tjelesnom vježbanju; dao se je pače velikom nasladom i umom na nauke i liepe umjetnosti. Ali ga nehtjeli trpiti u nijednom kraju: proročanstvo o njem se razglasi; svagdje ga prepoznali kud bi došao; svagdje se kralji bojali da im neodnese krune. I tako ti se skita već od svoje mladosti te nemože naći mjesta u svietu, gdje bi mu slobodno bilo pristati. Često je prošao kroz narode vrlo odaljene od njegovoga, ali jedva prispje u koj grad, te mu se već dozna za poriekio i proročanstvo, koje se ga tiče. Zaludo se krije i traži u svakom mjestu način tamna živovanja; njegove sposobnosti, vele, i preko njegove volje prosinu i u ratu i u naucih i u najznatnijih poslovih; vazda se i u svakom kraju daje

koja prilika nenadana, koja ga zaplete i iznosi na vidjelo. Njegova valjanost je njegova nesreća; radi nje se ga boje i gone ga od svakoga kraja, gdje hoće da se nastani.

Njemu je sudjeno da ga svagdje poštuju, ljube i da mu se dive, nu i da ga odbijaju od svih poznatih zemalja. Nije već mlad, ipak nije mogao naći kuta ni u Aziji ni u Grčkoj, gdje bi mu bili dali, da živi u miru. Reć bi da nije gospodljiv i nepoganja se za nikojom srećom; po njega bi prevelika sreća bila da mu proročanstvo nebude nikad obećalo kraljevstva. Nepreostaje mu nade, da će ikad vidjeti svoju domovinu; jer on znade da nebi mogao donieti do žalost i tugu u svaku obitelj. Sama kraljevska čast, radi koje trpi, zanj reć bi neima nikakve vriednosti, žalostan ga udes goni za njom od kraljevine do kraljevine; pak se čini da ona bježi izpred njega rugajuć se nesretniku sve do njegove starosti: jadan dar bogova, koji mu smućuje najljepše njegove dane, te mu neuzrokuje do težke muke u dobi gdje slab čovjek treba lih počitka! Zanj vele da ide tražiti u Traciji kojgod narod divljački i bez zakonâ, nebi li ga udružio, u red spravio i upravljao za koju godinu; a iza toga, kad bi se jur izpunilo proročanstvo, nebi se imali ničesa bojati od njega u kraljevinah, koje su u najvećem cvietu; on je naumio tada se zakloniti u kojem selu Karije, gdje će se dati na poljsku radnju, koju je svom dušom obljubio. On je čovjek mudar i umjeren, koji se boji bogova, pozna ljude i umije s njimi živiti u miru, sve da ih neštuje. To ti je što pripoviedaju o tom strancu, o kom me zapita obavjesti".

Za toga razgovora Telemak bi obraćao oči k moru, koje se stalo burkati. Vjetar je dizao valove, koji su lupali o hridi pokrivajuć ih bielom pjenom. U to doba reče starac Telemaku: „Meni treba odlaziti; moji drugovi nemogu na mene čekati". Ovo reče i potrči k žalu

ukrca se; nečuje se do mukla krika na obali od žive želje mornara, koji nestrpljivo gledaju da odlaze.

Taj neznanac, kojega zvali Kleomenom, neko se vrieme skitao posried ostrva penjuć se na vrh svake klisure i motreć odanle dubokom žalošću neizmjernu pučinu morsku. Telemak ga nije pustio s oka i sveudilj pazio na njegove korake. Smilio mu se čovjek kriepostan, koji je nevoljan lutao a namienjene mu bile velike stvari, pak ga nemila sreća proganjala daleko od njegove domovine. „Ja ću barem možda vidjeti Itaku, veljaše sam u sebi; ali Kleomen nemože nikad vidjeti Frigije“. Primjer čovjeka još nesretnijega ublažio bi muke Telemakove. Napokon taj čovjek videć pripravan svoj brod bijaše sišao sa strmih klisurâ brzo i okretno kao Apolo u šumah Licije pripućenom plavom kosom trči preko ponora, da ustrieli jelene i veprove. Jur je taj neznanac na brodu, koji leti preko slanoga mora te se odaljuje od zemlje.

Tada se uhvati srdca Telemakova tajno čuvstvo žalosti; on tuguje neznajući zašto; suze rone mu s očiju, niti mu što ugadja kao plač. U to doba opazi na obali mornare salentinske, koji su polegli na travi te duboko zaspali. Bijahu utrudjeni i umorni; sladki san obuzme im ude i noćne uspavajuće pare slegnu se na nje za biela dana moću Minervinom. Telemak se nadje u čudu videć kako su snom omamljeni Salentijani, dočim su Feačani motrili i žurili se, da se okoriste prijaznim vjetrom; ali još ga više zadrža pogled na brod feački, koji će skoro da izčezne posried valova, nego li da se uputi probuditi Salentijane; divljenje i tajna smetnja pripela mu oči na brod, koji jur otišao, komu nije vidio do jedra, koja se bjeluckala na modroj pučini. Nesluša ni Mentora, koji mu govori; sav je izvan sebe u zanosu nalik onomu Menada, kad drže u ruci lozonjiku te ma-

bnitom njihovom krikom ozvanjaju obale Hebra i gore rodopske i izmarske.

Napokon dodje malko k sebi od neke vrsti čarâ i suze stadoše mu roniti niz obraz. Onda mu reče Mentor: „Nečudim se, dragi Telemače, što te vidim plakati: narav je, koja ti govori te ju osjećaš; ona ti razblaži srdce. Neznanac, koj te se tako živo kosnu jest veliki Ulis; a što starac o njem izpripovieda pod imenom Kleomena gola je bajka izmišljena da lakše sakrije povratak tvoga otca u njegovu kraljevinu. On ide ravno u Itaku, jur je dosta blizu luke te gleda napokon mjesto, koje je tako dugo želio. Tvoje ga oči vidješe, kako ti se drugda unapred reklo, ali ga nespozna; doskora ćeš ga vidjeti i spoznati a on tebe; ali sada nebi bogovi dopustili da se prepoznate izvan Itake. Njegovo srdce nije manje ganuto nego li tvoje; on je odveć mudar, da se odkrije budi komu smrtniku na mjestu, gdje bi mogao biti na dohvatu izdajstvu i pogrdam nemilih ljubovnika Penelopinih. Ulis tvoj otac najmudriji je od svih ljudî; njegovo je srdce kô duboki zdenac, iz njega se neda zasegnuti tajna. On ljubi istinu i nikad negovori što bi ju vriedjalo; ali je negovori van do potrebe: pak mudrost poput pečata drži vazda zatvorena usta za svaku rieč nekoristnu. Što li je bio ganut govoreć s tobom! što li se je silio, da se neodkrije! što li nije trpio tebe videć! Eto zašto bijaše žalostan i oboren!"

Za toga razgovora Telemak ganut i smućen nije mogao zadržati groznih suza; pače od jecanja nije bio vrstan za dugo odgovoriti; napokon uzkliče: „Ah! moj mili Mentore, pravo 'sam ja zamjetio u tom neznancu nešto, što me vuklo k njemu i potreslo mi svom dušom. Ali zašto mi nereče prije nego odè, da je to Ulis, čim si ga poznavao? Zašto mu dade otići nerekav mu ni rieči i čineć se kô da ga nepoznaš? Koja li je to tajna? Zar da budem vazda nesretan? Hoće li me gnjevni bo-

govi držati žedna kô Tantala, koga lažna voda varaka bježeć mu izpred željnih ustiju? Ulise! Ulise! uteče li mi za uvjek? Možda ga neću već vidjeti? Možda će upasti u zamke, koje Penelopini ljubovnici meni pripraviše? Da sam bar s njim pošao, bio bi s njim umro! O Ulise! Ulise! ako li te još koja oluja nebaci o hridi (jer mi se je svašta bojati od neprijazne sudbine) treptim od straha da nedospiješ zlosretno u Itaku, kao što Agamemnon u Micenu. Ali zašto Mentore zavidje mojoj sreći? Sad bih ga ja grlio; jur bih bio s njim u itačkoj luci; borili bi se, da svladamo sve naše neprijatelje".

Smješeć se odgovori mu Mentor: „Eto, dragi Telemače, kakvi su ljudi; ti si posvema razcviljen, što vidje svoga otca a neprepozna ga. Što li nebi bio dao jučer, da ti je bilo znati stalno, da nije umro? Danas se osvjedoči vlastitim očima, pak to osvjedočenje, što bi te imalo razveseliti, napunjuje ti dušu gorkošću. Ovako ti bolno srdce ljudsko ništa nedrži do onoga, što je najveć želilo, čim se ga domogne; i domišljato se trapi za ono, čega još neima.

Bogovi te drže u dvoumlju, da ti uvježbaju strpljivost. Ti držiš ovo vrieme kô izgubljeno; ali znaj da je ono najkoristnije svega tvoga života, jer te uči kriepost od svih najpotrebitiju onim, koji imaju vladati. Treba biti strpljivim da uzmogneš jednom vladati sobom i drugimi; nestrpljivost, koja je reć bi sila i jakost duševna, nije van slabost i nemoć u podnašanju mukâ. Tko nezna čekati i podnositi jest nalik onomu, koj nezna premučati koje tajne: u jednoga i drugoga nema jakosti da se uzpregne, kô što čovjek, koj trči na kolih pak neima dosta jake ruke, da zaustavi kad treba vatrene konje; oni nečuju uzde, hitaju se i riću; pak ti se slab čovjek, komu uteku, prebije rušeć. Tako i čovjeka nestrpljiva zavuku neobuzdane i divlje želje u ponor zala; čim veća mu je moć, pogubnija mu je i nestrpljivost; on ništa

nečeka; nedaje si vremena da što izmjeri; sili svakom stvari da si zadovolji; lomi grane da dosegne plod prije nego je sazrio; provaljuje vrata a neće čekati da mu otvore; hoće da žanje kad pametan težak sije; štogod radi u naglosti i u nezgodno vrieme, zlo je učinjeno, pak nemože trajati koliko ni prevrtljive mu želje. Takove su lude namisli čovjeka, koji drži da sve može i koj se podaje nestrpljivim željam zlo se služeć svojom moću. Da navikneš biti strpljivim, dragi moj Telemače, zato te bogovi toliko vježbaju u strpljivosti, te bi reći da im je igra s tobom, što te sile lutati i drže te u dvoumlju. Dobro, komu se nadaš, kaže ti se pak izčezava kô prazna sanja, koje nestaje kad se probudiš, nebi li tim naučio da i same stvari, koje misliš da ih držiš u šaci, bježe za čas. Najmudriji naputci Ulisovi neće ti biti koristni, koliko dugo njegovo odbivanje i muke, koje trpiš tražeć ga".

Zatim htjede Mentor kušati za poslednji put i što jače strpljivost Telemakovu. U čas kad je mladenac pošao željno da obodri mornare, nebi li se požurili odlazkom, Mentor ga na jedan mah zaustavi i nagna da prikažu na obali veliku žrtvu Minervi. Telemak poslušno učini po volji Mentoru. Podignu dva oltara od trave; tamjan gori, teče krv žrtava. Telemak milo uzdiše pram nebu i osjeti moćnu zaštitu božičinu.

Jedva se dovrši prikaz, podje za Mentorom tamnim putem omanje bližnje šume. Tuj opazi na jednom, da se lice njegova prijatelja preobrazuje: mrske mu na čelu nestaje, kô što izčezne mrak, kad zora ružičastimi svojimi prsti otvara vrata istoku i zaplamti obzorje; oči mu udubljene i osbiljne pretvore se modrim očima nebeske miline i punim božanstvene vatre; brade mu sjede i zapuštene nestaje; crte plemenite i ponosite uz primjes dragosti i milosti kažu se očima zapanjenoga Telemaka. On prepoznaje žensko lice uz mast nježniju nego

li je tanahna cvieta, koj se jedva razpupio na suncu; vidjela se bjelina ljiljanova pomješana proniklimi ružami. Na tom licu cvate vjekovita mladost uz prosto i neumjetno veličanstvo: duh nebeske ambrozije razlieva se s lepršeće kose; odjeća joj sjaje kô žive masti, kojimi sunce pri izhodu oličuje tamni svod nebeski i oblake, koje pozlaćuje. Ovo božanstvo netiče se nogom zemlje; nosi se lahko u zraku, kô što ga ptica presjeca krilima; mogućom svojom rukom drži bliešteće koplje vrstno potresti gradovi i narodi najratobornijimi, sam bi se Marte prepao od njega; glas joj umiljat i umjeren ali uza to silan i zamamljiv; sve su joj rieči kô vatrene striele, koje dopiru do srdca Telemaku te mu daju osjetiti neku ugodnu bol; na kacigi vidi joj se žalostna ptica Atenina a na prsima se svjetli strahovita egida. S tih znakova prepozna Telemak Minervu.

„O božice! reče, ti li si što se udostoja voditi sina Ulisova s ljubavi prama otcu mu!..“ Hoćaše reći i više, ali mu rieč zapè; zaludo mu se napinjahu usta da izgovore misli, koje mu silom prodirale iz dna duše: pritislo ga u oči božanstva te bijaše kao čovjek, koga za sna pritišće mòra, da mu nestane oduhe, te u mučnom naprezanju ustiju nemože do rieči.

Napokon Minerva ovako mu reče: „Sine Ulisov posluhni me za poslednji put. Nikad nisam učila ikojega smrtnika tolikom brigom, kao što tebe; vodila sam te rukom preko brodolomja, nepoznatih krajeva, krvavih ratova i svih zala, koja mogu izkušati srdce ljudsko. Pokazala sam ti osjetljivim izkustvom i prava i kriva pravila, kojimi se može vladati. Tvoje pogrieške nisu ti manje koristne bile nego li tvoje nevolje; jer koj je čovjek da vlada mudro, ako li nije stradao i ako se nije nikad okoristio trpljenjem, u koje ga bacile njegove pogrieške.

Ti napuni kako i otac ti zemlju i more svojimi žalostnimi zgodami. Idi, sad si jur dostojan, da podješ njegovim tragom. Već ti nepreostaje do kratak i lagak prelaz u Itaku, gdje on ovaj čas prispjeva: bori se uz njega i poslušaj ga kô sliednji njegov podanik; budi za druge izgledom. On će te zaručiti s Antiopom te ćeš biti s njom sretan, pošto si manje tražio ljepotu nego li mudrost i kriepost.

Kad budeš kraljevao, sva ti budi slava da ponoviš zlatnu dobu; slušaj svakoga, malo komu vjeruj; dobro se pazi da i sam sebi previše nevjeruješ; boj se da se neprevariš; ali se neboj kazati drugim da si se prevario.

Ljubi svoj narod; ništa neprepusti da stečeš njegovu ljubav. Bojazan je potrebita gdje nestaje ljubavi; ali ju valja upotrebiti preko dobre volje kô silovite i najpogibeljnije liekove.

S duga vazda pazi na posliedice, česa se hoćeš hvatati; promotri najstrašnije neprilike, a znaj da je prava hrabrost uočiti sve pogibelji i prezrieti ih gdje potreba nastaje. Koj neće da ih vidi, neima dosta srdca, da ih s mira gleda; koj svaku vidi, ugiblje se svakoj kojoj se može uklonuti a izkusi ostale pak se neuplaši, samo on je mudar i uznosite duše.

Kloni se mekoputnosti, gizde i razsipnosti; sva ti budi slava u prostinji; tvoje kriepostі i dobra djela bila nakit tvoje osobe i tvoga dvora; ona neka budu straža oko tebe i da sav sviet uči od tebe u čem je pravo blaženstvo.

Nemoj nikad zaboraviti, da kralji nekraljuju za volju vlastite svoje slave. Dobro, koje čine dopire do najdaljih vjekova; zlo koje urade množi se od roda do roda do najkrajnijega potomstva. Zločesto kraljevanje bude kadgod nesrećom više vjekova.

Osobito se čuvaj svojih hira: to su ti neprijatelji, koje ćeš vazda sobom nositi do smrti: oni će se upli-

ćati u tvoj savjet te će te izdati ako ih posluhneš. Po hirih gube se najznatnije prigode; po njih nastaju djetinske prijazni i mržnje na štetu najvećih koristi; po njih se odlučuju najveći poslovi s neznatna razloga; po njih potamne svi duševni darovi, oslabi srdce, čovjek postaje prevrtljiv, slab, podal i nesnosan. Nepouzdaj se u te neprijatelje.

Boj se bogova Telemače! Ova bojazan jest najveće blago srdcu ljudskomu; njom ćeš steći mudrost, pravednost, mir, veselje, čiste naslade, pravu slobodu, sladko obilje i slavu bez trohe.

Ja te ostavljam sine Ulisov; ali moja mudrost neće te ostaviti, samo ako se vazda spomeneš, da nemožeš ništa bez nje. Doba je da učiš sam hodati. Ja nisam se od tebe odielila u Egiptu i pri Salentu, van da te priučim te budeš lišen te milosti, kako se oddoje djeca, kad nadodje vrieme da se ostave mlieka, nebi li im se dala jača hrana“.

Jedva božica ovo izrekla diže se u zrak, pokri se oblakom modrim i zlatnim, i izčeznu. Telemak uzdišuć, udivljen i izvan sebe pade nica dižuć ruke pram nebu, pak onda podje probuditi drugove, požuri se odlaziti, stiže u Itaku i prepozna svoga otca u vjernoga Eumeja.

KONAC.

Izpravi na str. 37. u redku 18. mjesto: *tumaraju mučni bikovi* sa: tumaraju mûčuć bikovi....

Izvadak iz pravilâ „Matice Hrvatske“.

Smjer i sredstva.

§. 1. Dosadanje družtvo „Matica Ilirska“ zvat će se „Matica Hrvatska“, na koju prelaze sva imovinska prava i obveze „Matice ilirske“, te kojoj je poglaviti smjer:

a) širiti koristne nauke, na koliko ne spadaju na strogo znanstvenu i pučku knjigu; *b)* unapredjivati hrvatsku liepu knjigu (beletristiku); a uza to prema dosegu sredstva: *c)* unapredjivati glasbenu i likovnu umjetnost (slikarstvo i kiparstvo); *d)* podpomagati domaće zaslužne pisce i umjetnike, a ponajprije članove ovoga družtva na književnom radu i na nevolji; *e)* namicati pomoć njihovim udovicam i sirotam.

§. 2. Sredstva su „Matici Hrvatskoj“:

a) kamati od glavnice; *b)* godišnji prinosi članova radnika i prinosnika; *c)* prihodi od razprodaje izdanih knjiga, od čitaćih i drugih zabava; te napokon *d)* darovi

Članovi, njihova prava i dužnosti.

§. 3. Članovi su „Matice Hrvatske“:

a) Zakladnici (utemeljitelji), koji na jedanput ili na deset rokova za pet godina platiše ili plate u družtvenu blagajnu 50 for. a. vr. ili ako su jurističue osobe (knjižnice, škole, čitaonice itd.) 100 for. a. vr. Iznimice može svaka pučka škola siromašnijih obćina postati zakladnicom „Matice Hrvatske“ uz prinos od 50 for. a. vr., ako politička oblast to siromaštvo potvrdi. *b)* Radnici, koji ako nisu zakladnici, plaćaju svake godine 3 stot. prinosa, te koji se osim toga obvežu unapredjivati smjer družtva svojom književnom ili umjetničkom radnjom, čitanjem na zabavah, zajedničkim radom u strukovnih odborih ili inim načinom prama ustanovam §. 1. *c)* Prinosnici, koji plaćaju svake godine 3 for. prinosa, a nikakve se druge dužnosti ne podhvaćaju. *d)* Počastni članovi, koji nisu ni zakladnici ni plaćujući radnici, ni prinosnici „Matice Hrvatske“, ali se ipak odlikuju književnim ili umjetničkim radom, ili kojim drugim načinom u pomoć pritječu ovomu družtvu, te koji se na predlog književno-umjetničkoga odbora u glavnih skupštinah imenuju.

§. 6. Zakladnici koji nisu voljni svoga prinosa na jedan put izplatiti, a i radnici obvezuju se pismeno, da će se ustanovam §. 3. odužiti.

§. 7 Tko šest mjeseci poslije pismene opomene dospjela obroka ne plati, prestaje biti članom „Matice Hrvatske“ i lišava se prava, koja mu kao „Matičaru“ pripadaju.

§. 10. Zakladnici, radnici i prinosnici dobivaju dok živu, a juristične osobe dok kao takove obstoje, sve knjige, koje družtvo svojim troškom izdaje, bezplatice; samo ako bi troškovi izdavanja bili veliki, platiti će „Matičari“ dielomičnu kupninu, koju za svaku knjigu ustanovi zajednički odbor. Trošak odpreme namirivat će oni „Matičari“, koji tim putem dobivaju knjige.

Opazka. Da se olakša pristup u družtvo, imade „Matica“ u svih većih mjestih svoje povjerenike, kojim se prijaviti valja, te u opredieljeno vrieme prinos uplatiti.

Članovi dobivaju svekolike „Maticom“ izdane knjige preko gg. povjerenikâ, kojim treba razmjerno da nadoknade poštarinu, skopčanu s pošiljkom.

Nakladom „Matice Hrvatske“

izišle su i dobivaju se sliedeće knjige:

1. **Djela Stanka Vraza**: I. Djulabije . . . . for. —.60
   II. Glasi iz dubrave Žerovinske „ —.80
   III. Razlike pjesme . . . . „ —.60
   IV. Pjesnički prevodi . . . . . „ —.80
   V. Život i dopisi . . . . „ 1.20
2. **Osvetnici**: I. Obrenov . . . . for. —.20
   III. Boj turski i crnogorski 1862. . . . „ —.40
3. ***Mesić**: Život Nikole Šubića Zrinjskoga . . . . . „ 1.—
4. **Tisućnica** slovjenskih apoštola . . . . „ 1.—
5. **Šenoa**: Antologija pjesničtva hrvatskoga i srpskoga „ 2.—
6. „ O poetici (posebni otisak uvoda k antologiji) „ —.20
7. **Jules Verne**: Put na mjesec i okolo mjeseca . . . „ 1.20
8. „ „ Put oko zemlje za 80 dana . . . . . „ 1.—
9. **Andersen**: Izabrane priče . . . . „ —.80
10. **Bernardin de Saint-Pierre**: Pavao i Virginija (Zabavna knjižnica I.) . . . . „ —25
11. **George Sand**: Nahod Franjo (Zab. knj. II.—III.) . . „ —.50
12. **Kraszewski**: Pjesnik i sviet (Zab. knj. IV.—VI.) . „ —.75
13. **Pfleger Moravski**: Iz maloga svieta (Zab. knj. VII.—XI.) „ 1.—
14. **Vjekoslav Klaić**: Prirodni zemljopis Hrvatske (Poučna knjižnica I.) . . . . „ 3.—
15. ***Jurković**: Dramatička djela, svezak I. (Zab. knj. XII.—XIII.) . . . . „ —.50
16. ***Irving**: Izabrane crtice, svezak I. (Zab. knj. XIV.) „ —.25
17. ***Tomić**: Komedije, svezak I. (Zab. knj. XV.—XVII.) „ —.75
18. ***Kišpatić**: Slike iz rudstva (Pouč. knj. II.) . . . . „ 1.50
19. ***Czajkowski**: Kirdžali. Podunavska pripoviest. (Zab. knj. XVIII.—XX.) . . . . „ —.75
20. ***Andersen**: Improvizator. Roman. (Zab. knj. XXI.—XXIV.) . . . . „ 1.—
21. ***Šenoa**: Diogenes. Historička pripoviest XVIII. vieka. (Zab. knj. XXV.—XXVIII.) . . . . „ 1.—
22. **Klaić**: Bosna. Prvi dio: Zemljopis. (Poučna knjižnica III.) . . . . „ 1.80
23. ***Kukuljević**: Julijo Klovijo . . . . „ 1.50
24. **Fénelon**: Zgode Telemaka. (Zab. knj. XXIX—XXXIII) „ 1.—
25. **Jurković**: Dramatička djela, svezak II. (Zab. knjižn. XXXIV.—XXXV.) . . . . „ 50.—
26. **De Amicis**: Slike iz vojničkog života. (Zab. knjižn. XXXVI.—XXXVII.) . . . . „ 50.—

☞ *Ostale nakladom „Matice“ izašle knjige, kao i one, koje su ovdje zviezdicom (*) označene, već su razprodane, te se nemogu dobiti.*

Razpačanje knjiga povjereno je sveučilištnoj knjižari
Franje Župana (Albrecht i Fiedler) u Zagrebu.